

**ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ
ΣΧΟΛΗ ΑΓΡΟΝΟΜΩΝ ΚΑΙ ΤΟΠΟΓΡΑΦΩΝ
ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ**

**ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ
ΚΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΚΗΣ ΥΠΟΔΟΜΗΣ, ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ
ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ**

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΒΑΪΟΥ Σ. ΚΩΤΣΙΟΥ

Περιβαλλοντολόγου Μ.Δ.Ε. Ε.Μ.Π., Μ.Δ.Ε. Παν. Αιγαίου

ΑΘΗΝΑ, Δεκέμβριος 2016

**ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ
ΣΧΟΛΗ ΑΓΡΟΝΟΜΩΝ ΚΑΙ ΤΟΠΟΓΡΑΦΩΝ
ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ**

**ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ
ΚΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΚΗΣ ΥΠΟΔΟΜΗΣ, ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ
ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ**

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΒΑΪΟΥ Σ. ΚΩΤΣΙΟΥ

Περιβαλλοντολόγου Μ.Δ.Ε Ε.Μ.Π., Μ.Δ.Ε. Παν. Αιγαίου

**ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ
ΕΠΙΤΡΟΠΗ**

1. Ε. ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΥ, Αν. Καθ. Ε.Μ.Π.
(Επιβλέπουσα)
2. Δ. ΡΟΚΟΣ, Ομ. Καθ. Ε.Μ.Π.
3. Κ. ΚΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, Τ. Καθ.
Ε.Μ.Π.

**ΕΠΤΑΜΕΛΗΣ ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ
ΕΠΙΤΡΟΠΗ**

1. Ε. ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΥ, Αν. Καθ. Ε.Μ.Π.
(Επιβλέπουσα)
2. Δ. ΡΟΚΟΣ, Ομ. Καθ. Ε.Μ.Π.
3. Κ. ΚΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, Τ. Καθ.
Ε.Μ.Π.
4. Ι. ΨΑΡΡΑΣ, Καθ. Ε.Μ.Π.
5. Α. ΑΡΒΑΝΙΤΗΣ, Καθ. Α.Π.Θ.
6. Δ. ΚΑΛΙΑΜΠΑΚΟΣ, Καθ. Ε.Μ.Π.
7. Ι. ΣΑΓΙΑΣ, Αν. Καθ. Ε.Μ.Π.

ΑΘΗΝΑ, Δεκέμβριος 2016

Copyright © Βάιος Σ. Κώτσιος, 2016.
Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα. Η έγκριση της διδακτορικής διατριβής από τη Σχολή Αγρονόμων και Τοπογράφων Μηχανικών του Ε.Μ. Πολυτεχνείου δεν υποδηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα (Ν.5343/1932, Άρθρο 202)

Πρόλογος

Η ολοκλήρωση της διατριβής δεν θα ήταν εφικτή χωρίς τη συμβολή κάποιων που συντέλεσαν καθοριστικά στην πραγματοποίησή της. Για τον λόγο αυτό θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά:

- Την αναπληρώτρια καθηγήτρια κα Δημοπούλου Έφη για την επίβλεψη της εργασίας..
- Τον ομότιμο καθηγητή κ. Ρόκο Δημήτριο για όλα όσα μου έμαθε, την ηθική του συμπαράσταση, τις συμβουλές του και τη δυνατότητα που μου έδωσε να συμμετέχω στις εκπαιδευτικές δραστηριότητες του ΔΠΜΣ.
- Τον τέως καθηγητή κ. Κουτσόπουλο Κωστή για την υποστήριξή του και τη βοήθειά του στον εντοπισμό των πραγματικά κρίσιμων ζητημάτων που αναδειχτήκαν κατά την έρευνα.
- Τους κ.κ. Καλιαμπάκο και Σαγιά για τις συμβουλές τους καθ' όλη τη διάρκεια εκπόνησης της διατριβής καθώς και για την τιμή που μου έκαναν να είναι μέλη της εξεταστικής επιτροπής.
- Τους κ.κ. Ψαρρά και Αρβανίτη για την τιμή που μου έκαναν να είναι μέλη της εξεταστικής επιτροπής.
- Την Καλλιόπη Λιαντινιώτη και τον Κώστα Σιώζο για τη συνεχή και ουσιαστική υποστήριξή τους.
- Τον Σωτήρη Τσουκαρέλη για τις ατέλειωτες συζητήσεις που κάναμε πάνω στα αποτελέσματα της έρευνας.
- Τον Πολυχρόνη Κολοκούση για τις συμβουλές του.
- Τους καθηγητές και τους μεταπτυχιακούς φοιτητές των δύο κατευθύνσεων του ΔΜΠΣ «Περιβάλλον και Ανάπτυξη» για τη συνεργασία τους.
- Τη γυναίκα μου Μαριάνθη Μαχαιρά και την κόρη μου Μαντώ για την «αώβεια υπομονή» που έδειξαν όλα αυτά τα χρόνια. Χωρίς τη συνεχή υποστήριξη τους σε όλα τα επίπεδα, δεν θα ήταν εφικτή η ολοκλήρωση τη διατριβής.

Περίληψη

Η πολυδιάστατη κρίση των τελευταίων ετών, ειδικά σε χώρες όπως η Ελλάδα, κατέστησε αναγκαία τη διερεύνηση νέων προσεγγίσεων, με μεθόδους και εργαλεία που θα βελτιστοποιήσουν τον αναπτυξιακό σχεδιασμό και θα υποστηρίξουν μια ολοκληρωμένη αναπτυξιακή στρατηγική. Σ' αυτό το πλαίσιο, η συγκεκριμένη διδακτορική διατριβή αποσκοπεί μέσα από τη σύνθεση, την εφαρμογή και την αξιολόγηση ενός ολοκληρωμένου συστήματος κτηματολογικής υποδομής περιβάλλοντος και ανάπτυξης, να αναδείξει και να τεκμηριώσει μεθόδους και εργαλεία που μπορούν να υποστηρίξουν τον σχεδιασμό και την εφαρμογή ολοκληρωμένων αναπτυξιακών πολιτικών.

Η διατριβή διαρθρώνεται σε τέσσερα κεφάλαια. Στο πρώτο εισαγωγικό κεφάλαιο, αφού στοιχειοθετηθεί η αναγκαιότητα και η σημασία του υπό διερεύνηση ζητήματος, εξειδικεύονται οι σκοποί και οι στόχοι της διατριβής, αναλύεται η κεντρική υπόθεση εργασίας, σταχυολογούνται οι ερευνητικές παραδοχές και επιλογές και τέλος περιγράφονται τα κριτήρια επιλογής του χώρου και του τόπου εκπόνησης της διατριβής. Στο δεύτερο κεφάλαιο, πραγματοποιείται βιβλιογραφική ανασκόπηση για την ανάλυση των διαφορετικών αναπτυξιακών προσεγγίσεων και την τεκμηρίωση της αναγκαιότητας ενσωμάτωσης, της φιλοσοφίας της ολοκλήρωσης στην αναπτυξιακή συλλογιστική. Παράλληλα προσδιορίζονται και αναλύονται επιμέρους συνιστώσες της ανάπτυξης, όπως ο χώρος, η έρευνα, η διεπιστημονικότητα και ο σχεδιασμός. Στο τρίτο κεφάλαιο εξετάζεται η αποτελεσματικότητα ποιοτικών και διεπιστημονικών μεθοδολογιών αναπτυξιακού σχεδιασμού σε ορεινές περιοχές. Στο τέταρτο κεφάλαιο, στοιχειοθετείται το ολοκληρωμένο σύστημα κτηματολογικής υποδομής και πολιτικών περιβάλλοντος και ανάπτυξης με τίτλο IDPSS (Integrated Development Planning Support System). Το σύστημα βασίζεται στη σύνθεση της διεπιστημονικής έρευνας και των τεχνολογιών αιχμής (Συστήματα υποστήριξης του σχεδιασμού, Χωρικά Συστήματα λήψης αποφάσεων, Έμπειρα συστήματα) με τη φιλοσοφία του ολοκληρωμένου αναπτυξιακού κτηματολογίου. Βασικά χαρακτηριστικά του είναι η χρήση ποιοτικών και ποσοτικών ερευνητικών προσεγγίσεων, η χρήση αντικειμενικών και υποκειμενικών δεικτών και η ολοκλήρωση των προσεγγίσεων μέσω της σύνθεσης των ερευνητικών δεδομένων. Το σύστημα επιτρέπει την ενσωμάτωση οποιουδήποτε αναπτυξιακού στόχου που αφορά μια συγκεκριμένη ομάδα ανθρώπων οποιουδήποτε μεγέθους ή μια συγκεκριμένη περιοχή (γειτονιά, κοινότητα, δήμο, περιφέρεια). Ο στόχος της εφαρμογής του IDPSS που παρουσιάζεται στη διατριβή, με τίτλο LISADEMAS (Life Satisfaction Decision Making System), προκύπτει ως αποτέλεσμα της σύνθεσης των θεωριών της ολοκληρωμένης ανάπτυξης και της προσέγγισης της ευημερίας σε επίπεδο κοινότητας. Το σύστημα υποστηρίζεται από μια σχεσιακή χωρική βάση η οποία ενσωματώνει το σύνολο των ερευνητικών δεδομένων. Με τη μέθοδο της τριγωνοποίησης συνδέονται τα υποκειμενικά με τα αντικειμενικά δεδομένα και τα πρωτογενή με τα δευτερογενή. Με χρήση της περιγραφικής και της διμεταβλητής στατιστικής ανάλυσης ιεραρχούνται τα δεδομένα και διερευνούνται οι επιμέρους σχέσεις τους. Με την τεχνική της πολυ-παραγοντικής ανάλυσης εντοπίζονται οι κρίσιμοι παράγοντες που επηρεάζουν την ευημερία της κοινότητας. Με την τεχνική της πολλαπλής παλινδρόμησης δημιουργείται ένα σύστημα «στάθμισης» για το συνδυασμό των επιμέρους δεικτών. Με την τεχνική της means ends ανάλυσης περιγράφονται λογικές αλληλουχίες δράσεων από το επίπεδο των δεδομένων μέχρι την υλοποίηση του κεντρικού αναπτυξιακού στόχου.

Το σύστημα IDPSS, αποτελεί ένα σημαντικό εργαλείο για όλους όσους εμπλέκονται στην αναπτυξιακή διαδικασία, αφού με τη χρήση του είναι σε θέση να σχεδιάζουν στρατηγικές ολοκληρωμένης ανάπτυξης, να υπολογίζουν τα οφέλη και να περιγράφουν τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ των σχεδιαζόμενων αναπτυξιακών πολιτικών τους και των επιδιωκόμενων αποτελεσμάτων τους, στον κάθε φορά επιλεγόμενο αναπτυξιακό στόχο.

Abstract

The recent crisis, especially in countries such as Greece, has pressed for the exploration of new approaches with methods and tools that would optimize development planning. A further research step in development planning is to explore and substantiate the logical chains of linked variables from the level of outputs to the level of development objective. In response to these challenges the thesis aims to establish and document an integrated cadastral infrastructure system to support environment and development policies.

In the first chapter the necessity and importance of the research issue is documented while the aims and objectives of the present thesis are further specialized. Moreover, the main working hypothesis is thoroughly analyzed and research assumptions and choices are gleaned. Finally, the site selection criteria for the elaboration of the study are thoroughly described. Literature review for the analysis of different development approaches and the documentation of the necessity of adopting integrated approaches in development thinking takes place in the second chapter. More specifically, dimensions of development such as space, research, planning and interdisciplinarity are identified and analyzed while the main supportive tools in planning are outlined along with their latest relevant applications. The implementation and effectiveness of qualitative and interdisciplinary planning methodologies in mountainous areas is examined in the third chapter. Among the most important findings of this chapter are the definition of fields for exploring reality in economic, social, political, cultural, technological level and environmental level, the optimization of the process for analyzing components of reality, the formulation of interdisciplinary proposals, the identification of the differentiating factors and evaluation criteria of alternative development scenarios and the differentiation between expected and desired future. In the fourth chapter, the integrated system entitled IDPSS (Integrated development Planning Support System) is determined. The system is based on the synthesis of interdisciplinary research with advanced technologies (Planning support systems, Spatial decision-making systems, Expert Systems) in the light of an integrated development cadastre. Key features are the use of qualitative and quantitative research approaches, the use of objective and subjective indicators and the integrated synthesis of research data. The system allows the incorporation of any development objective related to a specific group of people or a certain area of any size (neighborhood, community, municipality, region). In the embodiment shown in the thesis, based on the theories of Community Well-Being and Worth-living Integrated Development, an integrated development planning system called LISADEMAS (Life Satisfaction Decision Making System) is presented. The system was constructed in three stages. In the first stage, a mixed method strategy was conducted by an Interdisciplinary Research Team aiming at investigating factors that tend to play an important role in the well-being, local psychical and socio-economic features, political will of authorities, social consciousness about the problems, constraints, opportunities and prospects and social dynamics for development of the study area. In the second stage, a knowledge base for the study area, based on triangulation and descriptive statistical analysis, was created. In the third stage in order to develop the decision making system, linkages between variables were elaborated with bivariate and multivariate statistical analysis and logical chains of linked variables, from the level of outputs to the level of overall improvement of life satisfaction, were substantiated through means-ends analysis.

This integrated tool can help development actors to identify appropriate development strategies for different social groups, assess benefits, and clarify connections between outputs and their intended effects on selected development objective.

Περιεχόμενα

Περίληψη	5
Abstract	6
Ευρετήριο Πινάκων.....	9
Ευρετήριο Χαρτών.....	9
Ευρετήριο Γραφημάτων.....	10
1. Εισαγωγή.....	12
1.1 Στοιχειοθέτηση ερευνητικού ερωτήματος	13
1.2 Σκοπός και στόχοι της διατριβής	15
1.3 Κεντρική υπόθεση εργασίας	15
1.4 Επιστημολογικές παραδοχές και επιλογές	17
1.5 Χώρος και τόπος	19
2. Εννοιολογικό πλαίσιο.....	20
2.1 Ανάπτυξη.....	20
2.1.1 Προσεγγίσεις για την έννοια της ανάπτυξης.....	21
2.1.2 Αναπτυξιακές θεωρίες.....	24
2.2 Συνιστώσες της ανάπτυξης.....	33
2.2.1 Χώρος και τόπος	33
2.2.2 Αναπτυξιακή Έρευνα	37
2.2.3 Ολοκληρωμένες Αποδόσεις	40
2.2.4 Σχεδιασμός	41
2.2.5 Διεπιστημονικότητα	43
2.3 Συστήματα υποστήριξης του αναπτυξιακού σχεδιασμού	44
2.3.1 Κτηματολόγιο.....	46
2.3.2 Συστήματα πληροφοριών γης και περιβάλλοντος	49
2.3.3 Έμπειρα συστήματα	49
2.3.4 Χωρικά συστήματα υποστήριξης των αποφάσεων (SDSS).....	50
2.3.5 Σχετικές Εφαρμογές	50
3. Μεθοδολογίες αναπτυξιακού σχεδιασμού	53
3.1 Ποιοτικές προσεγγίσεις	54
3.1.1 Η περίπτωση των Τζουμέρκων	54
3.1.2 Η περίπτωση του Μετσόβου	62
3.2 Διεπιστημονικές προσεγγίσεις	72
3.2.1 Η περίπτωση του Δήμου Κόνιτσας	74
3.2.2 Η περίπτωση του Δήμου Σουλίου	83
4. Ολοκληρωμένο σύστημα κτηματολογικής υποδομής και πολιτικών περιβάλλοντος και ανάπτυξης.....	93
4.1 Εφαρμογή.....	98
4.1.1 Σκοπός.....	98
4.1.2 Περιοχή μελέτης.....	99
4.1.3 Μεθοδολογικές επιλογές	100
4.1.4 Γνωσιακή γεωβάση και κτηματολογική υποδομή	105
4.1.5 Ανάπτυξη του συστήματος.....	126
4.1.6 Δράσεις για τη βελτίωση της ευημερίας των κατοίκων της περιοχής μελέτης..	132
4.1.7 Κοινωνικό κεφαλαίο	132
4.1.8 Υγεία και διασκέδαση	151

4.1.9	Εμπιστοσύνη στο μακροπολιτικό σύστημα	158
4.1.10	Εμπιστοσύνη στο τοπικό πολιτικό σύστημα	167
4.1.11	Τοπικά προβλήματα.....	171
5.	Συμπεράσματα.....	174
6.	Βιβλιογραφικές αναφορές.....	179
	Παράρτημα 1.....	194
	Παράρτημα 2.....	207

Ευρετήριο Πινάκων

Πίνακας 1: Θετικά και αρνητικά αποτελέσματα της ανάπτυξης.....	23
Πίνακας 2: Προφίλ του δείγματος.....	58
Πίνακας 3: Ανάλυση των αποτελεσμάτων.....	61
Πίνακας 4: Αναπτυξιακή προοπτική Δήμου Μετσόβου.....	70
Πίνακας 5: Σενάρια Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης για το Δήμο Κόνιτσας.....	81
Πίνακας 6: Ανάλυση ιδιαίτερων χαρακτηριστικών Δήμου Σουλίου.....	88
Πίνακας 7: Πεδία διερεύνησης με ανάλογους δείκτες.....	101
Πίνακας 8: Δειγματοληπτικό πλαίσιο.....	104
Πίνακας 9: Δημογραφική εξέλιξη πληθυσμού Δ. Κεντρικών Τζουμέρκων.....	106
Πίνακας 10: Εμπιστοσύνη στους Θεσμούς.....	112
Πίνακας 11: Περιγραφικά αποτελέσματα κυριότερων προβλημάτων στο Δήμο Κ. Τζουμέρκων.....	113
Πίνακας 12: Περιγραφικά αποτελέσματα των κύριων δυνατοτήτων του Δήμου Κ. Τζουμέρκων.....	120
Πίνακας 13: Περιγραφικά αποτελέσματα των κύριων προϊόντων στο Δήμο Κ. Τζουμέρκων.....	121
Πίνακας 14: Στατιστικά σημαντικές συσχετίσεις προϊόντων με ΤΚ.....	121
Πίνακας 15: Συσχετίσεις μεταβλητών.....	127
Πίνακας 16: Rotated Component Matrix.....	128
Πίνακας 17: Model Summary.....	129

Ευρετήριο Χαρτών

Χάρτης 1: Ο Καλλικρατικός δήμος Μετσόβου.....	63
Χάρτης 2: Ο Καλλικρατικός Δήμος Κόνιτσας.....	74
Χάρτης 3: Χρήσεις γης περιοχής μελέτης (Corine Landcover).....	76
Χάρτης 4: Κυριότερες υποδομές ευρύτερης περιοχής μελέτης.....	78
Χάρτης 5: Περιοχή Μελέτης.....	85
Χάρτης 6: Περιοχή Μελέτης.....	100
Χάρτης 7: Πληθυσμός του Δ. Κεντρικών Τζουμέρκων.....	106
Χάρτης 8: Αριθμός επισκεπτών ανά τοπική κοινότητα του Δήμου Κεντρικών Τζουμέρκων.....	107
Χάρτης 9: Μέσο μορφωτικό επίπεδο ανά τοπική κοινότητα του Δήμου Κ. Τζουμέρκων.....	108
Χάρτης 10: Μέσο ετήσιο εισόδημα (Mean Ranks).....	109
Χάρτης 11: Ιεράρχηση των σημαντικότερων τουριστικών διαθεσίμων σύμφωνα με την έρευνα.....	111
Χάρτης 12: Αριθμός Συλλόγων.....	111
Χάρτης 13: Πρόβλημα με το οδικό δίκτυο.....	114
Χάρτης 14: Πρόβλημα με το δίκτυο ύδρευσης.....	115
Χάρτης 15: Πρόβλημα με την ηλεκτροδότηση.....	116
Χάρτης 16: Ικανοποίηση από την ποιότητα των υπηρεσιών υγείας.....	117
Χάρτης 17: Ικανοποίηση από την πρόσβαση στις υποδομές υγείας.....	118
Χάρτης 18: Ικανοποίηση από τις υπηρεσίες καθαριότητας.....	119
Χάρτης 19: Ικανοποίηση από τις επιλογές για διασκέδαση.....	120
Χάρτης 20: Χωρική ανάλυση ΙΑ.....	134
Χάρτης 21: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από μεγιστοποίηση ΙΑ.....	134
Χάρτης 22: Ποσοστό εργαζομένων στον πρωτογενή τομέα ανά Τοπική Κοινότητα.....	139
Χάρτης 23: Ποσοστό απασχολούμενων στον πρωτογενή τομέα με πρόβλημα στο οδικό δίκτυο.....	140
Χάρτης 24: Μέσο εκπαιδευτικό επίπεδο ανά τοπική κοινότητα.....	141
Χάρτης 25: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις ενίσχυσης ED.....	142
Χάρτης 26: Μέσος βαθμός χρήσης διαδικτύου ανά ηλικία.....	146
Χάρτης 27: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις στον υποπαράγοντα ΙU.....	147
Χάρτης 28: Ποσοστό νέων κατοίκων ανά τοπική κοινότητα.....	150
Χάρτης 29: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από τη μεγιστοποίηση του αριθμού των κατοίκων ηλικίας 15-24.....	150
Χάρτης 30: Μέση πιθανότητα επανακατοίκησης ανά τοπική κοινότητα.....	151
Χάρτης 31: Μέση ικανοποίηση από την SHI.....	152
Χάρτης 32: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις στον υποπαράγοντα SHI.....	153

Χάρτης 33: Μέση ικανοποίηση από την SHQ	153
Χάρτης 34: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις στον υποπαράγοντα SHQ	154
Χάρτης 35: Μέση ικανοποίηση από τη διασκέδαση	156
Χάρτης 36: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις στον υποπαράγοντα SE	157
Χάρτης 37: Μέση εμπιστοσύνη TGP	159
Χάρτης 38: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις στον υποπαράγοντα TGP	160
Χάρτης 39: Μέση εμπιστοσύνη TPOL	161
Χάρτης 40: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις στον υποπαράγοντα TPOL	162
Χάρτης 41: Μέση εμπιστοσύνη TPP	162
Χάρτης 42: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις στον υποπαράγοντα TPP	163
Χάρτης 43: Μέση εμπιστοσύνη SFG	164
Χάρτης 44: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις στον υποπαράγοντα SFG	165
Χάρτης 45: Μέση εμπιστοσύνη TEP	166
Χάρτης 46: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις στον υποπαράγοντα SFG	167
Χάρτης 47: Μέση εμπιστοσύνη SLA	168
Χάρτης 48: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις στον υποπαράγοντα SLA	168
Χάρτης 49: Μέση εμπιστοσύνη SCS	169
Χάρτης 50: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις στον υποπαράγοντα SCS	169
Χάρτης 51: Μέση εμπιστοσύνη SILA	170
Χάρτης 52: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις στον υποπαράγοντα SILA	171
Χάρτης 53: Μέσος βαθμός RP	172
Χάρτης 54: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις στον υποπαράγοντα RP	172
Χάρτης 55: Μέσος βαθμός RE	173
Χάρτης 56: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις στον υποπαράγοντα RE	173

Ευρετήριο Γραφημάτων

Γράφημα 1: Τομείς ανάπτυξης κτηματολογίου (Προσαρμοσμένο από Ζεντέλη 2011 σελ 752)	47
Γράφημα 2: Μεθοδολογική προσέγγιση (Kotsios 2016)	73
Γράφημα 3: Πεδία διερεύνησης	75
Γράφημα 4: Πεδία Διερεύνησης	84
Γράφημα 5: Αρχιτεκτονική του IDPSS	93
Γράφημα 6: Προτεινόμενα πεδία διερεύνησης οικονομικής πραγματικότητας	94
Γράφημα 7: Προτεινόμενα πεδία διερεύνησης κοινωνικής πραγματικότητας	95
Γράφημα 8: Προτεινόμενα πεδία διερεύνησης φυσικής πραγματικότητας	95
Γράφημα 9: Προτεινόμενα πεδία διερεύνησης τεχνικής/τεχνολογικής πραγματικότητας	96
Γράφημα 10: Προτεινόμενα πεδία διερεύνησης πολιτικής πραγματικότητας	96
Γράφημα 11: Προτεινόμενα πεδία διερεύνησης πολιτιστικής πραγματικότητας	97
Γράφημα 12: Χωρική βάση δεδομένων	105
Γράφημα 13: Αρχιτεκτονική LISADEMAS	130
Γράφημα 14: Δομή λήψης απόφασης	131
Γράφημα 15: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις στους βασικούς παράγοντες	132
Γράφημα 16: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις στους υποπαράγοντες F3	133
Γράφημα 17: Αξιολόγηση εισοδήματος	133
Γράφημα 18: ΙΑ σε σχέση με την απασχόληση	135
Γράφημα 19: Αξιολόγηση εισοδήματος σε σχέση με το εισόδημα	136
Γράφημα 20: Μέσο ετήσιο εισόδημα ανά τομέα	137
Γράφημα 21: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις στις ομάδες απασχόλησης	137
Γράφημα 22: Αναπτυξιακές προοπτικές	138
Γράφημα 23: Ηλικία εργαζομένων πρωτογενή	138
Γράφημα 24: Προβλήματα εργαζομένων στον πρωτογενή τομέα	139
Γράφημα 25: Σχετικές πολιτικές ενίσχυσης πρωτογενή τομέα	140
Γράφημα 26: Εκπαιδευτικό επίπεδο και μονιμότητα κατοικίας	142
Γράφημα 27: Εκπαιδευτικό επίπεδο και απασχόληση	143
Γράφημα 28: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις βελτίωσης του ED	143

Γράφημα 29: Μέσο εκπαιδευτικό επίπεδο ανά ηλικία.....	144
Γράφημα 30: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις βελτίωσης του ED	144
Γράφημα 31: Μέση χρήση διαδικτύου ανά ηλικία	145
Γράφημα 32: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις βελτίωσης του IU	146
Γράφημα 33: Μέσος βαθμός χρήσης διαδικτύου σε σχέση με μονιμότητα κατοικίας	147
Γράφημα 34: Αύξηση CLS από δράσεις ενίσχυσης IU.....	148
Γράφημα 35: Μέσος βαθμός χρήσης διαδικτύου σε σχέση με την απασχόληση.....	148
Γράφημα 36: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις στον υποπαράγοντα IU.....	149
Γράφημα 37: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις στον παράγοντα F5.....	152
Γράφημα 38: Μέση ικανοποίηση από την SHQ	154
Γράφημα 39: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις στον υποπαράγοντα.....	155
Γράφημα 40: Μέση ικανοποίηση από τη διασκέδαση	157
Γράφημα 41: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις στον υποπαράγοντα SE	158
Γράφημα 42: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις στον παράγοντα F1.....	158
Γράφημα 43: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις στον υποπαράγοντα TGP	160
Γράφημα 44: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις στον υποπαράγοντα TPOL.....	161
Γράφημα 45: Μέση τιμή TPP και συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων.....	163
Γράφημα 46: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις στον υποπαράγοντα TPP.....	164
Γράφημα 47: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις στον υποπαράγοντα SFG.....	165
Γράφημα 48: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις στον υποπαράγοντα TEP.....	166
Γράφημα 49: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις ανά υποπαράγοντα.....	167
Γράφημα 50: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις στον υποπαράγοντα SILA	170
Γράφημα 51: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις στους υποπαράγοντες RP και PE	171

1. Εισαγωγή

Είναι γεγονός ότι δεν υπάρχει ομοφωνία της επιστημονικής κοινότητας για το πώς νοσηματοδοτείται επακριβώς ο όρος «ανάπτυξη». Η αναπτυξιακή συλλογιστική, δηλαδή το σύνολο των ιδεών σχετικά με την ανάπτυξη, καθώς και τις σχετικές πτυχές της, θεωρία, στρατηγική και ιδεολογία (Hettne 1995), έχει αλλάξει πολλές φορές πορεία κατά τη διάρκεια του εικοστού αιώνα (Potter et. al. 2008 σελ.81). Αναλύσεις της εξέλιξης της έννοιας της ανάπτυξης (Pieterse 2010; Hettne 2009; Martinnusen 2007; Willis 2005; Ρόκος 2003; Cole 2001; Rist, 1997) αναδεικνύουν μια σειρά από έννοιες όπως πρόοδος, αλλαγή, άνθηση, σύγκλιση, εκβιομηχάνιση, αύξηση, εκσυγχρονισμός, συσσώρευση, μεταρρύθμιση, απορρύθμιση, απελευθέρωση, καταστροφή, επιτροπεία, αναδιάρθρωση, ιδιωτικοποίηση. Αποτέλεσμα όλων αυτών είναι μεγάλο μέρος της συζήτησης για την «ανάπτυξη» να χαρακτηρίζεται από ασαφή και μάλλον συγκεχυμένη πρόσμειξη των διάφορων διαστάσεων της μέσα από κανονιστικές ή και εμπειρικές αναλύσεις (Martinussen 2007).

Όταν οι ψυχολόγοι μιλούν για την ανάπτυξη της νοημοσύνης, οι μαθηματικοί για την ανάπτυξη μιας εξίσωσης ή οι βιολόγοι για την ανάπτυξη ενός οργανισμού, η ερμηνεία που δίνουν στην έννοια της «ανάπτυξης» είναι αρκετά σαφής, επειδή ανήκει σε κάποιο συγκεκριμένο πεδίο. Η κατάσταση είναι αρκετά διαφορετική, εντούτοις, όταν ο όρος «ανάπτυξη» χρησιμοποιείται στην καθημερινή γλώσσα για να δείξει ότι είτε ένα κράτος είτε μια διαδικασία είναι συνδεδεμένη με έννοιες όπως η ευημερία, η πρόοδος, η κοινωνική δικαιοσύνη, η οικονομική μεγέθυνση, η προσωπική άνθηση, ή ακόμα και η οικολογική ισορροπία (Rist 2008 σελ.8). Ερωτήματα όπως: «*ποιοι καθορίζουν την ανάπτυξη*», «*με βάση ποια κριτήρια και πώς*», «*είναι ίδια για κάθε γωνιά του πλανήτη*» και «*πώς μπορεί να επιτευχθεί*», προβληματίζουν όλο και περισσότερους ανθρώπους.

Επιπλέον, δεν υπάρχει καν συμφωνία για το κατά πόσον η αναπτυξιακή έρευνα και ο σχεδιασμός αποτελούν διακριτά θεματικά πεδία με τις δικές τους προσεγγίσεις, μεθόδους και θεωρίες, διότι υπάρχει ένας έντονος αλληλοκαθορισμός μεταξύ της ερμηνείας της ανάπτυξης και της φύσης αλλά και του περιεχομένου τόσο των αναπτυξιακών ερευνών (Kothari 2005) όσο και του αναπτυξιακού σχεδιασμού (Potter 2008 σελ.3). Αποτέλεσμα αυτής της αλληλεπίδρασης είναι να υπάρχει πληθώρα απόψεων σχετικά με τον προσδιορισμό του θεματικού τους πεδίου, αφού αντανακλούν τον τρόπο με τον οποίο γίνεται αντιληπτή η ιδεολογία της ανάπτυξης. Για πολλά χρόνια υπήρχε μια ευρέως διαδεδομένη τάση τα αναπτυξιακά προβλήματα να ανάγονται σε οικονομικά προβλήματα. Αυτό ίσχυε και στην αναπτυξιακή έρευνα, όπως αυτή διεξαγόταν από το 1950 έως και το 1970, σε μειούμενη όμως έκταση. Αποτέλεσμα όλων αυτών ήταν ο αναπτυξιακός σχεδιασμός, δηλαδή η προσπάθεια να προσδιοριστούν τα πιο κατάλληλα μέσα και μέτρα για να επιτευχθούν συγκεκριμένοι αναπτυξιακοί στόχοι (Martinnusen 2007 σελ.360, Dale 2005 σελ.15, Potts et. al. 2003 σελ.3), να γίνει αντιληπτός με τη μορφή του οικονομικού προγραμματισμού και να οριστεί ως «η συνειδητή προσπάθεια ενός κεντρικού οργανισμού να επηρεάσει, άμεσα, και, σε ορισμένες περιπτώσεις, να ελέγξει ακόμα και αλλαγές στις κύριες οικονομικές μεταβλητές (π.χ. το ΑΕΠ, την κατανάλωση, τις επενδύσεις, την εξοικονόμηση, κ.λπ.) από μια συγκεκριμένη χώρα ή και περιοχή κατά τη διάρκεια του χρόνου, σύμφωνα με ένα προκαθορισμένο σύνολο στόχων (Todaro 1971 σελ.1). Η συγκεκριμένη αναπτυξιακή συλλογιστική θεώρησε ότι οι κοινωνικές παράμετροι και οι πολιτικοί ή οι πολιτισμικοί προβληματισμοί δεν έπρεπε να ληφθούν υπόψη στον σχεδιασμό. Βέβαια, όπως σημειώνει ο Martinussen (2007 σελ.41), υπήρξαν κάποιες θεωρίες που ενσωμάτωσαν πολιτικές και πολιτισμικές παραμέτρους στον σχεδιασμό, αλλά αποδείχθηκαν αδύναμες όταν έφταναν στην οικονομική ανάλυση. Ο αρχικός ενθουσιασμός σταδιακά αντικαταστάθηκε από ένα αυξανόμενο αίσθημα απογοήτευσης, έτσι ώστε μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1970 πολλοί οικονομολόγοι μιλούσαν ανοιχτά για την «αποτυχία του αναπτυξιακού σχεδιασμού» (Chowdhury and Kirkpatrick 1994 σελ.2). Μετά την αξιολόγηση

των προηγούμενων 30 χρόνων εμπειρίας, ο Killick (1976 σελ.103), για παράδειγμα, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι «ο μεσοπρόθεσμος αναπτυξιακός σχεδιασμός στις περισσότερες λιγότερο αναπτυγμένες χώρες σχεδόν εξ ολοκλήρου δεν επέτυχε τα αποτελέσματα που αναμένονταν από αυτόν». Από την έλευση της θεωρίας της αιφόρου ανάπτυξης (WCED 1987) και μετά, παρουσιάστηκαν πολλές προσεγγίσεις που αποσκοπούσαν να μοντελοποιήσουν τη διαδικασία του σχεδιασμού για την αιφόρο ανάπτυξη σε μακροσκοπικό επίπεδο συνθέτοντας οικονομικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές παραμέτρους. Βέβαια, οι Quaddus και Siddique (2001), σταχυολογώντας τις προσεγγίσεις για τον σχεδιασμό της αιφόρου ανάπτυξης σημειώνουν ότι εξαρτάται από τους κάθε φορά στόχους των σχεδιαστών, διότι, όπως τονίζει ο Milne (1996), δεν υπάρχει γενικότερη συμφωνία για τις μεθόδους υλοποίησης της αιφόρου ανάπτυξης, αφού η ερμηνεία της προσαρμόζεται ανάλογα με διάφορες πολιτικές ιδεολογίες στις οποίες εντάσσεται (Huckle and Martin 2001 σελ.23; Horwood et. al. 2005). Όπως σημειώνουν οι Singh et al. (2009), που πραγματοποίησαν μια επισκόπηση των διαφόρων δεικτών αιφορίας οι οποίες εφαρμόζονται στην πράξη για τον σχεδιασμό και την αξιολόγηση της αιφόρου ανάπτυξης, μόνο λίγοι από αυτούς εφαρμόζουν μια ολοκληρωμένη προσέγγιση λαμβάνοντας υπόψη περιβαλλοντικές, οικονομικές και κοινωνικές πτυχές.

1.1 Στοιχειοθέτηση ερευνητικού ερωτήματος

Από το 2008 και μετά, ζήσαμε διαδοχικές χρονιές κρίσεων. Πλέον και μετά τη χρηματοπιστωτική κρίση και ειδικά σε χώρες όπως η Ελλάδα, ό,τι και αν η έννοια της ανάπτυξης αντιπροσώπευε, είτε αμφισβητείται είτε βρίσκεται σε κρίση (Pieterse 2010 σελ.1). Ακόμα όμως και πριν την οικονομική κρίση στα τέλη της δεκαετίας του ανοίγματος του εικοστού πρώτου αιώνα, αναλυτικές εκτιμήσεις (Ρόκος 2003) επισήμαναν την αναποτελεσματικότητα των μοντέλων ανάπτυξης, αφού οι προσεγγίσεις τους στις περισσότερες περιπτώσεις εγκλωβίστηκαν σε μια μονοδιάστατη οικονομική λογική και άφησαν εκτός κοινωνικές, περιβαλλοντικές, πολιτικές και πολιτιστικές παραμέτρους.

Ο κλασικός στόχος της ανάπτυξης με την έννοια του εκσυγχρονισμού, τίθεται πλέον υπό αμφισβήτηση, διότι ο εκσυγχρονισμός δεν είναι πια η προφανής φιλοδοξία. Η νεωτερικότητα δεν φαίνεται πλέον τόσο ελκυστική ενόψει των οικολογικών προβλημάτων, τις συνέπειες της τεχνολογικής αλλαγής και πολλών άλλων προβλημάτων. Η δυτικοποίηση δεν φαίνεται πια επιτακτική σε μια εποχή που ο τοπικός πολιτισμός και η πολιτιστική πολυμορφία αποτελούν νέες αξίες (Pieterse 2010 σελ. 1). Ο στόχος για οικονομική μεγέθυνση, ενώ πραγματοποιήθηκε στις περισσότερες δυτικές χώρες τα τελευταία 30 χρόνια, είχε ως παράπλευρο αποτέλεσμα τη δραματική αύξηση των ανισοτήτων (Peet and Hartwick 2009 σελ. 2). Η «επερχόμενη οικονομική ανάπτυξη» είχε ως αποτέλεσμα την εμφάνιση όλο και περισσότερων αστέγων, ανέργων, μεταναστών και των όλο και περισσότερο κάτω από το όριο φτώχειας διαβιούντων πολιτών (Ρόκος 2013). Ο Άνταμ Σμιθ είχε διατυπώσει το επιχείρημα ότι η ατομική ενασχόληση με το προσωπικό συμφέρον θα οδηγούσε σαν αόρατο χέρι στη γενική ευημερία. Την επαύριον της χρηματοπιστωτικής κρίσης κανείς δεν θα υποστήριζε πλέον ότι η ενασχόληση των τραπεζιτών με το προσωπικό τους συμφέρον θα οδηγούσε στη γενικότερη ευημερία (Stiglitz 2012 σελ.70).

Η νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση έχει οδηγήσει σε μια πρωτοφανή αύξηση της παγκόσμιας ανισότητας, όπως επιβεβαιώνεται και από την τελευταία έκθεση της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας, η οποία κατέληξε στο συμπέρασμα ότι από τις αρχές του 1990, δηλαδή την εποχή που η νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση άρχισε να ανθεί σε ολόκληρο τον πλανήτη, η εισοδηματική ανισότητα αυξήθηκε δραματικά στις περισσότερες περιοχές του κόσμου. Ο Di Muzio (2015 σελ.3) παραθέτοντας στοιχεία από το ερευνητικό Ινστιτούτο της Credit Suisse εκτιμά ότι το πλουσιότερο 10% των ενηλίκων κατέχει το 86% του συνολικού παγκόσμιου πλούτου, με το πλουσιότερο 1% να κατέχει το 46% του παγκόσμιου πλούτου (Credit Suisse

2013 σελ.22). Αυτό σημαίνει ότι μόλις πάνω από 400 εκατομμύρια άνθρωποι από έναν πληθυσμό 7 δισεκατομμύριων κατέχουν το μεγαλύτερο μέρος του παγκόσμιου πλούτου. Αυτό πρέπει να συγκριθεί με τα φτωχότερα 3,2 δισεκατομμύρια ανθρώπους που κατέχουν μόλις το 3% του συνόλου του παγκόσμιου πλούτου.

Ακόμα, όμως, και προσεγγίσεις που υποστήριζαν ότι η αύξηση των εισοδημάτων θα έπρεπε να θεωρείται το μέσο για τη βελτίωση της ανθρώπινης ευημερίας και όχι αυτοσκοπός, δεν απέρριψαν σε καμία περίπτωση την οικονομική μεγέθυνση, ενώ παράλληλα ο σχεδιασμός τους έγινε με βάση το πόσο μακριά οι χώρες απομακρύνονται από το δυτικό ιδεώδες. Όπως ο Ronald Horvath (1988) παραδέχθηκε, η προσπάθεια για τη μέτρηση της ανάπτυξης, έγινε «μετρώντας μια μεταφορά» (Potter et al 2008 σελ 11). Ούτε, όμως, οι ιστορικές εμπειρίες της σοσιαλιστικής ανάπτυξης δεν κατάφεραν να αλλάξουν τον πυρήνα της θεωρίας της ανάπτυξης (Hettne 2009 σελ.75). Τι είναι ο σοσιαλισμός σε πρώτη φάση; Στην κλασική μαρξιστική θεωρία, που ασχολείται με τα στάδια της κοινωνικής εξέλιξης, είναι συνυφασμένος με την ιστορία, διότι ο σοσιαλισμός σηματοδοτεί τη μετάβαση ανάμεσα στον καπιταλισμό και τον κομμουνισμό. Η ιδεολογία της ανάπτυξης λειτούργησε κατά έναν τρόπο ως η «ιδεολογία της τελικής ανάλυσης», αφού καθόρισε ποια επιμέρους ιδεολογία, η φιλελεύθερη ή η μαρξιστική, θα κυριαρχήσει στο τέλος. Γι' αυτό η αποτυχία της σοσιαλιστικής οικονομικής ανάπτυξης απετέλεσε τον βασικό λόγο που οδήγησε στην κατάρρευση αυτού του τύπου οικονομίας και στη σημερινή επικράτηση της καπιταλιστικής οικονομίας ανάπτυξης και της ιδεολογίας της (φιλελευθερισμός/ νεοφιλελευθερισμός) (Φωτόπουλος 2008).

Οι θεωρητικοί της εξάρτησης φάνηκε να προτρέπουν για αποσύνδεση από την παγκόσμια καπιταλιστική οικονομία σε μια εποχή που η παγκόσμια οικονομία βρισκόταν σε φάση περαιτέρω παγκοσμιοποίησης. Η έννοια της υπανάπτυξης ερμηνεύτηκε με έναν τρόπο που υιοθετούσε τις ερμηνείες του Πρώτου Κόσμου-Τρίτου Κόσμου ή κέντρου-περιφέρειας, αντί να επιδιώκει να αμφισβητήσει ριζικά αυτό το σχήμα και να ξεκινήσει μια αναζήτηση για εναλλακτικούς τρόπους διαφοροποίησης (Palma 1981). Οι προσεγγίσεις που αποσκοπούσαν στην ανάπτυξη «από τα κάτω» μπορεί να ήταν ποιοτικά διαφορετικές από τις συμβατικές, δεν κατάφεραν, όμως, να παρουσιάσουν ρεαλιστικές εφαρμογές πέρα από κάποια φωτεινά παραδείγματα. Όπως σημειώνει ο Friedmann (1992), μια εναλλακτική ανάπτυξη πρέπει να ξεκινήσει σε τοπικό επίπεδο, δεν μπορεί όμως να σταματήσει εκεί. Γεγονός είναι ότι οι «από τα κάτω» προσεγγίσεις σε πολλές περιπτώσεις είχαν να αντιμετωπίσουν αφενός κοινωνίες, ακόμη και σε τοπική κλίμακα, που ήταν ετερογενείς, διαιρεμένες ή και εχθρικές, αφετέρου νεοφιλελεύθερες στρατηγικές ανάπτυξης που, ενώ ενθάρρυναν την ενδυνάμωση των ατόμων μέσω της μεγαλύτερης ελευθερίας επιλογής μέσα σε μια ανοικτή οικονομία της αγοράς, τη χρησιμοποίησαν ως οφθαλμαπάτη προώθησης της εξουσίας στον λαό, για τη μεταφορά της εξουσίας και των πόρων σε Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις και άλλους εκπροσώπους τους σε τοπικό επίπεδο (Potter et al 2008 σελ.16).

Η ανάπτυξη, παράλληλα, συνοδεύεται εδώ και χρόνια από μια ολοένα και μεγαλύτερη περιβαλλοντική υποβάθμιση (Foster 2005). Βέβαια, η εκ μέρους του ανθρώπου καταστροφή της φύσης δεν αποτελεί φαινόμενο σύγχρονο. Ούτε περιορίζεται στον δυτικό πολιτισμό. Η ανθρωπότητα κατά κύριο λόγο έχει ευημερήσει μέσω του συνεχούς μετασχηματισμού της φύσης (Schellnhuber et. al. 2005). Πλέον, όμως, τα περιβαλλοντικά προβλήματα έχουν ξεπεράσει τις θεσμικές δράσεις για την αντιμετώπισή τους και τα διαδραστικά τους αποτελέσματα είναι πια εμφανή (Walker et al. 2009). Η κλιματική αλλαγή για παράδειγμα, που οι περισσότερες προβλέψεις την εκλαμβάνουν ως δεδομένη (Molina et al. 2014), μπορεί να αποτελέσει τον καταλύτη για ένα ευρύ φάσμα εξαιρετικά διαφορετικών και πολύ λιγότερο επιθυμητών κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών αλλαγών (Klein 2015 σελ.22).

Η θεωρία της αιφόρου ανάπτυξης αποτύπωσε την προσπάθεια για τον ζητούμενο επαναπροσδιορισμό του αναπτυξιακού φαινομένου σε σχέση με την περιβαλλοντική

προστασία και την κοινωνική δικαιοσύνη. Η αειφόρος ανάπτυξη ως αναπτυξιακή επιλογή εμφανίστηκε επίσης με την έκθεση της Παγκόσμιας Επιτροπής για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη το 1987. Από τότε έχει ενσωματωθεί στις πολιτικές αρκετών χωρών παγκοσμίως. Όμως, κοινή διαπίστωση είναι ότι δεν έχει γίνει τίποτα συστηματικό παρά μόνο κάποιες σπασμωδικές κινήσεις. Η εποχή μας απέχει πολύ από το να χαρακτηριστεί ως η εποχή της αειφόρου ανάπτυξης. Την παραπάνω άποψη επιβεβαιώνουν αφενός οι επανειλημμένες αναθεωρήσεις της στρατηγικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την αειφόρο ανάπτυξη (Ε.Ε. 2009) αφετέρου η ομολογία της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών (UN 2010) για την οπισθοδρόμηση των προσπαθειών για την εξάλειψη της φτώχειας και της παιδικής θνησιμότητας, την εντεινόμενη ενεργειακή και επισιτιστική κρίση και των αντίκτυπων τους στην ένταση της κλιματικής αλλαγής και την απώλεια της βιοποικιλότητας.

1.2 Σκοπός και στόχοι της διατριβής

Στις μέρες μας επομένως, προκύπτει ως εκ των ων ουκ άνευ προτεραιότητα η ανάγκη βελτιστοποίησης της αναπτυξιακής έρευνας και του σχεδιασμού με την ενσωμάτωση μιας ολοκληρωμένης συλλογιστικής με πυρήνα τη διεπιστημονικότητα, η οποία να εναρμονίζεται με την πολυδιάστατη και ολοκληρωμένη φύση της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας, την οποία η «ανάπτυξη» καλείται με ανάλογο τρόπο να επηρεάσει «θετικά» σε όλα τα επίπεδα.

Ο χαρακτήρας της ανάπτυξης, όμως, είναι σύμφυτος με τις συσχετίσεις της φύσης και της κοινωνίας και κατά συνέπεια με τη διαλεκτική υπόσταση της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας αλλά και των αλληλεξαρτήσεων, των αλληλεπιδράσεων και των εξελικτικών και επαναστατικών μεταβολών τους. Για τον λόγο αυτό, η ανάπτυξη δεν μπορεί παρά να αποτελεί ένα οργανικό «όλον» των πολυδιάστατων και πολύπλοκων σχέσεων, αλληλεξαρτήσεων και αλληλεπιδράσεων των οικονομικών, κοινωνικών, πολιτικών, πολιτισμικών και τεχνικών/τεχνολογικών ενεργημάτων με το φυσικό περιβάλλον και προσπαθειών επίτευξης αυτής της αξιολογικής, και γι' αυτό κάθε φορά διαφορετικής για τους ανθρώπους και τις κοινωνίες τους «καλύτερης» ισορροπίας (Ρόκος 2003). Για τον λόγο αυτό, μια «ολοκληρωμένη» αναπτυξιακή διαδικασία προϋποθέτει ως θεμέλιο την αξιόπιστη, ακριβή και ολοκληρωμένη γνώση, απογραφή, χαρτογράφηση, και δυναμική παρακολούθηση των φυσικών και των ανθρωπίνων διαθεσίμων, διαδικασιών και δραστηριοτήτων, των μεταβολών, των αλληλεξαρτήσεων και αλληλεπιδράσεών τους, αλλά και των γενικότερων φυσικών και κοινωνικοοικονομικών συνθηκών μέσα στις οποίες αυτές τελούνται και συγκροτούν έτσι το «εν δυνάμει» φυσικό και δομημένο περιβάλλον (Ρόκος 1994).

Σ' αυτό το πλαίσιο η συγκεκριμένη διατριβή αποσκοπεί στη σύνθεση και την τεκμηρίωση ενός ολοκληρωμένου συστήματος κτηματολογικής υποδομής, περιβάλλοντος και ανάπτυξης με στόχο να παρέχει στους εμπλεκόμενους στην αναπτυξιακή διαδικασία φορείς, τη δυνατότητα να προσδιορίζουν και να εξειδικεύουν χωρικά τις κατάλληλες στρατηγικές ανάπτυξης για διαφορετικές ομάδες ανθρώπων, να υπολογίζουν τα οφέλη και να τεκμηριώνουν τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ των αναπτυξιακών πολιτικών τους και των επιδιωκόμενων αποτελεσμάτων στον κάθε φορά επιλεγόμενο αναπτυξιακό στόχο.

1.3 Κεντρική υπόθεση εργασίας

Στη διεθνή αναπτυξιακή φιλοσοφία εϊθισται η αναπτυξιακή έρευνα να θεωρείται συνώνυμη με την έρευνα για τις αναπτυσσόμενες χώρες, δηλαδή μια συνάθροιση όλων των ειδών της έρευνας που έχουν σχέση με τις αναπτυσσόμενες χώρες, ανεξαρτήτως θεματικού πεδίου. Για πολλά χρόνια όμως, πολλοί εκπρόσωποι της βασικής έρευνας, ιδιαίτερα εντός των οικονομικών, διατύπωναν μια διαφορετική, αν και όχι απαραίτητα αντίθετη έννοια (Martinussen 2007 σελ.38). Λαμβάνοντας ως αφετηρία τους καθιερωμένους επιστημονικούς

κλάδους υποστήριζαν ότι οι μέθοδοι και οι θεωρίες αυτών των κλάδων ουσιαστικά ισχύουν σε όλες τις κοινωνίες του κόσμου. Προβλήματα ωστόσο παρουσιάστηκαν, όταν οι θεωρίες, οι μέθοδοι και οι στρατηγικές που είχαν αποδειχτεί χρήσιμες στις προηγμένες βιομηχανικά χώρες δοκιμάστηκαν χωρίς τροποποιήσεις σε χώρες με ολότελα διαφορετικές δομές, εσωτερικές συνθήκες και σχέσεις με το διεθνές σύστημα.

Αυτές ακριβώς είναι οι διαφορές που θα περίμενε κάποιος να εξετάζονται διεξοδικά στη βασική έρευνα στα πανεπιστήμια, σε συνδυασμό με τον καθορισμό του πεδίου ισχύος των θεωριών. Αυτό δεν συμβαίνει πάντα. Αντίθετα, υπάρχει μια ευρέως διαδεδομένη τάση να υποθέτουμε ότι υπάρχει κάποιος βαθμός καθολικής εφαρμογής και ισχύος, ιδιαίτερα εντός της επιστήμης των οικονομικών (Martinussen 2007 σελ.39). Απόψεις όπως αυτές μοιάζουν ανοιχτές στην κριτική και εμφανίζονται ως εθνοκεντρικές, διότι δίνουν a priori προτεραιότητα σε μεθόδους και θεωρίες που είναι ανεπτυγμένες με εμπειρικές θεμελιώσεις στις δυτικές κοινωνίες και στον δυτικό πολιτισμό. Φαίνεται πιο λογικό, προκειμένου να καθορίσουμε τα κεντρικά πεδία της αναπτυξιακής έρευνας, να λάβουμε ως αφετηρία την υπόθεση ότι τα ειδικά χαρακτηριστικά των διάφορων χωρών είναι ζωτικής σημασίας - μέχρι να αποδειχθεί ότι ισχύει το αντίθετο. Όπως τονίζει ο Pieterse, (2010 σελ.52), η αναπτυξιακή συλλογιστική θα πρέπει να αφήσει πίσω παραδείγματα ομογενοποίησης και να επιλέξει διαφοροποιημένες προσεγγίσεις, αναγνωρίζοντας τον ετερογενή, πολυδιάστατο χαρακτήρα των θεωριών της ανάπτυξης. Αυτή η ερμηνεία συμβαδίζει με την προοπτική ότι η αναπτυξιακή έρευνα δεν αποσκοπεί στην όλο μεγαλύτερη ομογενοποίηση του «Τρίτου Κόσμου» αναζητώντας γενικές θεωρίες και ερμηνείες, αλλά εστιάζει στην ποικιλομορφία της ανάπτυξης. Όταν η παγκοσμιοποίηση και η πολυμορφία συνδυάζονται, όπως και στην προσέγγιση του «Glocalization», η ανάπτυξη μπορεί να γίνει αντιληπτή ως αλλαγή των προτύπων της ομογενοποίησης.

Όπως σημειώνουν οι Potter et al. (2008 σελ.493) οι «από τα πάνω» προσεγγίσεις για την ανάπτυξη συχνά αποτυγχάνουν, διότι οι αναπτυξιακές πρωτοβουλίες δεν είναι προσεκτικά προσαρμοσμένες στις τοπικές συνθήκες, τις τοπικές κουλτούρες, τις ανάγκες και τις προσδοκίες των κατοίκων της περιοχής. Προφανώς, να μην είναι σημαντικό να κατανοήσουμε τα κοινά στοιχεία και τα χαρακτηριστικά που διαμορφώνουν τη φύση της ανάπτυξης σε συγκεκριμένα πεδία, είναι, όμως, επίσης απαραίτητο να μάθουμε μέσω των διεργασιών της αναπτυξιακής έρευνας, του σχεδιασμού και της εφαρμογής, τα αρκετά διαφορετικά χαρακτηριστικά και να τα εντάξουμε σε ένα νέο πρότυπο προσέγγισης.

Τα τελευταία χρόνια, η αναπτυξιακή έρευνα αναφέρεται κυρίως σε προσεγγίσεις και μεθόδους για τη διερεύνηση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της πραγματικότητας κυρίως σε τοπικό επίπεδο (Chambers 2008) με στόχο να διασφαλίσει ότι ο σχεδιασμός και οι προτεινόμενες δράσεις είναι κατάλληλες για τις ανάγκες που επιδιώκουν να αντιμετωπίσουν. Άλλωστε, αυτός είναι και ο ρόλος του σχεδιασμού, αφού όπως αναφέρει ο Frieddman (2011 σελ.60), αποσκοπεί στην αναδρομική σύνδεση της γνώσης με τη δράση ή, πιο απλά, στην επιστημονικά τεκμηριωμένη υποστήριξη των γενικότερων πολιτικών. Οι αναπτυξιακοί οργανισμοί άρχισαν να χρησιμοποιούν όλο και περισσότερο συμμετοχικές ερευνητικές μεθόδους που επιτρέπουν στα μέλη της κοινότητας να έχουν λόγο για τα ίδια τα αναπτυξιακά ζητήματα, και για το πώς η έρευνα διεξάγεται, διότι θεωρούν ότι η συμμετοχική έρευνα μπορεί να συμβάλει στην ανάπτυξη του προγράμματος, στον επηρεασμό της πολιτικής σε εθνικό ή διεθνές επίπεδο (Laws et al. 2003; Brock and Harrison 2006). Βέβαια, η αναπτυξιακή διαδικασία πρέπει να ξεκινήσει σε τοπικό επίπεδο, αλλά δεν πρέπει να σταματήσει εκεί (Friedmann 1992). Παράλληλα, η αντικειμενική έννοια του «όλου» της ανάπτυξης δεν μπορεί ούτε να κατακερματισθεί στις μερικότητες των θεματικών/κλαδικών/τομεακών μορφών της. Οι δράσεις της δεν μπορούν να εγκιβωτίζονται σε συγκεκριμένο χώρο, σε ένα κράτος ή σε μια περιφέρεια, χωρίς να συμπεριλαμβάνουν τι αυτό συνεπάγεται για τον ευρύτερο, διεθνή και πλανητικό περίγυρό τους,

ενώ από την συλλογιστική της δεν μπορεί να αγνοούνται οι επιπτώσεις των δράσεών της, στο φυσικό, πολιτικό, κοινωνικό, τεχνολογικό και πολιτισμικό περιβάλλον (Ρόκος 2003).

Παράλληλα, η αναπτυξιακή έρευνα, για να είναι αποτελεσματική και αποδοτική, πρέπει να ξεκαθαρίζει, το θεωρητικό πλαίσιο που υποστηρίζει, τους στόχους και τις προσεγγίσεις αλλά και τα δεδομένα τα όποια έχει συμπεριλάβει, καθώς και το πώς αυτά οδηγούν στην επίτευξη των καθορισμένων στόχων (Dale 2005 σελ.7). Η πρακτική στον σχεδιασμό πρέπει να βασίζεται και να καθοδηγείται από την κατάλληλη θεωρία (Friedmann 2001 σελ.62). Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Ρόκος (2015)

Θεωρία χωρίς Πράξη = 0

Πράξη χωρίς Θεωρία = 0

Θεωρία και Πράξη χωρίς Πειστικό Παράδειγμα= 0

Προς αυτή την κατεύθυνση στην παρούσα διατριβή υποθέτοντας ότι η ανάπτυξη (Ρόκος 2003) είναι μια νέα, διαφορετική απ' την προηγούμενη κατάσταση ισορροπίας, συστημάτων και σχέσεων, χρήσεων γης, παραγωγής, διανομής, απασχόλησης και κατανάλωσης, με στόχο τη «βέλτιστη» αξιοποίηση των «πραγματικών» δυνατοτήτων της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας σύμφωνα:

- με το κάθε φορά κυρίαρχο κοινωνικό πλαίσιο αξιών και επιλογών των δυνάμεων που βρίσκονται στην εξουσία,
- με τη συγκεκριμένη κάθε φορά κοινωνική δυναμική
- και τη μέση κοινωνική συνείδηση

θεωρήσαμε ότι η διεπιστημονική αναπτυξιακή έρευνα θα μας επιτρέψει να συνθέσουμε ένα ολοκληρωμένο σύστημα κτηματολογικής υποδομής περιβάλλοντος και ανάπτυξης που αποσκοπεί στην επιστημονικά τεκμηριωμένη υποστήριξη των στρατηγικών ολοκληρωμένης ανάπτυξης.

1.4 Επιστημολογικές παραδοχές και επιλογές

Όπως υποστηρίζουν οι Desai και Potter (2006 σελ. 7), υπάρχει ευρεία συσχέτιση μεταξύ της φιλοσοφίας της επιστήμης, των αναπτυξιακών προσεγγίσεων και των εργαλείων της αναπτυξιακής έρευνας. Πιο συγκεκριμένα, βασιζόμενοι στην κατηγοριοποίηση των αναπτυξιακών θεωριών των Potter et al. (2004 σελ. 82–120) σημειώνουν ότι:

1. Οι κλασικές-παραδοσιακές προσεγγίσεις βασίστηκαν στη φιλοσοφία του λογικού θετικισμού με βασικά εργαλεία τις έρευνες με ερωτηματολόγια και συνεντεύξεις, τα Συστήματα Γεωγραφικών Πληροφοριών, την τηλεπισκόπηση και τη μελέτη του αρχαιακού υλικού.
2. Οι ιστορικές-εμπειρικές προσεγγίσεις βασίστηκαν στη φιλοσοφία του εμπειρισμού με βασικά εργαλεία τις έρευνες πεδίου, τα δεδομένα των απογραφών και των δημόσιων υπηρεσιών, καθώς και τις έρευνες αποθεμάτων.
3. Οι ριζοσπαστικές προσεγγίσεις της πολιτικής οικονομίας και οι θεωρίες εξάρτησης βασίστηκαν στη φιλοσοφία του στρουκτουραλισμού με βασικά εργαλεία την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας, τη γηγενή λογοτεχνία, τα στοιχεία διεθνών φορέων, τα φιλμ, τις εικόνες και τις φωτογραφίες.
4. Οι εναλλακτικές και από κάτω προς τα επάνω προσεγγίσεις βασίστηκαν στη φιλοσοφία του ανθρωπισμού με βασικά εργαλεία τις εθνογραφικές προσεγγίσεις, τη συμμετοχική παρατήρηση, τις συμμετοχικές ερευνητικές μεθόδους, τις ομάδες εστίασης, τα ημερολόγια και τις μελέτες περίπτωσης.

Στην αναπτυξιακή έρευνα χρησιμοποιούνται ποσοτικές, ποιοτικές και συμμετοχικές προσεγγίσεις που έχουν διαφορετικές προελεύσεις και σε κάθε μία έχουν αναπτυχθεί ιδιαίτερα εργαλεία. Γεγονός είναι, όμως, ότι όλες οι ερευνητικές προσεγγίσεις ακόμα και αυτές με αξιώσεις για τον προσδιορισμό της «αντικειμενική αλήθειας», είναι αναπόφευκτα γεμάτες με πολυπλοκότητα, προκατάληψη και λάθη (Mayoux 2006). Σ' αυτό το πλαίσιο στην παρούσα διατριβή εφαρμόστηκε μια συνθετική μεθοδολογική προσέγγιση, η οποία στοιχειοθετήθηκε στις παρακάτω φάσεις, με στόχο να αξιολογήσει ερευνητικές προσεγγίσεις και στη συνέχεια μέσα από μια φιλοσοφία ολοκλήρωσης να αξιοποιήσει τα θετικά τους χαρακτηριστικά.

Πιο συγκεκριμένα, σε πρώτη φάση για την αποσαφήνιση των προσεγγίσεων για την έννοια της ανάπτυξης πραγματοποιήθηκε βιβλιογραφική ανασκόπηση για τον προσδιορισμό των διαφορετικών αναπτυξιακών προσεγγίσεων. Στη συνέχεια με βάση το ευρέως διαδεδομένο σύνολο διακρίσεων του Martinussen (2007 σελ. 53-55) μεταξύ: α) αναπτυξιακής έννοιας (ή αναπτυξιακού στόχου), β) αναπτυξιακής θεωρίας και γ) αναπτυξιακής στρατηγικής, έγινε προσπάθεια κωδικοποίησης των βασικότερων αναπτυξιακών προσεγγίσεων. Τέλος, προσδιορίστηκαν αναλύθηκαν οι επιμέρους συνιστώσες της ανάπτυξης όπως η έρευνα και ο σχεδιασμός με τα σχετικά τους εργαλεία και διερευνήθηκε ο ρόλος της διεπιστημονικότητας και του χώρου.

Σε δεύτερη φάση, πραγματοποιήθηκαν εμπειρικές έρευνες για τη διερεύνηση των περιορισμών, των προβλημάτων, των δυνατοτήτων και των προοπτικών διάφορων πρωτότυπων μεθοδολογικών προσεγγίσεων σε σχέση με την αποτελεσματικότητά τους ως εργαλεία ολοκληρωμένου αναπτυξιακού σχεδιασμού. Πιο συγκεκριμένα, υποθέτοντας ότι η άσκηση της φαντασίας για ένα καλύτερο μέλλον, που μερικές φορές αναφέρεται και ως «οραματισμός», είναι δομικό στοιχείο στην αναζήτηση των βέλτιστων αναπτυξιακών επιλογών, διερευνήθηκαν οι κοινωνικές αναπαραστάσεις σε δύο διαφορετικές ορεινές περιοχές σε σχέση με την ανάπτυξη με στόχο να αναγνωριστούν ως φαινόμενα που μαρτυρούν κοινωνικές δυναμικές. Στην πρώτη περίπτωση, χρησιμοποιήθηκαν οι τεχνικές της συνέντευξης, των Ομάδων Εστίασης και της μεθόδου των ελεύθερων συνειρμών, ενώ η δεύτερη περίπτωση βασίστηκε στη μέθοδο της Θεμελιωμένης Θεωρίας και των τεχνικών της θεωρητικής δειγματοληψίας, της συμμετοχικής παρατήρησης, των ανοικτών συνεντεύξεων, των ομάδων εστίασης και της ανάλυσης περιεχομένου.

Σε τρίτη φάση, λαμβάνοντας υπόψη ότι η σύνθεση της ολοκληρωμένης διερεύνησης με τη διεπιστημονικότητα αποτελεί ερευνητική πρόκληση, γιατί συνεισφέρει στην παραγωγή νέας γνώσης που μπορεί να υποστηρίξει γενικότερες πολιτικές αλλαγές, διερευνήθηκε η σύνθεση της μεθοδολογίας της ολοκληρωμένης ανάπτυξης (Ρόκος 2004) με τη διεπιστημονικότητα και τις μεταπτυχιακές σπουδές σε διαφορετικές περιοχές με διαφορετικές διεπιστημονικές ομάδες, με αποτέλεσμα την τεκμηρίωση εναλλακτικών αναπτυξιακών σεναρίων για την κάθε περιοχή μελέτης.

Στη συνέχεια, με βάση τα αποτελέσματα των προηγούμενων φάσεων στοιχειοθετήθηκε, εφαρμόστηκε και αξιολογήθηκε το ολοκληρωμένο σύστημα κτηματολογικής υποδομής, περιβάλλοντος και ανάπτυξης με τίτλο IDPSS (Integrated development Planning Support System). Το σύστημα βασίστηκε στη σύνθεση της διεπιστημονικής έρευνας, με την προσέγγιση του ολοκληρωμένου αναπτυξιακού κτηματολογίου και τις τεχνολογίες αιχμής (Συστήματα Γεωγραφικών Πληροφοριών, Συστήματα λήψης αποφάσεων και Έμπειρα συστήματα). Βασικά χαρακτηριστικά της προσέγγισης για τη βελτιστοποίηση του συστήματος ήταν:

- Η χρήση ποιοτικών και ποσοτικών ερευνητικών προσεγγίσεων.
- Η χρήση αντικειμενικών και υποκειμενικών δεικτών.
- Η ολοκλήρωση των προσεγγίσεων μέσω της σύνθεσης των ερευνητικών δεδομένων.

1.5 Χώρος και τόπος

Το ερευνητικό κομμάτι της παρούσας διατριβής υλοποιήθηκε κατά τη σχεδόν πενταετή παραμονή στο Μέτσοβο στις εγκαταστάσεις του Μετσόβιου Κέντρου Διεπιστημονικής Έρευνας του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, γεγονός που προσέδωσε τις δυνατότητες αφενός της συμμετοχής σε μια συνεχή και αδιάκοπη εκπαιδευτική διαδικασία αφετέρου της κατανόησης των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών των ορεινών περιοχών. Όπως έγινε γρήγορα αντιληπτό, η ανάγκη για ολοκληρωμένες προσεγγίσεις γίνεται εντονότερη στις ορεινές περιοχές που παρόλο που καλύπτουν το 24% της παγκόσμιας γήινης επιφάνειας (Price et al. 2004) παρέμειναν σε μεγάλο βαθμό εκτός των αναπτυξιακών στρατηγικών. Οι μέχρι σήμερα κυρίαρχες αναπτυξιακές προσεγγίσεις είχαν μια βαθιά άνιση γεωγραφική κατανομή και η σημερινή κρίση τις έχει αφήσει να αναζητούν πολιτικές που αντικατοπτρίζουν και αξιοποιούν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους (Evrard 2011; Ρόκος 2010,) με αποτέλεσμα οι κάτοικοι των ορεινών περιοχών να είναι οι φτωχότεροι και αυτοί που βρίσκονται σε περισσότερο μειονεκτική θέση (FAO 2011). Παράλληλα, όπως σημειώνουν οι Tomaney et al (2010), οι επιπτώσεις της χρηματοπιστωτικής κρίσης σχετικά με τις προοπτικές για την τοπική και περιφερειακή ανάπτυξη είναι πολύ επικίνδυνες, διότι θα είναι γεωγραφικά άνισες και ενδεχομένως μεγαλύτερης διάρκειας στις υπάρχουσες προβληματικές περιοχές.

Επιπλέον, σημαντικό ρόλο στην επιλογή των περιοχών όπου υλοποιήθηκε η έρευνα για τη στοιχειοθέτηση της διατριβής, ήταν το γεγονός ότι οι ορεινές περιοχές είναι σήμερα στο επίκεντρο μιας σειράς συλλογικών δράσεων, που αποσκοπούν να επαναπροσδιορίσουν την πραγματικότητα των ορεινών περιοχών, να αναδιατυπώσουν τα θέματα και το περιεχόμενο των έργων που τους αφορούν και να κινητοποιήσουν τόσο τους κατοίκους όσο και του φορείς λήψης αποφάσεων με βάση τη συλλογική δράση και τη συνεργασία που αποτελούν καθοριστικούς παράγοντες για την οργάνωση των ορεινών κοινοτήτων (Rudaz 2009). Όπως σημειώνεται, η ανάπτυξη τέτοιων στρατηγικών βρίσκεται στην αιχμή της επιστημονικής έρευνας (Zhelezon 2011) και η τεκμηρίωση μιας νέας μεθοδολογικής προσέγγισης για την ανάπτυξη των ορεινών περιοχών αποτελεί στόχο μεγάλων ερευνητικών προγραμμάτων (BioScene-Mitchley et al. 2006, DIAMONT-Schönthaler and Werburg 2006, SARD-M Project-FAO 2007, Green Mountain 2012).

2. Εννοιολογικό πλαίσιο

2.1 Ανάπτυξη

Υπάρχουν λίγες ιδέες τόσο πολυδιάστατες όπως η ανάπτυξη, που εμπεριέχουν μια σύνθετη ιστορία ανταγωνιστικών όρων τόσο ποικίλων όπως η πρόοδος, η πολιτική γης, το γένος, ο πολιτισμός και το περιβάλλον (King 2009). Δεν υπάρχει τίποτα στη σημερινή νοοτροπία που να μπορεί να συγκριθεί μαζί της, σε ό,τι αφορά την ικανότητά της να καθοδηγεί τη σκέψη και τη συμπεριφορά. Ταυτόχρονα, πολύ λίγες λέξεις είναι τόσο αδύναμες, τόσο ευάλωτες και τόσο ανίκανες να δώσουν νόημα και ουσία στη σκέψη και στη συμπεριφορά όπως αυτή (Esteva 1992). Σύμφωνα με τον Rist, (2008 σελ.1) η απήχηση της έννοιας της ανάπτυξης προέρχεται από τη δύναμή της να σαγηνεύει, με κάθε χρήση της: είτε για να γοητεύσει, να ευχαριστήσει, να συναρπάσει και να ονειρευτεί, είτε για να εξαπατήσει να καταχραστεί και να παραποιήσει την αλήθεια. Τα τελευταία εκατό χρόνια οι δυτικές αντιλήψεις για τον κόσμο και την ιστορία, έχουν δημιουργήσει μία ευρεία τάση η «ανάπτυξη» να συνδυάζεται με κάτι θετικό, κάτι επιθυμητό, ανεξάρτητα αν η ανάπτυξη αναφέρεται σε κοινωνίες, περιοχές ή συγκεκριμένες πληθυσμιακές ομάδες. Όπως υπογραμμίζει ο Shumacher, «σε κάθε κλάδο της σύγχρονης σκέψης, η αντίληψη της ανάπτυξης παίζει έναν κεντρικό ρόλο» (1980 σελ. 187).

Όμως, ποια στην πραγματικότητα είναι η ερμηνεία της «ανάπτυξης»; Είναι γεγονός ότι δεν υπάρχει ομοφωνία της επιστημονικής κοινότητας για το πώς νοηματοδοτείται επακριβώς ο όρος. Ανάπτυξη σημαίνει διαφορετικά πράγματα σε διαφορετικές εποχές, σε διαφορετικά μέρη, σε διαφορετικούς ανθρώπους, σε διαφορετικά επαγγέλματα και οργανισμούς (Chambers 1997; Astle 1989). Ο Rist 2007 την χαρακτηρίζει ως ένα πολύ εύστοχο τσιτάτο (λέξη της μόδας) που μολονότι είναι στην επικαιρότητα για σχεδόν 80 χρόνια, η πραγματική σημασία της είναι ακόμη ασαφής, δεδομένου ότι εξαρτάται από το πού και από ποιον χρησιμοποιείται.

Παρόλο που συνήθως γίνεται αναφορά στις θεωρίες και τις πολιτικές ανάπτυξης μετά από το 1945, είναι σημαντικό να αναγνωριστεί ότι αυτές οι ιδέες δεν εμφανίστηκαν σε ένα «διανοητικό κενό» (Martinnusen 2007), αλλά μάλλον ριζοβόλησαν στην παράδοση της οικονομικής πολιτικής και κοινωνιολογικής θεωρητολογίας που αναπτύχθηκε στην Ευρώπη από τον δέκατο όγδοο αιώνα και μετά. Όπως εξιστορεί ο Esteva (1992), ήταν ανάμεσα στο 1759 (Wolff) και στο 1859 (Darwin) όταν η έννοια της ανάπτυξης εξελίχθηκε από την αντίληψη μιας μεταμόρφωσης προς ένα επιθυμητό μέγεθος. Στη διάρκεια αυτής της περιόδου, οι όροι εξέλιξη και ανάπτυξη άρχισαν να χρησιμοποιούνται ως συνώνυμοι. Για πολλούς, οι ιδέες της ανάπτυξης συνδέθηκαν με τις έννοιες του νεωτερισμού. Βέβαια, λόγω του κοινωνικού, οικονομικού, πολιτικού και πολιτιστικού δυναμισμού, το τι είναι «σύγχρονο» αλλάζει τόσο χρονικά όσο και χωρικά. Αν και ο όρος «σύγχρονος» έχει μάλλον παλαιά ιστορία, αυτό που ο Habermas (1983 σελ. 9) αποκαλεί το σχέδιο της νεωτερικότητας απέκτησε κεντρική θέση στη διάρκεια του δέκατου όγδοου αιώνα. Όπως υπογραμμίζει ο Harvey, αυτό το σχέδιο ισοδυναμούσε με μια εξαιρετική πνευματική προσπάθεια από την πλευρά των στοχαστών του Διαφωτισμού «ν' αναπτύξουν την αντικειμενική επιστήμη, την οικουμενική ηθική και το οικουμενικό δίκαιο, την αυτόνομη τέχνη σύμφωνα με τη δική τους εσωτερική λογική». Η ιδέα ήταν να χρησιμοποιηθούν οι συσσωρευμένες γνώσεις, τις οποίες παράγουν πολλά άτομα που εργάζονται ελεύθερα και δημιουργικά με στόχο την ανθρώπινη χειραφέτηση και τον εμπλουτισμό της καθημερινής ζωής. Η κυριαρχία πάνω στη φύση χάρη στην επιστήμη υποσχόταν την ελευθερία από τη σπανιότητα, την ένδεια και τις φυσικές καταστροφές. Η ανάπτυξη λογικών μορφών κοινωνικής οργάνωσης και λογικών τρόπων σκέψης υποσχόταν την απελευθέρωση από τους παραλογισμούς του μύθου, της θρησκείας, των προλήψεων, την απαλλαγή από την αυθαίρετη χρήση της εξουσίας και από τη σκοτεινή πλευρά της ανθρώπινης φύσης μας. Μόνο μέσα από ένα τέτοιο σχέδιο θα μπορούσαν ν' αποκαλυφθούν οι καθολικές, αιώνιες και αμετάβλητες ιδιότητες όλης της ανθρωπότητας (Harvey 2007 σελ.34).

Η σκέψη του Διαφωτισμού αγκάλιασε την ιδέα της προόδου και επιδίωξε ενεργά εκείνη τη ρήξη με την ιστορία και την παράδοση την οποία ασπάζεται η νεωτερικότητα (Harvey, 2007) και περιέλαβε την αυξανόμενη σημασία των λογικών και επιστημονικών προσεγγίσεων στην κατανόηση του κόσμου και της προόδου. Με τον τρόπο αυτό, αντιπαραβλήθηκε με τις προηγούμενες αντιλήψεις που πηγάζαν συχνά από τις θρησκευτικές ερμηνείες (Power 2003 σελ.726). Οι προσεγγίσεις στην ιατρική, τα νομικά και πολιτικά συστήματα και η οικονομική ανάπτυξη επηρεάστηκαν από αυτήν τη μετατόπιση στην προοπτική. Η ανάπτυξη εμφανίστηκε περίπου ως συνώνυμη με την παλαιά λέξη πρόοδος και όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται «αποτέλεσε τη νέα ουτοπική προβολή του παρόντος στο μέλλον, τον κοινό παρανομαστή των τρεχόντων προταγμάτων όλων των κοινωνιών [...] που θα νοηθεί κατ' αρχήν ως οικονομική ανάπτυξη, ως μεγέθυνση (growth and development), χρόνια ως συνώνυμα που αλληλοσυμπληρώνονται και διακρίνονται κατά το δοκούν» (Τσουκαλάς 2005).

Για μερικούς, αυτή η διάχυση του νεωτερισμού ερμηνεύτηκε ως «ανάπτυξη» και «πρόοδος», ενώ για άλλους συνδέθηκε με την αλλοτρίωση των πολιτιστικών πρακτικών, την καταστροφή του φυσικού περιβάλλοντος και την υποβάθμιση της ποιότητας ζωής. Αυτή ήταν η θέση στην οποία παρουσίασαν οι Horkheimer και Adorno το έργο τους: η διαλεκτική του Διαφωτισμού (1996), όπου υποστήριξαν ότι η λογική που κρύβεται πίσω από τον ορθολογισμό του Διαφωτισμού είναι μια λογική κυριαρχίας και καταπίεσης. Ο πόθος για την κυριαρχία πάνω στη φύση συνεπαγόταν την κυριαρχία πάνω στους ανθρώπους και δεν μπορούσε παρά να οδηγήσει τελικά στην «εφιαλτική κατάσταση της κυριαρχίας πάνω στον εαυτό μας».

Παρ' όλες, όμως, τις επιφυλάξεις η «ανάπτυξη» αποτέλεσε το κυρίαρχο ιδεολόγημα του περασμένου αιώνα. Περιγράφοντας αυτήν την κατάσταση ο Wolfgang Sachs (1992) σημειώνει:

Όπως ο φάρος καθοδηγεί τους ναυτικούς προς την ακτή, έτσι και η «ανάπτυξη» λειτούργησε ως η ιδέα που προσανατόλισε τα αναδυόμενα έθνη στο ταξίδι τους στη διάρκεια της μεταπολεμικής ιστορίας (σελ 3).

2.1.1 Προσεγγίσεις για την έννοια της ανάπτυξης

Οποιαδήποτε ερμηνεία της ανάπτυξης συνδέεται στενά με το ζήτημα του «τι πρέπει να γίνει» (Pradella and Marois 2014). Ο Myrdal (1974) περιγράφει την έννοια της ανάπτυξης ως την ανοδική κίνηση του συνόλου του κοινωνικού συστήματος, το οποίο περιλαμβάνει οικονομικούς και μη παράγοντες. Σύμφωνα με τον Hettne, η ανάπτυξη υπό τη σύγχρονη έννοια αποσκοπεί στη σκόπιμη κοινωνική αλλαγή σύμφωνα με τους κάθε φορά κοινωνικούς στόχους (2008 σελ.6). Ο Pieterse, (2010 σελ. 3) ορίζει την ανάπτυξη ως οργανωμένη επέμβαση στις συλλογικές υποθέσεις που αποσκοπεί στη βελτίωσή τους. Οι Zafarullah και Huque (2012 σελ.44) ερμηνεύουν την ανάπτυξη ως ένα τέλος, αλλά και επίσης ως ένα μέσο για τον σκοπό αυτό. Πρόκειται για μια σταδιακή διαδικασία, για μεγάλο χρονικό διάστημα προς την επίτευξη ενδιάμεσων στόχων σε διάφορα επίπεδα, πριν φτάσει σε μια ιδανική κατάσταση. Η έννοια της ανάπτυξης σηματοδοτεί μια μετάβαση από μια μη ικανοποιητική κοινωνική, οικονομική και πολιτική κατάσταση σε κάποια που είναι πιο ανθρώπινη, σχετικά ευημερούσα και περιβαλλοντικά ασφαλέστερη και πολιτικά πιο περιεκτική. Ο Talmage (2015) περιγράφει την ανάπτυξη ως μια αποτελεσματική διαδικασία αλλαγής με θετικό αντίκτυπο που τροφοδοτείται μέσω της αποδοτικής χρήσης των πόρων. Ο Gilpin (1996 σελ.58) ερμηνεύει την έννοια της ανάπτυξης ως τη χρήση των ανθρώπινων, φυσικών και οικονομικών πόρων για να ανταποκριθεί αποτελεσματικά στην τωρινή και στην αναμενόμενη ζήτηση της αγοράς και των υπόλοιπων ανθρώπινων αναγκών. Τα χαρακτηριστικά της έννοιας της ανάπτυξης δεν είναι πάντα ευπρόσδεκτα, δεδομένου ότι ισχύουν όχι μόνο για τη μεγέθυνση της βιομηχανίας, του εμπορίου και των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων, αλλά και για την παροχή υποδομών, αποχέτευσης, εκπαίδευσης, υγείας, στέγασης και αναψυχής.

Οι Potter et al. (2008 σελ.5) συνθέτοντας τις απόψεις των Gasper (2004) και Thomas (2001) παραθέτουν διαφορετικές ερμηνείες της έννοιας της ανάπτυξης:

1. Η «ανάπτυξη» ως θεμελιώδη ή δομική αλλαγή - για παράδειγμα μια αύξηση του εισοδήματος.
2. Η «ανάπτυξη» ως παρέμβαση και δράση, που στοχεύει στη βελτίωση, ανεξάρτητα από εάν η βελτίωση, στην πραγματικότητα, επιτυγχάνεται πραγματικά.
3. Η «ανάπτυξη» ως βελτίωση, με θετικά αποτελέσματα.
4. Η «ανάπτυξη» ως πλατφόρμα για τη βελτίωση - που καλύπτει τις αλλαγές που θα διευκολύνουν την ανάπτυξη στο μέλλον.

Οι Sumner and Tribe (2008 σελ.11) υποστηρίζουν ότι υπάρχουν τρεις διακριτοί ορισμοί της «ανάπτυξης».

1. Η «ανάπτυξη» ως μια μακροπρόθεσμη διαδικασία διαρθρωτικού κοινωνικού μετασχηματισμού.
2. Η «ανάπτυξη» ως βραχυπρόθεσμη έως μεσοπρόθεσμη έκβαση των επιθυμητών στόχων.
3. Η «ανάπτυξη» ως κυρίαρχη έκφανση της δυτικής νεωτερικότητας.

Σύμφωνα με την κοινωνιολογική οπτική του Barnett (1988 σελ.8-9) μπορούμε να διακρίνουμε τρεις διαφορετικές ερμηνείες της έννοιας:

1. Η «ανάπτυξη» εκ των έσω: σύμφωνα με αυτή την οπτική κάθε αντικείμενο-φυτό, ζώο, κοινωνία- εμπεριέχει την τάση να αλλάξει τη μορφή του. Πιο συγκεκριμένα, όταν μιλάμε για τις κοινωνίες με βάση αυτή την ερμηνεία, υποθέτουμε ότι οι δυνατότητες και η κατεύθυνση της αλλαγής της κάθε κοινωνίας είναι αποτέλεσμα μόνο των διαδικασιών που συντελούνται μέσα σε αυτή.
2. Η «ανάπτυξη» ως αλληλεπίδραση: σύμφωνα με αυτή την οπτική η ανάπτυξη προκύπτει από την αλληλεπίδραση ενός αντικειμένου με το περιβάλλον του. Κατά συνέπεια, μια κοινωνία αλλάζει λόγω ενός συνδυασμού των ιδιοτήτων και των δυνατοτήτων της κοινωνίας σε σχέση με τις δυνατότητες και τους διαθέσιμους πόρους του περιβάλλοντος.
3. Η «ανάπτυξη» ως αλληλοδιείσδυση: σύμφωνα με αυτή την οπτική δεν μπορούμε να πραγματικά να διακρίνουμε μεταξύ της κοινωνίας και του περιβάλλοντός της. Η συγκεκριμένη οπτική, αναδεικνύει θέματα σχετικά με τα όρια της κάθε κοινωνίας; Πώς μπορούμε να διακρίνουμε κοινωνιολογικά μεταξύ, για παράδειγμα, της αιγυπτιακή κοινωνίας - που είναι κυρίως μουσουλμανική- και το περιβάλλον της που περιλαμβάνει πολλές άλλες μουσουλμανικές χώρες, ιδέες, ανησυχίες και ανθρώπους, των οποίων οι δράσεις μπορούν να έχουν επιπτώσεις στην πραγματικότητα της Αίγυπτου;

Όμως, η ανάπτυξη είναι ακριβώς μια άλλη μορφή κοινωνικής αλλαγής; Σύμφωνα με την ανθρωπολογική οπτική του Olivier de Sardan (2005 σελ.24-25) η ανάπτυξη δεν μπορεί να γίνει κατανοητή δίχως την ανάλυση και των υπόλοιπων διαστάσεών της. Η ανάλυση των αναπτυξιακών δράσεων και των επιπτώσεων αυτών των δράσεων δεν πρέπει να αναλύεται ξεχωριστά από τη μελέτη της τοπικής κοινωνικής δυναμικής, των ενδογενών διαδικασιών και των άτυπων διαδικασιών της αλλαγής. Ως εκ τούτου, θεωρεί ότι η ανθρωπολογία της ανάπτυξης δεν μπορεί να χωριστεί από την ανθρωπολογία της κοινωνικής αλλαγής. Πιο συγκεκριμένα, ορίζει την ανάπτυξη ως το σύνολο των κοινωνικών διαδικασιών που προκαλούνται από τις εθελοντικές δράσεις που στοχεύουν στον μετασχηματισμό του κοινωνικού περιβάλλοντος και υποκινούνται από τα θεσμικά όργανα ή τους εμπλεκόμενους που δεν ανήκουν στο εν λόγω περιβάλλον, αλλά που επιδιώκουν να κινητοποιήσουν το περιβάλλον και που στηρίζονται στο περιβάλλον αυτό, την προσπάθειά τους για την σύνθεση των πόρων ή/και των τεχνικών ή/και της γνώσης.

Κατά μία άποψη, όπως συμπληρώνει, και αντίθετα από κατά την κοινή άποψη, η ανάπτυξη δεν είναι μια οντότητα της οποίας η ύπαρξη (ή απουσία) πρόκειται να επιδιωχθεί για τους ενδιαφερόμενους πληθυσμούς. Αντ' αυτού, η ανάπτυξη υπάρχει βασισμένη μόνο στο γεγονός ότι υπάρχουν εμπλεκόμενοι και θεσμικά όργανα που αντιμετωπίζουν την ανάπτυξη ως στόχο ή ένα αποτέλεσμα στο οποίο αφιερώνουν χρόνο, χρήματα και την επαγγελματική τους ικανότητα. Όπως σημειώνει, είναι η ύπαρξη μιας αναπτυξιακής σύμπραξης που καθορίζει την ίδια την ύπαρξη της ανάπτυξης. Στον όρο αναπτυξιακή σύμπραξη συμπεριλαμβάνει τον κόσμο των εμπειρογνομόνων, των γραφειοκρατών, του προσωπικού των ΜΚΟ, των ερευνητών, των τεχνικών, των προϊσταμένων των αναπτυξιακών προγραμμάτων, που βγάζουν τα προς το ζην, τρόπος του λέγειν, από την ανάπτυξη άλλων ανθρώπων, και που, για αυτόν τον σκοπό, κινητοποιούν και διαχειρίζονται ένα μη αμελητέο ποσό υλικών και συμβολικών πόρων. Ο Olivier de Sardan παραβλέποντας τις συζητήσεις για ανάπτυξη ή μεγέθυνση, καταλήγει στο ότι στην προοπτική της ανθρωπολογίας της ανάπτυξης, η ανάπτυξη δεν είναι ούτε ένα ιδανικό ούτε μια καταστροφή, είναι προπάντων ένα αντικείμενο της μελέτης.

Ο Mohan 2011 υιοθετώντας την προσέγγιση του Hart (2001 σελ.650) διακρίνει την Ανάπτυξη με (big D) Α κεφαλαίο και την ανάπτυξη με α μικρό (small d). Η Ανάπτυξη «big D» ορίζεται ως το, μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, έργο της παρέμβασης στον «Τρίτο Κόσμο» που προέκυψε στο πλαίσιο της από-αποικιοποίησης και του ψυχρού πόλεμου, και με «small d» ορίζει την καπιταλιστική ανάπτυξη ως ένα γεωγραφικά άνισο, βαθιά αντιφατικό σύνολο ιστορικών διεργασιών.

Ο Sen (2006 σελ. 71) διακρίνει δύο γενικές τάσεις απέναντι στη διαδικασία της ανάπτυξης. Η μία άποψη αντιλαμβάνεται την ανάπτυξη ως «άγρια» διαδικασία, με πολύ «αίμα, ιδρώτα και δάκρυα», σε έναν κόσμο στον οποίο η λογική απαιτεί σκληρότητα. Η άλλη άποψη βλέπει την ανάπτυξη ως μια ουσιαστικά «φιλική» διαδικασία που εκφράζεται σε πράγματα όπως οι αμοιβαία επωφελείς ανταλλαγές, η λειτουργία κοινωνικών δικτύων ασφαλείας, οι πολιτικές ελευθερίες και η κοινωνική ανάπτυξη.

Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζονται σύμφωνα με τους Potter et. al (2008 σελ. 5) ορισμένα θετικά και αρνητικά αποτελέσματα της ανάπτυξης:

Πίνακας 1: Θετικά και αρνητικά αποτελέσματα της ανάπτυξης

Θετικά	Αρνητικά
Η ανάπτυξη φέρνει την οικονομική μεγέθυνση.	Η ανάπτυξη είναι μια εξαρτώμενη και υποκειμενική διαδικασία.
Η ανάπτυξη φέρνει γενική εθνική πρόοδο.	Η ανάπτυξη είναι μια διαδικασία που δημιουργεί και διευρύνει τις χωρικές ανισότητες.
Η ανάπτυξη φέρνει τον εκσυγχρονισμό κατά τα δυτικά πρότυπα.	Η ανάπτυξη υπονομεύει τους τοπικούς πολιτισμούς και τις αξίες τους.
Η ανάπτυξη βελτιώνει την κάλυψη των βασικών αναγκών.	Η ανάπτυξη διαιωνίζει την ένδεια, τους φτωχούς εργαζόμενους και τις δύσκολες συνθήκες διαβίωσης.
Η ανάπτυξη μπορεί να βοηθήσει στη δημιουργία βιώσιμης μεγέθυνσης.	Η ανάπτυξη είναι συχνά περιβαλλοντικά μη αποδεκτή.
Η ανάπτυξη έχει ως αποτέλεσμα βελτιώσεις στη διακυβέρνηση.	Η ανάπτυξη παραβιάζει τα ανθρώπινα δικαιώματα και υπονομεύει τη δημοκρατία.

2.1.2 Αναπτυξιακές θεωρίες

Όπως διαφάνηκε από την ανασκόπηση των προσεγγίσεων για την έννοια της ανάπτυξης, μεγάλο μέρος της συζήτησης χαρακτηρίζεται από ασαφή και μάλλον συγκεχυμένη πρόσμειξη των διάφορων διαστάσεων της. Αξίες και προσωπικές προτιμήσεις αναμειγνύονται με παρατηρήσεις και αναλύσεις, εις βάρος των τελευταίων. Η εναλλακτική επιλογή ως προς αυτό δεν είναι να αποφύγουμε τη μελέτη των αξιών και των άλλων κανονιστικών στοιχείων, γεγονός που είναι αδύνατο από την ίδια τη φύση της έρευνας των κοινωνικών επιστημών, αλλά να διατυπώνουμε σαφέστερα πότε και από ποια άποψη εξαρτώνται πρωταρχικά οι ερμηνείες και τα εξαχθέντα συμπεράσματα και πώς αυτά επηρεάζονται από αξιακές προκείμενες και προτιμήσεις και όχι από εμπειρικές αναλύσεις (Martinnusen 2007). Φαίνεται περίεργο το γεγονός ότι μπορεί να υπάρχουν εντελώς διαφορετικές θεωρίες για την ανάπτυξη. Γιατί δεν μπορούν οι θεωρητικοί της ανάπτυξης να συμφωνήσουν για τη βέλτιστη θεωρία και στη συνέχεια να την προτείνουν στο ευρύ κοινό; Όπως υποστηρίζουν οι Peet και Hartwick (2009 σελ.21) αυτό συμβαίνει επειδή οι θεωρίες ανάπτυξης συνάδουν με τις πολιτικές θέσεις των υποστηρικτών τους, τους τόπους στους οποίους αναπτύσσονται, τη φιλοσοφική προοπτική, και αν είναι κατά κύριο λόγο οικονομική, κοινωνιολογική, ανθρωπολογική, ιστορική, γεωγραφική και ούτω καθεξής. Πιθανώς, η σημαντικότερη από αυτές είναι η πολιτική διάσταση της θεωρίας ανάπτυξης.

Οι Potter et. al. (2008 σελ.82) χρησιμοποιούν την κατηγοριοποίηση που προτείνεται αρχικά από τους Potter and Lloyd - Evans (1998) και περιλαμβάνει τέσσερις κατηγορίες αναπτυξιακών θεωριών οι οποίες είναι:

1. Κλασικές-παραδοσιακές προσεγγίσεις
 - Προέρχονται από την κλασική και νεοκλασική οικονομική θεωρία και έχουν γενικά το επίκεντρο της πολιτικής τους σκέψης, σε παγκόσμια κλίμακα.
2. Ιστορικές-εμπειρικές προσεγγίσεις
 - Βασίζονται σε εμπειρικές ή πραγματικές παρατηρήσεις διά μέσου του χρόνου.
3. Ριζοσπαστικές προσεγγίσεις της Πολιτικής Οικονομίας - Θεωρίες εξάρτησης
 - Βασίζονται στην παραγωγή των ιδεών που υποτίθεται ότι προέρχονται από, ή τουλάχιστον αφορούν, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που απαντώνται στον «Τρίτο Κόσμο», και όχι σε ιδέες που προέρχονται από την ευρωπαϊκή εμπειρία.
4. Εναλλακτικές και από κάτω προς τα επάνω προσεγγίσεις
 - Βασίζονται σε στρατηγικές που προωθούν αναδιανεμητικούς μηχανισμούς που στοχεύουν ειδικά τους φτωχούς, δίνουν έμφαση σε τοπικά σχέδια μικρής κλίμακας, που συχνά συνδέονται με την αστική ή την αγροτική κοινότητα, δίνουν έμφαση στην κάλυψη των βασικών αναγκών, είναι προσανατολισμένες προς μια πιο ευρεία ερμηνεία της ανάπτυξης προσανατολισμένη στα ανθρώπινα πλαίσια, μεριμνούν για την τοπική και κοινοτική συμμετοχή στο σχεδιασμό και την υλοποίηση των έργων και τέλος δίνουν έμφαση στην αυτοδυναμία, μειώνοντας την εξάρτηση και προωθώντας τη βιωσιμότητα.

Οι Peet & Hartwick (2009) διακρίνουν τις αναπτυξιακές θεωρίες στις:

1. Συμβατικές θεωρίες της ανάπτυξης που περιλαμβάνουν αυτές:
 - των κλασικών και νεοκλασικών οικονομικών
 - της μετάβασης από τα κενύσιανά οικονομικά στο νεοφιλελευθερισμό
 - την ανάπτυξη ως εκσυγχρονισμό
2. Τις μη συμβατικές και κριτικές θεωρίες της ανάπτυξης που περιλαμβάνουν αυτές:
 - του μαρξισμού, του σοσιαλισμού και της ανάπτυξης

- του μετα-στρουκτουραλισμού, της μετά-αποικιοκρατίας και της μετα-ανάπτυξης
 - τις φεμινιστικές θεωρίες της ανάπτυξης
3. Τις θεωρίες της ανάπτυξης του κριτικού μοντερνισμού που περιλαμβάνουν αυτές:
- του κριτικού μοντερνισμού και της δημοκρατικής ανάπτυξης

Ο Pieterse, (2010 σελ. 3) αναφέρει ότι η αναπτυξιακή συλλογιστική κινείται σε ένα εναλλάξ πεδίο από την ηγεμονία στην καταπολέμηση της ηγεμονίας. Όπως σημειώνει, τον δέκατο ένατο αιώνα, κατά τον οποίο κυριαρχούσε η Βρετανική Αυτοκρατορία, η βασική ερμηνεία της ανάπτυξης βασιζόταν στην αποικιοκρατική ανθρωπολογία και τον κοινωνικό δαρβινισμό και γινόταν αντιληπτή ως πρόοδος και εξέλιξη. Από το 1890-1930, οπότε επικρατούσε αποικιοκρατία, η βασική ερμηνεία της ανάπτυξης βασίστηκε στην κλασική πολιτική οικονομία και ερμηνεύτηκε ως κάλυψη της διαφοράς από τον δυτικό πολιτισμό. Μεταπολεμικά, με την ηγεμονία των ΗΠΑ η βασική ερμηνεία της ανάπτυξης βασίστηκε στη θεωρία της μεγέθυνσης και ερμηνεύτηκε ως εκσυγχρονισμός. Στη συνέχεια, με την από-αποικιοποίηση και την εθνικοποίηση του Τρίτου Κόσμου και τις εθνικιστικές προσεγγίσεις η βασική ερμηνεία της ανάπτυξης βασίστηκε σε νεομαρξιστικές θεωρίες και ερμηνεύτηκε ως εξάρτηση. Από το 1980 και μετά, με την επικράτηση της παγκοσμιοποίησης, του χρηματοπιστωτικού συστήματος και των εταιρικών κεφαλαίων η βασική ερμηνεία της ανάπτυξης βασίστηκε στη θεωρία του νεοφιλελευθερισμού και του μονεταρισμού και έγινε αντιληπτή ως διαρθρωτική προσαρμογή. Από το 1990 και μετά, με την άνοδο των ασιατικών και των αναδυόμενων οικονομιών και την BRIC, η βασική ερμηνεία της ανάπτυξης βασίστηκε στη μεγιστοποίηση των δυνατοτήτων και έγινε αντιληπτή ως ανθρώπινη ανάπτυξη. Παράλληλα, από το 1987 και μετά έχει συνδεθεί με έννοιες που επιπλέον ενσωματώνουν μη οικονομικές διαστάσεις. Αυτές συμπεριλαμβάνουν την αυξανόμενη συνειδητοποίηση των περιβαλλοντικών ανησυχιών, τη διαγενεακή ισότητα και τις προσεγγίσεις σε επίπεδο βίας.

2.1.2.1 Η ανάπτυξη ως οικονομική και πολιτική διαδικασία

Η κυρίαρχη ερμηνεία της ανάπτυξης είναι εκείνη που αποδίδεται από τους οικονομολόγους και χρησιμοποιείται στα οικονομικά (Chambers 1997). Παράλληλα, σε πολλές περιπτώσεις η έννοια της ανάπτυξης ταυτίστηκε με τον εκσυγχρονισμό (Harrison 1988). Θεμελιώδης στη θεωρία του εκσυγχρονισμού είναι η οικονομία της αγοράς που επιτρέπει στα άτομα να συμπεριφερθούν σύμφωνα με τις υποκειμενικές προτιμήσεις τους. Οι αναπτυγμένες οικονομίες του κόσμου έχουν βιώσει ένα τέτοιο σύγχρονο, πολιτιστικό και θεσμικό πλαίσιο στην ατομική ύπαρξη για τα προηγούμενα τουλάχιστον διακόσια έτη, γεγονός που εξηγεί, για τους θεωρητικούς του εκσυγχρονισμού, τη σχετική ευημερία αυτών των κοινωνιών. Πλέον όμως, όπως σημειώνεται (Pieterse 2010 σελ.1), ο κλασικός στόχος της ανάπτυξης με την έννοια του εκσυγχρονισμού τίθεται υπό αμφισβήτηση, διότι ο εκσυγχρονισμός δεν είναι πλέον η προφανής φιλοδοξία. Η νεωτερικότητα δεν φαίνεται πλέον τόσο ελκυστική ενόψει των οικολογικών προβλημάτων. Η δυτικοποίηση δεν φαίνεται πλέον επιτακτική σε μια εποχή που ο τοπικός πολιτισμός και η πολιτιστική πολυμορφία αποτελούν νέες αξίες.

Στη βιβλιογραφία, οι θεωρίες της οικονομικής μεγέθυνσης αναφέρονται συχνά ως θεωρίες εκσυγχρονισμού. Για τους θεωρητικούς του εκσυγχρονισμού, η οικονομική μεγέθυνση - μια συνέπεια της ατομικής ελευθερίας - είναι ανάπτυξη (Cole, 2001 σελ.175). Σε διεθνές επίπεδο η οικονομική μεγέθυνση αποτέλεσε την αδιαφιλονίκητη προστακτική της στρατηγικής ανάπτυξης, αφού θεώρησε ότι τα οφέλη που απορρέουν από την οικονομική μεγέθυνση μπορούν καλύτερα να παρέχουν τα μέσα για συμπληρωματικές δράσεις (όπως η καταπολέμηση της φτώχειας, η προστασία του περιβάλλοντος, κ.λπ.) (Reed 1992). Ωστόσο, η οικονομική μεγέθυνση μπορεί να συμβεί χωρίς να σχετίζεται με προβλήματα όπως η ανισότητα και η φτώχεια; Στην πραγματικότητα, όπως σημειώνουν Peet & Hartwick (2009 σελ.2), ενώ η

οικονομική μεγέθυνση πραγματοποιήθηκε στις περισσότερες δυτικές χώρες τα τελευταία 30 χρόνια, την ίδια στιγμή η εισοδηματική ανισότητα έχει διευρυνθεί.

Για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, κυρίως μετά τη μεταπολεμική περίοδο, ο όρος «ανάπτυξη» χρησιμοποιήθηκε ως συνώνυμος του όρου «μεγέθυνση». Παρ' όλα αυτά οι δύο έννοιες δεν είναι συνώνυμες. Σύμφωνα με τους Cypher and Dietz (2004 σελ 70) η οικονομική ανάπτυξη απαιτεί και προϋποθέτει μια βαθιά πολιτιστική αλλαγή, συμπεριλαμβανομένου, συχνά, του μετασχηματισμού του πολιτικού συστήματος, των ατομικών κανόνων συμπεριφοράς, του πολιτισμού της εργασίας και της παραγωγής, και πιο ουσιαστικά, τροποποιήσεις στον τρόπο με τον οποίο η κοινωνία αντιμετωπίζει και προσαρμόζεται στις απαιτήσεις της τεχνολογικής προόδου. Οι περισσότεροι ορισμοί της οικονομικής ανάπτυξης (White 2009 σελ 3-4; Martinussen 2007 σελ.88; Koogos & Badeaux 2007) περιέχουν καταρχήν μια επιθυμία, να βελτιωθούν οι συνθήκες διαβίωσης και να επιτευχθεί η ευημερία όλων των πολιτών μιας κοινωνίας. Ωστόσο, οι σχετικοί δείκτες παρέμειναν ίδιοι στο μεγαλύτερο μέρος της βιβλιογραφίας, ενώ η διεθνής συζήτηση εξακολουθούσε να περιορίζεται σε μετρήσεις εισοδήματος του ενός ή του άλλου είδους. Ως συνεπακόλουθο, υποστηριζόταν ότι βασικός στόχος ήταν η αύξηση των πραγματικών εισοδημάτων (Martinussen 2007 σελ.88).

Η προσέγγιση της ανθρώπινης ανάπτυξης προέκυψε μετά από μια σειρά αλληλένδετων συζητήσεων στη δεκαετία του 1970. Η ανθρώπινη ανάπτυξη έγινε αντιληπτή ως διαδικασία διεύρυνσης των επιλογών των ανθρώπων. Αρχικά, το ενδιαφέρον εστιαζόταν γύρω από τις επιλογές σε τρεις ουσιώδεις τομείς: την ευκαιρία να διάγει κανείς μακρύ και υγιή βίο, την ευκαιρία μόρφωσης και την ευκαιρία πρόσβασης στους πόρους που απαιτούνται για αξιοπρεπές βιοτικό επίπεδο. Σε αυτούς τους τομείς προστέθηκαν αργότερα παράγοντες που αφορούσαν τις πολιτικές ελευθερίες και τα ανθρώπινα δικαιώματα, την ανθρώπινη ανάπτυξη των γυναικών, όπως και των ανδρών, περιβαλλοντικές και άλλες διαστάσεις της βιωσιμότητας, καθώς και θέματα που αφορούσαν τη συμμετοχή των πολιτών και τις δυνατότητές τους να επηρεάζουν τη λήψη πολιτικών αποφάσεων στην κοινωνία. Ωστόσο, σύμφωνα με τον Martinussen (2007 σελ.470), η απόρριψη της αυτόματης σύνδεσης δεν θα πρέπει να εκληφθεί ότι συνεπάγεται οποιοδήποτε είδους απόρριψη της σημασίας της οικονομικής μεγέθυνσης. Προσπαθεί να ισορροπήσει πολύ προσεκτικά, από τη μία πλευρά την ανάγκη οικονομικής μεγέθυνσης για τις φτωχές κοινωνίες, ώστε να μειωθεί η μαζική φτώχεια, και από την άλλη το γεγονός ότι η διανομή της μεγέθυνσης και ο τρόπος με τον οποίο χρησιμοποιούνται οι διαθέσιμοι πόροι επηρεάζουν περισσότερο τους φτωχούς απ' ό,τι τη συνολική μεγέθυνση του εθνικού εισοδήματος και της παραγωγής. Όμως σημειώνει ο Esteva (1992), η ανθρώπινη ανάπτυξη με τον τρόπο αυτό μεταφράζεται σε μια γραμμική διαδικασία που υποδεικνύεται από τη μέτρηση των επιπέδων της στέρησης ή το πόσο μακριά οι χώρες απομακρύνονται από το δυτικό ιδεώδες.

Ως ένα σύνολο θεωρητικών προτάσεων, ο νεοφιλελευθερισμός αποτελεί μια ενημερωμένη έκδοση των βασικών ιδεών σχετικά με την οικονομική και κοινωνική ζωή των κλασικών φιλελεύθερων θεωρητικών του δέκατου όγδοου και δέκατου ένατου αιώνα (Gregory et al. 2009 σελ.497). Ήδη όμως από τη δεκαετία του '70, μερικοί θεωρητικοί άρχισαν να υποστηρίζουν ότι η διαδεδομένη συμμετοχή του κράτους στις οικονομικές δραστηριότητες, οδηγούσε στην ανεπάρκεια και στα μικρότερα ποσοστά οικονομικής μεγέθυνσης από αυτά που θα επιτυγχάνονταν, εάν η αγορά ήταν ελεύθερη από την εποπτεία του κράτους. Το αποτέλεσμα των πεποιθήσεων αυτών στο πολιτικό επίπεδο ήταν η «αμερικανοποίηση» της πολιτικής διαδικασίας σε ολόκληρο τον προηγμένο καπιταλιστικό κόσμο. Η επακόλουθη ενσωμάτωση των νεοφιλελεύθερων ιδεών σε συγκεκριμένες κυβερνητικές πολιτικές αντανάκλα ακριβέστερα ένα πολιτικό σχέδιο που είναι σε συμμαχία με ειδικές κρατικές στρατηγικές που προωθούν τον νεοφιλελευθερισμό μέσα από διάφορες διαδικασίες που χαρακτηρίζονται από τις ιδιωτικοποιήσεις, την απελευθέρωση, η αγοραιοποίηση, απορρύθμιση και μονεταρισμού

(Birch & Mykhnenko 2010 σελ.6). Ο νεοφιλελευθερισμός, όμως, παρέλειψε να αντιμετωπίσει σοβαρά κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα (Μπαμπανάσης 2011 σελ.25). Όπως ήδη αναφέρθηκε, ο Σμιθ διατύπωσε το επιχείρημα ότι η ατομική ενασχόληση με το προσωπικό συμφέρον θα οδηγούσε σαν αόρατο χέρι στη γενική ευημερία. Την επαύριον της χρηματοπιστωτικής κρίσης κανείς δε θα υποστήριζε πλέον ότι η ενασχόληση των τραπεζιτών με το προσωπικό τους συμφέρον θα οδηγούσε στη γενικότερη ευημερία (Stiglitz 2012 σελ.70).

Στην περίπτωση της σοσιαλιστικής οικονομίας ανάπτυξης, οι υποκειμενικές συνθήκες και ιδιαίτερα η ταύτιση της προόδου με την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων, καθώς και η επίδραση που είχαν οι ιδέες του Διαφωτισμού στο αναδυόμενο σοσιαλιστικό κίνημα, έπαιξαν έναν κρίσιμο ρόλο σε σχέση με την ανάδυση και την αναπαραγωγή του τύπου οικονομίας. Οι αντικειμενικές συνθήκες -μολονότι σημαντικές σε σχέση με την αναπαραγωγή της- δεν έπαιξαν κανένα ρόλο σε σχέση με την ίδια την ανάδυση της σοσιαλιστικής οικονομίας. Η ιδεολογία της ανάπτυξης, επομένως, υπήρξε το βασικό ιδεολογικό θεμέλιο τόσο της καπιταλιστικής, όσο και της σοσιαλιστικής οικονομίας, παρά τους διαφορετικούς τρόπους διάρθρωσης των ιεραρχικών δομών μέσω των οποίων γίνεται η συγκέντρωση δύναμης στους δύο τύπους οικονομίας ανάπτυξης (Φωτόπουλος 2008). Ωστόσο, ο Hettne (2009 σελ 75) επισημαίνει ότι οι ιστορικές εμπειρίες της σοσιαλιστικής ανάπτυξης απέχουν πολύ από τον πυρήνα της θεωρίας της ανάπτυξης. Τι είναι ο σοσιαλισμός σε πρώτη φάση; Στην κλασική μαρξιστική θεωρία, που ασχολείται με τα στάδια της κοινωνικής εξέλιξης είναι συνυφασμένος με την ιστορία, διότι ο σοσιαλισμός σηματοδοτεί τη μετάβαση ανάμεσα στον καπιταλισμό και τον κομμουνισμό. Επιπλέον, η ιδεολογία της ανάπτυξης λειτούργησε κατά έναν τρόπο ως η «ιδεολογία της τελικής ανάλυσης», αφού καθόρισε ποια επιμέρους ιδεολογία, η φιλελεύθερη ή η μαρξιστική, θα κυριαρχήσει στο τέλος. Γι' αυτό, η αποτυχία της σοσιαλιστικής οικονομίας απετέλεσε τον βασικό λόγο που οδήγησε στην κατάρρευση αυτού του τύπου οικονομίας και στη σημερινή επικράτηση της καπιταλιστικής οικονομίας και της ιδεολογίας της (φιλελευθερισμός/νεοφιλελευθερισμός) (Φωτόπουλος 2008).

Ανάμεσα σε εκείνα τα μέρη του κόσμου που έχουν πετύχει μια οικονομική μεγέθυνση και σε εκείνα που δεν έχουν επιτύχει μια τέτοια ανάπτυξη, έχει δημιουργηθεί ένα χάσμα βιοτικού επιπέδου (Gillis et.al. 2002 σελ.46). Για τον λόγο αυτό, ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1960, διατυπώθηκαν διάφορες νεομαρξιστικές και μαρξιστικές απόψεις περί ανάπτυξης ως εναλλακτικές λύσεις των κανονιστικών θεωριών του εκσυγχρονισμού. Βασικά, παρουσίαζαν δύο διαφορετικά είδη στόχων για την αναπτυξιακή διαδικασία. Το ένα είδος είχε να κάνει με τη θέση των αναπτυσσόμενων χωρών στο διεθνές σύστημα, ενώ το άλλο με τις εσωτερικές συνθήκες στις κοινωνίες του Τρίτου Κόσμου (Φωτόπουλος 2008 σελ. 225). Σε ό,τι αφορά τη θέση των αναπτυσσόμενων χωρών στην παγκόσμια κοινωνία, πολλοί από τους νεομαρξιστές θεωρητικούς είχαν την άποψη ότι η ανάπτυξη συνεπαγόταν την απόκτηση της πραγματικής εθνικής ανεξαρτησίας και την αυτοτελή οικονομική πρόοδο (Martinussen 2007 σελ.90-92). Το παράδειγμα της εξάρτησης αναπτύχθηκε κατά την μεταπολεμική περίοδο, με στόχο την ερμηνεία της αποτυχίας της καπιταλιστικής ανάπτυξης στον Τρίτο Κόσμο. Ο Frank (1967) υποστήριξε ότι η ανάπτυξη και η υπανάπτυξη είναι οι δύο όψεις του ίδιου νομίσματος και ότι και οι δύο είναι το απαραίτητο αποτέλεσμα και εκδήλωση των αντιφάσεων του καπιταλιστικού συστήματος της ανάπτυξης. Τα βασικό συμπέρασμά του ήταν ότι η κατάσταση της ανάπτυξης στις διάφορες χώρες δεν είναι αποτέλεσμα της αδράνειας, ατυχίας, ευκαιρίας, κλιματολογικών συνθηκών ή οτιδήποτε άλλο, αλλά μάλλον μια αντανάκλαση του τρόπου της ενσωμάτωσής τους στο παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα. Ο Frank (1967) υποστήριξε ότι η μόνη πραγματική εναλλακτική λύση για τα εν λόγω έθνη ήταν να αποδυναμώσουν τη λαβή του παγκόσμιου συστήματος μέσω των εμπορικών φραγμών, των ελέγχων σε διεθνικές εταιρίες και τον σχηματισμό των περιφερειακών περιοχών συναλλαγών σε συνδυασμό με την ενθάρρυνση της τοπικής ή εγχώριας παραγωγής και ανάπτυξης. Ο Power (2003 σελ.83) σταχυολογώντας

τις βασικές επικρίσεις που διατυπώθηκαν για τη θεωρία της εξάρτησης αναφέρει ότι η θεωρία αντιπροσώπευε μια μορφή «οικονομικού ντετερμινισμού» αγνοώντας τις κοινωνικές και πολιτιστικές διαφορές μεταξύ ανεπτυγμένων και υπανάπτυκτων περιφερειών. Επίσης, ο όρος «εξάρτηση» είχε χρησιμοποιηθεί υπέρμετρα και οδήγησε σε μια υπεραπλούστευση της ερμηνείας του (Rist 1997). Ένα άλλο σημείο διαφωνίας ήταν ότι οι θεωρητικοί της εξάρτησης φάνηκε να προτρέπουν για την αποσύνδεση από την παγκόσμια καπιταλιστική οικονομία σε μια εποχή που η παγκόσμια οικονομία βρισκόταν σε φάση περαιτέρω παγκοσμιοποίησης. Επιπλέον, η έννοια της υπανάπτυξης ερμηνεύτηκε με έναν τρόπο που υιοθετούσε τις ερμηνείες του Πρώτου Κόσμου-Τρίτου Κόσμου ή κέντρου-περιφέρειας, αντί να επιδιώκει να αμφισβητήσει ριζικά αυτό το σχήμα και να ξεκινήσει μια αναζήτηση για εναλλακτικούς τρόπους διαφοροποίησης (Palma 1981).

Οι θεωρίες που αναφέρθηκαν είναι βασισμένες στις δραστηριότητες εντός εθνικής κλίμακας και περιλαμβάνουν τις αποφάσεις που λαμβάνονται από τις κυβερνήσεις, χωρίς την άμεση συμμετοχή των ανθρώπων. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '70, έγινε εμφανές ότι οι «επάνω προς τα κάτω» προσεγγίσεις, όπως περιγράφονται στα προηγούμενα κεφάλαια, δεν κατάφεραν να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα της φτώχειας σε μεγάλες περιοχές του κόσμου. Στον αντίποδα των παραπάνω θεωριών εμφανίστηκε πλήθος ορισμών της ανάπτυξης που εστίαζαν στην *ικανότητα λήψης και υλοποίησης αποφάσεων*. Σύμφωνα με αυτές τις πιο πρόσφατες αντιλήψεις, σε μια κοινωνία εμφανίζεται ανάπτυξη κυρίως με τη μορφή καλύτερων δυνατοτήτων και μεγαλύτερης ικανότητας να λαμβάνει αποφάσεις και να τις εφαρμόζει αποτελεσματικά.

Οι Potter et al (2008 σελ.118) αναφέροντας τον Stöhr (1981) σημειώνουν ότι οι βασικές προϋποθέσεις επίτευξης της ανάπτυξης «από τα κάτω» είναι: η ευρεία πρόσβαση στη γη, η εδαφικά οργανωμένη δομή για την ισότιμη κοινή λήψη αποφάσεων, η χορήγηση μεγαλύτερης αυτονομίας στις αγροτικές περιοχές, η επιλογή της κατάλληλης τεχνολογίας σε περιφερειακό επίπεδο, η προτεραιότητα σε έργα που εξυπηρετούν τις βασικές ανάγκες, η υιοθέτηση εθνικών πολιτικές για τις τιμές, η χρήση εξωτερικών πόρων μόνο στις περιοχές που οι πόροι είναι ανεπαρκείς, η ανάπτυξη των παραγωγικών δραστηριοτήτων που υπερβαίνουν τις περιφερειακές απαιτήσεις, η αναδιάρθρωση των αστικών μεταφορών και συστημάτων, ώστε να συμπεριλαμβάνονται όλες οι εσωτερικές περιοχές, η βελτίωση των αγροτικών-αστικών δικτύων και επικοινωνιών, οι ισότιμες κοινωνικές δομές και, τέλος, η συλλογική συνείδηση. Οι επικριτές της συγκεκριμένης προσέγγισης σημειώνουν ότι η ανάπτυξη «από τα κάτω» μπορεί να είναι ποιοτικά διαφορετική από τις συμβατικές αναπτυξιακές, αλλά όπως τονίζουν οι εκσυγχρονιστές, αυτή η διαδικασία πρέπει να είναι ρεαλιστική παρά ρομαντική στην εφαρμογή της. Παράλληλα, σημειώνουν ότι οι κοινωνίες, ακόμη και σε τοπική κλίμακα, μπορεί να είναι ετερογενείς, διαιρεμένες ή και εχθρικές. Επιπλέον, όπως σημειώνουν οι Potter et al (2008 σελ.16) οι νεοφιλελεύθερες στρατηγικές ανάπτυξης, ενώ από τη μία ενθαρρύνουν την ενδυνάμωση των ατόμων μέσω της μεγαλύτερης ελευθερίας επιλογής μέσα σε μια ανοικτή οικονομία της αγοράς, από την άλλη τη χρησιμοποιούν ως οφθαλμαπάτη προώθησης της εξουσίας στο λαό και στην πραγματικότητα χρησιμοποιούν τη συμμετοχική δημοκρατία για τη μεταφορά της εξουσίας και των πόρων σε ΜΚΟ και άλλους εκπροσώπους σε τοπικό επίπεδο.

2.1.2.2 Κοινωνικές και πολιτιστικές διαστάσεις της ανάπτυξης

Οι αντιλήψεις για την ανάπτυξη που εξετάστηκαν έως εδώ εστίαζαν κυρίως στις οικονομικές πτυχές της. Όμως, είναι κρίσιμο να αναφερθεί, ότι υπήρξαν και άλλες αναπτυξιακές προσεγγίσεις που λάμβαναν υπόψη διαφορετικούς κοινωνικούς και πολιτιστικούς παράγοντες.

Η προσέγγιση της κοινωνικής εξέλιξης αντιλαμβάνεται τις κοινωνίες σαν οργανισμούς. Οι κοινωνίες που μπορούσαν να προσαρμοστούν στους περιβαλλοντικούς παράγοντες ήταν νικήτριες, ενώ οι υπόλοιπες παρέμειναν «παραδοσιακές» (Peet & Hartwick 1999 σελ.67). Ο

Durkheim ασχολήθηκε με τη μετάβαση από τις «παραδοσιακές» στις μοντέρνες κοινωνίες υιοθετώντας τις φόρμες του νατουραλισμού στην προσέγγισή του. Θεωρούσε ότι οι κοινωνίες ήταν οικοδομημένες από ηθικούς κανόνες - νόρμες με τις οποίες γεννιόνταν οι άνθρωποι (Willis 2005 σελ.118). Η αντίληψη μιας αρμονικής κοινωνίας που λειτουργούσε σαν οργανισμός χρησιμοποιήθηκε και από τον Parsons, ο οποίος συνέχισε το έργο του Durkheim. Είχε μια τεχνοκρατική αντίληψη για την κοινωνία και θεωρούσε ότι με το πέρασμα του χρόνου οι κοινωνίες προσαρμόζονταν, εξελίσσονταν και γίνονταν σύνθετες. Υποστήριζε ότι οι αλλαγές στις κοινωνίες είχαν ως αφετηρία εξωτερικούς παράγοντες (π.χ. νέες τεχνολογίες κ.τ.λ.) ή εσωτερικούς (Brohman 1996 σελ.19–21). Ο Kropotkin πήρε μια απολογιστική θετικιστική άποψη του φυσικού κόσμου, παρέχοντας ένα μακρύ κατάλογο παραδειγμάτων συνεργασίας από το ζωικό βασίλειο και τις ανθρώπινες κοινωνίες σε μια προσπάθεια να αντιμετωπιστεί η επικρατούσα δαρβινική άποψη της «σκληρής και ανελέητης πάλης για τη ζωή». Αξίζει να σημειωθεί ότι οι συλλογισμοί του Kropotkin ήταν οικολογικά προσανατολισμένοι από την αρχή. Οι ιδέες του ήταν εμπνευσμένες από το πώς «ο αγώνας ενάντια στη φύση μπορεί να είναι μια πιο ισχυρή δύναμη από κάθε αγώνα μεταξύ των μελών του ίδιου είδους. Σε αυτή τη βάση, ο ίδιος υποστήριξε ότι η συνεργασία θα εξελιχθεί συχνότερα από τον ανταγωνισμό (Gardner and Foster 2008).

Ο Weber προσέγγισε την κοινωνική αλλαγή μέσα από μια διαφορετική προοπτική. Σε αντίθεση με τον Durkheim, ο οποίος εστίαζε στην κοινωνία ως ένα οργανικό σύνολο, ο Weber χρησιμοποίησε ως αφετηρία το άτομο (Preston 1996). Υποστήριζε ότι διαφορετικοί παράγοντες της κοινωνικής, πολιτικής και οικονομικής ζωής θα μπορούσαν να τεθούν υπό τον έλεγχο της ορθολογιστικής σκέψης. Θεωρούσε ότι τα άτομα θα βάσιζαν τις επιλογές τους στις λογικές αναλύσεις μιας κατάστασης (Raghuram 1999 σελ.235). Πιο συγκεκριμένα, η εστίαση των Καλβινιστών στη σχέση του ατόμου με τον θεό, στην ηθική της εργασίας και στην πίστη είχε ως αποτέλεσμα τη ραγδαία οικονομική ανάπτυξη. Με τον τρόπο αυτό υποστήριξε ότι οι προτεσταντικές κοινωνίες της βόρειας Ευρώπης άνοιξαν τον δρόμο στη βιομηχανική επανάσταση, ενώ οι καθολικές κοινωνίες του Νότου πάντα υστερούσαν. Στο ίδιο πνεύμα υποστήριξε ότι η ατομικιστικές κουλτούρες ανέχονται την καινοτομία, ενώ παράλληλα οι κολεκτιβιστικές είναι αυτές που τη χαλιναγωγούν (Rapley 2007 σελ.210).

Η ανακατασκευή των κατηγοριών ανάπτυξης είναι βασικό κλειδί των προσεγγίσεων του μεταμοντερνισμού για την ανάπτυξη. Ο μετα-μοντερνισμός αντί να υποθέτει ότι όλοι είναι το ίδιο και έχουν ίδιες εμπειρίες, τονίζει τη διαφορετικότητα με κοινωνικούς όρους και με όρους που έχουν σχέση με τον χώρο (Simon 1998). Οι θεωρίες της μετα-αποικιοκρατίας αναγνωρίζουν τη διαφορετικότητα. Οι θεωρίες αυτές προσεγγίζουν όχι μόνο τις κληρονομίες της αποικιοκρατίας, αλλά και τις ιδέες περί ανάπτυξης που έχουν μεταφερθεί ως μέρος της αποικιοκρατικής διαδικασίας (Radcliffe 1999 σελ.84–85). Οι προσεγγίσεις της μετα-αποικιοκρατίας και του μετα-μοντερνισμού σχετικά με την εξέλιξη έχουν δεχθεί μεγάλη κριτική. Πιο συγκεκριμένα, η ενασχόληση των στοχαστών με τις προσεγγίσεις αυτές έχει θεωρηθεί ως ακαδημαϊκό παιχνίδι. Η σημασία πάντως του να αναγνωρίζουμε τη διαφορετικότητα, όταν κατασκευάζουμε θεωρίες ανάπτυξης, είναι βασική. Τρία είναι τα βασικά στοιχεία της κοινωνικής διαφορετικότητας: α) η εθνοανάπτυξη, β) το γένος και γ) τα στάδια ζωής (Willis 2005 σελ.122).

Η εθνοανάπτυξη είναι μια παραμελημένη διάσταση στη θεωρία της ανάπτυξης. Ο Hettne (1996 σελ.15) υποστηρίζει ότι τόσο οι μοντέρνες θεωρίες όσο και οι μαρξιστικές δεν λαμβάνουν υπόψη την εθνική διαφορετικότητα. Η εθνοανάπτυξη είναι μια πολύπλοκη σύλληψη. Μια εθνική ομάδα είναι μια ξεχωριστή κατηγορία του πληθυσμού, τα μέλη της οποίας νιώθουν ότι τους ενώνουν κοινοί δεσμοί θρησκείας και πολιτισμού. Ο όρος «εθνοανάπτυξη» χρησιμοποιήθηκε από τον Stavenhagen (1986), για να εξηγήσει την ανάπτυξη που λαμβάνει υπόψη την ανάγκη για τη διατήρηση της εθνικής διαφορετικότητας. Ο Chartock (2014)

αναλύοντας τις πολιτικές της εθνοανάπτυξης στο Περού και τον Ισημερινό σημειώνει ότι είναι συμμετοχικές και αποσκοπούν στη μείωση των ανισοτήτων και την καταπολέμηση της φτώχειας των ιθαγενών ομάδων. Στην περίπτωση του Ισημερινού, σε εθνικό επίπεδο το ισχυρό εγχώριο κίνημα οδήγησε στη σύνταξη διάφορων νόμων προώθησης της συμμετοχικής προσέγγισης και πίεσε για την εφαρμογή τους σε μεταγενέστερες περιόδους.

Οι μοντέρνες προσεγγίσεις για την ανάπτυξη συχνά δεν λαμβάνουν υπόψη τις διαφορές γένους /φύλου. Το γένος, όμως, περιλαμβάνει τις νόρμες και τις προσδοκίες που σχετίζονται με τους άντρες και τις γυναίκες σε συγκεκριμένες κοινωνίες. Το γένος, λοιπόν, είναι μια κοινωνικά κατασκευασμένη κατηγορία και ως τέτοια, αλλάζει με την πάροδο του χρόνου (Willis 2005 σελ.128). Ένας από τους πρώτους θεωρητικούς που ασχολήθηκε με τον τρόπο που επηρεάζονται οι γυναίκες κατά τη διαδικασία της ανάπτυξης, ήταν ο Boseup (1989). Ισχυρίστηκε ότι, καθώς οι κοινωνίες και οι οικονομίες εξελίσσονται, οι γυναίκες σταδιακά βιώνουν τον αποκλεισμό. Η ανάπτυξη όμως που αποκλείει τις γυναίκες δεν θα μπορούσε να θεωρείται ανάπτυξη. Ο Moser (1993) κάνει αναφορά στις πρακτικές και στρατηγικές ανάγκες. Οι πρακτικές ανάγκες σχετίζονται με τις ανάγκες των γυναικών να εκπληρώσουν τον κοινωνικά κατασκευασμένο ρόλο που έχουν στο παρόν. Αντιθέτως, οι στρατηγικές ανάγκες προϋποθέτουν μια αλλαγή στις υπάρχουσες σχέσεις των φύλων.

Μια ακόμα σημαντική διάσταση της ανάπτυξης είναι τα στάδια της ζωής και συγκεκριμένα πώς οι ανάγκες των παιδιών, των νέων και των ηλικιωμένων αποτελούν μέρος της ανάπτυξης. Το αυξανόμενο ενδιαφέρον, το οποίο δείχνουν οι θεωρητικοί της ανάπτυξης στους νέους και ηλικιωμένους ανθρώπους, δείχνει την επιθυμία τους να κάνουν την ανάπτυξη κατάλληλη για τις ανάγκες και τις ζωές όλων των ανθρώπων. Αυτό είναι πολύ σημαντικό, γιατί στον μοντερνισμό είχε παρατηρηθεί μια τάση ομογενοποίησης όλων των ανθρώπων και μια έλλειψη αναγνώρισης της διαφορετικότητας (Willis 2005 σελ.137). Τα παιδιά ως ομάδα λαμβάνονται υπόψη στις αναπτυξιακές προσεγγίσεις, με χαρακτηριστικό παράδειγμα την ίδρυση (από τις πολιτικές ανάπτυξης) της UNICEF για την προστασία τους. Κανείς δεν πιστεύει ότι τα παιδιά δεν αξίζουν αυτήν την προστασία, αλλά θα πρέπει απλά να αναγνωρίσουμε ότι τα παιδιά έχουν και αυτά την άποψή τους και αυτή θα πρέπει να ακούγεται. Το να σκεφτόμαστε την παιδική ηλικία σαν μια περίοδο ξεγνοιασιάς έχει ως αποτέλεσμα να μην αναγνωρίζονται οι εμπειρίες χιλιάδων ανθρώπων κάτω από την ηλικία των δεκαοκτώ. Για χιλιάδες παιδιά η καθημερινότητα χαρακτηρίζεται από την πληρωμένη εργασία και τις ευθύνες στο σπίτι. Είναι ιδιαίτερα σημαντικό να υπογραμμίσουμε ότι η καθημερινότητα που ζουν πολλά παιδιά στον κόσμο διαφέρει από την ιδανική παιδική ανεμελιά που έχουν οι περισσότεροι κατά νου. Το θέμα αυτό της παιδικής εργασίας είναι περίπλοκο στις πολιτικές ανάπτυξης και είναι άριστο παράδειγμα για το πώς οι πολιτικές θα πρέπει να σχεδιάζονται με συγκεκριμένο περιεχόμενο και να βασίζονται στις ομάδες που θα επηρεάσουν (Willis 2005 σελ.138).

2.1.2.3 Περιβάλλον και Ανάπτυξη

Τα ρεύματα σκέψης στο πλαίσιο των οικονομικών της ανάπτυξης, που αναφέρθηκαν έως εδώ, μέχρι πρόσφατα έδιναν μικρή προσοχή στα περιβαλλοντικά προβλήματα. Η αναπτυξιακή αισιοδοξία αγνόησε το ότι οι έννοιες της ανάπτυξης και του περιβάλλοντος βρίσκονται σε συνθήκες «μαχητικής» συνύπαρξης (Ρόκος 1992). Ο Martinussen (2007 σελ.256) αναλύοντας το περιβάλλον ως πρόβλημα ανάπτυξης αναφέρει ότι αυτό τοποθετείται στο σημείο τομής μεταξύ της φύσης και της κοινωνίας. Όπως αναφέρει από τη μία πλευρά, τα περιβαλλοντικά προβλήματα είναι κυρίως προβλήματα που έχουν να κάνουν με την περιβάλλουσα φύση και από την άλλη, είναι προφανές ότι τα περιβαλλοντικά προβλήματα έχουν σημαντικές κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές συνέπειες, όπως επίσης και αιτίες. Για τον λόγο αυτό, όπως υπογραμμίζει, στην ανάλυση των περιβαλλοντικών προβλημάτων πρέπει απαραίτητα να συνδυαστούν οι αναλυτικές προσεγγίσεις από τις φυσικές και τις κοινωνικές επιστήμες. Κάτι που υπερβαίνει τους περιορισμούς που θέτουν οι παραδοσιακές προσεγγίσεις, οι οποίες

βασίζονται σε έναν μόνο επιστημονικό κλάδο, και να επιβληθεί μια ολιστική άποψη για τα περιβαλλοντικά προβλήματα και τη διαχείριση των φυσικών πόρων. Έτσι, το περιβάλλον ως θεωρητικό πρόβλημα ανάπτυξης περικλείει μια ανεκπλήρωτη ακόμη πρόκληση: να καθιερώσει ένα νέο θεωρητικό πλαίσιο για να διερευνηθούν επιστημονικά οι συσχετίσεις μεταξύ φύσης και κοινωνίας (Dickens 1992).

Στη σύγχρονη βιβλιογραφία είναι διακριτές δύο προσεγγίσεις για την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προβλημάτων ανάλογα με τον ρόλο που προσδίδουν στον καπιταλιστικό σύστημα παραγωγής και στη δημιουργία τους (Pearce 2006; Martinussen 2007 σελ.257). Η πρώτη θέση, η οποία συμφωνεί ουσιαστικά με τις κλασικές θεωρίες περί εξάρτησης, υποστηρίζει ότι τα περισσότερα περιβαλλοντικά προβλήματα παγκοσμίως είναι αποτέλεσμα της αχαλίνωτης ανάπτυξης του καπιταλισμού. Η δεύτερη θέση, η οποία συμφωνεί γενικά με τα νεοκλασικά οικονομικά, δεν θεωρεί την καπιταλιστική ανάπτυξη ως πρόβλημα. Αντίθετα, ο καπιταλισμός και η παραγωγή υπό συνθήκες αγοράς θεωρούνται μέρος της λύσης για πολλά περιβαλλοντικά προβλήματα.

Ο O'Riordan (1989) και οι Hopwood et. al. (2005) προσπάθησαν να διακρίνουν τις διαφορετικές αναπτυξιακές προσεγγίσεις των τελευταίων χρόνων, στηριζόμενοι σε δύο κριτήρια. Τον βαθμό που προάγουν αφενός την περιβαλλοντική ανησυχία και αφετέρου την οικονομικοκοινωνική ευημερία και την ευθυδικία. Έτσι ομαδοποίησαν τις αναπτυξιακές θεωρίες σε τρεις βασικές κατηγορίες. Αυτές που εντάσσονται στις ισχύουσες οικονομικές και κοινωνικές δομές, τις ρεφορμιστικές και τις ριζοσπαστικές.

Οι προσεγγίσεις που βασίζονται στις υπάρχουσες δομές δεν αναγνωρίζουν την ανάγκη για την αλλαγή, αφού δεν θεωρούν τις αρνητικές επιδράσεις της ανάπτυξης στο περιβάλλον και την κοινωνία ως μη αντιμετωπίσιμα αξεπέραστα προβλήματα. Οι παρεμβάσεις μπορούν να γίνουν χωρίς θεμελιώδεις αλλαγές στην κοινωνία. Αυτή είναι η κυρίαρχη άποψη των κυβερνήσεων και των επιχειρήσεων. Η ανάπτυξη προσδιορίζεται με την έννοια της μεγέθυνσης και η οικονομική ανάπτυξη αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα της λύσης. Στην κατηγορία αυτή μπορούμε να κατατάξουμε τις προσεγγίσεις των νεοφιλελεύθερων οικονομολόγων, της Παγκόσμιας Τράπεζας, του ΟΟΣΑ και της ΕΕ, που εκφράστηκαν με τις θεωρίες της αειφόρου ανάπτυξης, του οικολογικού εκσυγχρονισμού και του πράσινου καπιταλισμού. Εκείνοι που υιοθετούν μια ρεφορμιστική προσέγγιση δέχονται ότι υπάρχουν εντεινόμενα προβλήματα, είναι επικριτικοί στις σύγχρονες πολιτικές των περισσότερων επιχειρήσεων και κυβερνήσεων και τις τάσεις μέσα στην κοινωνία, αλλά δεν θεωρούν πιθανή την κατάρρευση των οικολογικών ή των κοινωνικών συστημάτων. Γενικά, δεν εντοπίζουν τη ρίζα του προβλήματος στη φύση της παρούσας κοινωνίας, αλλά στις δυσαναλογίες και στην έλλειψη γνώσης και πληροφοριών, καθώς παραμένουν βέβαιοι ότι τα πράγματα μπορούν και θα αλλάξουν, ώστε να αντιμετωπίσουν αυτές τις προκλήσεις. Υποστηρίζουν ότι θα απαιτηθούν σε κάποιο βαθμό μεγάλες αλλαγές στην πολιτική και στον τρόπο ζωής, Εντούτοις, υποτίθεται ότι αυτές μπορούν να επιτευχθούν με την πάροδο του χρόνου μέσα στις παρούσες κοινωνικές και οικονομικές δομές. Το κλειδί είναι να πειστούν οι κυβερνήσεις και οι διεθνείς οργανισμοί να εισαγάγουν τις αναγκαίες σημαντικές μεταρρυθμίσεις. Εστιάζουν στην τεχνολογία, την επιστήμη και τη διάχυση της πληροφορίας, τις τροποποιήσεις στην αγορά και τη μεταρρύθμιση των κυβερνήσεων. Στην προσέγγιση αυτή μπορούμε να συμπεριλάβουμε αναπτυξιακές προσεγγίσεις ακαδημαϊκών και μελών κορυφαίων μη κυβερνητικών οργανώσεων (Real World Coalition, IUCN, The Limits to Growth report Meadows et al., 1972, Friends of the Earth, Greenpeace, WWF and Sierra Club, Schumacher 1973). Αντίθετα, οι υποστηρικτές των ριζοσπαστικών προσεγγίσεων, παρόλο που προσεγγίζουν από διαφορετικές οπτικές τα κοινωνικά και περιβαλλοντικά ζητήματα, σχεδόν όλοι συμφωνούν στο γεγονός ότι η περιβαλλοντική κρίση διασυνδέεται με την οικονομική. Υποστηρίζουν ότι είναι πιθανή μια μελλοντική κατάρρευση, αν δεν υπάρξει μετασχηματισμός της σχέσης της κοινωνίας ή/και των

ανθρώπων σχέσεων με το περιβάλλον. Στην προσέγγιση αυτή μπορούμε να συμπεριλάβουμε τις αναπτυξιακές θεωρίες της κοινωνικής οικολογίας, της βαθιάς οικολογίας, της περιεκτικής δημοκρατίας και του οικοφемινισμού.

2.1.2.4 Η φιλοσοφία της ολοκλήρωσης στη θεωρία της ανάπτυξης

Με βάση τις προηγούμενες προσεγγίσεις, όπως σημειώνει ο Ρόκος (2000), μια χώρα θεωρείται «αναπτυγμένη» ακόμη και αν έχει -και έχει- ένα όλο και πιο μεγάλο ποσοστό πολιτών της που ζουν με εισοδήματα κάτω από το όριο της φτώχειας, είναι άνεργοι, υποαπασχολούμενοι, ετεροαπασχολούμενοι ή περιθωριοποιημένοι, αν η ποιότητα των δημοσίων κοινωνικών υπηρεσιών παιδείας, υγείας, ασφάλισης διαρκώς υποβαθμίζεται, αν τα ιδιωτικά συμφέροντα υποκαθιστούν σταδιακά ακόμα και τις πιο αυτονόητες κρατικές ευθύνες, αν η ανασφάλεια, η αποξένωση, ο ρατσισμός, η ξενοφοβία, ο εθνικισμός στην πιο αποτρόπαια μορφή του, η πορνεία, τα ναρκωτικά, η εγκληματικότητα και η διαπλοκή οικονομικών και πολιτικών συμφερόντων θεριεύουν, αν η αμάθεια, ο αναλφαβητισμός, οι ανισότητες κάθε τύπου αλλά και η σταδιακή έκπτωση της πολυδιάστατης μορφωτικής και πολιτισμικής διάστασης της παιδείας σε μονοδιάστατη τεχνική-επαγγελματική κατάρτιση και επανακατάρτιση, παίρνουν όλο και πιο ανησυχητικές διαστάσεις. Έτσι, προκύπτει ως εκ των ων ουκ άνευ προτεραιότητα, η ανάγκη διαμόρφωσης, μιας κοινά αποδεκτής διεπιστημονικής και ολοκληρωμένης θεωρίας για την «ανάπτυξη», η οποία να εναρμονίζεται με την πολυδιάστατη και ολοκληρωμένη φύση της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας την οποία η «ανάπτυξη» καλείται με ανάλογο τρόπο να επηρεάσει «θετικά» σε όλα τα επίπεδα

Σε αυτό το πλαίσιο και η πρόταση του Ρόκου που αντιλαμβάνεται την ανάπτυξη ως «*μια καλύτερη» ισορροπία κοινωνικών και ανθρώπινων σχέσεων και συστημάτων χρήσεων γης, παραγωγής, απασχόλησης, διανομής και κατανάλωσης, σύμφωνα με τις αξίες και τις επιλογές των δυνάμεων που βρίσκονται στην εξουσία, όπως αυτές μαχητικά συνυπάρχουν και αλληλεπιδρούν, στο φυσικό περιβάλλον, με τη συγκεκριμένη κάθε φορά κοινωνική δυναμική και τη μέση κοινωνική συνείδηση»* (Ρόκος 2001). Ο Ρόκος (2000) θεωρεί ότι η ανάπτυξη δεν μπορεί παρά να αποτελεί ένα οργανικό «όλον» των πολυδιάστατων και πολύπλοκων σχέσεων, αλληλεξαρτήσεων και αλληλεπιδράσεων των οικονομικών, κοινωνικών, πολιτικών, πολιτισμικών και τεχνικών/τεχνολογικών ενεργημάτων και προσπαθειών επίτευξης αυτής της αξιολογικής, και γι' αυτό κάθε φορά διαφορετικής για τους ανθρώπους και τις κοινωνίες τους «καλύτερης» ισορροπίας. Έτσι, η αντικειμενική έννοια του «όλου» της ανάπτυξης δεν μπορεί ούτε να κατακερματισθεί στις μερικότητες των θεματικών/κλαδικών/τομεακών μορφών της, (οικονομική, αγροτική, βιομηχανική κλπ.), με αγνόηση των επιπτώσεων των δράσεών της στο φυσικό περιβάλλον και στο πολιτικό, κοινωνικό και πολιτισμικό πεδίο, ούτε να εγκιβωτισθεί σε συγκεκριμένο χώρο, σε ένα κράτος ή σε μια περιφέρεια, με αγνόηση του τι αυτό συνεπάγεται για τον ευρύτερο, διεθνή και πλανητικό περίγυρό τους, ούτε να περιορισθεί στα χρονικά όρια ενός μικρού ή μεγάλου, μονοδιάστατου ή πολυδιάστατου, εθνικού ή υπερεθνικού σχεδιασμού και προγράμματος αλλά ούτε και να αποκτήσει ως «αιφόρος» ή «βιώσιμη», με κύριο θεμέλιο της τη μερικότητα της οικονομικής ανταγωνιστικότητας και της βιωσιμότητας των επιχειρήσεων και των κάθε φύσης ενεργημάτων της, και τον παρενδυτικό και ψευδεπίγραφο γι' αυτήν επιθετικό προσδιορισμό της «ολοκληρωμένης», όταν αυτό αποκλείεται εκ προοιμίου από την αυτονόητη μερικότητα της σύλληψής της.

Σε αυτό το πλαίσιο, ο Ρόκος (2000) περιέγραψε την προσέγγιση της Αξιοβιώτης Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης, δηλαδή της ταυτόχρονα και διαχρονικά, σε πλανητικό, υπερεθνικό, εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, οικονομικής, κοινωνικής, πολιτικής, πολιτισμικής και τεχνικής/τεχνολογικής «ανάπτυξης», η οποία μπορεί να υπάρξει, μόνο όταν τελείται σε διαλεκτική αρμονία και με σεβασμό πάντα στον άνθρωπο, τις προαιώνιες ευγενείς του αξίες και το «όλο» φυσικό και πολιτισμικό του περιβάλλον, στο οποίο αυτός εντάσσεται ειρηνικά και δημιουργικά ως αναπόσπαστο και όχι κυρίαρχο μέρος του.

2.2 Συνιστώσες της ανάπτυξης

2.2.1 Χώρος και τόπος

Όπως υποδηλώνει Canzanelli (2001), η ανάπτυξη δεν λαμβάνει χώρα σε ένα χωρικό κενό στερούμενη οποιαδήποτε γεωγραφικά χαρακτηριστικά. Όπως υποστηρίζει η ανάπτυξη είναι ένα βαθιά γεωγραφικό φαινόμενο. Οι αναπτυξιακές στρατηγικές συνήθως σχεδιάζονται σε διεθνές επίπεδο, παρόλο που σε πολλές περιπτώσεις υπάρχουν έντονες περιφερειακές και τοπικές διαφοροποιήσεις. Από το 1960 η τοπική και η περιφερειακή ανάπτυξη έχει καταστεί μια σημαντική δραστηριότητα για τις κυβερνήσεις σε όλο τον κόσμο. Παράλληλα, το πλαίσιο για την τοπική και περιφερειακή ανάπτυξη έχει δραματικά αναδιαμορφωθεί με ριζικές αλλαγές στη δομή της οικονομικής δραστηριότητας και έχει γίνει σαφώς πιο περίπλοκο (Pike et al. 2006 σελ.3). Όμως, όπως τονίζουν οι Pike et al (2011 σελ. 1) η προβληματική της ανάπτυξης σε περιφερειακό και σε τοπικό επίπεδο συναρτά μια δύσκολη και περίπλοκη συνάρτηση. Για τον λόγο αυτό ο Koutsopoulos (2011) σημειώνει ότι είναι αναγκαία μια ολοκληρωμένη προσέγγιση τόσο σε ότι θεωρούμε ως γεωγραφικό χώρο όσο και στον τρόπο που τον ερευνούμε.

Ο ρόλος των περιφερειών στις εθνικές οικονομίες έχει αλλάξει σημαντικά τα τελευταία χρόνια ως αποτέλεσμα της παγκοσμιοποίησης και της διαρθρωτικής προσαρμογής. Η κατανόηση αυτών των διεργασιών της αλλαγής είναι ζωτικής σημασίας για την εκπόνηση της περιφερειακής ανάλυσης και τον σχεδιασμό της περιφερειακής ανάπτυξης (Stimson et al. 2006 σελ.1). Στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης, σε πρώτη φάση τουλάχιστον, η περιφέρεια θεωρήθηκε ως μια προοπτική για την ανάπτυξη (O' Riain 2011). Οι τοπικές διαπροσωπικές σχέσεις και τα δίκτυα ερμηνεύτηκαν ως σημαντικοί πόροι και πηγές «κοινωνικού κεφαλαίου». Για τον λόγο αυτό, η ενσωμάτωση των εν λόγω δικτύων που εντοπίζεται σε «μικρο - περιφέρειες» θεωρήθηκε ότι παίζει ολοένα και πιο κρίσιμο ρόλο στην παραγωγή, βιομηχανική οργάνωση και την κοινωνική αναπαραγωγή.

Ο Friedmann με το έργο του βοήθησε να καθορίσει το πεδίο της «περιφερειακής ανάπτυξης» και εισήγαγε βασικές έννοιες όπως κέντρου-περιφέρειας, των αστικών πεδίων, της υπερ αστικοποίησης και της πολωμένης ανάπτυξης (Simon 2006 σελ.101).

Οι ορισμοί και οι έννοιες της ανάπτυξης σε περιφερειακό και σε τοπικό επίπεδο είναι ιδιαίτερα σημαντικοί όταν εξετάζονται σε ένα διεθνές και διεπιστημονικό πλαίσιο. Η γεωγραφική διαφοροποίηση και η αλλαγή με την πάροδο του χρόνου σε ό, τι συνιστά την «τοπική και την περιφερειακή ανάπτυξη» εντός και μεταξύ των χωρών ενισχύονται διεθνώς. Οι περισσότεροι ορισμοί επιδιώκουν να συμπεριλάβουν και να αναπαραστήσουν τις γεωγραφικές διαφορές και τις άνισες οικονομικές, κοινωνικές, πολιτικές, πολιτιστικές και περιβαλλοντικές συνθήκες σε διάφορα μέρη του κόσμου. Για να μπορέσουμε να κατανοήσουμε την έννοια της ανάπτυξης σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, οι Pike et al. (2006 σελ. 23) προτείνουν να ξεκινήσουμε διερευνώντας τι είδους τοπική και περιφερειακή ανάπτυξη και για ποιον. Παράλληλα, κάθε ορισμός της τοπικής και περιφερειακής ανάπτυξης απαιτεί μία εκτίμηση των θεμελιωδών γεωγραφικών εννοιών του χώρου, του εδάφους, του τόπου και της κλίμακας. Οι Pike et al (2006 σελ.49) διακρίνουν την περιφερειακή ανάπτυξη στο επίπεδο της γειτονιάς, της κοινότητας, του χωριού, της τοποθεσίας, της πόλης, της περιφερειακής ενότητας, της περιφέρειας, του κράτους, του έθνους και των υπερεθνικών οργανισμών

Όπως εξιστορούν οι Phillips & Pittman (2008 σελ.3) η ανάπτυξη σε επίπεδο κοινότητας έχει εξελιχθεί κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών σε μια αναγνωρισμένη επιστημονικά πειθαρχία που κίνησε το ενδιαφέρον τόσο σε ακαδημαϊκούς όσο και σε επαγγελματίες. Οι περισσότεροι επαγγελματίες θεωρούν την ανάπτυξη της κοινότητας ως αποτέλεσμα - φυσικής, κοινωνικής και οικονομικής βελτίωσης μιας κοινότητας, ενώ οι περισσότεροι ακαδημαϊκοί ερμηνεύουν την ανάπτυξη της κοινότητας ως διαδικασία ή/και ικανότητα της κοινότητας να ενεργεί συλλογικά ενισχύοντας την ικανότητα για δράση.

Ένα πρώτο βήμα στον καθορισμό της ανάπτυξης της κοινότητας είναι να οριστεί η «κοινότητα». Όπως αναφέρουν οι Phillips & Pittman (2008 σελ.5) η κοινότητα μπορεί να προσδιορίζεται από μια γεωγραφική θέση ή μια συλλογικότητα ατόμων με ένα κοινό συμφέρον είτε σε κοντινή απόσταση είτε σε μεγάλη απόσταση. Μια ανασκόπηση της βιβλιογραφίας που διεξήχθη από Mattessich και Monsey (2004) σταχυολογεί ορισμούς της κοινότητας, όπως:

- Οι άνθρωποι που ζουν μέσα σε μία γεωγραφικά καθορισμένη περιοχή και οι οποίοι έχουν κοινωνικούς και ψυχολογικούς δεσμούς μεταξύ τους και με τον τόπο όπου ζουν.
- Μια ομάδα ανθρώπων που ζουν κοντά ο ένας στον άλλο και ενώνονται με βάση τα κοινά τους συμφέροντα και την αμοιβαία βοήθεια.

Οι ορισμοί αυτοί αναφέρονται πρώτα στους ανθρώπους και τους δεσμούς που τους ενώνουν και έπειτα στη γεωγραφική εγγύτητα μεταξύ τους. Μας υπενθυμίζουν ότι χωρίς τους ανθρώπους και τις συνδέσεις μεταξύ τους, μια κοινότητα είναι απλά μια συλλογή κτιρίων και δρόμων. Σε αυτό το πλαίσιο, ανάπτυξη στο επίπεδο της κοινότητας παίρνει την ερμηνεία της ανάπτυξης ισχυρότερων ανθρώπινων κοινοτήτων και ισχυρότερων κοινωνικών και ψυχολογικών δεσμών (Phillips & Pittman 2008 σελ.6).

Κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα η αστικοποίηση, η αύξηση δηλαδή της αναλογίας ενός δεδομένου πληθυσμού που ζει σε αστικούς χώρους, συμβαδίζει με τη διαδικασία της ανάπτυξης Potter et al (2008 σελ.382). Μια αστική περιοχή μπορεί να οριστεί ως ένας γεωγραφικός χώρος που χαρακτηρίζεται από ένα συνεχή αστικό ιστό. Έχει μια πυκνότητα πληθυσμού μεγαλύτερη από το περιβάλλοντα χώρο, ακόμα κι αν οι τιμές της πυκνότητας ποικίλλουν σημαντικά στις διάφορες χώρες και σύμφωνα με τους διάφορους τύπους της αστικοποίησης (Mela 2014). Από τη δεκαετία του 1970, άρχισε να υπάρχει μια μεταβολή της αναπτυξιακής συλλογιστικής και ένα μεγάλο μέρος της διεπιστημονικής έρευνας επικεντρώθηκε στις αλλαγές στο μέγεθος και τη δομή των πληθυσμών, τα πρότυπα της μετανάστευσης και τη διαδικασία της αστικοποίησης κατά τη διάρκεια της οικονομικής ανάπτυξης (Clark 2006). Στα πρώτα στάδια της ανάπτυξης έχουν τη μορφή των υποδομών της ηλεκτρικής ενέργειας, των δρόμων και των μέσων επικοινωνίας, αφού έγινε αντιληπτό ότι μπορούν να εξοικονομηθούν πόροι μέσω της εγκατάστασης της βιομηχανίας και του πληθυσμού στα αστικά κέντρα. Με τον τρόπο αυτό, η αστικοποίηση μείωσε το κόστος της εκβιομηχάνισης. Ωστόσο, παράλληλα η αστικοποίηση ενίσχυσε τις οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες μεταξύ των αστικών κέντρων και των αγροτικών περιοχών (Adelman 2006).

Κατά τη διάρκεια του εικοστού αιώνα, ο παγκόσμιος αστικός πληθυσμός αυξήθηκε περισσότερο από δέκα φορές. Όμως, όπως ο Satterthwaite (2006) τονίζει δεν είναι η ταχεία αστικοποίηση, αλλά η έλλειψη προσοχής για την ανάπτυξη των δομών αστικής διακυβέρνησης που δημιουργεί πλέον τα αστικά προβλήματα. Πολλοί παράγοντες περιορίζουν την ανάπτυξη των κατάλληλων δομών διακυβέρνησης, ιδίως όταν αυτοί αυξάνουν το κόστος και περιορίζουν τις επιλογές της πολιτικής εξουσίας. Η χρηστή διακυβέρνηση πρέπει να αναγνωρίζει τα δικαιώματα όλων των πολιτών. Θα πρέπει να περιλαμβάνει δράσεις για να εξασφαλιστεί ότι οι υποδομές και οι υπηρεσίες είναι διαθέσιμα σε όλους και ότι τα έσοδα συγκεντρώνονται από εκείνους που επωφελούνται από αυτά.

Ο Richardson (1981) κατηγοριοποιώντας τις εθνικές στρατηγικές αστικής ανάπτυξης διακρίνει αυτές που αποσκοπούν στην πυκνή δόμηση και εμπεριέχουν δύο προσεγγίσεις:

Η πρώτη προσέγγιση της πυκνής δόμησης που περιλαμβάνει την:

1. Προσέγγιση της ελεύθερης αγοράς ή το να μην κάνετε τίποτα
2. Πολυκεντρική ανάπτυξη της πρωτεύοντος πόλης
3. Αποκέντρωση εντός της πρωτεύοντος πόλης

και την προσέγγιση της Διοικητικής αποκέντρωσης και την αποκέντρωση που περιλαμβάνει:

1. Ανάπτυξη διαδρόμων και αξόνων επικοινωνίας
2. Πόλους ανάπτυξης και κέντρα ανάπτυξης
3. Ευρύτερο σχεδιασμό
4. Δευτεροβάθμιες πόλεις
5. Επαρχιακές πρωτεύουσες
6. Περιφερειακά κέντρα
7. Μικρά κέντρα παροχής υπηρεσιών και ανάπτυξη της υπαίθρου.

Εξαιρετικά σημαντικό είναι να αναγνωρίσουμε ότι το μεγάλο ποσοστό της πλανητικής αστικοποίησης είναι η κύρια κινητήρια δύναμη της περιβαλλοντικής αλλαγής. Όπως σημειώνουν οι Swyngedouw & Kaika (2014) η «βιωσιμότητα» της σύγχρονης αστικής ζωής είναι υπεύθυνη για το 80% της χρήσης των παγκόσμιων πόρων και της παραγωγής του μεγαλύτερου ποσοστού των απόβλητων. Αυτές οι αστικές εκροές συνήθως αγνοούνται στην αστική θεωρία και στην πράξη, και οι τεχνο-διαχειριστικές προσπάθειες για την παραγωγή πιο «βιώσιμων» μορφών αστικής ζωής αποδεικνύονται πραγματικά αδύναμες.

Η ύπαιθρος είναι μια κατηγορία χώρου που τείνει να αντικαταστήσει τον αγροτικό χώρο χωρικά και εννοιολογικά (Κίζος και Βακουφάρης 2006). Έτσι, πρέπει να θεωρηθεί ως μία ευρύτερη έννοια από τον αγροτικό χώρο, καθώς οι αγροτικές δραστηριότητες λαμβάνουν χώρα στην ύπαιθρο, ενώ οι «υπαίθριες δραστηριότητες» δεν είναι πάντα «αγροτικές» (Κίζος 2014).

Η ολοκληρωμένη ανάπτυξη του αγροτικού χώρου συνδυάζεται απολύτως με τους στόχους προστασίας και διαχείρισης του φυσικού περιβάλλοντος μέσα από την (Αλέγγρας 2003):

- προώθηση πρακτικών αγροτικής δραστηριότητας φιλικών προς το περιβάλλον, με παράλληλη δημιουργία μηχανισμών υποστήριξης των παραγωγών και προβολής των προϊόντων τους,
- ανάδειξη των οικολογικών χαρακτηριστικών και γενικότερα των σημαντικών στοιχείων του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος, συμπεριλαμβανομένου και του αγροτικού τοπίου και η αξιοποίησή τους για τη διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος με προώθηση των εναλλακτικών μορφών τουρισμού,
- διαμόρφωση νέων αναπτυξιακών δεδομένων, με έμφαση στην πολυδραστηριότητα, δηλαδή στον συνδυασμό δραστηριοτήτων και των τριών παραγωγικών τομέων με θετική επίδραση στη συγκράτηση του πληθυσμού.

Οι ορεινές περιοχές είναι μειονεκτικές περιοχές, οι οποίες χαρακτηρίζονται αφενός από το σημαντικό περιορισμό των δυνατοτήτων χρησιμοποίησης της γης και αφετέρου από τη σημαντική αύξηση του κόστους λόγω του υψομέτρου ή του ανάγλυφου ή του συνδυασμού των δύο αυτών παραγόντων. Στη χώρα μας, ο ορεινός χώρος, ο οποίος καλύπτει το 70% της ηπειρωτικής επιφάνειας της χώρας έχει διαδραματίσει εξέχοντα ρόλο στις διάφορες φάσεις ιστορικής και οικονομικής εξέλιξης. Ιστορικά αποτέλεσε (και λόγω των δυσκολιών προσπέλασής του από κάθε φύσης κατακτητές), κιβωτούς, φυτώρια και εστίες ελευθερίας, αυτονομίας, αντίστασης, διαφύλαξης της συνείδησης, διατήρησης και ανάπτυξης των τοπικών πολιτισμών αλλά και της ζωής γενικότερα και βαθύτατου σεβασμού στο φυσικό περιβάλλον, με φιλικές προς αυτό μεθόδους και τεχνικές γεωργίας, χρήσης και διαχείρισης των εδαφών (Ρόκος, 2001). Σε οικονομικό επίπεδο αποτέλεσε ζωτικό συστατικό στην αναπτυξιακή εξέλιξη της Ελλάδας, αφού καταλαμβάνει σημαντικό ποσοστό της έκτασης και του πληθυσμού της χώρας, καθώς και της δραστηριότητας βασικών κλάδων της οικονομίας (γεωργία, κτηνοτροφία, δασοκομία).

Παρά, όμως, τις ισχυρές ιστορικές καταβολές και την οικονομική αυτοδυναμία που χαρακτήριζε τον ορεινό χώρο επί πολλά έτη, ο ελληνικός πληθυσμός κατά τον εικοστό αιώνα τον εγκατέλειψε μαζικά και μετακινήθηκε προς τα πεδινά, ιδιαίτερα προς τα αστικά κέντρα,

κυρίως κατά τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες. Οι επιρροές από τους πληθυσμούς, τις ανάγκες, τις δραστηριότητες αλλά και τα καταναλωτικά και αναπτυξιακά πρότυπα των αστικών συγκεντρώσεων (Ρόκος, 2001), οδήγησαν τις ορεινές περιοχές στη συνεχιζόμενη εγκατάλειψή τους, ιδιαίτερα από τους νέους που αναζήτησαν ευκαιρίες για μία «καλύτερη» ζωή, στην αστυφιλία και τη μετανάστευση, με αποτέλεσμα οι χωρίς στοιχειώδεις υποδομές και δυναμικούς τομείς παραγωγικής απασχόλησης ορεινές περιοχές, να βιώσουν τον οικονομικό μαρασμό και την πληθυσμιακή ερήμωση.

Ωστόσο, ο ορεινός χώρος παρουσιάζει, ιδιαίτερα κατά τις τελευταίες δεκαετίες, σημαντικές εξελίξεις, όχι ομοιόμορφες, ως αποτέλεσμα των γενικότερων αναπτυξιακών εξελίξεων, στους τομείς της οικονομίας και ιδιαίτερα των σημαντικών διαρθρωτικών αλλαγών που έχουν σημειωθεί στους τομείς της γεωργίας, της κτηνοτροφίας, του τουρισμού, της εξέλιξης των αστικών κέντρων, προς τα οποία συναρτάται άμεσα ή έμμεσα, της ανάπτυξης των δικτύων μεταφορών και των υποδομών γενικότερα (Γιαννόπουλος, 2001).

Έτσι, είναι δυνατό να διακρίνουμε ορεινές περιοχές, οι οποίες χαρακτηρίζονται είτε από στοιχεία αναπτυξιακού δυναμισμού είτε από στοιχεία σημαντικής υστέρησης. Στη δεύτερη περίπτωση, οι περιοχές αυτές παρουσιάζουν το φαινόμενο της εγκατάλειψης και της δημογραφικής συρρίκνωσης, αλλά διαθέτουν ένα πλούσιο παραγωγικό δυναμικό με ποσοτικά αλλά κυρίως ποιοτικά χαρακτηριστικά.

Παρά ταύτα, ο ορεινός χώρος παρουσιάζει σημαντικά αναξιοποίητα φυσικά διαθέσιμα, τα οποία σε συνδυασμό με τις πολλαπλές δραστηριότητες που παρατηρούνται στις ορεινές περιοχές, δίνουν σημαντικές δυνατότητες για την ολοκληρωμένη ανάπτυξη, την παραγωγική αναδιάρθρωση και τη διαφοροποίηση των περιοχών αυτών. Μια ολοκληρωμένη ανάπτυξη, όπως τονίζει ο Ρόκος (2004), θα πρέπει να βασίζεται σε ειδική έρευνα και προσαρμογή στα τοπικά χαρακτηριστικά των ορεινών περιοχών και σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να αποτελεί «ισοπεδωτικά αντίγραφα ή απομιμήσεις σχετικών υπερεθνικών και εθνικών αντιλήψεων και επιλογών γενικής εφαρμογής».

2.2.2 Αναπτυξιακή Έρευνα

Όπως διαφάνηκε από την ανάλυση που προηγήθηκε, η έννοια της ανάπτυξης αποτελεί «ουσιωδώς αμφισβητούμενη έννοια». Για πολλά χρόνια υπήρχε διαδεδομένη η άποψη ότι τα αναπτυξιακά ζητήματα ανάγονται μόνο σε οικονομικά προβλήματα. Πολλά έχουν γραφτεί κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990 σχετικά με τις κρίσεις στην αναπτυξιακή έρευνα (Hettne 1990). Σχετικά με αυτό, πρέπει να σημειωθεί ότι κατά το παρελθόν, θεωρίες όπως η μαρξιστική και η φιλελεύθερη, δεν κατάφεραν να προσφέρουν επαρκείς ερμηνείες για τα διαφορετικά είδη και μοντέλα ανάπτυξης και υπανάπτυξης που εμφανίστηκαν στον Τρίτο Κόσμο. Επιπλέον, αυτές οι γενικές θεωρίες έχουν συχνά καταλήξει σε εσφαλμένες προβλέψεις. Ταυτόχρονα, οι στρατηγικές που εκπονήθηκαν στη βάση αυτών των θεωριών οδήγησαν συχνά σε άστοχα αποτελέσματα ή δεν επέφεραν καμία αλλαγή.

Οι σχετικές ερευνητικές προσεγγίσεις βασίστηκαν στην υπόθεση ότι οι θεωρίες, οι μέθοδοι και οι στρατηγικές που έχουν αποδειχτεί χρήσιμες στις προηγμένες βιομηχανικά χώρες μπορούν να εφαρμοστούν χωρίς τροποποιήσεις σε χώρες με ολότελα διαφορετικές δομές, εσωτερικές συνθήκες και σχέσεις με το διεθνές σύστημα. Στην πορεία έγινε κατανοητό ότι προκειμένου να καθοριστούν τα κεντρικά πεδία της αναπτυξιακής έρευνας, πρέπει να ληφθεί ως αφετηρία η υπόθεση ότι τα ειδικά χαρακτηριστικά των διάφορων χωρών είναι ζωτικής σημασίας - μέχρι να αποδειχθεί ότι ισχύει το αντίθετο. Σε αυτό το πλαίσιο, ο Martinussen (2007 σελ 38) προσδιόρισε το θεματικό πεδίο των μελετών και της έρευνας της ανάπτυξης ως τις διαδικασίες κοινωνικής αναπαραγωγής και μετασχηματισμού των «αναπτυσσόμενων χωρών» σε συνδυασμό με τους διεθνείς παράγοντες που επηρεάζουν αυτές τις διαδικασίες. Πλέον όμως, όπως τονίζει ο Pieterse, (2010 σελ.52) η αναπτυξιακή συλλογιστική θα πρέπει να επιλέξει διαφοροποιημένες προσεγγίσεις, αναγνωρίζοντας τον ετερογενή, πολυδιάστατο χαρακτήρα των θεωριών της ανάπτυξης, αφού οι γεωγραφικές και οι πολιτισμικές θεμελιώσεις των υφιστάμενων θεωριών μπορεί να περιορίζουν ή ακόμη και να ελαχιστοποιούν τη δυνατότητα εφαρμογής τους σε κοινωνίες εκτός του βορειοδυτικού ημισφαιρίου. Δεν αποκλείεται, βέβαια, οι μέθοδοι και οι θεωρίες των καθιερωμένων επιστημονικών κλάδων εντός του βορειοδυτικού ημισφαιρίου να είναι πιθανόν συναφείς και χρήσιμες στα διάφορα μέρη του Κόσμου, αλλά παραμένει ανοιχτό και εμπειρικό ζήτημα, ο βαθμός και οι απόψεις υπό τις οποίες μπορεί να ισχύει κάτι τέτοιο. Ο ίδιος συλλογισμός μπορεί να εφαρμοστεί και σε θεωρίες με εμπειρικές θεμελιώσεις στις πρώην κεντρικά σχεδιασμένες οικονομίες.

Η συγκεκριμένη προσέγγιση επικεντρώνει την οπτική της στους κοινωνικούς παράγοντες και συνεπώς τις θεωρίες και τις μεθόδους των κοινωνικών επιστημών. Αυτό επιπλέον συνεπάγεται ότι οι πολιτισμικές σπουδές και άλλοι επιστημονικοί κλάδοι των ανθρωπιστικών σπουδών τοποθετούνται στο επίκεντρο πολλών πεδίων, καθώς έχουν σε τόσο μεγάλο βαθμό εμπνεύσει και συμπληρώσει μεγάλα τμήματα της έρευνας των κοινωνικών επιστημών. Από την άλλη πλευρά, οι προσεγγίσεις των φυσικών και των τεχνολογικών επιστημών, καθώς και της ιατρικής περιλαμβάνονται μόνο στις περιπτώσεις εκείνες -και στον βαθμό- που είναι απαραίτητες για την κατανόηση των κοινωνικών διαδικασιών. Θα μπορούσαν, λόγου χάρη, οι περιπτώσεις αυτές να αφορούν αναπτυξιακά προβλήματα, όπως η αποψίλωση των δασών, η ερημοποίηση και η κακή τεχνολογική προσαρμογή. Το ζήτημα είναι ότι η έρευνα γίνεται αναπτυξιακή έρευνα μόνο όταν συνδέεται ρητά με κοινωνικές συνθήκες και διαδικασίες.

Για την επίτευξη των ανωτέρω στόχων στην αναπτυξιακή έρευνα χρησιμοποιούνται ποσοτικές, ποιοτικές και συμμετοχικές προσεγγίσεις προερχόμενες από διαφορετικές πειθαρχίες. Η κάθε προσέγγιση έχει αναπτύξει την κριτική της έναντι των άλλων προσεγγίσεων (Mayoux 2006). Στις περισσότερες περιπτώσεις, οι ποσοτικές μέθοδοι συνήθως ήταν το επίκεντρο, με τις ποιοτικές και συμμετοχικές μεθόδους συχνά να υποβιβάζονται σε «Διακοσμητικά στοιχεία». Αυτό είναι εν μέρει λόγω της συντριπτικής έμφασης πολλών διεθνών αναπτυξιακών οργανισμών στην οικονομική ανάπτυξη και στις οικονομικές διαστάσεις της φτώχειας.

Οι ποσοτικές μέθοδοι προέρχονται από τις πειραματικές και στατιστικές μεθόδους που χρησιμοποιούνται στις φυσικές επιστήμες. Η θετικιστική επιστημονική μέθοδος βασίζεται στην υποκείμενη φιλοσοφική παραδοχή ότι η πραγματικότητα αποτελείται από σαφή στοιχεία τα οποία μπορεί να ανακαλύψει ο παρατηρητής. Η επαγωγική και περιγραφική ανάλυση των ερευνητικών δεδομένων αποσκοπεί στο να απορρίψει ή όχι τη μηδενική υπόθεση. Οι ποσοτικές προσεγγίσεις μπορούν να παρέχουν ακριβή αποτελέσματα, που δίνουν τη δυνατότητα στους ερευνητές να αποκτήσουν μια ευρεία εικόνα της πραγματικότητας, ενώ παράλληλα παρέχουν στοιχεία που μπορούν να υποστηρίξουν τη διατύπωση προτάσεων πολιτικής. Έχουν ιδιαίτερη χρησιμότητα όταν απαιτούνται συγκεκριμένες απαντήσεις (Overton & Diermen 2003).

Ο κύριος στόχος είναι με την αυστηρή αντικειμενική μέτρηση να προσδιοριστεί η αλήθεια ή το ψεύδος της μιας ειδικότερα προκαθορισμένης υπόθεσης. Αν και αυτό σύμφωνα με την (Mayoux 2006) αποτελεί μια καρικατούρα των τρεχουσών πρακτικών στις φυσικές επιστήμες, οι φιλοσοφικές παραδοχές υποστηρίζουν τους ισχυρισμούς της ορθότητας των ποσοτικών μεθόδων στα οικονομικά και την αναπτυξιακή έρευνα. Η κύρια έμφαση δίνεται στο «πόσα πράγματα συμβαίνουν σε πόσους ανθρώπους».

Τα κύρια εργαλεία είναι οι έρευνες μεγάλης κλίμακας, οι οποίες αναλύονται χρησιμοποιώντας στατιστικές μεθόδους. Οι ποσοτικά μετρήσιμοι δείκτες που σχετίζονται με τις προκαθορισμένες υποθέσεις τροφοδοτούνται με δεδομένα από τη χρήση ερωτηματολογίων. Τα ερωτηματολόγια αυτά συνήθως διανέμονται σε ένα τυχαίο δείγμα ή στρωματοποιημένο τυχαίο δείγμα, αν τα άτομα είναι εκπρόσωποι μεγαλύτερων μονάδων όπως τα νοικοκυριά ή άλλες κοινωνικές ομάδες. Το δείγμα περιλαμβάνει επίσης συχνά μια ομάδα ελέγχου, η οποία επιλέγεται να είναι ταυτόσημη με το βασικό δείγμα. Η αιτιότητα αξιολογείται μέσω μιας σύγκρισης της επίπτωσης των υπό εξέταση μεταβλητών μεταξύ του βασικού δείγματος και της ομάδας ελέγχου. Οι ερωτήσεις μπορεί να επαναλαμβάνονται με την πάροδο του χρόνου και τα δείγματα μπορούν να είναι μεγάλα, επιτρέποντας εξελιγμένες τεχνικές στατιστικής μοντελοποίησης. Παρόλ' αυτά στις περισσότερες περιπτώσεις φοιτητές πραγματοποιούν την επιτόπια έρευνα, με πολύ περιορισμένους πόρους, με αποτέλεσμα οι ερωτήσεις να περιορίζονται σε μικρά δείγματα, καθιστώντας δυνατή μόνο εν μέρει τη στατιστική ανάλυση.

Οι ποιοτικές μέθοδοι έχουν τις ρίζες τους στις ανθρωπιστικές επιστήμες: την κοινωνιολογία, την ανθρωπολογία, τη γεωγραφία και την ιστορία. Κάθε ένας από αυτούς τους κλάδους έχει αναπτύξει δικά του εργαλεία έρευνας και ανάλυσης. Ωστόσο, διαφέρουν από τις ποσοτικές μεθόδους στο γεγονός ότι δεν έχουν πρωταρχικό στόχο την ακριβή μέτρηση των προκαθορισμένων υποθέσεων, αλλά σε μια ολιστική κατανόηση της πολύπλοκης και πολυδιάστατης πραγματικότητας που ακόμη και τα ερωτήματα και οι υποθέσεις αναδύονται σωρευτικά όσο η έρευνα εξελίσσεται.

Η δυνατότητα της «αντικειμενικότητας» στις ποιοτικές προσεγγίσεις είναι υπό αμφισβήτηση και αντ' αυτού ο στόχος είναι η κατανόηση των διαφορετικών και συχνά ανταγωνιστικών «υποκειμενικότητων» από την άποψη των πολύ διαφορετικών ερμηνειών των «γεγονότων», υπό διαφορετικές έννοιες και αντιλήψεις. Η έρευνα συνήθως επικεντρώνεται στην εκπόνηση μιας σειράς περιπτωσιολογικών μελετών σε μικρο-επίπεδο με τη χρήση ενός συνδυασμού μεθόδων που περιλαμβάνουν άτυπες συνεντεύξεις, συμμετοχική παρατήρηση και, πιο πρόσφατα, οπτικά μέσα, όπως φωτογραφίες και βίντεο. Οι ερωτήσεις καλύπτουν ευρείες θεματικές και είναι ανοικτού τύπου, μεταβαλλόμενες σε πολλές περιπτώσεις με την πάροδο του χρόνου, ώστε να συνθέσουν ένα «παζλ» των διαφορετικών διαστάσεων της «πραγματικότητας».

Στις ποιοτικές προσεγγίσεις χρησιμοποιούνται διάφορες μέθοδοι δειγματοληψίας ανάλογα με τη συγκεκριμένη διάσταση του θέματος που εξετάζεται, όπως τελεολογικές τεχνικές δειγματοληψίας, προσδιορισμός των βασικών πληροφοριοδοτών οι οποίοι διαθέτουν την

ειδική γνώση και επίσης «τυχαίες συναντήσεις» για τη διασταύρωση πληροφοριών και τον εντοπισμό ακόμα περισσότερων διαφορετικών απόψεων σχετικά με το υπό διερεύνηση ζήτημα. Η αιτιότητα και η κατανομή διερευνώνται τόσο κατά την εξέλιξη της έρευνας όσο και από την ποιοτική ανάλυση των δεδομένων, με προγράμματα ηλεκτρονικών υπολογιστών που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για τη συστηματική ανάλυση πολλών δεδομένων. Η ποιοτική έρευνα κατά κανόνα απαιτεί τη μακροχρόνια βύθιση ενός ειδικευμένου ερευνητή στον τομέα τον οποίο εμπλέκεται σε μια αναστοχαστική διαδικασία συλλογής και ανάλυσης δεδομένων.

Οι συμμετοχικές ερευνητικές μέθοδοι έχουν τις ρίζες τους στην ανάπτυξη ακτιβισμού από τις μη κυβερνητικές οργανώσεις (ΜΚΟ) και τα κοινωνικά κινήματα. Εδώ, ο κύριος στόχος δεν είναι τόσο η γνώση *per se*, αλλά η κοινωνική αλλαγή και ενδυνάμωση και αυτό στο μέτρο του δυνατού, ως άμεσο αποτέλεσμα της ερευνητικής διαδικασίας. Ειδικότερα, επιδιώκουν να διερευνήσουν και να δώσουν φωνή σε εκείνες τις κοινωνικές ομάδες που είναι πιο ευάλωτες και περιθωριοποιημένες από τη διαδικασία λήψης αποφάσεων για την ανάπτυξη και την εφαρμογή της. Οι συμμετοχικές διαδικασίες μπορεί να περιλαμβάνουν μικρές ομάδες εστίασης, μεγαλύτερα συμμετοχικά εργαστήρια ή επιμέρους ημερολόγια και διαγράμματα τα οποία στη συνέχεια συλλέγονται σε μια ανοιχτή συζήτηση. Η συμμετοχή στη συγκεκριμένη ερευνητική προσέγγιση (και ως εκ τούτου η δειγματοληψία) μπορεί να είναι ανοικτή ή προσεκτικά στοχευμένη σε συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες. Μεγαλύτερες συναντήσεις μπορούν να υποδιαιρεθούν σε πιο «ομοιογενείς ομάδες» ή ομάδες με συμπληρωματικές πληροφορίες.

Η συμμετοχική έρευνα χρησιμοποιεί συνήθως και προσαρμόζει τα εργαλεία όπως τα διαγράμματα από την *farmer-led* ερευνητική προσέγγιση, την ανάλυση συστημάτων και επίσης προφορικά και οπτικά εργαλεία από την ανθρωπολογία, καθώς και τη συμμετοχική χαρτογράφηση της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας (Beazley and Ennew 2006). Η χρήση των διαγραμμάτων και των προφορικών χαρτογραφικών εργαλείων καθιστά τόσο τη συζήτηση όσο και τις αναλύσεις προσιτές σε μη εγγράμματους συμμετέχοντες και σε όλες τις ομάδες που δεν μιλούν την ίδια γλώσσα, με αποτέλεσμα να μπορούν να μοιράζονται τις διαφορετικές πηγές των πληροφοριών τους, ενώ οι ίδιοι οι συμμετέχοντες μπορούν να κατανοήσουν καλύτερα τα θέματα ανάπτυξης και τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν, να αναπτύξουν λύσεις, καθώς και να δώσουν περισσότερο αξιόπιστες και αντιπροσωπευτικές πληροφορίες. Σε ορισμένες περιπτώσεις οι τοπικές κοινότητες διεξήγαν έρευνα μετά από ένα αρχικό σχεδιασμό ειδικών εργαλείων και επιμέρους εκπαίδευση. Ορισμένες ΜΚΟ προτείνουν να γίνεται αυτό σε μεγάλη κλίμακα (Mayoux et al. 2005).

Είναι γεγονός, ότι δεν υπάρχουν εύκολες απαντήσεις για την επιλογή της κατάλληλης ερευνητικής προσέγγισης. Όλες οι ερευνητικές προσεγγίσεις ακόμα και αυτές με αξιώσεις για τον προσδιορισμό της «αντικειμενικής αλήθειας», είναι αναπόφευκτα γεμάτες με πολυπλοκότητα, προκαταλήψεις και λάθη. Ακόμη και οι υποκειμενικές προκαταλήψεις στην ανάλυση ανταγωνιστικών υποκειμενικοτήτων πρέπει να εξετάζονται. Οι δεοντολογικές ανησυχίες πρέπει πάντα να αποτελούν ένα αναπόσπαστο στοιχείο και να ενσωματώνονται στον αρχικό σχεδιασμό της έρευνας και όχι στο τέλος με βάση τα αποτελέσματα. Όπου είναι δυνατόν θα πρέπει να χρησιμοποιείται μια ολοκληρωμένη μεθοδολογική προσέγγιση. Η χρήση συμπληρωματικών ερευνητικών μεθόδων επιτρέπει στους ερευνητές να συγκεντρώσουν δεδομένα, να διασταυρώσουν στοιχεία και να τριγωνοποιήσουν οποιαδήποτε πληροφορία η οποία βρίσκεται στο επίκεντρο και αφορά τα συγκεκριμένα ερευνητικά ερωτήματα. Μια ολοκληρωμένη μεθοδολογία βοηθά επίσης στη διάδοση πληροφοριών με διαφορετικούς τρόπους σε διαφορετικό κοινό, ώστε να εξασφαλίζονται, στο μέτρο του δυνατού, τα ευεργετικά αποτελέσματα για τους συμμετέχοντες.

2.2.3 Ολοκληρωμένες Αποδόσεις

Οι Ολοκληρωμένες Αποδόσεις της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας, μιας χώρας ή μιας περιφέρειας, (καθώς και των πολυδιάστατων σχέσεων, αλληλεξαρτήσεων και αλληλεπιδράσεών τους, αλλά και των τάσεων μεταβολής τους δια μέσου του χρόνου), είναι η διεπιστημονική μεθοδολογία με την οποία επιδιώκεται η ακριβής, συστηματική, αξιόπιστη και ολοκληρωμένη διερεύνηση, απογραφή, χαρτογράφηση, παρακολούθηση και αξιολόγηση, των ποιοτικών, μετρητικών και δυναμικών στοιχείων και χαρακτηριστικών τους, τα οποία καθορίζουν τις πραγματικές δυνατότητες και τους αντικειμενικούς περιορισμούς κοινωνικής, οικονομικής, πολιτισμικής, πολιτικής, τεχνολογικής και περιβαλλοντικής ανάπτυξης της (Ρόκος 1994).

Οι Ολοκληρωμένες Αποδόσεις σχεδιάζονται και πραγματοποιούνται από διεπιστημονικές ομάδες επιστημόνων και μηχανικών, οι οποίοι, αξιοποιώντας με διαλεκτικό τρόπο και συνθέτοντας τις δυνατότητες των επιμέρους ειδικών μεθοδολογικών και τεχνικών τους εργαλείων, επιχειρούν να προσεγγίσουν, να αντιληφθούν, να κατανοήσουν και να αξιολογήσουν τη συγκεκριμένη κατάσταση και τον διαλεκτικό χαρακτήρα των δυναμικά μεταβαλλόμενων δια μέσου του χρόνου και πολύπλοκων σχέσεων του φυσικού και του κοινωνικοοικονομικού περιβάλλοντος.

Τα ποιοτικά, μετρητικά και χαρτογραφικά προϊόντα των Ολοκληρωμένων Αποδόσεων μπορούν να τεκμηριώσουν τον «βέλτιστο» τρόπο ή τους εναλλακτικούς τρόπους, με τους οποίους μπορούν, θέλουν ή «επιβάλλεται» να επέμβουν, για να «μετασχηματίσουν» τις κοινωνικές σχέσεις, να «μετατρέψουν» ή να «αλλάξουν» τους τρόπους παραγωγής, να «ελέγξουν» ατομικές και ομαδικές δραστηριότητες, να «κατευθύνουν» τον πολιτισμό, σύμφωνα με τις κάθε φορά κυρίαρχες αξίες, πεποιθήσεις και επιλογές τους, τόσο οι κυρίαρχες ομάδες και τα κέντρα εξουσίας τους, όσο και οι ομάδες πολιτών με διαφορετικές, ενδεχομένως «αποκλίνουσες» από το μέσο όρο ή και αιρετικές ευαισθησίες.

Στον αντίποδα της συστηματικότητας των Ολοκληρωμένων Αποδόσεων - οι οποίες δεν αποτελούν μέχρι σήμερα τον κυρίαρχο τύπο συγκρότησης της απαραίτητης υποδομής της διαδικασίας λήψης αποφάσεων σε καμιά κοινωνική και πολιτική οργάνωση - βρίσκονται οι «ειδικές», ευκαιριακές, «μερικές», απρογραμματίστες και ασυντόνιστες αποτυπώσεις, κάποιων κάθε φορά, στατικών και στιγμιαίων στοιχείων, χαρακτηριστικών και όψεων της πραγματικότητας, χωρίς καμιά πρόβλεψη «ολοκλήρωσης» τους, ποιοτικής, μετρητικής και χαρτογραφικής, στον χρόνο και στον χώρο.

Οι «διατάκτες» αυτών των μερικών και σκόπιμα ατελών προσεγγίσεων της πραγματικότητας, ενδιαφέρονται για το δένδρο και όχι για το δάσος, για το αμέσως καταναλώσιμο, «αποδίδον» και συμφέρον γι' αυτούς, από το μακροπρόθεσμα και γενικά ωφέλιμο, φοβούμενοι ότι μια ολιστική θεώρηση της πραγματικότητας, θα αποδείκνυε ότι επιβαλλόταν μια λύση στο κάθε πρόβλημα, εντελώς διαφορετική από αυτή που οι ίδιοι προέκριναν, στηριζόμενοι στα ελλιπή, «μερικά» και ανολοκλήρωτα στοιχεία της «μερικής» αποτύπωσης της πραγματικότητας, την οποία σκόπιμα επέλεξαν.

Όπως σημειώνει ο Ρόκος (1994), οι Ολοκληρωμένες Αποδόσεις της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας θα μπορούσαν αξιόπιστα να λειτουργήσουν και ως θεμέλιο ιδεολογικής ανάδρασης, αποτελώντας την κοινή αναφορά και το κοινό μεθοδολογικό εργαλείο, στην κατεύθυνση συγκρότησης μιας νέας ιδεολογίας, δημιουργικά πλουτισμένης απ' το καταστάλαγμα της ιστορίας των ιδεών, τους αγώνες αλλά και τις επώδυνες εμπειρίες της ανθρωπότητας και απαλλαγμένης από τα κληρονομημένα ολοκληρωτικά και πολεμικά χαρακτηριστικά της ως «θρησκευτικού» δόγματος των στρατευμένων πιστών της. Μιας ιδεολογίας δηλαδή, χωρίς τις προκαταλήψεις και τις αναφορές της στους αντικειμενικά στενότερους ορίζοντες του παρελθόντος και στις ριζικά διαφορετικές φυσικές, κοινωνικές,

οικονομικές και πολιτισμικές συνθήκες, μέσα στις οποίες γεννήθηκαν και αναπτύχθηκαν οι γνωστές μας μέχρι σήμερα ιδεολογίες (τις οποίες άλλωστε, με διάφορους τρόπους, συνεπώς ή ασυνεπώς, υπηρέτησαν και πολλοί από μας).

Αυτής, μ' άλλα λόγια, της ιδεολογίας, που δεν θα αναγνωρίζει ηγετικό ρόλο στους διανοούμενους, μια που η δύναμη της πειθούς της θα στηρίζεται στην ισότιμη θεωρητική και πρακτική τεκμηρίωση της ερμηνευτικής θεωρίας για την ανθρώπινη εμπειρία και τον εξωτερικό κόσμο, από το ίδιο το «πλατύ κοινό», το οποίο θα φθάσει κάποια στιγμή να αισθανθεί την ανάγκη της, στην σημερινή ερημιά των ιδεών και της πολιτικής, χωρίς τα δεκανίκια, τις «εκκλαϊκεύσεις», τις υπεραπλουστεύσεις και τις «αγιαζόμενες από τον οποιοδήποτε σκοπό» διαστρεβλώσεις, που συνήθιζαν και συνηθίζουν όσοι φοβούνται τη χειραφέτηση των πολιτών και τους οδηγούν με το παράδειγμά τους, με το ήθος, το θέατρο και τις δολοπλοκίες τους μακριά απ' την πολιτική.

2.2.4 Σχεδιασμός

Η ερευνητική μεθοδολογία του αναπτυξιακού σχεδιασμού εξελίχθηκε σε σχέση με τη μεταβολή των αντιλήψεων για την έννοια της ανάπτυξης και τη συνεπακόλουθη αναπτυξιακή έρευνα. Αποτέλεσμα όλων αυτών ήταν ο αναπτυξιακός σχεδιασμός αρχικά να γίνει αντιληπτός με τη μορφή του οικονομικού προγραμματισμού. Στην εξέλιξη των μεθοδολογικών προσεγγίσεων για τον σχεδιασμό, καίρια ήταν η συνεισφορά του Sir Patrick Geddes και του Peter Hall. Οι διαδοχικές φάσεις της μεθοδολογίας ενός σχεδιασμού ανάπτυξης κατά την παραδοσιακή αντίληψη η οποία τεκμηριώθηκε από τον Geddes ακολουθούσαν την εξής σειρά: απογραφή, δηλαδή αποτύπωση των μεγεθών της κατάστασης και της ποιότητας της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας, (ή σύμφωνα με άλλες επιστημονικές θεωρήσεις, του φυσικού και κοινωνικοοικονομικού χώρου/ του φυσικού και κοινωνικοοικονομικού περιβάλλοντος/ των φυσικών και ανθρωπίνων διαθεσίμων), ανάλυση των στοιχείων αυτών και προγραμματισμός των αναπτυξιακών δράσεων. Ο Geddes εφάρμοσε τις μεθόδους των φυσικών επιστημών στην κοινωνική ανάλυση και στις διαδικασίες οικονομικής, κοινωνικής και περιβαλλοντικής αλλαγής. Ανέπτυξε, έτσι, μια καινοτομική φιλοσοφία αστικού σχεδιασμού που αποτέλεσε για σαράντα χρόνια και πλέον, τη βασική μεθοδολογία αντιμετώπισης των πολύπλοκων και πολυδιάστατων προβλημάτων της ζωής, της ανάπτυξης και του περιβάλλοντος στην ευρύτερη τους μορφή. Μετά τον Geddes, οι διαδοχικές φάσεις της μεθοδολογίας επηρεάστηκαν από τις αναπτυσσόμενες τότε και τις διαφαινόμενες για το άμεσο μέλλον νέες δυνατότητες των υπολογιστών και της κυβερνητικής αλλά και της ανάγκης συστημικής προσέγγισης. Ο Hall (1975) λαμβάνοντας υπόψη τις εξελίξεις τεκμηρίωσε με επάρκεια μια νέα μεθοδολογική προσέγγιση, που συνοψίζεται στα παρακάτω βήματα: σκοπός και αντικειμενικοί στόχοι του σχεδιασμού ανάπτυξης, συνεχής πληροφόρηση για τα μεγέθη, την ποιότητα και την κατάσταση των στοιχείων τα οποία συγκροτούν τη φυσική και την κοινωνικοοικονομική πραγματικότητα μιας περιοχής/ περιφέρειας, εκτίμηση με βάση τις υφιστάμενες τάσεις και μορφοποίηση των σεναρίων δυνατών εναλλακτικών μελλοντικών καταστάσεων, αξιολόγηση/ προαποτίμηση των συνεπειών και επιπτώσεων της εφαρμογής του κάθε σεναρίου, επιλογή του βέλτιστου σεναρίου, εφαρμογή του βέλτιστου σεναρίου, συνεχής παρακολούθηση και ανάδραση.

Στην παρούσα διατριβή αξιοποιήθηκε η διεπιστημονική μεθοδολογία της ολοκληρωμένης ανάπτυξης, που προέκυψε από τη σύνθεση των προσεγγίσεων των Geddes και Hall με τη φιλοσοφία της ολοκληρωμένης ανάπτυξης. Οι διαδικασίες της και οι φάσεις των δράσεων για την ανάπτυξη μιας περιοχής/ περιφέρειας ακολουθούν τα παρακάτω βήματα (Ρόκος 2004):

Διεπιστημονική και ολιστική τεκμηρίωση, διαβούλευση, συμφωνία και αποδοχή από τους φορείς των πρωτοβουλιών ανάπτυξης, της Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης και των αρχών, των αξιών, των στόχων, των δράσεων και των ενεργημάτων της, ως βέλτιστης επιλογής. Θεμέλιο

της μεθοδολογικής προσέγγισης είναι η οριοθέτηση του σκοπού, της φιλοσοφίας, των αρχών και των αξιών της αναπτυξιακής θεωρίας, σε διαλεκτική σχέση με την κατάσταση, τα μεγέθη και τις ποιότητες των στοιχείων που συγκροτούν τη φυσική και την κοινωνικοοικονομική της πραγματικότητα αλλά και με τα συναφή προβλήματα, τις πραγματικές δυνατότητες και τους αντικειμενικούς περιορισμούς της. Ως σκοπό της ανάπτυξης ο Ρόκος (2003) προτείνει να θέσουμε την ταυτόχρονα στον χώρο και τον χρόνο κατάλληλη οικονομική, κοινωνική, πολιτική, πολιτισμική και τεχνική/ τεχνολογική ανάπτυξη, η οποία θα τελείται σε διαλεκτική αρμονία και με σεβασμό στον άνθρωπο, όπως αυτός εντάσσεται ιστορικά, ειρηνικά και δημιουργικά, στο φυσικό και πολιτισμικό του περιβάλλον, ως οργανικό και αναπόσπαστο μέρος του και όχι ως κυρίαρχος, ιδιοκτήτης και εκμεταλλευτής του.

Διεξαγωγή των απαραίτητων ερευνών και μελετών Ολοκληρωμένων Αποδόσεων της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας της περιοχής/ περιφέρειας (αλλά και των πολυδιάστατων σχέσεων, αλληλεξαρτήσεων και αλληλεπιδράσεών τους) και συστηματική παρακολούθηση των τάσεων μεταβολών τους δια μέσου του χρόνου, επιλέγοντας τις παραμέτρους που καθορίζουν την οικονομική, κοινωνική, πολιτική, πολιτιστική, τεχνική/ τεχνολογική και φυσική πραγματικότητα της περιοχής μελέτης και τις κατάλληλες μεθοδολογίες για την καταγραφή και την παρακολούθησή τους, διότι όσο πιο ακριβή, πραγματικά και αξιόπιστα είναι τα στοιχεία τόσο πιο επαρκώς θεμελιωμένες και ασφαλώς τεκμηριωμένες μπορούν να είναι οι αναπτυξιακές πολιτικές. Οι βασικές αυτές μελέτες υποδομής θα πρέπει να παντρεύονται οργανικά και να συμπληρώνονται, με τα πορίσματα ειδικών επιτόπιων δειγματοληψιών, ερευνών και ελέγχων, με συνεκτίμηση της αυτόχθονης εμπειρίας και σοφίας των μόνιμων κατοίκων, με την εθελοντική συμβολή των μαθητών και των δασκάλων όλων των βαθμίδων της δημόσιας παιδείας αλλά και των επιστημονικών και κοινωνικών φορέων και των οργανώσεων των επαγγελματιών και των εργαζομένων στα πεδία αρμοδιότητάς τους.

Ανάλυση των στοιχείων τα οποία συγκροτούν τη δυναμική της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής της πραγματικότητας αξιολογώντας και διερευνώντας τα μεγέθη, τις ποιότητες και τις διαλεκτικές σχέσεις των πραγματικών προβλημάτων της, των αντικειμενικών και των «δυνάμει» αναπτυξιακών δυνατοτήτων (προοπτικών) της, των πραγματικών περιορισμών για την Ολοκληρωμένη Ανάπτυξή της με παράλληλη τεκμηρίωση προτάσεων για συγκεκριμένες λεπτομερέστερες έρευνες και μελέτες συγκεκριμένων περιοχών ή συγκεκριμένων φυσικών διαθεσίμων με τοπική αναφορά και αντιμετώπιση των ειδικών προβλημάτων με ανάλυση των πιθανών πηγών χρηματοδότησης αυτών.

Διατύπωση και τεκμηρίωση εναλλακτικών αναπτυξιακών σεναρίων Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης της περιοχής, που θα αξιοποιούν τις ιδιαίτερες συνθήκες της πραγματικότητας, θα επιλύουν προβλήματα σύμφωνα με τους περιορισμούς και τις προοπτικές που προσφέρει η περιοχή, καθορίζοντας τις βασικές αναπτυξιακές κατευθύνσεις – άξονες, με συγκεκριμένη χωρική αναφορά, με συνεκτίμηση και των αντιλήψεων, των επιθυμιών και των προτάσεων των φορέων των μόνιμων κατοίκων και των αποδήμων της, διερευνώντας τόσο τις πιθανές πηγές χρηματοδότησης κάθε σεναρίου, όσο και τη διαθεσιμότητα των μόνιμων κατοίκων, των αποδήμων και των φορέων τους να αναλάβουν συγκεκριμένες πρωτοβουλίες και ευθύνες και να συνεισφέρουν ηθικά και υλικά σ' όλα τα επίπεδα, στην υλοποίηση κάθε σεναρίου, με παράλληλη διεπιστημονική καταρχήν στάθμιση και αξιολόγηση των κοινά αποδεκτών θετικών και των αρνητικών στοιχείων του κάθε σεναρίου, τόσο στο πλαίσιο του όσο και σε σχέση με τα άλλα σενάρια.

Προεκτίμηση και αξιολόγηση του ισοζυγίου των θετικών και αρνητικών στοιχείων του κάθε σεναρίου και επιλογή του βέλτιστου, με βάση τον σκοπό της αναπτυξιακής έρευνας, τον χρονικό ορίζοντα εφαρμογής τους, την κοινωνική αποδοχή των εκάστοτε δράσεων, των αντικειμενικών περιορισμών, εσωτερικών και εξωτερικών, (ενδοπεριφερειακών,

διαπεριφερειακών, εθνικών, ευρωπαϊκών και διεθνικών), οι οποίοι πολυδιάστατα επηρεάζουν και θα επηρεάσουν την τύχη, τα μεγέθη, τις ποιότητες και τα αποτελέσματα εφαρμογής του κάθε σεναρίου.

Εφαρμογή του βέλτιστου σεναρίου Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης της περιοχής, συνεχής παρακολούθηση, συνεχείς έλεγχοι και ανάδραση, με ταυτόχρονη αξιοποίηση και ενσωμάτωση στο βέλτιστο, θετικών στοιχείων από τα άλλα εναλλακτικά σενάρια, συστηματική παρακολούθηση και ο έλεγχος της υλοποίησής τους, η διαπίστωση των κάθε φύσης προβλημάτων εφαρμογής, τα οποία ανακύπτουν σε συνθήκες πράξης, η διερεύνηση των μεγεθών και των ποιοτήτων τους, η εκτίμηση της σημασίας τους και η ανάληψη με συλλογικές συμμετοχικές διαδικασίες, των απαραίτητων πρωτοβουλιών ανάδρασης.

2.2.5 Διεπιστημονικότητα

Οι απαρχές των μελετών ανάπτυξης συχνά ανάγονται στην έναρξη των οικονομικών της ανάπτυξης στη μεταπολεμική εποχή. Στα τέλη της δεκαετίας του 1940 και στις αρχές της δεκαετίας του 1950 παρατηρείται μια ταχεία επέκταση στα οικονομικά της ανάπτυξης, με έννοιες, μεθόδους και εργαλεία της επικρατούσας αντίληψης που εφαρμόστηκαν στη διαδικασία της μεταπολεμικής ανασυγκρότησης και της ανάπτυξης της Ευρώπης. Οι ίδιες μέθοδοι και εργαλεία γρήγορα μεταφέρθηκαν στις φτωχές χώρες της Αφρικής, της Ασίας και της Λατινικής Αμερικής μετά το πρώτο κύμα της πολιτικής ανεξαρτησίας και μια τεράστια νέα βιομηχανία γεννήθηκε (Clark 2006). Η συγκεκριμένη οικονομική λογική θεώρησε ότι οι κοινωνικές παράμετροι και οι πολιτικοί ή οι πολιτισμικοί προβληματισμοί δεν έπρεπε να ληφθούν υπόψη στον σχεδιασμό. Επιπλέον, στο πλαίσιο αυτής της προσέγγισης, κάθε συγκεκριμένη επιστήμη θα έπρεπε να πραγματεύεται το δικό της ερευνητικό πεδίο. Η παραδοσιακή αναπαράσταση της επιστήμης προερχόταν από το λεγόμενο «δέντρο της γνώσης», σύμφωνα με το οποίο η μεταφορά της γνώσης χωρίζεται σε κλάδους, στη συνέχεια σε πειθαρχίες, και περαιτέρω διαφοροποιούνται σε υπο-πειθαρχίες και ειδικότητες (Rafols et. al. 2010). Τα σύγχρονα πανεπιστήμια οργανώθηκαν σύμφωνα με αυτό το μοντέλο (Lenoir 1997), με ισχυρή πεποίθηση ότι η εξειδίκευση ήταν το κλειδί για την επιτυχή επιστημονική προσπάθεια. Αποτέλεσμα ήταν οι σχεδιασμοί της οικονομικής ανάπτυξης να περιοριστούν, σε κεντρικές συγκεντρωτικές γραφειοκρατικές διαδικασίες «ειδικών εμπειρογνομώνων», για την, με επιστημονικό επιχειρησιακό τρόπο, οργάνωση του χώρου και των οικονομικών δράσεων, προς όφελος, πριν απ' όλα, του κεφαλαίου (Ρόκος, 2003). Βέβαια, ο κίνδυνος αυτός δεν ήταν εύκολα ορατός στις βιομηχανικές χώρες, όπου σε πολλές περιπτώσεις είχαν εφαρμοστεί με επιτυχία οι παραπάνω αναπτυξιακές θεωρίες και στρατηγικές.

Η έντονη αμφισβήτηση των εν λόγω πρακτικών από την επιστημονική κοινότητα οδήγησε στην εφαρμογή της πολυεπιστημονικής προσέγγισης στην αναπτυξιακή έρευνα. Στη δεκαετία του 1950 και του 1960 η ταχέως αναπτυσσόμενη βιβλιογραφία σχετικά με την οικονομική μεγέθυνση και την ανάπτυξη, συμπληρώθηκε με κοινωνικές, πολιτικές και ψυχολογικές μελέτες στο πλαίσιο της μετάβασης από τις παραδοσιακές στις σύγχρονες κοινωνίες, αφού υπήρξε ευρεία συναίνεση (τουλάχιστον στις εντός σύγχρονες μελέτες για την ανάπτυξη) ότι δεν υπάρχει ενιαία πειθαρχία που να μπορεί να ασχοληθεί επαρκώς με το εύρος και την πολυπλοκότητα της ανάπτυξης (Clark 2006).

Στο πλαίσιο αυτής της προοπτικής, η ανάπτυξη ερμηνεύτηκε ως το άθροισμα όλων των διακριτών στοιχείων που αποτελούν την κοινωνική, περιβαλλοντική και οικονομική πραγματικότητα. Βέβαια οι Quaddus & Siddique (2001), σταχυολογώντας τις προσεγγίσεις για τον σχεδιασμό της αιεφόρου ανάπτυξης σημειώνουν ότι εξαρτάται από τους κάθε φορά στόχους των σχεδιαστών, διότι όπως τονίζει ο Milne (1996) δεν υπάρχει γενικότερη συμφωνία για τις μεθόδους υλοποίησης της αιεφόρου ανάπτυξης. Για τον λόγο αυτό, χρησιμοποιήθηκε

μια πληθώρα δεικτών και όπως σημειώνουν οι Laws, Harper & Marcus (2003), ένα ευρύ φάσμα τεχνικών, από απόλυτα καθορισμένες μέχρι απολύτως ευέλικτες.

Παρόλ' αυτά, το αθροιστικό αποτέλεσμα των μερικών προσεγγίσεων των διαφόρων επιστημονικών πεδίων δεν επέλυσε κεντρικά ζητήματα της αναπτυξιακής έρευνας. «Ούτε με δυο εκατομμύρια παλινδρομήσεις» σύμφωνα με το άρθρο του Xavier Sala-i-Martin (1997) δεν θα κατορθώσουμε να λύσουμε το μυστήριο της ανάπτυξης (Duflo 2010). Δεν αρκεί, όπως σημειώνει ο Καλιαμπάκος (2011), να προσθέσεις την κοινωνική προσέγγιση στην οικονομική και τεχνολογική προσέγγιση για να έχεις μια διεπιστημονική προσέγγιση. Αυτό που χρειάζεται είναι ένας εσωτερικός διάλογος των διαφόρων επιστημονικών πεδίων, μια βαθιά αλληλεπίδραση των διαφόρων πλευρών, μια σύνθεση σε ανώτερο επίπεδο των ισχυρών σημείων που υπάρχουν στα διάφορα επιστημονικά πεδία. Διότι η διεπιστημονικότητα, «ενέχει μία ιδιαίτερη συνεργιστική δυναμική ανάπτυξης των βέλτιστων δυνατών πολυδιάστατων σχέσεων, αλληλεξαρτήσεων και αλληλεπιδράσεων των προσεγγίσεων και αναλύσεων των επιστημόνων, προς την «ολοκλήρωση» των δυνατοτήτων των επιμέρους αντίστοιχων γνωστικών τους πεδίων, μεθοδολογιών και τεχνικών, τόσο υπερβαίνοντας τον κατακερματισμό της γνώσης, συνθέτοντας συστημικά νέες «ολοκληρωμένες» / ολιστικές μεθόδους στη διερεύνηση κάθε «όλου» συστήματος» (Ρόκος 1990). Οι Wagner et al. (2011) τεκμηριώνοντας την ανάγκη για διεπιστημονικές προσεγγίσεις παραθέτουν κρίσιμους δείκτες διεπιστημονικότητας στην έρευνα που αποδεικνύουν ότι η ολοκληρωμένη σύνθεση είναι αφενός διαφορετική και αφετέρου καλύτερη από το απλό άθροισμα των μερών του. Χαρακτηριστικά αναφέρουν τους μικρο-συνδυασμούς μοντέλων ή τα παγκόσμια συστήματα που ενοποιούν τις διαφορετικές ερευνητικές προσεγγίσεις, την ανάπτυξη της συμβουλευτικής και της συνεργασίας και όχι της μονοεπιστημονικής ανάθεσης υπηρεσιών, τις συντονισμένες και συλλογικές έρευνες, τη δημιουργία μιας νέας κοινότητας «knowers» με βάση μια υβριδική δια-γλώσσα (hybrid interlanguage), τη δημιουργία νέων ιδεών και επιστημονικών σχέσεων, την ολιστική κατανόηση των βασικών προβλημάτων και τις αναθεωρημένες ερευνητικές υποθέσεις.

Η ολοκληρωμένη διεπιστημονική προσέγγιση των προβλημάτων αυτών (και συνεπώς και των σχέσεων, αλληλεπιδράσεων και αλληλοκαθορισμών της κοινωνίας, της τεχνολογίας και της παραγωγής) απαιτούν (Ρόκος 1992):

(α) συντονισμένη δράση κατάλληλα συγκροτημένων διεπιστημονικών ερευνητικών ομάδων,

(β) κοινό κώδικα επικοινωνίας κι αλληλεπίδρασης των μελών τους,

(γ) την ανάπτυξη μιας αντίστοιχης παιδείας και «κουλτούρας» σχέσης, αποδοχής και δημιουργικής αλληλεπίδρασης των ερευνητικών ομάδων και των μελών τους με το συνολικό πανεπιστημιακό, ερευνητικό, διοικητικό, κοινωνικό και πολιτικό περιβάλλον και

(δ) (το κυριότερο), μια συνεχή προσπάθεια των «ειδικών» μελών της ομάδας ν' απεγκλωβισθούν απ' την άνεση, την θαλπωρή και την αναγκαστική μονομέρεια των «βέλτιστων» δικών τους μεθοδολογικών και τεχνολογικών εργαλείων, εντάσσοντάς τα οργανικά ως πολύτιμη «μετοχή» της συμμετοχής τους στο συνολικό, ολιστικό και ολοκληρωμένο μεθοδολογικό και τεχνολογικό «κεφάλαιό» της σε διαρκή αλληλεπίδραση διεπιστημονικής μελετητικής/ερευνητικής ομάδας.

2.3 Συστήματα υποστήριξης του αναπτυξιακού σχεδιασμού

Η διαδικασία σχεδιασμού περιλαμβάνει τη διερεύνηση μιας σειράς από μεταβλητές. Αυτές οι μεταβλητές που σχετίζονται με τον ένα ή τον άλλο τρόπο σε μια πολύ περίπλοκη και πολύπλοκη, για την κατανόησή της, μακρά αλυσίδα όπου η αλληλεπίδραση δεν είναι εύκολο να προσδιοριστεί χωρίς τη βοήθεια ενός συστήματος υποστήριξης. Τα συστήματα υποστήριξης

ως εκ τούτου, καλούνται να αναλύσουν πολύπλοκες αλληλεπιδράσεις μεταξύ των διαφόρων μεταβλητών που σε πολλές περιπτώσεις φαίνεται να είναι άσχετες. Τα τελευταία 50 χρόνια, επιστήμονες από διάφορους κλάδους έχουν ερευνήσει τη φύση της ανάπτυξης, αναπτύσσοντας μια σειρά από μοντέλα που επιδιώκουν να εξηγήσουν γιατί περιοχές από περιοχές διαφέρουν τόσο πολύ στην οικονομική δομή και τις επιδόσεις τους και πώς αυτές οι πτυχές μιας περιοχής μπορεί να αλλάξουν δραματικά στην πάροδο του χρόνου (Stimson et al. 2006). Τα συστήματα υποστήριξης του σχεδιασμού (PSS) είναι γεω-πληροφοριακά τεχνολογικά συστήματα που ενσωματώνουν μια σειρά από στοιχεία σε επιμέρους τμήματα του σχεδιασμού (Geertman 2008 σελ.217). Ο Klosterman (1997 σελ.51) ορίζει τα συστήματα υποστήριξης του σχεδιασμού ως ένα πληροφοριακό πλαίσιο που ενσωματώνει το πλήρες φάσμα των σημερινών (και μελλοντικών) χρήσιμων τεχνολογιών πληροφοριών για το σχεδιασμό. Οι Geertman και Stillwell (2003 σελ. 5), αναφέρουν ότι τα PSS περιλαμβάνουν μια ευρεία ποικιλία γεω-τεχνολογικών εργαλείων, που έχουν αναπτυχθεί για να υποστηρίξουν τις διαδικασίες του δημόσιου ή του ιδιωτικού σχεδιασμού στην κάθε φορά ορισμένη χωρική κλίμακα, στο κάθε φορά συγκεκριμένο πλαίσιο σχεδιασμού. Ο Brail (2005) ορίζει τα PSS ως συστήματα που έχουν ως σκοπό είτε την προβολή των αποφάσεων σε κάποιο σημείο στο μέλλον ή την εκτίμηση των επιπτώσεων από κάποια μορφή ανάπτυξης. Τις τελευταίες δύο δεκαετίες, όπως σημειώνει οι Pelzer et al. (2016) έχουν αρχίσει και εμφανίζονται προσεγγίσεις που στοιχειοθετούν την επιστήμη των συστημάτων υποστήριξης του σχεδιασμού (Geertman, 2013), στην οποία οι αλληλεξαρτήσεις των εννοιών του όρου PSS - σχεδιασμός, υποστήριξη και συστήματα – μελετώνται σε μεγαλύτερο βάθος. Δύο σημαντικές εξελίξεις μπορούν να διακριθούν μέσα από αυτή την αναδυόμενη πτυχή της έρευνας. Πρώτον, υπάρχει πλέον μια αρκετά πλούσια σειρά άρθρων για την ενσωμάτωση των PSS στη θεωρία του σχεδιασμού και δεύτερον περισσότερη εμπειρική έρευνα διεξάγεται στις εφαρμογές των PSS.

Ο Klosterman (2005) περιγράφει την κατηγοριοποίηση των PSS βασιζόμενος σε δύο διαστάσεις: πρώτον τον στόχο του σχεδιασμού και δεύτερον την τεχνική ή την προσέγγιση που αξιοποιεί. Οι τέσσερις τεχνικές που διακρίνει είναι: (i) τα μεγάλης κλίμακας αστικά μοντέλα - τα οποία προσδιορίζονται από το μέγεθός τους και την παρουσία της χωρικής αλληλεπίδρασης των αγορών, (ii) τα μοντέλα που βασίζονται σε κανόνες και επιτρέπουν στους χρήστες να προσδιορίζουν τη συμπεριφορά του μοντέλου, (iii) μοντέλα αλλαγής κατάστασης που χρησιμοποιούν στατιστικές μεθόδους για την αναπαραγωγή μιας γεωγραφικής διάταξη χωρίς να προσδιορίζουν τα βαθύτερα αίτια και (iv) τα κυψελοειδή αυτόματα (CA) - η λιγότερο ανεπτυγμένη περιοχή της έρευνας, που συνδυάζουν βασισμένα σε κανόνες τη δυναμική της αλλαγής της κατάστασης σε μεγάλης κλίμακας πλέγματα.

Οι Vonk et al. (2007) στην εργασία τους κωδικοποίησαν τις απόψεις για τα PSS. Όπως αναφέρουν μια πρώτη δυνατότητα είναι ότι οι περισσότεροι επαγγελματίες σχεδιαστές βιώνουν τα PSS ως χρήσιμα εργαλεία για την αποθήκευση, την ανάκτηση και την οπτικοποίηση πληροφοριών καθώς και τον προγραμματισμό των δράσεών τους. Μια δεύτερη δυνατότητα είναι η χρήση των εργαλείων από ειδικούς στον τομέα της γεωπληροφορικής, για την ανάλυση χωρικών δεδομένων και την εκπόνηση χαρτών, οι οποίοι χρησιμοποιούνται ως εισροές για τον καθορισμό του προβλήματος, τη διερεύνηση και την ανάλυση. Μια τρίτη δυνατότητα είναι η χρήση των PSS από τους πολίτες και τους επαγγελματίες του κλάδου από την οπτική της μετάδοσης της γνώσης των αποτελεσμάτων του σχεδιασμού. Όταν διαδοθούν τα προϊόντα, τότε γίνονται όλο και πιο προηγμένα τεχνικά, λόγω των ευκαιριών που προσφέρουν οι τεχνολογίες της γεωπληροφορικής και του διαδικτύου.

Μια πρώτη αδυναμία είναι ότι η χρήση των PSS από επαγγελματίες σχεδιαστές παραμένει περιορισμένη σε αρκετά απλοϊκό επίπεδο λειτουργίας και σε λιγότερο περίπλοκες εργασίες, ενώ οι προγραμματιστές των συστημάτων επικεντρώνονται κυρίως σε προηγμένα μέσα για τη σύνθετη εξερεύνηση των αλλαγών και των στόχων. Με άλλα λόγια, υπάρχει μία διάκριση

μεταξύ των απαιτήσεων της πρακτικής του σχεδιασμού και των συστημάτων που αναπτύσσονται. Μια δεύτερη αδυναμία των PSS είναι ότι η χρήση τους περιορίζεται σε στελέχη που μετέχουν στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, επειδή τα PSS φαίνονται να παρεμβαίνουν στη φύση της πολιτικής ως ένα παιχνίδι εξουσίας. Μόνο τα συστήματα απεικόνισης με πειστικά αποτελέσματα και τα συστήματα που είναι σε θέση να υποστηρίξουν την εκτελεστική εξουσία, μερικές φορές θεωρούνται χρήσιμα στη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Μια τρίτη αδυναμία είναι ότι υπάρχει μεγάλη απόσταση ανάμεσα στους πολίτες και τους επαγγελματίες του κλάδου που κάνουν επί του παρόντος περιορισμένη χρήση των PSS. Αυτή είναι μια αδυναμία, δεδομένου ότι τα PSS θα μπορούσαν να διευκολύνουν τη συμμετοχή του κοινού στον σχεδιασμό.

Μία πρώτη ευκαιρία για τα PSS είναι ότι οι χρήστες βλέπουν μια βραχυπρόθεσμη δυναμική στη χρήση απλών αναλυτικών εργασιών στο πλαίσιο της διερεύνησης του προβλήματος και το στάδιο της ανάλυσης. Στην εξερεύνηση των προτεινόμενων δράσεων χρειάζεται ακόμα αρκετή έρευνα. Μια δεύτερη ευκαιρία για τα PSS είναι ότι τόσο οι εμπειρογνώμονες όσο και οι χρήστες βλέπουν μεγάλες δυνατότητες στα PSS για προηγμένη απεικόνιση της πληροφoρίας και της επικοινωνίας μεταξύ των σχεδιαστών, των πολιτών και εμπλεκόμενων στις πολιτικές αποφάσεις. Μια τρίτη ευκαιρία για την τεχνολογία των PSS είναι στη χρήση, την ανάλυση και τη μοντελοποίηση εφαρμογών. Τόσο οι εμπειρογνώμονες όσο και οι προγραμματιστές συστημάτων βλέπουν το κύριο όφελος των PSS σε αυτές τις εφαρμογές.

Η πρώτη απειλή είναι ότι υπάρχει διχοτόμηση μεταξύ προσφοράς και ζήτησης των PSS. Ως εκ τούτου, χρειάζεται αυξημένη συνεργασία μεταξύ των προγραμματιστών των συστημάτων και των επαγγελματιών. Μια δεύτερη απειλή είναι η έλλειψη ευαισθητοποίησης, η έλλειψη εμπειρίας και η έλλειψη γενικής πρόθεσης να χρησιμοποιηθούν τα PSS μεταξύ των χρηστών.

2.3.1 Κτηματολόγιο

Το Κτηματολόγιο αποτελεί μια γενική, ενιαία, συστηματική και διαρκώς ενημερωμένη καταγραφή της κτηματικής περιουσίας. Για τον Σώκο (1959), «Καθολικό Κτηματολόγιο είναι το σύνολο των εργασιών και μεσών με τα οποία η ακίνητη ιδιοκτησία:

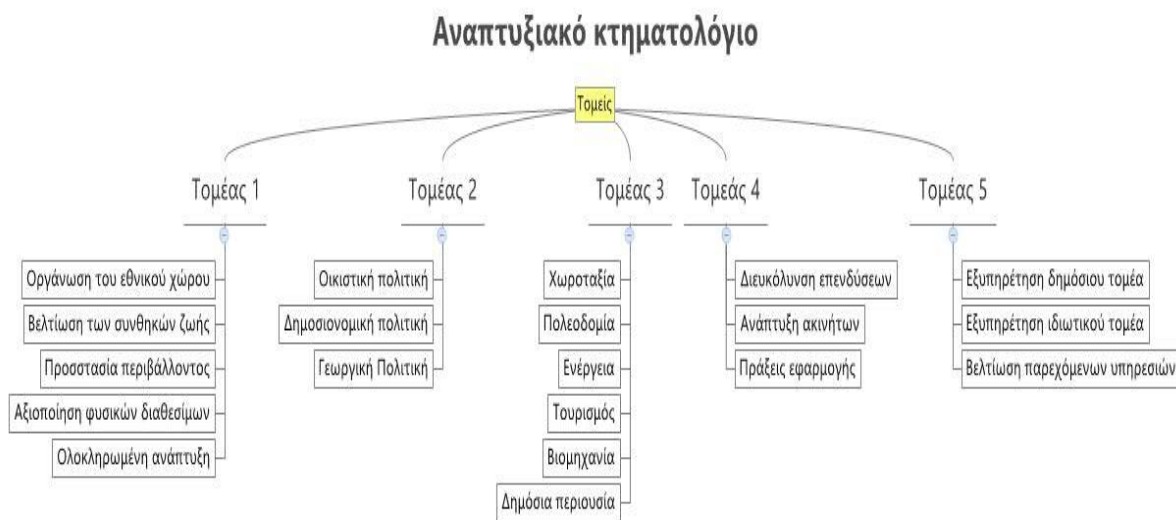
- (α) τεχνικώς προσδιορίζεται και απεικονίζεται,
- (β) νομικώς αναγνωρίζεται και εξασφαλίζεται, και
- (γ) οικονομικώς αξιολογείται και κινητοποιείται,

επί τω τέλει συντάξεως και τηρήσεως του Εθνικού Κτηματολογίου της Ελλάδος». Το 1981 ο Ρόκος στο βιβλίο του *Κτηματολόγιο, Αναδασμός και Πολιτική Γης* παρουσίασε την ιστορία των αντιλήψεων για την ουσία του κτηματολογίου ως πολυδιάστατης υποδομής σχεδίων ολοκληρωμένης ανάπτυξης. Στο πλαίσιο των σχετικών ερευνών του για την έννοια και το περιεχόμενο του κτηματολογίου, το 1986 τεκμηρίωσε την έννοια και το περιεχόμενο του Ολοκληρωμένου Αναπτυξιακού Κτηματολογίου ως θεμελιώδους προϋπόθεσης και υποδομής για τις Ολοκληρωμένες Αποδόσεις και τη βέλτιστη αξιοποίηση των φυσικών και ανθρώπινων διαθεσίμων και των αναπτυξιακών δυνατοτήτων κάθε χώρας, με στοιχείο αναφοράς και συσχέτισης με τις σχετικές βάσεις δεδομένων, κάθε Μοναδιαίας Ιδιοκτησία/Χρήση/Εκμετάλλευση Γης ορισμένης με ακρίβεια με βάση τοπογραφικά, κτηματογραφικά, με πολιτικά, νομικά, οικονομικά, κοινωνικά, πολιτιστικά, περιβαλλοντικά και γενικότερα ποιοτικά χαρακτηριστικά.

Για τον Ζεντέλη (2011 σελ 750) κτηματολόγιο είναι ένα σύστημα με τρεις κεντρικές δυνατότητες:

1. Είναι ένα σύστημα καταγραφής των νομικά αναγνωρισμένων εμπράγματων δικαιωμάτων των εντός συναλλαγής ακινήτων.
2. Είναι ένα σύστημα καταγραφής όλων των εμπράγματων δικαιωμάτων των εντός συναλλαγής ακινήτων, καταγράφοντας κάθε σχετική μεταβολή χωρικών πληροφοριών, που δεν περιβάλλεται με νομικό τύπο.
3. Είναι ένα σύστημα καταγραφής χωρικών πληροφοριών των εντός και εκτός συναλλαγής ακινήτων, καταγράφοντας με πληρότητα πληροφορίες και των κοινόχρηστων χώρων.

και με δυνατότητες αναπτυξιακής συμβολής στα πεδία του γραφήματος 1.

Γράφημα 1: Τομείς ανάπτυξης κτηματολογίου (Προσαρμοσμένο από Ζεντέλη 2011 σελ 752)

Η συνολική δυνατότητα του κτηματολογίου για την ενσωμάτωση της γνώσης για τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της φυσικής και κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας του προσδίδει την αναπτυξιακή του διάσταση. Σε αυτό πλαίσιο ο Enemark (2009) σημειώνει ότι τα συστήματα διαχείρισης της γης είναι μια σημαντική υποδομή, η οποία διευκολύνει την εφαρμογή των πολιτικών γης τόσο στις ανεπτυγμένες όσο και στις αναπτυσσόμενες χώρες. Η σημασία ενός κτηματολογικού συστήματος για την αειφόρο ανάπτυξη είναι καλά τεκμηριωμένη σε έναν αριθμό διεθνών διακηρύξεων (Österberg 2002). Η αναπτυξιακή διάσταση του κτηματολογίου δεν είναι μια αφηρημένη έννοια, αλλά συγκεκριμενοποιείται κάθε φορά ανάλογα με τις ανάγκες των χρηστών. Τα συστήματα διαχείρισης της γης ασχολούνται με την κοινωνική, νομική, οικονομική και τεχνική διάσταση, εντός της οποίας πρέπει να λειτουργεί η διαχείριση της γης. Τα συστήματα αυτά υποστηρίζουν την αποτελεσματικότητα των αγορών γης, ενώ παράλληλα ασχολούνται με τη διαχείριση της γης ως φυσικό πόρο για την ενσωμάτωσή της στην αναπτυξιακή διαδικασία. Η ερμηνεία του κτηματολογίου ως ενός πολυδιάστατου εργαλείου τεκμηριώθηκε από πολλούς ερευνητές (Gózdz et al. 2014; Rahman et al. 2012; Kaszowska 2007; Enemark και Sevatdal 1999; Dale 1976). Ο Untong (2013) ορίζει την πολυδιάστατη φύση του κτηματολογίου ως ένα σύστημα πολλαπλών χρήσεων που περιέχει νομικές (π.χ. ιδιοκτησίες ή κτηματολόγιο), φυσικές (π.χ. τοπογραφία, τεχνητά χαρακτηριστικά), και πολιτιστικές (π.χ. χρήσεις γης, δημογραφικά στοιχεία) πληροφορίες σε ένα κοινό και ακριβές πλαίσιο αναφοράς.

Το 3D Κτηματολόγιο εμφανίστηκε από το 2000 και μετά ως απάντηση στη σημαντική εντατικοποίηση των χρήσεων γης, με τη δημιουργία σύνθετων πολυεπίπεδων υπέργειων και

υπόγειων κατασκευών και δικτύων υποδομών, και ενσωμάτωσε δυνατότητες καταγραφής και απεικόνισης των δικαιωμάτων και των περιορισμών πάνω στα ακίνητα με βάση τον μοναδιαίο τρισδιάστατο χώρο όπου ασκούνται. Όπως περιγράφει η Δημοπούλου (2015), το 3D Κτηματολόγιο κλήθηκε να αντιμετωπίσει τις σύνθετες δομές του ανθρωπογενούς κυρίως περιβάλλοντος, με την καταγραφή και την προστασία των ασκούμενων εμπράγματων δικαιωμάτων και περιορισμών. Ένα τέτοιο σύστημα καταγράφει και απεικονίζει τη φυσική και νομική πραγματικότητα, ακόμα και για τις μη συμβατικές περιπτώσεις του δομημένου περιβάλλοντος, συνιστώντας έτσι ένα εργαλείο ανάπτυξης για τη βέλτιστη αξιοποίηση του χώρου, σε εναρμόνιση με τους τεχνικούς, θεσμικούς και νομικούς κανόνες και τις διατάξεις που ισχύουν σε κάθε χώρα ή περιοχή εφαρμογής του. Κάθε μια από αυτές τις τρισδιάστατες (3D) οντότητες έχει τόσο φυσική και νομική περιγραφή. Η τελευταία περιγράφει την ιδιοκτησία Δικαιωμάτων, Περιορισμών και Ευθυνών (RRRS) των φυσικών αντικειμένων. Για τη διαχείριση των RRRS, τα 3D συστήματα απεικόνισης χρησιμοποιούνται για να αντιπροσωπεύουν όχι μόνο τα φυσικά αντικείμενα, αλλά και για να απεικονίσουν τη νομική μορφή τους (Shojaei et al. 2013). Σε αυτό το πλαίσιο, έχουν αναπτυχθεί κρίσιμα παραδείγματα εφαρμογής του 3D κτηματολογίου (Tsiliakou et al. 2014; Psomadaki et. al. 2014; Giannaka et al. 2014).

Τα τελευταία χρόνια καταβάλλονται προσπάθειες τυποποίησης των κτηματολογικών συστημάτων με σημαντικότερο το «Land Administration Domain Model» LADM. Το LADM επικεντρώνεται στη διαχείριση της γης και συγκεκριμένα στα δικαιώματα, περιορισμούς και υποχρεώσεις που επηρεάζουν τη γη και τον γεωμετρικό χωρικό καθορισμό τους (Ελλίκος 2012 σελ 63). Στοχεύει στη δημιουργία μιας βάσης σε δομή Model Driven Architecture (MDA), για την ανάπτυξη ενός αποτελεσματικού συστήματος διαχείρισης της γης και τη διευκόλυνση της επικοινωνίας των εμπλεκόμενων μιας χώρας ή μεταξύ διαφορετικών χωρών μέσω κοινής γλώσσας. Ο δεύτερος στόχος, ο οποίος είναι επίσης ιδιαίτερα σημαντικός, αφορά στη δημιουργία τυποποιημένων υπηρεσιών πληροφόρησης σε εθνικό και σε διεθνές επίπεδο (Δημοπούλου 2015).

Το LADM είναι ένα εννοιολογικό μοντέλο, γραμμένο σε γλώσσα UML και είναι βασισμένο σε 4 βασικές οντότητες/κλάσεις:

- Class LA_Party, με τα συμβαλλόμενα μέρη.
- Class LA_RRR, με τα δικαιώματα, τους περιορισμούς και τις υποχρεώσεις.
- Class LA_BAUnit, με τις βασικές διοικητικές μονάδες.
- Class LA_SpatialUnit, με τις χωρικές μονάδες.

Οι οντότητες του LADM συσχετίζονται μεταξύ τους για μία πιο ολοκληρωμένη και αποτελεσματική διαχείριση των θεμάτων που αφορούν στη γη. Η διασύνδεση αυτή είναι επίσης απαραίτητη για τη δημιουργία μοναδικών αντιστοιχίσεων μεταξύ προσώπου, δικαιώματος και χωρικής μονάδας. Με αυτόν τον τρόπο ενισχύεται η αποδεικτικότητα και η ισχύς των καταχωρισμένων ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων (Δημοπούλου 2015). Η οντότητα LA_Party, όπως αναπτύσσεται στο αντίστοιχο UML διάγραμμα, διασυνδέεται με τις οντότητες LA_RRR (δικαιώματα, περιορισμοί, υποχρεώσεις), την LA_BAUnit (βασική διοικητική μονάδα), την LA_GroupParty (ομάδα προσώπων) και προαιρετικά με την υποκατηγορία LA_PartyMember (μέλος ομάδας προσώπων).

Το κτηματολόγιο και τα κτηματολογικά δεδομένα έχουν χρησιμοποιηθεί ως υποδομή σε πληθώρα ερευνών. Πολλές μικρο-χωρικές αναλύσεις, απαιτούν αξιόπιστα στοιχεία για τον πληθυσμό στο επίπεδο των οικοδομικών τετραγώνων, οικοπέδων ή κτηρίων (Kunze και Hecht 2015). Στο παρελθόν, συστήματα ΓΠΣ έχουν αναπτυχθεί για να συνυπολογίζουν τα στοιχεία της απογραφής χρησιμοποιώντας κτηματολογικά δεδομένα (Maantay et al. 2007) ή δεδομένα ψηφιακών τοπογραφικών χαρτών. Αυτές οι προσεγγίσεις βασίζονται στο γεγονός ότι ο

πληθυσμός συνδέεται στενά με τα χαρακτηριστικά του δομημένου περιβάλλοντος, όπως τη λειτουργία, το μέγεθος και το ύψος των κτιρίων. Σε αυτό το πλαίσιο οι Schuurman et al. (2006) στην εργασία τους περιγράφουν μία νέα μεθοδολογία που αποτελείται από μια σειρά πρωτοκόλλων που αναπτύχθηκε για να ενισχύσει την ανάλυση των κοινωνικοοικονομικών δεδομένων και αποδεικνύοντας την αξία τους για την κοινωνικοοικονομική ανάλυση. Οι Medina et al (2010) στην έρευνά τους για τον προσδιορισμό της ποιότητας ζωής στις δύο μεγαλύτερες πόλεις της Κολομβίας χρησιμοποίησαν κτηματολογικά δεδομένα για τις τιμές των ακινήτων καθώς και για τα τετραγωνικά μέτρα γης και τη δομημένη επιφάνεια κάθε οικίας.

2.3.2 Συστήματα πληροφοριών γης και περιβάλλοντος

Η έννοια των Συστημάτων Πληροφοριών Γης LIS εισάχθηκε για πρώτη φορά κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980 ως άμεσο αποτέλεσμα δύο ταυτόχρονων φαινομένων (Quintero 2004). Πρώτον, της ταχείας αύξησης του παγκόσμιου πληθυσμού και της πίεσης που αυτή η αύξηση έχει δημιουργήσει στα πεπερασμένα διαθέσιμα του πλανήτη. Δεύτερον, της τεράστιας προόδου στον τομέα της διαχείρισης των πληροφοριών με τη χρήση ηλεκτρονικών υπολογιστών. Ο Ζεντέλης (2011 σελ 766) περιγράφει ως τη βάση αναφοράς των LIS το κτηματολόγιο που χρησιμοποιεί τεχνολογία ΓΠΣ.

Οι κυριότερες ενότητες του σχεδιασμού που μπορούν να εξυπηρετηθούν από ένα LIS αφορούν:

- Στον περιφερειακό σχεδιασμό: τα αναπτυξιακά προγράμματα, τα επενδυτικά σχέδια, την κατανομή δραστηριοτήτων, τα σχετικά συστήματα λήψης απόφασης κ.α.
- Στον αστικό σχεδιασμό: η χωρική ανάλυση αστικών περιοχών, η αστική ανάπτυξη και ανάπλαση, την πολιτική χρήσεων γης, τη δόμηση κ.α.
- Στην οικιστική ανάπτυξη: η παρακολούθηση, αλλαγή και η διαχείριση της αντισεισμικής ή της ενεργειακής κατάστασης των κτηρίων.
- Στις συγκοινωνίες και τις μεταφορές: η διαχείριση συστημάτων μεταφοράς.
- Στα έργα υποδομής: η διαχείριση των δικτύων.
- Στο περιβάλλον: η διαχείριση των οικοσυστημάτων, η πολιτική προστασίας κ.α.

2.3.3 Έμπειρα συστήματα

Τα έμπειρα συστήματα είναι οι πιο διαδεδομένες εμπορικές εφαρμογές των ερευνητικών αποτελεσμάτων σχετικά με την τεχνητή νοημοσύνη (Kim et al. 1990). Τα έμπειρα συστήματα είναι συστήματα που αναπτύσσονται από τον άνθρωπο αλλά και τους Η/Υ και εκτελούν διαδικασίες επίλυσης προβλημάτων για συγκεκριμένους τομείς. Ο Σπανάκης (2015) σταχυολογώντας τους διάφορους ορισμούς τους σημειώνει ότι κοινής αποδοχής ορισμός για τα συστήματα αυτά δεν υπάρχει. Όπως σημειώνει ο Αργιαλάς (2001), τα προγράμματα τα οποία μιμούνται την ανθρώπινη εμπειρία σε σαφώς καθορισμένα προβλήματα καλούνται έμπειρα συστήματα. Ένα έμπειρο σύστημα περιλαμβάνει δύο βασικά στοιχεία:

- τη βάση γνώσης και
- τη μηχανή παραγωγής συμπερασμάτων.

Τα παραπάνω στοιχεία συνεργάζονται μεταξύ τους και με τον χρήστη.

Εφαρμογές των έμπειρων συστημάτων μπορεί να εντοπιστούν σε γενικές δραστηριότητες επίλυσης προβλημάτων που περιλαμβάνουν: την ερμηνεία, τη διάγνωση, τον σχεδιασμό, την παρακολούθηση και τον έλεγχο (Pennan and Ortolano 1993). Οι Atanasova και Křupka (2013) στην εργασία τους παρουσιάζουν ένα έμπειρο σύστημα για την αξιολόγηση της ποιότητας ζωής. Οι Stupar et al. (2013), για να διερευνήσουν σε ποιο βαθμό η πνευματική νοημοσύνη καθορίζει τη διαδικασία λήψης αποφάσεων, οικοδόμησαν ένα έμπειρο σύστημα που τους βοήθησε να εντοπίσουν συστατικά της πνευματικής νοημοσύνης που επηρεάζουν την αποτελεσματικότητα των αποφάσεων και επιτρέπουν στους διαχειριστές να επικεντρωθούν σε

αυτά που συμβάλλουν κυρίως στη λειτουργικότητα των αποφάσεών τους. Ο Han (2003) στην εργασία του παρουσιάζει ένα νευρωνικό έμπειρο σύστημα για τον σχεδιασμό ενός ευφυούς συστήματος στρατηγικού σχεδιασμού.

2.3.4 Χωρικά συστήματα υποστήριξης των αποφάσεων (SDSS)

Προκειμένου αφενός να αναλυθούν τα προβλήματα απόφασης, αφετέρου να ενταχθούν χωρικά δεδομένα με αλγοριθμικές τεχνικές στον σχεδιασμό, έχει προκύψει ένα ερευνητικό ρεύμα στο πλαίσιο των συστημάτων υποστήριξης αποφάσεων (DSS) που σχετίζονται με τα λεγόμενα Χωρικά Συστήματα Υποστήριξης Αποφάσεων (SDSS). Τα συστήματα αυτά ασχολούνται με το πώς να ενσωματώσουν χωρικά πληροφορίες σε ένα περιβάλλον λήψης αποφάσεων, προκειμένου να βελτιστοποιήσουν τη διαδικασία των αποφάσεων (Rodrigues et al. 2011). Στο πλαίσιο του αστικού και του περιφερειακού σχεδιασμού, όπου η πολυπλοκότητα του προβλήματος της απόφαση είναι προφανής, τα DSS χρησιμοποιούνται για να βοηθήσουν τις κυβερνήσεις και τις κοινότητες στην οργάνωση, την ανάλυση, την τροποποίηση και την εκ νέου αξιολόγηση των χωρικών και μη πληροφοριών εντός της περιοχής όπου οριοθετούνται οι δραστηριότητες του σχεδιασμού. Κατά τα τελευταία χρόνια διάφορα ολοκληρωμένα μοντέλα (ISDSS) έχουν αναπτυχθεί με στόχο τη στήριξη της πολιτικής ανάλυσης στον τομέα των χρήσεων γης και του χωροταξικού σχεδιασμού (Van Ittersum et al. 2008; Sieber et al. 2010). Μέχρι τώρα, τα περισσότερα συστήματα είναι tailor-made προϊόντα που απαιτούν για τη χρήση τους προγραμματιστές λογισμικού ή είναι χαλαρά συζευγμένα συστήματα. Κάθε μία από αυτές τις επιλογές είναι πολύ χρονοβόρα στην ανάπτυξη και τη χρήση του συστήματος, αφού προσφέρουν μικρή ευελιξία στους χρήστες (Van Delden and Hurkens 2011).

2.3.5 Σχετικές Εφαρμογές

Ένα αυξανόμενο σύνολο εργαλείων PSS για την προσομοίωση και την αξιολόγηση της αστικής δυναμικής μεγάλης κλίμακας έχει γίνει διαθέσιμο τα τελευταία χρόνια. Οι Deal & Pallathucheril (2009) στην εργασία τους αναφέρουν τα: DRAM EMPAL (Putman), TRANUS (de la Barra), What if? (Klosterman), CUF, CUF II, and CURBA (Landis); και URBANSIM (Waddell). Οι Deal & Pallathucheril το 2009 παρουσίασαν το LEAM model (Land-use Evolution and impact Assessment Model), ένα μοντέλο προσομοίωσης που αναπτύχθηκε να προβλέπει και να αξιολογεί τις αλλαγές των χρήσεων γης στον χώρο και στον χρόνο. Με το συγκεκριμένο μοντέλο οι σχεδιαστές και τα ενδιαφερόμενα μέρη κατάφεραν να προσομοιώσουν και να αξιολογήσουν τα μελλοντικά αποτελέσματα των αποφάσεων και των πολιτικών πριν από την υλοποίησή τους. Οι Visser και De Nijs (2006) στην εργασία τους παρουσίασαν το μοντέλο τους που χρησιμοποιήθηκε για την προσομοίωση των μελλοντικών χρήσεων γης στις Κάτω Χώρες. Αυτό το μοντέλο αποσκοπούσε να απεικονίσει τις περιφερειακές χωροταξικές εξελίξεις όσο το δυνατόν ακριβέστερα στον χάρτη χρήσεων γης με ένα μέγεθος πλέγματος των 500 m. Το μοντέλο αναγνωρίζει 16 διαφορετικές κατηγορίες χρήσεων γης. Οι Pelizaro et al. (2006) έχουν αναπτύξει ένα πρωτότυπο Σύστημα Υποστήριξης Αποφάσεων Χωρικών (SDSS) με το ακρωνύμιο GRAS, για να βοηθήσουν τον στρατηγικό σχεδιασμό των αρχών για την ενίσχυση της παροχής ψυχαγωγικών χώρων πρασίνου (πλατείες, πάρκα, πράσινο διαδρόμους, προκυμαίες, κ.λπ.) με τον σωστό τύπο και την ποικιλία των χώρων πρασίνου, με στόχο τη βελτιστοποίηση της ευημερίας των πολιτών.

Οι Kahila & Kytta (2006), παρουσίασαν τη μέθοδο SoftGIS ως μια γέφυρα επικοινωνίας μεταξύ των κατοίκων και των σχεδιαστών αστικής ανάπτυξης. Η μέθοδος SoftGIS αποτελείται από μια σειρά από μεθόδους, και τις υποκείμενες θεωρίες τους, τις έννοιες και ιδέες που είναι αφιερωμένες για να υποστηρίξουν την άποψη ότι οι κάτοικοι έχουν το δικό τους περιβάλλον διαβίωσης, το οποίο μπορεί να συμπεριληφθεί στις επίσημες διαδικασίες πολεοδομικού σχεδιασμού. Οι SoftGIS μέθοδοι αποκαλύπτουν πώς οι καθημερινές ζωές των κατοίκων

σχετίζονται με το περιβάλλον διαβίωσης και κατά συνέπεια, μπορούν να συμβάλλουν με τη συμμετοχή και τη συνεργασία στις διαδικασίες σχεδιασμού.

Οι Campagna et al. (2015) παρουσίασαν τα αποτελέσματα της έρευνας που διεξάγεται σχετικά με τον ρόλο των Γεωγραφικών Πληροφοριών που βασίζονται στα κοινωνικά δίκτυα στον τομέα της χωροταξίας, του σχεδιασμού, και της λήψης απόφασης. Τα Social Media Geographic Information (SMGI) χρησιμοποιήθηκαν για τη διερεύνηση νέων μεθόδων και εργαλείων για την ανάλυση και τη δόμηση της γνώσης. Τα ευρήματά τους έδειξαν ότι η ενσωμάτωση των SMGI με πιο παραδοσιακές μορφές Γεωγραφικών Πληροφοριών (A-GI) μπορεί να προσφέρει μεγάλες δυνατότητες στην ενσωμάτωση της πλουραλιστικής γνώσης στον χωροταξικό σχεδιασμό. Οι Kim et al. 2015 στην εργασία τους παρουσίασαν τη μεθοδολογία Development Strategy Formulation and Evaluation (DSFEM), η οποία είναι προσαρμοσμένη στα διαχειριστικά σχέδια της ανάπτυξης σε μεγάλη κλίμακα. Με βάση αυτή τη μεθοδολογία, ανέπτυξαν την Development Strategy Simulator (DSS), ένα αυτοματοποιημένο και ολοκληρωμένο σύστημα υποστήριξης αποφάσεων. Οι Palmisano et al. (2016) στην εργασία τους παρουσίασαν ένα κοινό πλαίσιο λήψης αποφάσεων συνθέτοντας τις αποφάσεις των φορέων χάραξης πολιτικής (top-down στρατηγική), με την επιλογή μεταξύ των διαφόρων εναλλακτικών λύσεων αξιολογημένη από τα διάφορα ενδιαφερόμενα μέρη (στρατηγική bottom-up). Το σύστημα αποτελείται από ένα πολλαπλών κριτηρίων Χωρικό Σύστημα Υποστήριξης Αποφάσεων (MC-SDSS), που ενσωματώνει ένα Γεωγραφικό Σύστημα Πληροφοριών (GIS), με το εργαλείο Multiple Criteria Decision Aiding (MCDA) και την ομαδική διαδικασία αναλυτικής ιεράρχησης (GAHP). Η συγκεκριμένη προσέγγιση δοκιμάστηκε σε τρεις αγροτικούς δήμους της Περιφέρειας Απουλίας (Νότια Ιταλία).

Οι Nijkamp & Ouwersloot (1997) παρουσίασαν το Flag Model για την αξιολόγηση της βιωσιμότητας των διαφόρων αναπτυξιακών σεναρίων. Οι Lerro & Schiuma το 2011 παρουσίασαν το Regional Innovation Capacity Model (RICM) για την ανάλυση της δυναμικής της καινοτομίας που λαμβάνει χώρα σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο. Το μοντέλο μπορεί να οριοθετήσει τις κατευθυντήριες γραμμές για τον σχεδιασμό και την υλοποίηση των δράσεων, έργων και προγραμμάτων, με στόχο την τόνωση και τη διατήρηση της δυναμικής της περιφερειακής ανάπτυξης.

Το ευρωπαϊκό σχέδιο Insure αποτελεί «ένα ευέλικτο πλαίσιο δεικτών για την αειφόρο ανάπτυξη σε περιφερειακές περιοχές με τη χρήση μοντέλων που βασίζονται σε δυναμικά συστήματα» που στοχεύει στην παρακολούθηση της προόδου προς την Αειφόρο Ανάπτυξη (SD) σε περιφερειακή κλίμακα (Schade et al. 2006). Το Urban Sim είναι ένα από τα πιο γνωστά μοντέλα μικροπροσομοίωσης με εφαρμογή σε πολλές αμερικάνικες πόλεις (Waddell 2002). Αποτελεί λογισμικό ολοκληρωμένου σχεδιασμού και ανάλυσης του αστικού χώρου, ενσωματώνοντας τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ χρήσεων γης, μεταφορών και δημόσιας πολιτικής (Ποζουκίδου 2010). Οι Coutinho-Rodrigues et al. (2011) παρουσίασαν ένα σύστημα υποστήριξης αποφάσεων βασισμένο στα ΓΠΣ με στόχο την παροχή στους χρήστες ενός ευέλικτου και φιλικού προς τον χρήστη περιβάλλοντος για την υποστήριξη των αποφάσεων στον αστικό σχεδιασμό των υποδομών.

Οι Shen et al. (2009) στην εργασία τους παρουσίασαν ένα πρότυπο σύστημα για την αειφόρο χρήση της γης και την αστική ανάπτυξη στο Χονγκ Κονγκ. Το μοντέλο χρησιμοποιείται αφενός για τον έλεγχο των αποτελεσμάτων των σεναρίων πολιτικής ανάπτυξης αφετέρου για την επίτευξη προβλέψεων. Αποτελείται από πέντε υποσυστήματα, συμπεριλαμβανομένου του πληθυσμού, της οικονομίας, της στέγασης, των μεταφορών και της αστικής γης. Οι μεταβολές προσομοιώνονται στο μοντέλο και οι διαπιστώσεις επαληθεύονται μέσα από τη σύγκριση με τα ιστορικά δεδομένα και τον έλεγχο ευαισθησίας. Οι Bottero και Mondini (2008) στην εργασία τους με τη χρήση της πολύκριτηριακής μεθόδου ANP (analytic network process) περιέγραψαν την αξιολόγηση της βιωσιμότητας ενός έργου μετασχηματισμού προς τη λογική της αειφόρου

ανάπτυξης για τον καθορισμό της προτεραιότητας των εναλλακτικών λύσεων. Οι Cai et al. (2009) παρουσίασαν ένα έμπειρο σύστημα δύο επιπέδων (TES) για τη διευκόλυνση της έρευνας για τις αντιλήψεις της κοινής γνώμης προς την αειφόρο ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών. Στο σύστημα ενσωματώθηκαν οι διαδραστικές σχέσεις μεταξύ των στόχων της κοινωνικο-οικονομικής ανάπτυξης και της προστασίας του περιβάλλοντος καθώς και οι σχετικές επιπτώσεις της δημόσιας πολιτικής. Το σύστημα δύο επιπέδων ήταν ιδιαίτερα χρήσιμο για τη διευκόλυνση της συμμετοχής των διαφορετικών χρηστών, συμπεριλαμβανομένων των φορέων λήψης αποφάσεων και των αγροτών.

3. Μεθοδολογίες αναπτυξιακού σχεδιασμού

Στο παρακάτω κεφάλαιο παρουσιάζονται οι ερευνητικές προσεγγίσεις που πραγματοποιήθηκαν στο πλαίσιο της διατριβής για τη διερεύνηση των περιορισμών, των προβλημάτων, των δυνατοτήτων και των προοπτικών, μεθοδολογικών προσεγγίσεων σε σχέση με την αποτελεσματικότητά τους ως εργαλεία ολοκληρωμένου αναπτυξιακού σχεδιασμού.

Σε πρώτη φάση, υποθέτοντας ότι η άσκηση της φαντασίας για ένα καλύτερο μέλλον είναι δομικό στοιχείο στην αναζήτηση των βέλτιστων αναπτυξιακών επιλογών, διερευνήθηκαν οι κοινωνικές αναπαραστάσεις των κατοίκων της περιοχής των Τζουμέρκων για την ανάπτυξη της περιοχής στο μέλλον, με στόχο να αναγνωριστούν ως φαινόμενα που μαρτυρούν κοινωνικές δυναμικές. Η έρευνα βασίστηκε σε μια ποιοτική ερμηνευτική προσέγγιση. Χρησιμοποιήθηκαν οι τεχνικές της συνέντευξης, των Focus Groups (Ομάδων Εστίασης) και της μεθόδου των ελεύθερων συνειρμών. Η ερευνητική προσπάθεια εστίασε σε επαγγελματίες κατοίκους της περιοχής. Οι ερωτήσεις διακρίθηκαν σε δύο κεντρικούς άξονες. Ο πρώτος άξονας περιλάμβανε ερωτήσεις προσδιορισμού του αναμενόμενου μέλλοντος και ο δεύτερος ερωτήσεις προσδιορισμού του προσδοκώμενου μέλλοντος. Για τον εντοπισμό των αναπαραστασιακών στοιχείων χρησιμοποιήθηκε το κριτήριο της έντονης παρουσίας αναλύοντας τα δεδομένα που προέκυψαν από την έρευνά μας και αντλώντας δεδομένα και από άλλη ποσοτική έρευνα (Ρόκος 2004). Η αντιπαράβολή των στοιχείων που προέκυψαν προσδιόρισε τα όνειρα, τις προσδοκίες αλλά και τους φόβους των κατοίκων για την ανάπτυξη της περιοχής μελέτης.

Σε δεύτερη φάση, με βάση τη θεωρία των κοινωνικών αναπαραστάσεων και με τη χρήση της μεθόδου της Θεμελιωμένης Θεωρίας και των τεχνικών της θεωρητικής δειγματοληψίας, της συμμετοχικής παρατήρησης, των ανοικτών συνεντεύξεων, των ομάδων εστίασης και της ανάλυσης περιεχομένου αναδείχθηκαν τα αναπαραστασιακά στοιχεία για την ανάπτυξη της περιοχής στο μέλλον ανάλογα με τις ιδιαίτερες συνθήκες κάθε επιμέρους υποπεριοχής όσο και η διαφοροποίηση μεταξύ επιθυμητών και αναμενόμενων αναπτυξιακών στόχων.

Σε τρίτη φάση, λαμβάνοντας υπόψη ότι η σύνθεση της ολοκληρωμένης διερεύνησης με τη διεπιστημονικότητα αποτελεί ερευνητική πρόκληση, γιατί συνεισφέρει στην παραγωγή νέας γνώσης που μπορεί να υποστηρίξει γενικότερες πολιτικές αλλαγές, διερευνήθηκε η σύνθεση της μεθοδολογίας της ολοκληρωμένης ανάπτυξης με τη διεπιστημονικότητα και τις μεταπτυχιακές σπουδές σε δύο διαφορετικές περιοχές, με δύο διαφορετικές διεπιστημονικές ομάδες, με αποτέλεσμα την τεκμηρίωση εναλλακτικών σεναρίων ολοκληρωμένης ανάπτυξης για την κάθε περιοχή μελέτης.

3.1 Ποιοτικές προσεγγίσεις

3.1.1 Η περίπτωση των Τζουμέρκων

Τα Τζουμέρκα είναι μία εκτεταμένη οροσειρά με άγριο ανάγλυφο και αρκετές κορυφές πάνω από τα 2.000 μ. Η περιοχή των Τζουμέρκων εκτείνεται στους δύο Νομούς, Ιωαννίνων και Άρτας. Αποτελείται πλέον από τους Δήμους Κεντρικών και Βόρειων Τζουμέρκων. Μαζί με τα Κατσανοχώρια στα δυτικά του Αράχθου, συνολικά 23 χωριά, καταλαμβάνουν έκταση 362 τετραγωνικών χιλιομέτρων και έχουν πληθυσμό 16.630 κατοίκους (ΕΛ. ΣΤΑΤ 2001).

Τους καλοκαιρινούς μήνες πραγματοποιείται μεγάλη εισροή πληθυσμού, που κατάγεται από τα Τζουμέρκα, στην περιοχή για διακοπές. Η εποχιακή αυτή επιστροφή εκτιμάται ότι είναι τετραπλάσια του πληθυσμού και αποτελεί σημαντική δυνατότητα ανάπτυξης της περιοχής. Στην έκθεση του OECD (2002) για την περιοχή των Τζουμέρκων, αναφέρεται ότι η πολιτιστική ταυτότητα της περιοχής χαρακτηρίζεται αφενός από ισχυρές παραδόσεις και έντονη γεωγραφική ταυτότητα και αφετέρου από περιορισμένη αναγνωρισιμότητα και καινοτομία. Η έκθεση αναγνωρίζει την ανάγκη για την αξιοποίηση της αυτόχθονης γνώσης, παρόλο που η γνώση αυτή έχει χαθεί σε σημαντικό βαθμό στη διάρκεια των χρόνων.

Η ποικιλομορφία του κλίματος της περιοχής, σε συνδυασμό με τις μεγάλες υψομετρικές διαφορές και την έντονη εναλλαγή της γεωμορφολογίας και του ανάγλυφου ευνοούν την ανάπτυξη αξιόλογης και πλούσιας βιοποικιλότητας. Τελευταία συγκροτήθηκε και εθνικό πάρκο, το οποίο θα καταλαμβάνει συνολική έκταση 892 τ.χ. και θα εκτείνεται σε 3 Νομούς (Ιωαννίνων, Άρτας και Τρικάλων). Η βασική ιδέα της συγκρότησής του είναι η διαβάθμιση σε ζώνες με κλιμακούμενο βαθμό προστασίας. Προτείνονται 3 ζώνες προστασίας στο εσωτερικό του εθνικού πάρκου και 1 περιφερειακή.

Ζώνη I (μεγαλύτερος βαθμός προστασίας). Περιοχές προστασίας της φύσης – 4 περιοχές: α) χαράδρα Αράχθου με μικρό τμήμα χαράδρας Καλαρρύτεκου, β) Άνω Καλαρρύτεκος με τους παραποτάμους του Χρούσια, Ματσουκιώτικο και Μελισσουργιώτικο, γ-δ) δύο περιοχές στη Θεσσαλία με παραποτάμους του Αχελώου.

Ζώνη II. Περιοχές διατήρησης τοπίου, οικοτόπων και ειδών – 2 περιοχές, α) κύριος ορεινός όγκος Τζουμέρκων και Κακαρδίτσας, β) σημαντικό μέρος το όγκου του Περιστερίου.

Ζώνη III. (μεγαλύτερο κομμάτι). Περιοχές εθνικού πάρκου. Όλο το υπόλοιπο πάρκο πλην των οικισμών.

Ζώνη IV. (περιφερειακή – με πολύ περιορισμένο καθεστώς προστασίας) – 4 περιοχές: α) ΝΔ Τζουμέρκα και Ξεροβούνι (δεν φτάνει μέχρι τη Ροδαυγή), β) Κατσανοχώρια – μικρή, γ) Δυτικό Περιστερί, δ) ΝΑ Τζουμέρκα (περιοχή Αθαμανίου).

Οι αναπτυξιακές δράσεις και τα κίνητρα για την προώθηση επιχειρηματικών δραστηριοτήτων στην περιοχή υπήρξαν αναποτελεσματικά (OECD 2002). Μοναδική εξαίρεση αποτέλεσε ο τομέας του τουρισμού που βασίστηκε στα δύο «συγκριτικά πλεονεκτήματα» της περιοχής, την παρθένα φύση και τον πολιτισμό.

Στοιχειοθέτηση ερευνητικού ερωτήματος

Πολλοί στοχαστές, από τον Πλάτωνα (*Πολιτεία*) έως τον Sir Thomas More (*Ουτοπία*) και μετά, έχουν σκιαγραφήσει περίπλοκα και λεπτομερή οράματα πολλές φορές ουτοπικά ή και οικοτοπιακά (Ernest Callenbach-*Ecotopia*). Εντούτοις, η αληθινή αξία της «ουτοπίας» έγκειται στην περιγραφή διαφορετικών καταστάσεων από αυτές που λειτουργούν στον σημερινό «πραγματικό κόσμο» (Pepper 2005).

Η άσκηση της φαντασίας για ένα καλύτερο μέλλον είναι μια διαδικασία που μετασχηματίζει τον τρόπο που οι άνθρωποι σχετίζονται με το μέλλον και επομένως με τον τρόπο που

αντιλαμβάνονται το σήμερα. Όπως σημειώνουν οι Tilbury & Wortman (2004), τα σκοτεινά και μοιρολατρικά σενάρια δεν παρακινούν τους ανθρώπους σε αλλαγή. Αντ' αυτού, αυτό που απαιτείται είναι η ανάπτυξη της πεποίθησης ότι υπάρχει μια εναλλακτική λύση στην τρέχουσα κατάσταση και η κατανόηση του πώς η διαδικασία της αλλαγής μπορεί να συμβεί. Πάρα πολύ συχνά οι άνθρωποι αισθάνονται αναρμόδιοι και αδύναμοι να παρέμβουν εξαιτίας των αρνητικών πρότυπων και των μοιρολατρικών προβολών για το μέλλον. Τα σημερινά Μ.Μ.Ε. παρουσιάζουν κυρίως ιστορίες φτώχειας, περιβαλλοντικής υποβάθμισης, εξάλειψης των ειδών, αλλοτρίωσης και τρομοκρατίας. Ενώ τέτοια ζητήματα απαιτούν την άμεση κινητοποίησή μας, δε μας οδηγούν σε μια σαφή δέσμη δράσεων, ούτε μας παρακινούν στη συμμετοχή για τη λύση τους. Μάλλον, αυτή η περιβάλλουσα αρνητικότητα συχνά μας οδηγεί σε συναισθήματα αδυναμίας, απάθειας, ενοχής και απομυθοποίησης, συσκοτίζοντας την πορεία μας προς τις πραγματικές λύσεις.

Το όραμα κάθε ατόμου μπορεί να έχει άμεσες ή έμμεσες επιπτώσεις στη μελλοντική δράση και προκαλεί φυσικά περαιτέρω ερωτήσεις. Ο οραματισμός είναι ένα ισχυρό εργαλείο εκπαίδευσης που μπορεί να προωθήσει αλλαγές προς έναν καλύτερο κόσμο. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τους Hicks & Holden (1995) ο οραματισμός ενός εναλλακτικού μέλλοντος μπορεί:

- Να προσφέρει την κατεύθυνση και την ενέργεια, να παρέχει την ώθηση για δράση εκμεταλλευόμενος τις βαθιές φιλοδοξίες, να παρακινήσει τους ανθρώπους να στοχαστούν τι επιλέγουν να κάνουν στο παρόν και πώς αυτό επηρεάζει το μέλλον.
- Να δημιουργεί τη δυνατότητα να προσδιοριστεί και να διερευνηθεί τι επιθυμούν οι άνθρωποι για ένα διαφορετικό μέλλον.
- Να αποκαλύπτει τι εκτιμούμε και γιατί το εκτιμούμε, καθώς επίσης και τι οι άλλοι εκτιμούν.
- Να παρέχει μια ευκαιρία να εξεταστούν οι συγκρούσεις, οι αντιφάσεις και οι ομοιότητες με τα οράματα των άλλων ανθρώπων.
- Να μας βοηθά για να ερευνήσουμε τις εναλλακτικές λύσεις και να εξετάσουμε τα επιθυμητά μέλλοντα - παρέχοντας μια ισχυρή αίσθηση του μελλοντικού και σημαντικού προσανατολισμού στις ενέργειές μας.
- Να υπογραμμίζει ότι οι άνθρωποι είναι οι ιδιοκτήτες του οράματος, της διαδικασίας και της έκβασής του.
- Να επιτρέπει στους ανθρώπους να εξετάσουν τις καταστάσεις, τα προβλήματα και τα εμπόδια. Μπορεί να βοηθήσει τους ανθρώπους, όχι μόνο να δώσει έμφαση στα όνειρά τους αλλά και πώς οι ενέργειές τους συμβάλλουν σήμερα στο να απομακρυνθούν από το όραμά τους.

Αυτές οι αναζητήσεις είναι ζωτικής σημασίας για να κατανοήσουν οι άνθρωποι την ευθύνη τους για ένα καλύτερο μέλλον. Οδηγούν σε μια εξερεύνηση του τρόπου με τον οποίο οι άνθρωποι μπορούν να επιτύχουν την αλλαγή για ένα καλύτερο μέλλον.

Επιστημολογικές παραδοχές

Όπως σημειώνει η Λυδάκη (2007 σελ. 71) προκειμένου να είναι σε θέση ο ερευνητής να κατανοήσει την κοινωνική πραγματικότητα, απαιτείται μια εποπτεία, μια συνθεώρηση των παγιωμένων δομών του συστήματος και του τρόπου με τον οποίο αυτές προσλαμβάνονται και ερμηνεύονται, αλλά και «λειτουργούνται» από τα ίδια τα δρώντα κοινωνικά υποκείμενα. Το ζήτημα που τίθεται είναι με ποιον τρόπο μπορεί να διερευνηθεί η κοινωνική πραγματικότητα, και η απάντηση σ' αυτό ορίζει τη μέθοδο, το σύστημα των κανόνων, τις τεχνικές και τα εργαλεία με τα οποία ένας ερευνητής θα προσεγγίσει και θα εξετάσει το αντικείμενό του. Από την επιλογή της μεθόδου διαφαίνεται και ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζει τα υποκείμενα της έρευνας, τη σχέση του με αυτά, τις θεωρητικές κοινωνιολογικές του παραδοχές και τη θέση του απέναντι στο πρόβλημα της γνώσης γενικότερα. Η επιλογή της ποσοτικής ή της ποιοτικής

μεθόδου έρευνας για τη διερεύνηση των κοινωνικών φαινομένων απορρέει από τη θέση του ερευνητή για την αλήθεια και τη γνώση, από την άποψή του για τον κόσμο και την πραγματικότητα που καθορίζει και γενικότερα τη δράση του ως επιστήμονα αλλά και ως ατόμου (Λυδάκη 2001 σελ. 127).

Το γεγονός αυτό, ότι τόσο το περιβάλλον όσο και η ανάπτυξη είναι έννοιες εξαιρετικά πολυσήμαντες και ανοιχτές σε ερμηνείες (Bonnet 2002· Rauch 2002), ενώ ταυτόχρονα παραμένουν ιδιαίτερα ασαφείς και αμφιλεγόμενες (Sauve 1999; Jickling 2000) μας οδήγησε στη συγκεκριμένη έρευνα να ακολουθήσουμε μια ερμηνευτική προσέγγιση για να κατανοήσουμε τον τρόπο που αντιλαμβάνονται οι κάτοικοι της περιοχής τις παραπάνω έννοιες.

Οδηγό σε αυτή τη προσπάθεια αποτέλεσε η θεωρία των κοινωνικών αναπαραστάσεων. Ο όρος «κοινωνικές αναπαραστάσεις» περικλείει οτιδήποτε έχει σχέση με την κοινή σκέψη. Είναι το αποτέλεσμα μιας κοινωνικά επεξεργασμένης και κοινά αποδεκτής γνώσης. Είναι μια μετάφραση της πραγματικότητας, μια ανοικοδόμηση του αντικειμένου με τρόπο ώστε να γίνει κατανοητό σε μας και τους άλλους. Η κοινωνική αναπαράσταση είναι ένα εργαλείο με τη βοήθεια του οποίου ένα άτομο ή μία κοινωνική ομάδα αντιλαμβάνεται και ιδιοποιείται τον περιβάλλοντα κόσμο (Moscovici 1995), ένα οργανωμένο σύμπαν γνώμων και πεποιθήσεων (Ναυρίδης 1994, σελ.170).

Όπως αναφέρει ο Moscovici (1995), η επιστήμη βασίζεται στο πείραμα, την επιβεβαίωση και την αναζήτηση της «ορθής» απάντησης. Ο κοινός νους βασίζεται στις δοξασίες. Όταν το εννοιολογικό πλαίσιο της επιστήμης γίνεται αντικείμενο επικοινωνίας και επιρροής στην κοινωνία, μεταβάλλεται σε αναπαράσταση.

Όμως, οι αναπαραστάσεις είναι κοινωνικές, γιατί όπως αναφέρει η Χρυσοχόου (2008):

- Τις μοιράζονται πολλοί.
- Διαμορφώνονται συλλογικά.
- Είναι το αποτέλεσμα διαδικασιών επικοινωνίας και επιρροής.
- Αυτό δεν σημαίνει ότι όλοι έχουμε την ίδια άποψη, αλλά ότι ο τρόπος που οργανώνεται η ατομική γνώση επηρεάζεται από κοινές αρχές.
- Το γεγονός ότι μοιραζόμαστε αυτές τις αρχές κάνει την επικοινωνία μεταξύ μας δυνατή.

Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις είναι απαραίτητες στην καθημερινή μας ζωή, στις σχέσεις που εγκαθιδρύουμε με τους άλλους, στην επικοινωνία, στις ανθρώπινες γενικότερα δραστηριότητες. Αναφέρονται στον τρόπο με τον οποίο τα μέλη μιας κοινωνικής ομάδας ιδιοποιούνται γνωστικά ένα κοινωνικό αντικείμενο αναφοράς (Purkhardt 1993). Είναι μέσα από αυτές που τα άτομα «διαβάζουν», αποκωδικοποιούν και ελέγχουν κοινωνιογνωστικά την πραγματικότητα. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι η ύπαρξη και η λειτουργία μιας κοινωνίας στηρίζεται πάνω στις κοινωνικές αναπαραστάσεις.

Σύμφωνα με τον Moscovici οι κοινωνικές αναπαραστάσεις έχουν δύο όψεις: μια παθητική, που συνίσταται σε μια ομοιόμορφη αντιγραφή της εξωτερικής πραγματικότητας, όπως μια φωτογραφία, μια εικόνα, που υπάρχει στον εγκέφαλο, και σε μια ενεργητική όψη, σε μια «αναπαραγωγή» των ερεθισμάτων (πράξεις, καταστάσεις, αντικείμενα), που βρίσκονται σε συνεχή αλληλεπίδραση μεταξύ τους και σε μια ανοικοδόμηση αυτών των ερεθισμάτων μέσα σε ένα πλαίσιο κανόνων, αξιών και εννοιών που βρίσκονται αλληλέγγυα (Παπαστάμου & Μαντόγλου 1995 σελ.16). Λανθασμένα, ταυτίζεται συχνά η έννοια της κοινωνικής αναπαράστασης με αυτήν της εικόνας με αποτέλεσμα να περιορίζεται η πρώτη μόνο στην παθητική της όψη. Όμως, σύμφωνα με τον Abric (1987 σελ.16), η αναπαράσταση δεν είναι μια εικόνα της πραγματικότητας, είναι ενέργεια που προετοιμάζει το μέλλον.

Μεθοδολογικές επιλογές

Στη συγκεκριμένη έρευνα αναζητήσαμε την ερμηνεία που δίνουν οι κάτοικοι της περιοχής στη έννοια της ανάπτυξης, υποθέτοντας ότι έτσι θα μπορέσουμε να προσδιορίσουμε τις αναπτυξιακές δράσεις στους διάφορους τομείς της ζωής τους, τις οποίες οι κάτοικοι της περιοχής προσδοκούν για το μέλλον. Παράλληλα, προσπαθήσαμε να αναλύσουμε την έννοια της ανάπτυξης στην οικονομική, κοινωνική, πολιτική και πολιτιστική της διάσταση, για να κάνουμε εμφανείς τις προσδοκίες των κατοίκων στα διάφορα επίπεδα της ζωής τους. Οι μεθοδολογικές προσεγγίσεις που συνήθως χρησιμοποιούνται στη μελέτη των κοινωνικών αναπαραστάσεων καλύπτουν όλο το φάσμα των γνωστών επιστημολογικών και ερευνητικών παραδειγμάτων. Ιδιαίτερα ο συνδυασμός των διαφόρων ερευνητικών παραδειγμάτων, παρά τις θεμελιώδεις επιστημολογικές τους διαφορές και την κριτική για εκλεκτικισμό, έχει καθιερωθεί ως μια αποτελεσματική μεθοδολογική επιλογή (Μακράκης,2005). Οι Breakwell και Canter (1993) τόνισαν ότι σχεδόν κάθε γνωστή μέθοδος για τις κοινωνικές σπουδές έχει χρησιμοποιηθεί στη μελέτη των κοινωνικών αναπαραστάσεων. Ο Farr υπογραμμίζει ότι στις περισσότερες κοινωνίες οι άνθρωποι περνούν ένα μεγάλο μέρος του χρόνου τους μιλώντας. «Αυτός λοιπόν που μελετά τις κοινωνικές αναπαραστάσεις θα αναγκαστεί να ενδιαφερθεί για το περιεχόμενο αυτών των συζητήσεων, οι οποίες εξάλλου ποικίλλουν ως προς τη μορφή τους» (1995 σελ.108). Για τον λόγο αυτό, στη συγκεκριμένη έρευνα για τη συλλογή των δεδομένων χρησιμοποιήθηκαν οι τεχνικές της ελεύθερης συνέντευξης, των Ομάδων Εστίασης και η συσχετική μέθοδος των ελεύθερων συνειρμών, οι οποίες σύμφωνα με τους Borg και Gall (1989) αποτελούν αποτελεσματικές μεθόδους έρευνας, ιδιαίτερα στο πεδίο των κοινωνικών αναπαραστάσεων, διότι μέσα από αυτές είναι δυνατή η συλλογή σημαντικών ερευνητικών δεδομένων.

Εξετάζοντας παρόμοια έρευνα (Eckersley 1999) έγινε αντιληπτό ότι οι συνεντεύξεις πρέπει να βασίζονται σε δύο κεντρικούς άξονες. Ο πρώτος άξονας περιλάμβανε αυτά που οι συνεντευξιαζόμενοι περιμένουν ότι θα γίνουν στο μέλλον, ενώ ο δεύτερος άξονας αυτά που επιθυμούν να γίνουν στο μέλλον. Για να προσδιορίσουμε αυτά που περιμένουν στο μέλλον χρησιμοποιήσαμε τη συσχετική μέθοδο των ελεύθερων συνειρμών, κατά την οποία τους ζητήσαμε να φανταστούν την περιοχή δέκα χρόνια μετά και να μας περιγράψουν τις αλλαγές που τους έρχονται στο μυαλό σε οικονομικό, κοινωνικό, πολιτικό και πολιτιστικό επίπεδο. Για να εντοπίσουμε τα όνειρα και τις προσδοκίες των κατοίκων της περιοχής τους ζητήσαμε να μας περιγράψουν τις δράσεις που αυτοί θα έκαναν αν είχαν τη δυνατότητα να καθορίσουν το μέλλον της περιοχής.

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω η συγκεκριμένη ερευνητική προσπάθεια, όπως ήδη αναφέρθηκε, εστιάστηκε σε κατοίκους της περιοχής των Τζουμέρκων. Πιο συγκεκριμένα, το δείγμα της έρευνας παρουσιάζεται στον παρακάτω πίνακα (βλ. Πίνακας 2):

Πίνακας 2: Προφίλ του δείγματος

α/α	Φύλο	Ηλικία	Επάγγελμα	Περιοχή	Κωδ.
1	Γυναίκα	35	Οικοδομικά Υλικά	Πράμαντα	Γ1
2	Γυναίκα	40	Κυλικείο	Πράμαντα	Γ2
3	Γυναίκα	35	Καφετέρια	Πράμαντα	Γ3
4	Άντρας	40	Καφενείο	Πράμαντα	A1
5	Άντρας	30	Κρεοπώλης	Άγναντα	A2
6	Άντρας	50	Τουριστικές επιχειρήσεις	Καλαρρύτες	A3
7	Άντρας	50	Γεωργικές εργασίες	Άγναντα	A4
8	Άντρας	50	Κτηνοτρόφος	Ματσούκι	A5
9	Άντρας	50	Κτηνοτρόφος	Συρράκο	A6

Αποτελέσματα

Η ανάλυση των αποτελεσμάτων έγινε σε δύο φάσεις. Σε πρώτη φάση υπήρξε μια κωδικοποίηση των ερευνητικών δεδομένων βασισμένη στα διαφορετικά χαρακτηριστικά των επιμέρους περιοχών όπου πραγματοποιήθηκε η έρευνα. Σε δεύτερη φάση τα δεδομένα κωδικοποιήθηκαν με βάση τη διάσταση της ανάπτυξης στην οποία αναφέρονται. Έτσι, προέκυψαν δεδομένα για όλα εκείνα που οι κάτοικοι περιμένουν αλλά και για εκείνα που επιθυμούν στο μέλλον, για την οικονομία, την κοινωνία, τον πολιτισμό και την πολιτική για το σύνολο της περιοχής των Τζουμέρκων.

Στην πρώτη φάση από την ανάλυση των εμπειρικών δεδομένων σε περιοχές με έντονη αναπτυξιακή δυναμική που δεν βασίζεται μόνο στον τουρισμό, όπως τα Πράμαντα, προέκυψε ότι η βασική προσδοκία των κατοίκων είναι η διατήρηση του σημερινού επιπέδου ευημερίας και στο μέλλον. Η συνεχής δραματοποιημένη προβολή από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης της οικονομικής κρίσης στην οποία βρίσκεται η χώρα μας, χωρίς να ακούγονται τρόποι διεξόδου από την κρίση, έχει ανησυχήσει τους κατοίκους της περιοχής. Χαρακτηριστικά αναφέρουν ότι «τα πράγματα δείχνουν όπως πριν τη χούντα» (A1).

Σε οικονομικό επίπεδο προσδοκούν την περαιτέρω τουριστική ανάπτυξη, αφού θεωρούν ότι ο τουρισμός και η κτηνοτροφία είναι οι παραγωγικές δυνατότητες οι οποίες μπορούν να δώσουν δουλειές στους νέους στο μέλλον. Ο τουρισμός είναι πλουτοπαραγωγική πηγή της περιοχής, αφού οδηγεί σε εισροή εισοδημάτων στην περιοχή τόσο κατά την κατασκευή των τουριστικών εγκαταστάσεων όσο και κατά τη λειτουργία τους. Προσδοκούν την οδική σύνδεση με την Εγνατία οδό, διότι πιστεύουν ότι θα επιφέρει αλματώδη ανάπτυξη του τουρισμού. Η κτηνοτροφία θεωρούν ότι αποτελεί και αυτή μια σημαντική αναπτυξιακή συνιστώσα, η οποία μπορεί να συνδυαστεί με έναν ποιοτικό τουρισμό. Αγωνία εκφράστηκε για τις θέσεις εργασίας στο μέλλον, ειδικά για τις γυναίκες, αφού οι περισσότερες γυναίκες στις περιοχές αυτές δεν εργάζονται και λίγες μόνο απασχολούνται σε οικογενειακές επιχειρήσεις. Εκφράστηκε η προσδοκία για τη δημιουργία μονάδων στην περιοχή για την

μεταποίηση των κτηνοτροφικών προϊόντων με στόχο η λειτουργία τους να αντιμετωπίσει το πρόβλημα της ανεργίας στην περιοχή.

Σε κοινωνικό επίπεδο, θεωρούν ότι υπάρχουν οι προϋποθέσεις για να ζήσουν μια αρμονική και ήρεμη ζωή. *«Η Πράμαντα είναι ένα χωριό που έχει πολύ κόσμο. Νέο κόσμο. Έχει Νηπιαγωγείο, Δημοτικό, Γυμνάσιο, Λύκειο, Κ.Π.Ε., Κέντρο Υγείας. Η Πράμαντα κρατάει νέο κόσμο»* (Γ2).

Μία άλλη κατηγορία περιοχών, που παρουσιάζει στοιχεία αναπτυξιακής δυναμικής, αποτελείται από παραδοσιακά χωριά με τουριστική δυναμική. Οι αριθμός των κατοίκων των περιοχών αυτών παρουσιάζει σημαντικές μεταβολές στη διάρκεια του έτους. Οι κάτοικοι στις περιοχές αυτές προσδοκούν αναπτυξιακές δράσεις, όπως νέους αυτοκινητόδρομους και ευρυζωνικά δίκτυα που θα τονώσουν την τουριστική κίνηση των περιοχών τους. Οραματίζονται μια ήπια τουριστική ανάπτυξη με τη μορφή του αγροτουρισμού, που θα σέβεται την περιοχή και τον πολιτισμό της. Αναμένουν το νεοσυσταθέν εθνικό πάρκο να δώσει πνοή στην περιοχή. Ονειρεύονται την καταγραφή και τη διατήρηση του συνόλου της βιοποικιλότητας και την πραγματική προστασία της. Όπως αναφέρουν *«να έρθει το παιδί μου και το εγγόνι μου και να μπορεί να δει ένα άγριο ζώο»* (Α3).

Οι περιοχές που παρουσιάζουν σημαντική υστέρηση στην περιοχή μελέτης, είναι δυνατό να διακριθούν σε αυτές που έχουν αναξιοποίητα στοιχεία αναπτυξιακού δυναμισμού και σε αυτές που έχουν οδηγηθεί σε οικονομικό και κοινωνικό μαρασμό και δύσκολα μπορούν να επανέλθουν πάλι. Στην πρώτη περίπτωση ανήκουν περιοχές όπως τα Άγναντα, οι οποίες παρόλο που παρουσιάζουν κοινά χαρακτηριστικά με την περιοχή των Πραμάντων, υστερούν τόσο σε πληθυσμό όσο και σε οικονομική δραστηριότητα. Οι κάτοικοι στην περιοχή αυτή προσδοκούν ένα επίπεδο ανάπτυξης παρόμοιο με των Πραμάντων τόσο σε οικονομικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο. Παράλληλα, οραματίζονται ένα κράτος που θα έχει λύσει το γραφειοκρατικό ζήτημα και θα δίνει τη δυνατότητα στους νέους που θέλουν να μείνουν στην περιοχή να πάρουν πραγματικές επιδοτήσεις.

Τέλος, υπάρχει και μια κατηγορία περιοχών όπου οι ελάχιστοι εναπομείναντες κάτοικοι, συνήθως ηλικιωμένοι, προσδοκούν ορισμένες δράσεις που θα βελτιώσουν το βιοτικό τους επίπεδο. Όπως αναφέρουν *«είτε ένας είτε εκατό έχουν τις ίδιες ανάγκες»* (Α3). Τα χωριά αυτά, όπως και οι υπόλοιπες περιοχές, έχουν ένα πλούσιο πολιτιστικό απόθεμα που πιθανόν θα χαθεί μαζί με τους τελευταίους κατοίκους τους.

Σε δεύτερη φάση τα ερευνητικά δεδομένα κωδικοποιήθηκαν ανάλογα με την αναπτυξιακή διάσταση στην οποία αναφέρονται για το σύνολο της περιοχής. Από την ανάλυση προέκυψαν δύο κύριοι άξονες. Ο ένας περιλαμβάνει αυτά που οι κάτοικοι περιμένουν ότι θα γίνουν στο μέλλον και ο δεύτερος αυτά που επιθυμούν να γίνουν στο μέλλον στην περιοχή τους και αποτελούν τη βάση του οράματός τους για την περιοχή.

Σε δέκα χρόνια οι κάτοικοι της περιοχής περιμένουν ότι *«δεν θα έχουν αλλάξει και πολλά»* στην περιοχή τους. Το παρελθόν, όπως λένε, τους έχει διδάξει ότι, εκτός ελάχιστων εξαιρέσεων, τα πράγματα παραμένουν ίδια. Σε οικονομικό επίπεδο οι κάτοικοι περιμένουν ότι η ζωή τους θα συνεχίσει να είναι δύσκολη. Η οικονομική κρίση είναι μια κατάσταση που τους ανησυχεί ιδιαίτερα. Φοβούνται, όπως αναφέρουν *«όλα αυτά που θα γίνουν για αυτούς χωρίς αυτούς»* (Α3). Σε κοινωνικό επίπεδο περιμένουν ότι ο πληθυσμός της ευρύτερης περιοχής θα μειωθεί ακόμα περισσότερο, αφού οι δεσμοί των νεότερων ανθρώπων με την περιοχή δεν είναι τόσο ισχυροί όσο παλιότερα, με αποτέλεσμα το φαινόμενο της αύξησης του πληθυσμού κατά τους καλοκαιρινούς μήνες σιγά σιγά να φθίνει. Αυτό, σε συνάρτηση με το γεγονός ότι η περιοχή δύσκολα μπορεί να ξαναποκτήσει πληθυσμό, θα έχει ως αποτέλεσμα το πλούσιο πολιτιστικό απόθεμα της περιοχής να μειωθεί ακόμα περισσότερο. Σε πολιτικό επίπεδο κάποιοι περιμένουν ότι η συνένωση των δήμων και των κοινοτήτων με

το σχέδιο «Καλλικράτης» θα λειτουργήσει θετικά για την περιοχή τους. Χαρακτηριστικά αναφέρουν ότι πιο εύκολα βρίσκουν τον δήμαρχο στην Πράμαντα από τον κοινοτάρχη της περιοχής τους. Πιστεύουν, όμως, ότι τα χρήματα που θα χρησιμοποιηθούν για αναπτυξιακές δράσεις στις περιοχές, όπως και στο παρελθόν, δεν θα φτάσουν στις τοπικές κοινωνίες. Όπως λένε: «*Τα μοιράστηκαν οι εργολάβοι και οι Αλβανοί. Και από αυτούς τι πήραμε; Άντε έναν καφέ*» (Α3). Όσον αφορά στο περιβάλλον της περιοχής και την προστασία του, περιμένουν ότι η δημιουργία του Εθνικού Πάρκου θα βοηθήσει, αλλά ανησυχούν, διότι στην πράξη το Εθνικό Πάρκο δεν έχει τις δυνατότητες που θα έπρεπε, ώστε να επιτύχει στο ρόλο του στην προστασία της περιοχής. Χαρακτηριστικά αναφέρουν ότι «*Συνήθως τα πάρκα γίνονται για να επιτρέψουν ορισμένα πράγματα σε ορισμένους*» (Α6). Παράδειγμα, όπως υποστηρίζουν, αποτελεί η δημιουργία αιολικού πάρκου στα Θεοδώριανα που πιθανόν θα επιβαρύνει αισθητά την πανίδα της περιοχής.

Πέρα όμως από αυτά που οι κάτοικοι περιμένουν ότι θα γίνουν στην περιοχή στο μέλλον, επιθυμούν μια περιοχή η οποία θα έχει τη δυνατότητα να αξιοποιήσει τις πραγματικές δυνατότητές της. Πιο συγκεκριμένα, σε οικονομικό επίπεδο οραματίζονται μια κοινωνία που θα μπορεί η ίδια να μεταποιήσει και να εμπορευτεί τα ποιοτικά προϊόντα που παράγει. Θεωρούν ότι η δημιουργία τυροκομείου και σφαγείου στην Πράμαντα θα δώσει αυτή τη δυνατότητα στην περιοχή. Τα οφέλη θα είναι πολλαπλά, αφού τα προϊόντα της περιοχής θα αποκτήσουν ταυτότητα, θα δημιουργηθούν νέες θέσεις εργασίας, οι προσφερόμενες τουριστικές υπηρεσίες θα παρουσιάσουν ποιοτική βελτίωση, αφού οι επισκέπτες θα μπορούν να γευτούν τις γνήσιες τοπικές γεύσεις. Όπως αναφέρουν «*δεν έχουμε ανάγκη από επιδοτήσεις, δεν έχουμε ανάγκη να μας κάνουν τεμπέληδες, έχουμε ανάγκη να μας βοηθήσουν να δουλέψουμε και να μας ενημερώνουν*» (Α6). Παράλληλα, οραματίζονται τη δημιουργία μικρής παραγωγής με ζώα που ανήκουν στις φυλές που υπήρχαν για πολλά χρόνια στην περιοχή (μπούτσικα πρόβατα, τοπικές φυλές αγελάδων) που θα διαφυλάξει ένα υψηλής αξίας τοπικό διαθέσιμο. Επιθυμούν την τουριστική ανάπτυξη αλλά με ήπια αγροτουριστική μορφή, η οποία θα βασίζεται στην ανάδειξη του πολιτισμού της καθημερινής ζωής και θα επιφέρει πολύ μικρές παρεμβάσεις στην περιοχή.

Συζήτηση

Στη συνέχεια προσπαθήσαμε να δομήσουμε το περιεχόμενο της αναπαράστασης των κατοίκων της περιοχής για το μέλλον τους. Όμως, σύμφωνα με τον Abric, (2001 σελ.43) μια κοινωνική αναπαράσταση ενός αντικειμένου, δομείται γύρω από έναν κεντρικό πυρήνα, ο οποίος συνίσταται σε ένα ή πολλά στοιχεία, που προσδίδουν στην αναπαράσταση τη σημασία της, και από τα περιφερειακά του στοιχεία. Παρόλο, όμως, που πολυάριθμες εργασίες, τα τελευταία χρόνια, αναφέρονται στις μεθόδους εντοπισμού του κεντρικού πυρήνα μιας κοινωνικής αναπαράστασης, οι αποκλίσεις είναι πολλές και αρκετές ερωτήσεις μένουν αναπάντητες. Όπως τονίζει ο Vergès (1994), η δυσκολία προέρχεται από την απόκλιση ανάμεσα στον ποιοτικό και στον ποσοτικό ορισμό του κεντρικού πυρήνα. Ο Moscovisi (1995), όμως, υπογραμμίζει ότι η έντονη παρουσία είναι το πρώτο βήμα προς την αναγνώριση του κεντρικού πυρήνα.

Στην παρούσα εργασία χρησιμοποιήθηκε το κριτήριο της έντονης παρουσίας αναλύοντας τα δεδομένα που προέκυψαν από την έρευνά μας και αντλώντας δεδομένα και από άλλη ποσοτική έρευνα (Ρόκος 2004). Στο κριτήριο της σημαντικότητας (συχνότητα) προστέθηκε και το κριτήριο της σημασίας (δηλαδή ότι ορισμένες λέξεις έχουν περισσότερη σχέση από άλλες με την κοινωνική αναπαράσταση) στην προσπάθειά μας να δομήσουμε το περιεχόμενο των κοινωνικών αναπαραστάσεων του αναμενόμενου και του προσδοκώμενου μέλλοντος.

Η διασταύρωση των κριτηρίων παρήγαγε τον παρακάτω πίνακα (βλ. πίνακα 2). Στον πίνακα παρατηρούμε τις διαφορές στις αναπαραστάσεις των κατοίκων της περιοχής αναφορικά με το επιθυμητό και το αναμενόμενο μέλλον. Η βελτίωση της προσβασιμότητας, οι θέσεις εργασίας και τα έργα υποδομής αποτελούν τα αναπαραστασιακά στοιχεία με την μεγαλύτερη συχνότητα. Οι κάτοικοι, παρόλο που επιθυμούν τη δημιουργία νέων οδικών αξόνων που θα βελτιώσουν την προσβασιμότητα της περιοχής μαζί με κάποια έργα υποδομής, τα οποία θα προσδώσουν τη δυνατότητα στους κατοίκους για τη μεταποίηση και την εμπορία των προϊόντων που παράγουν, θεωρούν ότι λίγα πράγματα μπορούν να αλλάξουν. Η οικονομική κρίση, οι χαμένες αναπτυξιακές ευκαιρίες και η περιβάλλουσα αρνητικότητα που κυριαρχεί στις μέρες μας φαίνεται να επηρεάζει τις απόψεις των κατοίκων για το μέλλον της περιοχής. Η ενίσχυση του τουρισμού και των αγροτικών δραστηριοτήτων αποτελούν αναπαραστασιακά στοιχεία με μεσαία συχνότητα. Οι κάτοικοι προσδοκούν αφενός την ήπια ενίσχυση του τουρισμού με τη μορφή του αγροτουρισμού και αφετέρου την πραγματική υποστήριξη των αγροτών, αλλά περιμένουν ότι στην περιοχή θα επικρατήσουν οι ανταγωνιστικές τουριστικές εκμεταλλεύσεις και η ανούσια πολιτική επιδοτήσεων των τελευταίων χρόνων.

Ο πολιτισμός και το περιβάλλον, παρόλο που στο παρελθόν αποτελούσαν τα δύο «συγκριτικά» πλεονεκτήματα της περιοχής, έχουν περιορισμένη αναπτυξιακή προοπτική για το μέλλον, σύμφωνα με τους κατοίκους της περιοχής. Επιθυμούν ο τουρισμός να βασίζεται στην ανάδειξη του πολιτισμού της πραγματικής ζωής σε αρμονία με το φυσικό περιβάλλον της περιοχής. Περιμένουν, όμως, ότι η συνεχιζόμενη εγκατάλειψη και οι ασθενέστεροι δεσμοί των νέων με την περιοχή, θα οδηγήσουν στην απώλεια του σημαντικού πολιτιστικού αποθέματος. Παράλληλα, φοβούνται ότι η δημιουργία του Εθνικού Πάρκου δεν θα μπορέσει να βοηθήσει στην προστασία της περιοχής.

Πίνακας 3: Ανάλυση των αποτελεσμάτων

		Σημασία		
		Αναπτυξιακή προοπτική 271 Ορεινών Δήμων και Κοινοτικών Διαμερισμάτων (Ρόκος, 2004)	Επιθυμητό μέλλον	Αναμενόμενο μέλλον
Συχνότητα	Μεγάλη	Προσβασιμότητα (171/271)	Κατασκευή νέων δρόμων.	Καμία παρέμβαση
		Θέσεις Εργασίας (158/271)	Μεταποίηση και εμπορία τοπικών προϊόντων από τους κατοίκους της περιοχής.	Μείωση θέσεων εργασίας. Ανεργία.
		Έργα υποδομής (127/271)		Ημιτελή έργα «βιτρίνας»
	Μεσαία	Ενίσχυση Τουρισμού (79/271)	Ήπια αγροτουριστική Μορφή.	Ανταγωνιστικές τουριστικές Εκμεταλεύσεις.
		Ενίσχυση αγροτών (57/271)	Ενημέρωση. Στοχευμένες δράσεις για βασισόμενες στις πραγματικές της δυνατότητες της περιοχής.	Ανούσιες επιδοτήσεις. Γραφειοκρατία.

	Πολιτιστικοί χώροι (31/271)	Ανάδειξη του πολιτισμού της καθημερινής ζωής.	Απόλεια πολιτιστικού αποθέματος
Μικρή	Αξιοποίηση φυσικού περιβάλλοντος (25/271)	Καταγραφή και διατήρηση του συνόλου της βιοποικιλότητας. Πραγματική προστασία.	«Παράθυρα» στη νομοθεσία που διέπει τη δημιουργία του Εθνικού Πάρκου.

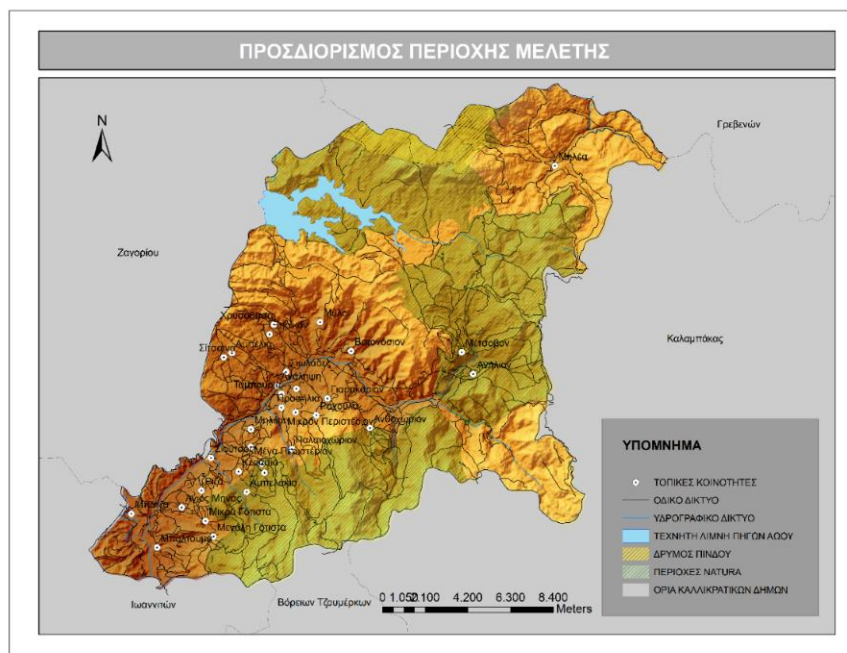
3.1.2 Η περίπτωση του Μετσόβου

Η ευρύτερη περιοχή του Μετσόβου χαρακτηρίζεται από ένα πολυσχιδές ανάγλυφο που απεικονίζεται όχι μόνο από το πυκνό, αλλά κυρίως από το βαθιά χαραγμένο υδρογραφικό δίκτυο (Φυτρολάκης & Αντωνίου 1998). Αναπτύσσεται στο κεντρικό τμήμα της οροσειράς της Πίνδου. Νότια της περιοχής βρίσκεται το όρος Λάκμος ή Περιστέρι στα 2267 μ., βόρεια βρίσκεται το όρος Μαυροβούνι στα 2159 μ., ανατολικά τα βουνά του Ζυγού με υψηλότερη κορυφή στα 1746 μ. και βορειοδυτικά η Τσουκά Ρόσα στα 1987 μ. (Εικόνα 1). Μορφολογικά, η περιοχή χαρακτηρίζεται από σχετικά απότομα πρανή, με κλίσεις >30° από πλήθος μικρορεμάτων και έντονα φαινόμενα διάβρωσης. Η ευρύτερη περιοχή του Δήμου Μετσόβου χαρακτηρίζεται από περιοχές με ιδιαίτερη οικολογική αξία. Οι λόγοι που προσδίδουν αυτή την αξία είναι η ύπαρξη σημαντικών οικοσυστημάτων και πληθυσμών χλωρίδας και πανίδας, η παρουσία προστατευόμενων ειδών και σημαντικών βιοτόπων. Η περιοχή του Δήμου Μετσόβου εκτείνεται κατά το μεγαλύτερο μέρος της σε ορεινές περιοχές. Στην περιοχή μελέτης τη μεγαλύτερη έκταση καταλαμβάνουν οι βοσκότοποι. Υπάρχουν κυρίως σε μεγάλα υψόμετρα, στις κορυφές των βουνών, πάνω από τα όρια του δάσους και στο οροπέδιο της τεχνητής λίμνης Πηγών Αώου και αποτελούνται από θαμνώδη και ποώδη βλάστηση. Σύμφωνα με στοιχεία των τελευταίων απογραφών της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας ο μόνιμος πληθυσμός του δήμου μειώθηκε από 4.145 το 1991 σε 4.079 το 2001 και σε 3450 το 2011. Η ιδιαιτερότητα του ορεινού ανάγλυφου της περιοχής μελέτης παίζει τον κύριο λόγο για τον χαρακτήρα και το μοντέλο του πρωτογενούς τομέα στην περιοχή. Πιο συγκεκριμένα, οι εκτεταμένες δασικές περιοχές, το έντονο ανάγλυφο και οι μικρές επίπεδες, διαθέσιμες για καλλιέργεια, εκτάσεις είναι οι κύριοι παράγοντες μέσα από τους οποίους διαμορφώνεται και το μοντέλο ανάπτυξης των γεωργικών και κτηνοτροφικών εκμεταλλεύσεων. Στην περιοχή η πλειοψηφία των εκτάσεων είναι μικτές γεωργο-κτηνοτροφικές με ποσοστό που αγγίζει το 95%. Όσον αφορά τις καθαρά γεωργικές εκτάσεις, η μέση τιμή μιας τυπικής εκμετάλλευσης δεν ξεπερνά τα τέσσερα στρέμματα.

Ιδιαίτερα σημαντική είναι η παρουσία κτηνοτροφικών και πτηνοτροφικών μονάδων με μεγάλη συγκέντρωση να παρατηρείται ανάμεσα στους οικισμούς Βοτονόσι και Ανθοχώρι, γύρω από τους οικισμούς Μέτσοβο και Ανήλιο και στο οροπέδιο στην περιοχή της λίμνης πηγών Αώου. Η κτηνοτροφική δραστηριότητα είναι διεσπαρμένη σε όλο το Δήμο με κύριους πόλους τις περιοχές του Μετσόβου και Ανηλίου. Ο σημαντικότερος υποκλάδος της κτηνοτροφίας είναι η αιγοπροβατοτροφία, ενώ ακολουθεί σε μικρότερο βαθμό η εκτροφή βοοειδών. Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται ανάπτυξη της εκτροφής ιπποειδών. Το μεγαλύτερο ποσοστό της αιγοπροβατοτροφίας χαρακτηρίζεται από το νομαδικό μοντέλο κατά το οποίο έχουμε την εποχική μετακίνηση των κτηνοτρόφων και των κοπαδιών από τα πεδινά στα ορεινά και το αντίστροφο. Η πτηνοτροφία αναπτύσσεται κυρίως στους οικισμούς Βοτονόσι και Ανθοχώρι και είναι εκτατικής μορφής. Οι πτηνοτροφικές μονάδες αυτές συνεργάζονται με μεγάλους πτηνοτροφικούς συνεταιρισμούς του νομού Ιωαννίνων τους οποίους και προμηθεύουν. Τέλος,

το παραγόμενο γάλα της περιοχής χρησιμοποιείται σε μεγάλο βαθμό για την παρασκευή των παραδοσιακών γαλακτοκομικών προϊόντων της περιοχής, τυριών και βουτύρου.

Ο Δήμος Μετσόβου, όπως έχει αναφερθεί καλύπτεται στο 38% περίπου της έκτασής του από δάση. Το σύνολο των δασών σήμερα είναι χαμηλής και μέσης παραγωγικότητας. Οι διαχειριστικές μελέτες που έχουν εκπονηθεί από τον Δήμο Μετσόβου, έχουν οριοθετήσει τις περιοχές προς ξύλευση και η εκμετάλλευσή τους πραγματοποιείται από δασικούς συνεταιρισμούς, όπως τον δασικό συνεταιρισμό Ανηλίου. Το καθεστώς διαχείρισης των δασών είναι δημοτικό, ενώ τα προϊόντα που παράγονται είναι στρογγυλή ξυλεία από έλατο, πεύκο, οξιά και καυσόξυλα. Ενόψει της αυξημένης δραστηριοποίησης του κλάδου παραγωγής παραδοσιακών επίπλων στην περιοχή μελέτης, η δασοπονία αποτελεί σημαντική δραστηριότητα για την οικονομία του Δήμου (Καχριμάνη 2011) Ο δευτερογενής τομέας είναι ο δεύτερος σε μέγεθος παραγωγικός τομέας σε επίπεδο Δήμου, έχοντας μια σημαντική διαφορά από τον τριτογενή. Ειδικότερα, ο δευτερογενής τομέας συμμετέχει με ποσοστό 26% στο Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν σε επίπεδο Νομού και με ποσοστό 33% στην συνολική απασχόληση του Δήμου. Είναι άμεσα συνδεδεμένος με τον πρωτογενή τομέα, προσανατολισμένος στην μεταποίηση των προϊόντων του αγροτικού τομέα και της δασοκομίας. Συνεπώς, φαίνεται ότι η εξέλιξη των μεταποιητικών μονάδων καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό από τα οικονομικά, κοινωνικά και γεωγραφικά χαρακτηριστικά της περιοχής, καθώς και από τις έντονες επιδράσεις της τουριστικής ανάπτυξης. Σήμερα, κατά κύριο λόγο λειτουργούν μονάδες επεξεργασίας ξύλου και κατασκευής επίπλων, καθώς και παραγωγής και τυποποίησης τροφίμων (κυρίως τυροκομικών προϊόντων). Ο τριτογενής τομέας παραγωγής κατέχει πρωταρχική θέση στον Δήμο Μετσόβου. Συμμετέχει με το μεγαλύτερο ποσοστό τόσο στη συνολική απασχόληση όσο και στη διάρθρωση του ΑΕΠ της οικονομίας του Δήμου. Αναλυτικότερα, ο Τριτογενής τομέας συμμετέχει με ποσοστό 54% στην διάρθρωση της απασχόλησης σε επίπεδο Δήμου, ποσοστό που κυμαίνεται σε χαμηλότερο επίπεδο συγκριτικά με το αντίστοιχο του Νομού.

Χάρτης 1: Ο Καλλικρατικός δήμος Μετσόβου

Μεθοδολογική προσέγγιση

Στη συγκεκριμένη περίπτωση αναζητήσαμε τις αναπτυξιακές δράσεις στον νέο Δήμο Μετσόβου όπως αυτές προσδιορίζονται από τα όνειρα, τις προσδοκίες, τους φόβους και τις ανάγκες των κατοίκων της περιοχής, υποθέτοντας ότι η αναπτυξιακή διαδικασία δεν είναι μία, κοινή για όλες τις περιοχές, μηχανιστική διαδικασία που προσδοκούμε να οδηγήσει σε συγκεκριμένα αποτελέσματα, αλλά μια νέα καλύτερη ισορροπία συστημάτων και σχέσεων, παραγωγής, διανομής, απασχόλησης και κατανάλωσης τροφοδοτούμενη από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της πραγματικότητας.

Οδηγό και σε αυτή την προσπάθεια αποτέλεσε η θεωρία των κοινωνικών αναπαραστάσεων. Η συλλογή και ανάλυση των δεδομένων έγινε με τη μέθοδο της Θεμελιωμένης Θεωρίας. Πιο συγκεκριμένα, αναπτύχθηκαν και συντέθηκαν αναπτυξιακές προτάσεις από τα δεδομένα που συγκεντρώθηκαν κατά τη διάρκεια της έρευνας. Για τον προσδιορισμό του δείγματος της έρευνας χρησιμοποιήθηκε η τεχνική της θεωρητικής δειγματοληψίας. Η θεωρητική δειγματοληψία είναι μία διαδικασία κατά την οποία ο ερευνητής επιλέγει και εντάσσει κατά εξελικτικό τρόπο νέα υποκείμενα στο δείγμα της έρευνάς του, με κριτήριο την προοπτική ή τη δυνατότητα τους να συνεισφέρουν στη διασαφήνιση των διερευνούμενων εννοιών.

Εργαλεία συλλογής δεδομένων αποτέλεσαν η συμμετοχική παρατήρηση, οι ανοικτές συνεντεύξεις, οι ομάδες εστίασης και η ανάλυση περιεχομένου. Υπάρχουν πολλές μορφές συμμετοχικής παρατήρησης αλλά στη συγκεκριμένη έρευνα χρησιμοποιήθηκε η μορφή κατά την οποία ο ερευνητής ανακοινώνει την ιδιότητά του και την πρόθεσή του να γνωρίσει τις σκέψεις τους για την ανάπτυξη της περιοχής στο μέλλον. Για την περαιτέρω κατανόηση των ερευνητικών δεδομένων που συλλέχθηκαν κατά τη διαδικασία της παρατήρησης πραγματοποιήθηκαν έντεκα ανοικτές συνεντεύξεις με ανθρώπους «κλειδιά» και δύο συνεντεύξεις σε ομάδες εστίασης, αποτελούμενες από πέντε και τέσσερις κατοίκους της περιοχής αντίστοιχα. Παράλληλα υπήρξε ανάλυση δεδομένων, που προέκυψαν αφενός από την παρακολούθηση συνεδριάσεων του Δημοτικού Συμβουλίου και αφετέρου από παλαιότερα συνέδρια στη Μηλιά και το Μέτσοβο, που ανέλυναν τις ιδιαίτερες συνθήκες της πραγματικότητας στις συγκεκριμένες περιοχές και πρότειναν νέες λύσεις.

Αποτελέσματα

Η ανάλυση περιεχομένου των ερευνητικών δεδομένων που προέκυψαν από τις συνεντεύξεις και τις συνεδριάσεις του δημοτικού συμβουλίου έγινε σε δύο φάσεις. Σε πρώτη φάση έγινε κωδικοποίηση με βάση τα διαφορετικά χαρακτηριστικά των επιμέρους περιοχών όπου πραγματοποιήθηκε η έρευνα, ενώ σε δεύτερη φάση τα δεδομένα κωδικοποιήθηκαν με βάση τη διάσταση της ανάπτυξης στην οποία αναφέρονται. Έτσι, προέκυψαν δεδομένα για όλα εκείνα που οι κάτοικοι περιμένουν αλλά και επιθυμούν στο μέλλον, για την οικονομία, την κοινωνία, τον πολιτισμό και την πολιτική για το σύνολο της περιοχής του νέου Δήμου Μετσόβου.

Η πρώτη φάση της κωδικοποίησης των δεδομένων, με βάση τα διαφορετικά χαρακτηριστικά των δημοτικών διαμερισμάτων βασίστηκε στις διαφορές των στοιχείων που συγκροτούν τη φυσική και την κοινωνικοοικονομική πραγματικότητα και ανέδειξε τις διαφοροποιήσεις των αναπτυξιακών προσδοκιών στην κάθε περιοχή. Στη δημοτική κοινότητα του Μετσόβου, την έδρα του ομώνυμου δήμου, τα τελευταία χρόνια οι οικονομικές δραστηριότητες των κατοίκων με τη γεωργία, την κτηνοτροφία αλλά και την μεταποίηση παρουσίασαν φθίνουσα πορεία. Οι εξαρτήσεις από τις γεωργικές ευρωπαϊκές πολιτικές, οι δυσκολίες του επαγγέλματος και η χαμηλή αποδοχή από το γυναικείο πληθυσμό είναι οι βασικότερες αιτίες που σύμφωνα με απόψεις των κατοίκων οδήγησαν τις γεωργό-κτηνοτροφικές εκμεταλλεύσεις στο μαρασμό. Παράλληλα, η εισροή των εισαγόμενων προϊόντων οδήγησε τις μεταποιητικές δραστηριότητες

όπως την παραγωγή υφαντών και ειδών λαϊκής τέχνης στην ύφεση. Όπως τονίζουν «παλαιότερα η πλατεία πουλούσε μεγάλο ποσοστό ειδών λαϊκής τέχνης που κατασκευαζόταν στη Μηλιά. Τώρα πλέον πουλάνε σχεδόν μόνο κινέζικα» (A4).

Ο τουρισμός εδώ και μερικά χρόνια αποτελεί την κύρια επαγγελματική ενασχόληση του μεγαλύτερου ποσοστού των κατοίκων της περιοχής. Γεγονός που φοβίζει κάποιους από τους κατοίκους. Χαρακτηριστικά αναφέρουν ότι «το Μέτσοβο έχει γίνει μόνο τουριστικό και η ιδέα αυτή με τρομάζει. Δεν θα ήθελα να γίνουμε Συρράκο. Οι παραγωγικές δομές σταματάνε και το 90% έχει επαφή με τον τουρισμό» (A1). Η αναγέννηση της γεωργικής παραγωγής στο οροπέδιο με παραδοσιακές και νέες καλλιέργειες καθώς και η οριοθέτηση των περιοχών όπου μπορεί να γίνει κάθε δραστηριότητα αποτέλεσαν βασικές προσδοκώμενες αναπτυξιακές δράσεις. Δράσεις που θα πρέπει να συνοδεύονται από την ανάδειξη των ποιοτικών κτηνοτροφικών προϊόντων και τη διατήρηση μικρής κτηνοτροφικής παραγωγής. Όπως αναφέρθηκε «ο Αβέρωφ είχε πει μικρές ποιοτικές παραγωγές» (A2). Σήμερα, όμως, η κατάσταση είναι διαφορετική, αφού προϊόντα της περιοχής υπάρχουν σχεδόν σε όλη την Ελλάδα. Επομένως, αναρωτήθηκαν ορισμένοι «γιατί να έρθει κάποιος να πάρει κάτι από εδώ, αφού το βρίσκει παντού;». Καθοριστικός φαίνεται να είναι και ο ρόλος των επιδοτήσεων στην προτροπή για την ενασχόληση με την κτηνοτροφία. Η ανάγκη για την επιδότηση σε πολλές περιπτώσεις καθόρισε την πορεία της κτηνοτροφίας στην περιοχή. Σημαντικές φαίνεται να είναι οι δυνατότητες που δίνονται στους κατοίκους της περιοχής από την ολοκλήρωση της Εγνατίας οδού. Όπως τονίζουν «αυτή τη στιγμή είμαστε μία ώρα από την Ηγουμενίτσα. Μπορούν προϊόντα που παράγουμε να φύγουν κατευθείαν στην Ιταλία» (A2).

Όσον αφορά τον τουρισμό τα βασικά ζητήματα που φαίνεται να απασχολούν τους κατοίκους της περιοχής είναι η συγκέντρωση των επισκεπτών στην πλατεία του Μετσόβου, το χαμηλό επίπεδο των παρεχόμενων υπηρεσιών και η συνεχής μείωση των διανυκτερεύσεων στην περιοχή. Η άποψη ότι ο Δήμος δεν έχει βοηθήσει τα μαγαζιά που δεν είναι στην πλατεία διατυπώθηκε από επιχειρηματίες της περιοχής. Ανέφεραν ότι «Το Μέτσοβο δεν είναι μόνο η πλατεία. Πρέπει να γίνει αποκέντρωση» (A3). Τα πολύ υψηλά αντίτιμα για την ενοικίαση των καταστημάτων στην πλατεία θεωρούν ότι εξωθούν τους επιχειρηματίες να προσφέρουν κακής ποιότητας προϊόντα σε υψηλές τιμές. Χαρακτηριστική είναι η έκφραση ενός επιχειρηματία ότι «Το Μέτσοβο σημαίνει πολλά για κάποιους από αλλού και όχι για τους Μετσοβίτες. Πλέον, ντρέπομαι να λέω ότι είμαι από το Μέτσοβο και κατά βάση αυτό γίνεται από το φαγητό» (A1).

Πρωταγωνιστικός, σύμφωνα με πολλούς, φαίνεται να είναι ο ρόλος του Δήμου και της Εκκλησίας για να ανατραπεί αυτή η κατάσταση. Κάποιοι επιχειρηματίες θεώρησαν ότι ο Δήμος θα μπορούσε να είναι συνέταιρος σε αυτά τα μαγαζιά, αφού αρχικά θα παραχωρεί με κλήρωση τα καταστήματα για 10 χρόνια, στη συνέχεια να εισπράττει ποσοστό επί των κερδών. Προτιμότερο θα ήταν, όπως λένε, να μην ζητάει ενοίκιο αλλά να υποχρεώνει τον ανάδοχο να κόβει απόδειξη και να παρέχει ένα υψηλό επίπεδο υπηρεσιών. Σε περίπτωση που ο ανάδοχος δεν τηρεί τα συμφωνηθέντα να του αφαιρείται η δυνατότητα χρήσης του καταστήματος. «Να δίνει δίκαιες ευκαιρίες σε ανθρώπους να δουλέψουν και αν είναι σωστοί να κερδίσουν κιόλας. Γιατί αυτό που θα γίνει τώρα είναι να χτυπάνε ψηλά τα μαγαζιά, να μην βγαίνουν και να τα αφήνουν» (K1). Παράλληλα, έντονη είναι η προσδοκία για αναβάθμιση και των υπόλοιπων περιοχών του οικισμού, με πεζοδρόμηση των κύριων οδών του οικισμού, ώστε να αποσυμφορηθεί η κεντρική πλατεία. Ως απάντηση στη μείωση των διανυκτερεύσεων προτάθηκε η δημιουργία τουριστικών ενοτήτων, με στόχο η περιοχή να αποτελέσει έναν ενιαίο τουριστικό προορισμό. Ο φόβος για τη διάσπαση της κίνησης σε πολλές περιπτώσεις αντισταθμίστηκε από την πεποίθηση «ότι αν υπάρχει πολύς κόσμος θα υπάρχει για όλους» (A4).

Σε κοινωνικό επίπεδο, διαφάνηκε ο φόβος, ότι το Μέτσοβο δεν είναι ακόμα ώριμο να αποβάλει τα λάθη του παρελθόντος. «Για να δουλέψει το Μέτσοβο χρειάζεται όραμα και διαφορετική σκέψη» (K1). Αν αλλάξει η νοοτροπία, τόνισαν, με ταυτόχρονη αξιοποίηση των γνώσεων των

κατοίκων της περιοχής, μπορούν να αλλάξουν τα πάντα. Πρέπει να συνδεθούν οι γνώσεις των μεγαλύτερων με τα «θέλω» και τις ανάγκες των νεότερων με βασικότερη την απασχόληση. Η διάχυση των γνώσεων και η διαρκής ενημέρωση προτάθηκαν ως δράσεις για να ανοιχτούν νέοι ορίζοντες. Να μην ξεχάσουν τις ρίζες τους, αλλά να μπουν σε μια διαδικασία να εξερευνήσουν και να γνωρίσουν νέα πράγματα. Έτσι, όπως σημειώσαν, πιθανόν να αποβάλλουν τη ξενοφοβία που έχουν. «Ζούμε από τους ξένους και δεν μπορούμε να έχουμε ξενοφοβία» (K1). «Πρέπει ο άλλος να έρχεται και να τον σέβεται πάνω απ' όλα. Όταν κάποιος έρχεται σίτι σου πρέπει πρώτα να τον σεβαστεί και μετά να τον κεράσεις» (K2). Θα πρέπει, όπως συμπλήρωσαν, να καλλιεργήσουν την ευγενική συμπεριφορά με στόχο να κάνουν τους επισκέπτες να αισθάνονται χαλαροί και άνετοι. Γι' αυτό εξάλλου, όπως υποστήριζαν, έρχονται.

Απαραίτητη προϋπόθεση για όλα αυτά, όπως σημειώθηκε, είναι να διορθώσουν τις διαπροσωπικές τους σχέσεις. «Όλοι θα πρέπει να βοηθάνε όλους. Τα εστιατόρια τις καφετέριες και οι καφετέριες τα εστιατόρια και όλοι μαζί να βοηθάνε τα ξενοδοχεία. Κανένας δεν πάει να σε κλέψει. Όλοι πάνε να ζήσουν. Ανοίγεις για να ζήσεις, όχι για να μου πάρεις τη δουλειά» (A2). Βέβαια, όπως κάποιος υπογράμμισε, χρειάζονται πολλά χρόνια για να διορθωθούν τα πράγματα, αλλά αν μπουν από τώρα οι βάσεις θα μπορούν να είναι καλύτεροι στο μέλλον.

Σε πολιτιστικό επίπεδο διαφάνηκε η προσδοκία για τη συνύπαρξη της παράδοσης με την τεχνολογία. Όπως σημειώθηκε, «όπου υπάρχει απλά παράδοση, μένεις με την παράδοση, δηλαδή μένεις πίσω. Η παράδοση θα πρέπει να γίνεται αντιληπτή σε σχέση με την εξέλιξη» (A1). Τα καινούργια βήματα, όμως, θα πρέπει να υποστηρίζονται από όλους. Δεν μπορεί, όπως χαρακτηριστικά είπαν, σε έναν παραδοσιακό οικισμό να φοβάσαι να περπατήσεις στους δρόμους. Για τον λόγο αυτό σε πολλές περιπτώσεις εκφράστηκε η προσδοκία οι δρόμοι να μετατραπούν σε πετρόχιστα καλντερίμια με λουλούδια, διάχυτη μουσική και καταστήματα με ποιοτικά προϊόντα σε όλη την πορεία. Ως συμπληρωματικές επιθυμίες διαφάνηκαν η επίλυση του ζητήματος των κατολισθήσεων, η βελτίωση της αποχέτευσης, η εγκατάσταση συστημάτων ανακύκλωσης και η κυκλοφοριακή αποσυμφόρηση. Για τις μεταβολές αυτές θεωρήθηκε πρωταρχικός ο ρόλος του Δήμου. Όπως αναφέρθηκε, «αν ο Δήμος δεν θελήσει αλλαγή, δεν θα γίνει τίποτα ποτέ» (A5).

Μία άλλη τοπική κοινότητα της περιοχής με ιδιαίτερα και δυναμικά χαρακτηριστικά είναι η Μηλιά. Μία από τις λίγες ορεινές περιοχές όπου επιβίωσαν όχι από τον τουρισμό αλλά από την αξιοποίηση των διαθεσίμων τους. Υπάρχει μια άρρηκτη σχέση της Μηλιάς με το ξύλο. Οι κάτοικοί της φαίνεται να προσδοκούν τη διατήρηση των παραγωγικών δραστηριοτήτων που βασίζονται στη μεταποίηση της ξυλείας, κόντρα στη γενικότερη οικονομική κρίση και τον οξυμένο ανταγωνισμό από προϊόντα που παράγονται στην Κίνα. Για τον λόγο αυτό, προτάθηκε η δημιουργία νέων πρωτότυπων οικολογικών προϊόντων, όπως μαγειρικά σκεύη, με την ταυτόχρονη στροφή στο παιδικό παιχνίδι, για να ενισχυθεί η δυναμική που προσδίδει η μεταποίηση του ξύλου στην περιοχή. Παράλληλα, εκφράστηκε η προσδοκία για τη διατήρηση της διανομής των προϊόντων από τους συγχωριανούς τους σε όλη την Ελλάδα.

Σε συμπληρωματική πορεία προτάθηκαν αφενός η δημιουργία μικρής ποιοτικής γεωργικής παραγωγής και αφετέρου η ήπια ανάπτυξη του τουρισμού. «Τα άφθονα νερά και τα καθαρά εδάφη» (M1) όπως αναφέρθηκε, αντισταθμίζουν τις δύσκολες κλιματικές συνθήκες. Βασική προϋπόθεση για την ανάπτυξη της γεωργικής παραγωγής, όπως υπογραμμίστηκε αποτελεί η κατάρτιση του κτηματολογίου για τον καθορισμό του αγροτικού χώρου. Όσον αφορά τον τουρισμό, η ιδιαίτερη φυσική πραγματικότητα προσδίδει δυναμική στην περιοχή. Παράλληλα, η Μηλιά μπορεί να προσελκύσει επισκέπτες από τη Βάλια Κάλντα, την Καλαμπάκα και το Ζαγόρι. Για τη βελτίωση των τουριστικών διαθεσίμων προτάθηκε αφενός η δημιουργία Μουσείου Φυσικής Ιστορίας, το οποίο θα φιλοξενήσει την πληθώρα της σπάνιας χλωρίδας και πανίδας και αφετέρου η δημιουργία παιδικών κατασκηνώσεων για τη φιλοξενία σχολείων το

καλοκαίρι και των κυνηγών το χειμώνα. Εκφράστηκε, επίσης, η προσδοκία να δημιουργηθούν μικρές ξενοδοχειακές μονάδες, οι οποίες θα λειτουργούν σε μη ανταγωνιστική βάση.

Σε κοινωνικό επίπεδο η περιοχή χαρακτηρίζεται από τους ισχυρούς δεσμούς τόσο μεταξύ των κατοίκων όσο και με τους απόδημους. Για τον λόγο αυτό, διατυπώθηκε η πρόταση για τη δημιουργία ταμείου για δωρεές που θα διαχειρίζεται μια ευρεία επιτροπή διαχείρισης, με στόχο να υλοποιεί έργα στην περιοχή. Σε πολιτιστικό επίπεδο διαφάνηκε η προσδοκία να διατηρηθεί η ιδιαίτερη κουλτούρα τους, που χαρακτήρισε όλες σχεδόν τις εκφάνσεις της κοινωνικοοικονομικής τους πραγματικότητας. Σε πολιτικό επίπεδο ο φόβος της απώλειας της προσωπικότητας της περιοχής από την εφαρμογή του σχεδίου Καλλικράτης αντισταθμίστηκε από την ελπίδα ότι η ανάμειξη με την πολιτική νέων προσώπων σε συνάρτηση με την καλλιέργεια νέων προτύπων στους νεότερους μπορεί να οδηγήσει στην αναμόρφωση της πολιτικής προς όφελος όλων των περιοχών. Όπως ειπώθηκε, αναζητούν το χαμόγελο κόντρα στην γκρίζα πραγματικότητα. *«Αν δεν έρθει το γέλιο, δε γεννιέται η ελπίδα»* (M2).

Το δημοτικό διαμέρισμα του Ανήλιου χαρακτηρίζεται και αυτό από ιδιαίτερα και δυναμικά χαρακτηριστικά. Το Ανήλιο σε συνάρτηση με τα παραδοσιακά επαγγέλματα της κτηνοτροφίας και της υλοτομίας, ανέκαθεν λειτουργούσε ως υποστηρικτικός προορισμός για τους επισκέπτες του Μετσόβου. Η νέα έξοδος της Εγνατίας οδού προς τον οικισμό αύξησε τον αριθμό των επισκεπτών και πιο συγκεκριμένα προς τις παραδοσιακές ταβέρνες της περιοχής. Για τη διεύρυνση αυτής της πορείας εκφράστηκε η προσδοκία για την πλήρη λειτουργία του χιονοδρομικού κέντρου. Όπως αναφέρθηκε, *«πέρα από τις ταβέρνες που είναι πιο οικονομικές και πιο ποιοτικές από το Μέτσοβο, η περιοχή δεν έχει κάτι άλλο για να μείνει ο επισκέπτης»* (Λ1). Παράλληλα, εκφράστηκε η προσδοκία για την ανάδειξη και την χαρτογράφηση των μονοπατιών όπου σε συνάρτηση με τους κατάλληλους οδηγούς θα προσδώσουν νέα τουριστική δυναμική στην περιοχή.

Σε κοινωνικό επίπεδο, διαφάνηκε ο προβληματισμός για την απότομη εισροή επισκεπτών, διότι όπως διατυπώθηκε η τοπική κοινωνία δεν είναι ακόμη έτοιμη να τη διαχειριστεί. Επιπλέον, εκφράστηκε ο φόβος ότι θα επικρατήσει η λογική του γρήγορου κέρδους, που θα οδηγήσει πολλούς να μην προσφέρουν την προσδοκώμενη ποιότητα στις υπηρεσίες τους.

Ιδιαίτερα και δυναμικά χαρακτηριστικά παρουσιάζει και το δημοτικό διαμέρισμα της Χρυσοβίτσας. Μία περιοχή όπου οι κάτοικοι της βασίζουν την παραγωγική τους δομή στον πρωτογενή τομέα. Η παραγωγή πατάτας, η κτηνοτροφία και η μελισσοκομία αποτελούν τις βασικές παραγωγικές δραστηριότητες. Η καλλιέργεια πατάτας, παρά τις εγγενείς δυσκολίες λόγω των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της περιοχής, παραμένει μία βασική ενασχόληση των κατοίκων. Σε πολλές περιπτώσεις μάλιστα οι παραγωγοί εμπορεύονται οι ίδιοι τις πατάτες, αυξάνοντας έτσι τα κέρδη τους. Το κλίμα συνεργασίας μεταξύ αρκετών παραγωγών της περιοχής καλλιέργησε την προσδοκία για την πραγματοποίηση συλλογικών δράσεων για την αντιμετώπιση των προβλημάτων. Έντονη διαφάνηκε η επιθυμία για μία ήπια τουριστική ανάπτυξη στην περιοχή, αφού οι ιδιαίτερες συνθήκες της πραγματικότητας στην περιοχή είναι ιδιαίτερα ελκυστικές. Το θετικό κλίμα που υπάρχει στην περιοχή αντικατοπτρίζεται από την έντονη κοινωνική και πολιτιστική δραστηριότητα. Η ύπαρξη αφενός νέων στην περιοχή και αφετέρου βασικών υποδομών δίνουν στους κατοίκους έναν αέρα αισιοδοξίας. *«Υπάρχει πολύ όρεξη για τη συνέχεια, κόντρα στην κρίση»* (X2), όπως επισημαίνουν. Η ολοκλήρωση της Εγνατίας οδού προσέδωσε στην περιοχή ακόμα περισσότερες δυνατότητες. Παρατηρήθηκαν περιπτώσεις επιστροφής για μόνιμη εγκατάσταση στην περιοχή. Σε πολιτιστικό επίπεδο, οι συνεχείς εκδηλώσεις, η μεγάλη συμμετοχή στους πολιτιστικούς συλλόγους και η ιδιαίτερη σχέση με τη θρησκεία βοηθούν στη διατήρηση των πολιτιστικών διαθεσίμων της περιοχής.

Στις τοπικές κοινότητες Βοτονόσιου, Μικρού και Μεγάλου Περιστερίου οι βασικές ασχολίες των ανθρώπων είναι η κτηνοτροφία και σε μικρότερο βαθμό η κτηνοτροφία. Οι επιρροές από

την κατασκευή και την ολοκλήρωση της Εγνατίας οδού ήταν έντονες στην περιοχή. Στο πρόσφατο παρελθόν οι κάτοικοι για πολλά χρόνια απασχολούνταν με την Εγνατία οδό και τα υπόλοιπα μεγάλα έργα στην περιοχή. Αποτέλεσμα όμως αυτής της ενασχόλησης ήταν η γνώση σχετικά με τις παραδοσιακές ασχολίες των ανθρώπων στην περιοχή να μη μεταβιβαστεί στους νέους. Στις μέρες μας, αρκετοί είναι αυτοί όπου κατοικούν στην περιοχή, αφού ο χρόνος μετάβασης στα Ιωάννινα έχει μειωθεί αρκετά. Όπως αναφέρουν *«η Εγνατία έφερε και καινούργιο κόσμο»*(B1).

Στην περιοχή εκφράστηκε η επιθυμία η οικονομική δομή της ευρύτερης περιοχής να μην βασιστεί μόνο στον τουρισμό. Εκφράστηκαν οι προσδοκίες για νέες δράσεις και στους υπόλοιπους παραγωγικούς τομείς με παράλληλη εξαγωγή των προϊόντων. Σημειώθηκε, όμως, ότι η κάθε παραγωγική δραστηριότητα χρειάζεται διαφορετική προσέγγιση. Η δυσκολία, όμως, για την οργάνωση της παραγωγικής δομής προβληματίσε ορισμένους, που υποστήριζαν ότι η μόνη λύση *«είναι να βρεθεί ένας δεύτερος Αβέρωφ»* (B2). Σε πολιτιστικό επίπεδο εκφράστηκε η προσδοκία για την επαναφορά της σχέσης με την παράδοση, ενώ σε πολιτικό επίπεδο διαφάνηκε ο φόβος ότι οι αναπτυξιακές δράσεις για τις περιοχές τους θα είναι ελάχιστες. Χαρακτηριστικά αναφέρθηκε ότι *«εφόσον τα λεφτά είναι λίγα, θα μείνουν εκεί όπου υπάρχει πολύς κόσμος. Για τους υπόλοιπους δεν θα υπάρξουν δράσεις»* (B1).

Τα διοικητικά όρια του νέου Δήμου Μετσόβου περιλαμβάνουν περιοχές που εμφανίζουν έντονα τα σημάδια της εγκατάλειψης. Οι κάτοικοι των τοπικών κοινοτήτων Ανθοχωρίου, Μικρής και Μεγάλης Γότιστας και Σίτσαινας, εξαιτίας κυρίως των προβλημάτων πρόσβασης, φαίνεται να είναι εξαιρετικά απαισιόδοξοι. Κυρίαρχη ήταν η προσδοκία για τη βελτίωση της προσβασιμότητας προς τα Ιωάννινα, αφού, όπως ανέφεραν, από εκεί καλύπτουν τις ανάγκες τους, αφού οι δεσμοί με το Μέτσοβο είναι σχεδόν ανύπαρκτοι.

Σε δεύτερη φάση τα ερευνητικά δεδομένα κωδικοποιήθηκαν ανάλογα με την αναπτυξιακή διάσταση στην οποία αναφέρονται, για το σύνολο της περιοχής μελέτης. Από την ανάλυση προέκυψαν δύο κύριοι άξονες. Ο πρώτος περιλαμβάνει τις δράσεις που οι κάτοικοι επιθυμούν να γίνουν στο μέλλον στην περιοχή, ενώ ο δεύτερος αυτές που περιμένουν ότι θα τελικά γίνουν.

Όπως διαφάνηκε από την ανάλυση των ερευνητικών δεδομένων, η βασική αναπτυξιακή προσδοκία των κατοίκων φαίνεται να είναι η αξιοποίηση των πραγματικών δυνατοτήτων της περιοχής. Ως κεντρικές δράσεις προς μια τέτοια πορεία προτάθηκαν η παραγωγή ποιοτικών προϊόντων, η οργάνωση των παραγωγικών δομών με βάση τα πρότυπα που είχε θέσει ο Αβέρωφ και η προώθηση των εξαγωγών. Σύμφωνα με το ερευνητικό πρόγραμμα Νέα Γη, μανιτάρια, βότανα, βατόμουρα, δαμάσκηνα, τσάι του βουνού, τρούφα, γίγαντες, φασολάκια υπαίθρου και μηδική μπορούν να αποτελέσουν καλλιεργητικές επιλογές και να υποστηρίξουν ποιοτικές παραγωγές. Η γεωργία στις ορεινές περιοχές μπορεί πράγματι να αποτελέσει τη διαδικασία που μπορεί να λειτουργήσει ως θεματοφύλακας του φυσικού τοπίου και της παροχής των δημοσίων αγαθών (Soliva et. al. 2008). Ταυτόχρονα σύγχρονες τάσεις στην καταναλωτική συμπεριφορά και στις αγορές τροφίμων όπως η Slow Food, η εστίαση σε συγκεκριμένα τμήματα της αγοράς, τα βιολογικά τρόφιμα, οι τοπικές καλλιέργειες και τα εναλλακτικά δίκτυα διανομής αγροτικών προϊόντων συμβάλλουν στη δημιουργία νέων αγορών για τα προϊόντα της ορεινής γεωργίας, εκτός του πλαισίου ανταγωνισμού με τον τομέα των συμβατικών τροφίμων, λόγω του υψηλότερου κόστους παραγωγής. Επιπλέον, το «πρασίνισμα» της γεωργίας μέσω των γεωργο-περιβαλλοντικών προγραμμάτων είναι πιθανό να είναι προς όφελος των ορεινών περιοχών, διότι τα συστήματα αυτά παραδοσιακά ευνοούν τις λιγότερο εντατικά καλλιεργούμενες εκτάσεις. Όσον αφορά τον τουρισμό βασική προσδοκία αποτέλεσε η ποιοτική αναβάθμιση των παρεχόμενων υπηρεσιών και η δημιουργία τουριστικών ενοτήτων που θα δίνουν τη δυνατότητα στον επισκέπτη να νοιώσει χαλαρά και άνετα, να γνωρίσει τα πλούσια διαθέσιμα της περιοχής και να αποκτήσει διαπροσωπικές σχέσεις με τους κατοίκους. Σε κοινωνικό επίπεδο διαφάνηκε έντονα η επιθυμία για την αλλαγή

της νοοτροπίας, ενώ σε πολιτιστικό επίπεδο η προσδοκία για τη σύνθεση της παράδοσης με την εξέλιξη και την τεχνολογία.

Παρόλ' αυτά, σε δέκα χρόνια αρκετοί κάτοικοι της περιοχής περιμένουν ότι *«δεν θα έχουν αλλάξει και πολλά»* (T2) στην περιοχή τους. Το παρελθόν, όπως είπαν, τους έχει διδάξει ότι, εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων, οι αλλαγές γίνονται με πολύ αργούς ρυθμούς. Βέβαια, σε πολλές περιπτώσεις τόνισαν ότι είναι προτιμότερα τα αργά και σταθερά βήματα από τις βίαιες αλλαγές. Σε οικονομικό επίπεδο οι κάτοικοι περιμένουν ότι η ζωή τους θα συνεχίσει να είναι δύσκολη. Η οικονομική κρίση είναι μια κατάσταση η οποία τους ανησυχεί ιδιαίτερα. Όπως ανέφεραν *«η κατάσταση της Ελλάδας δεν αφήνει πολλά περιθώρια για όνειρα»* (B1). Παράλληλα, εξέφρασαν την αγωνία για το μέλλον των παραγωγικών τους δραστηριοτήτων, αφού θεωρούν ότι θα συνεχίσουν να εξαρτώνται από τις επιδοτήσεις, ενώ υπάρχει και πιθανότητα να χαθούν τα ποιοτικά εναπομείναντα χαρακτηριστικά των παραγόμενων προϊόντων εξαιτίας της αύξησης της παραγόμενης ποσότητας. Παράλληλα, εμφανής ήταν η ανησυχία για την εξέλιξη του τουρισμού στην περιοχή, εξαιτίας των μονοδιάστατων και χαμηλού επιπέδου παρεχόμενων υπηρεσιών. Σε κοινωνικό επίπεδο, πιθανολογούν ότι οι ανισότητες μεταξύ των τοπικών κοινοτήτων θα συνεχίσουν να αυξάνονται με αποτέλεσμα πολλοί οικισμοί να οδηγηθούν στην εγκατάλειψη, ενώ σε πολιτικό επίπεδο η συγκέντρωση της εξουσίας θα οδηγήσει τις δράσεις προς τις περιοχές που συγκεντρώνουν πολύ κόσμο.

Συζήτηση

Η βελτίωση της προσβασιμότητας, οι θέσεις εργασίας και τα έργα υποδομής αποτελούν τα αναπαραστασιακά στοιχεία με τη μεγαλύτερη συχνότητα. Εδώ, θα πρέπει να υπογραμμιστεί ότι παρόλο που στην έρευνα του Ρόκου (2004) η βελτίωση της προσβασιμότητας αποτελεί τη βασικότερη αναπτυξιακή προοπτική, σε πολλά σημεία της περιοχής μελέτης, η ολοκλήρωση της Εγνατίας οδού προσέδωσε την αναμενόμενη ευκολία στις μετακινήσεις. Υπάρχουν ακόμα, όμως, περιοχές όπως το Ανθοχώρι, η Μικρή και Μεγάλη Γότιστα, όπου η προσβασιμότητα αποτελεί τη βασικότερη επιθυμητή αναπτυξιακή προοπτική. Ένα νέο βασικό ζήτημα που δημιουργήθηκε μετά την ολοκλήρωση της Εγνατίας και την αύξηση της τουριστικής κίνησης στο Μέτσοβο είναι το κυκλοφοριακό μέσα στον οικισμό. Οι κάτοικοι της περιοχής επιθυμούν την επίλυση του ζητήματος, αλλά πιστεύουν ότι δεν θα επιτευχθεί, λόγω των αντικρουόμενων συμφερόντων των επιχειρηματιών της περιοχής. Η αναπτυξιακή προοπτική με τη δεύτερη μεγαλύτερη συχνότητα είναι η δημιουργία νέων θέσεων εργασίας. Οι κάτοικοι φαίνεται να προσδοκούν αφενός την περαιτέρω ανάπτυξη των μεταποιητικών επιχειρήσεων σε συνάρτηση με την παραγωγή ποιοτικών αγροτικών προϊόντων και αφετέρου τη χρήση των δυνατοτήτων που προσδίδει η Εγνατία Οδός, με στόχο τη διεύρυνση των αγορών. Φοβούνται όμως ότι η γενικότερη κρίση θα οδηγήσει στη μείωση των θέσεων εργασίας και την αύξηση της ανεργίας. Όσον αφορά την κατασκευή έργων υποδομής περιμένουν την αντιμετώπιση των κατολισθήσεων, την ανακατασκευή αποχετευτικών δικτύων και την ανακύκλωση, αλλά πιστεύουν ότι δεν θα υπάρξουν ολοκληρωμένες παρεμβάσεις.

Πίνακας 4: Αναπτυξιακή προοπτική Δήμου Μετσόβου

		Σημασία		
		Επιθυμητό μέλλον	Αναμενόμενο μέλλον	
		Αναπτυξιακή προοπτική 271 Ορεινών Δήμων και Κοινοτικών Διαμερισμάτων (Ρόκος, 2004)		
Συχνότητα	Μεγάλη	Προσβασιμότητα (171/271)	Επίλυση κυκλοφοριακού. Βελτίωση πρόσβασης σε ορισμένες περιοχές.	Καμία παρέμβαση.
		Θέσεις Εργασίας (158/271)	Διασύνδεση της παραγωγής με τον τουρισμό. Προσπάθεια προώθησης εξαγωγών. Μεταποίηση και εμπορία τοπικών προϊόντων.	Μείωση θέσεων εργασίας. Ανεργία. Απώλεια παραδοσιακών Επαγγελμάτων.
		Έργα υποδομής (127/271)	Αντιμετώπιση κατολισθήσεων. Αντικατάσταση Αποχετευτικού συστήματος. Ανακύκλωση.	Μικρές παρεμβάσεις.
	Μεσαία	Ενίσχυση Τουρισμού (79/271)	Δημιουργία τουριστικών ενοτήτων. Προβολή των διαφορετικών τουριστικών διαθεσίμων.	Ανταγωνιστικές τουριστικές εκμεταλλεύσεις. Χαμηλό επίπεδο υπηρεσιών.
		Ενίσχυση αγροτών (57/271)	Ενημέρωση. Στοχευμένες δράσεις βασιζόμενες στις πραγματικές δυνατότητες της περιοχής. Χωριστές πολιτικές για κάθε παραγωγική διαδικασία.	Ανούσιες επιδοτήσεις. Γραφειοκρατία. Εξαρτήσεις από εταιρίες.
	Μικρή	Πολιτιστικοί χώροι (31/271)	Σύνδεση της παράδοσης με την τεχνολογία. Διατήρηση της παραδοσιακότητας στους οικισμούς.	Απώλεια πολιτιστικών διαθεσίμων.
		Αξιοποίηση φυσικού περιβάλλοντος (25/271)	Οριοθέτηση χρήσεων γης.	Απώλεια φυσικών διαθεσίμων.

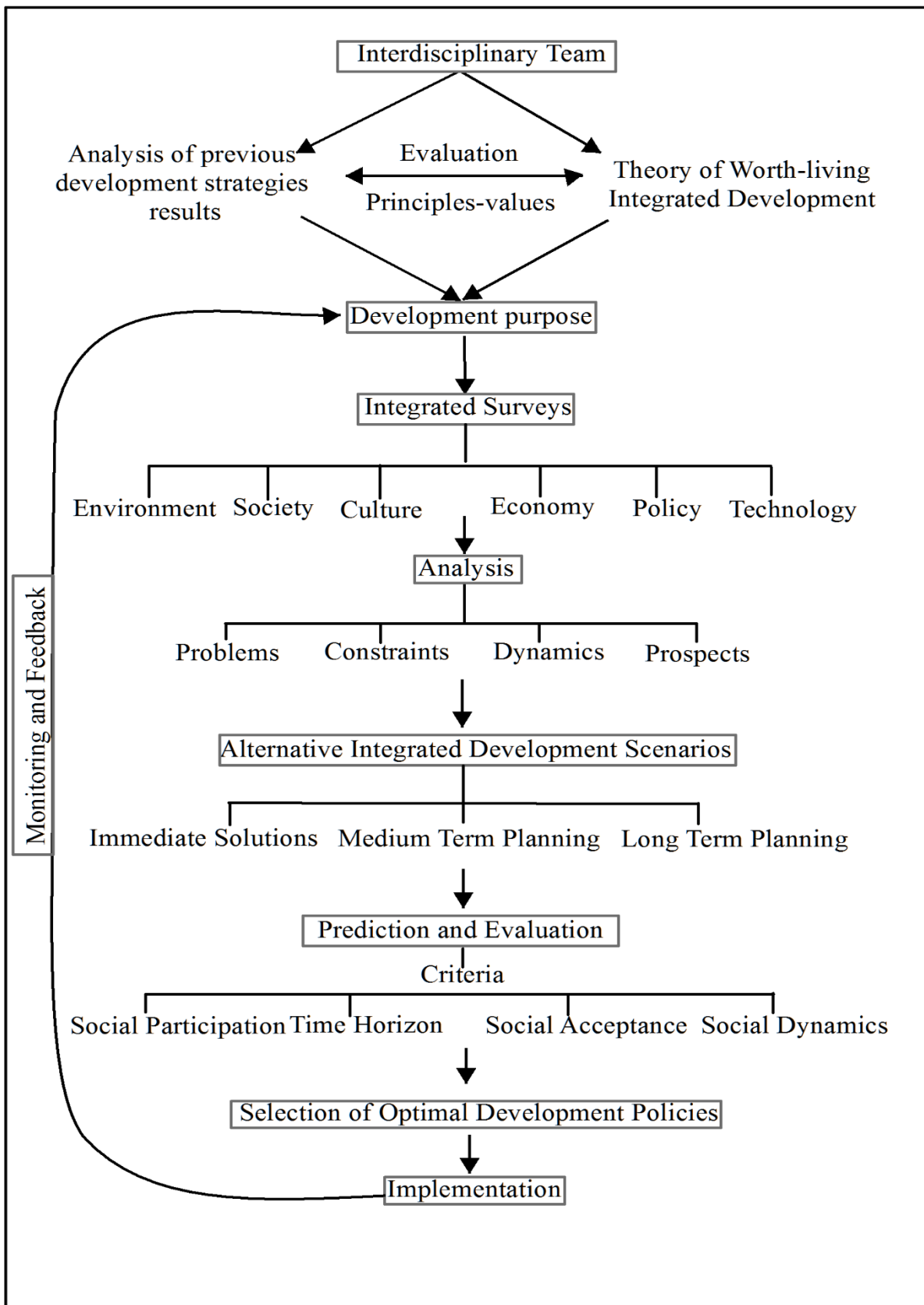
Η ενίσχυση του τουρισμού και των αγροτών αποτέλεσαν τα αναπαραστασιακά στοιχεία με τη μεσαία συχνότητα. Πιο συγκεκριμένα, οι κάτοικοι προσδοκούν τη δημιουργία τουριστικών ενοτήτων με την ταυτόχρονη προβολή των διαφορετικών τουριστικών διαθεσίμων. Θεωρούν όμως ότι θα επικρατήσουν οι ανταγωνιστικές τουριστικές εκμεταλλεύσεις και το χαμηλό επίπεδο υπηρεσιών. Όσον αφορά την ενίσχυση των αγροτών, οι κάτοικοι επιθυμούν την ενημέρωση με παράλληλες στοχευμένες εκμεταλλεύσεις βασιζόμενες στις πραγματικές δυνατότητες της περιοχής και ειδικές πολιτικές για κάθε παραγωγική διαδικασία. Πιστεύουν, όμως, ότι θα επικρατήσουν οι συχνά ανούσιες επιδοτήσεις, η γραφειοκρατία και οι εξαρτήσεις από εταιρίες. Τα αναπαραστασιακά στοιχεία με τη χαμηλότερη συχνότητα είναι η αξιοποίηση του φυσικού και του πολιτιστικού περιβάλλοντος. Σε πολιτιστικό επίπεδο προσδοκούν τη σύνδεση της παράδοσης με την εξέλιξη και την τεχνολογία αλλά ανησυχούν για την ταχεία απώλεια των πολιτιστικών διαθεσίμων. Για την προστασία και διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος επιθυμούν το νομικό προσδιορισμό των χρήσεων γης.

Συγκρίνοντας το περιεχόμενο της αναπαραστάσης του μέλλοντος των Τζουμέρκων και του Δήμου Μετσόβου παρατηρούμε ότι υπάρχει μία διαφοροποίηση των προσδοκιών όσον αφορά το μέλλον, κυρίως στο επίπεδο της προσβασιμότητας. Η κατασκευή της Εγνατίας οδού φαίνεται να είναι καθοριστική, διότι επέλυσε σε μεγάλο βαθμό το ζήτημα της προσβασιμότητας στο Δήμο Μετσόβου και του έδωσε νέα ώθηση σε οικονομικό επίπεδο. Μία ακόμη διαφοροποίηση προκύπτει στον τομέα του τουρισμού. Η προσδοκία για τη δημιουργία

τουριστικών ενοτήτων στον Δήμο Μετσόβου δεν αποτυπώνεται στις προσδοκίες των κατοίκων της περιοχής των Τζουμέρκων, αφού για πολλούς αποτελούν ήδη ενότητα. Παράλληλα, παρατηρούμε ότι, ενώ στα Τζουμέρκα διαφάνηκε η προσδοκία για την ήπια ενίσχυση του τουρισμού με τη μορφή του αγροτουρισμού, στο Μέτσοβο βασική προσδοκία αποτέλεσε η αξιοποίηση όλων των μορφών τουρισμού. Διαφοροποίηση που πιθανότατα οφείλεται αφενός στην πολύχρονη επαφή του Μετσόβου με τον τουρισμό, αφού στο παρελθόν αποτέλεσε έναν από τους πρώτους χειμερινούς προορισμούς στην Ελλάδα και αφετέρου στην ευκολία πρόσβασης και το πλήθος των τουριστικών διαθεσίμων.

3.2 Διεπιστημονικές προσεγγίσεις

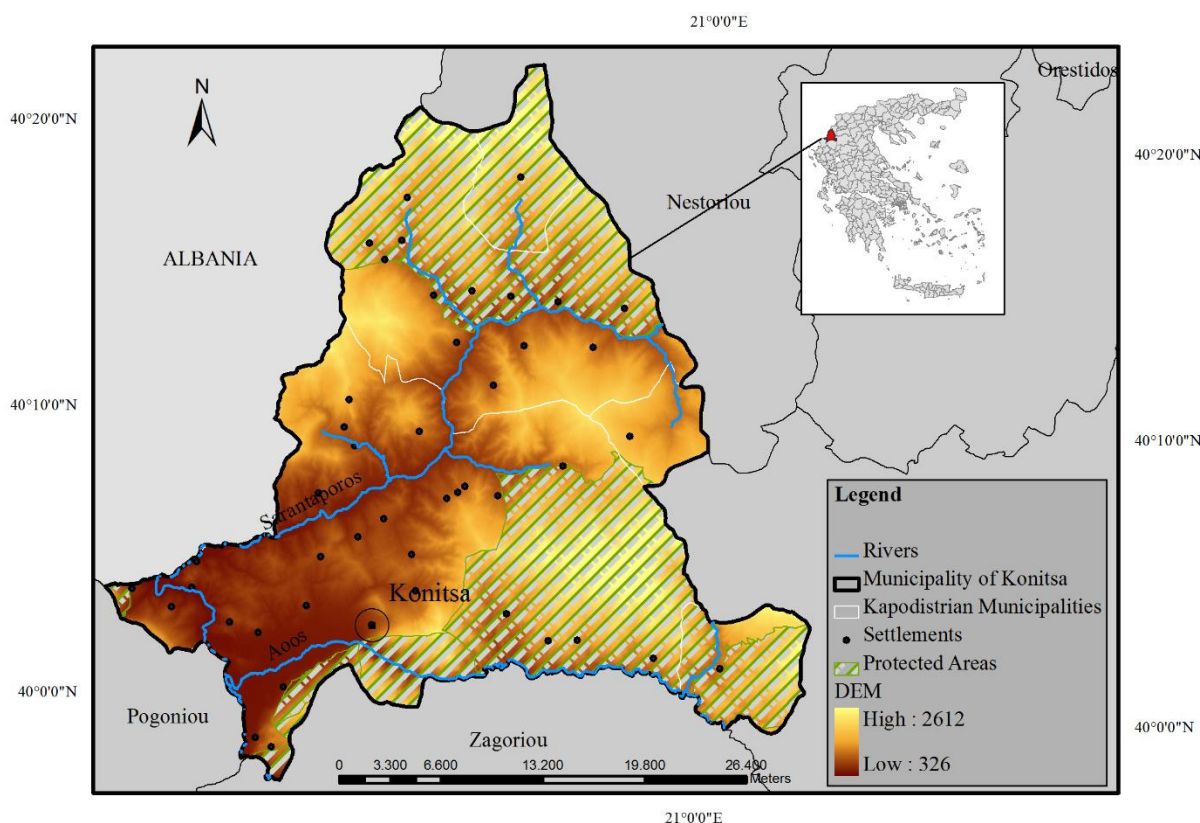
Η σύνθεση του αναπτυξιακού σχεδιασμού και της ανώτερης εκπαίδευσης εφαρμόζεται στα προγράμματα των περισσότερων Ευρωπαϊκών Κρατών (Frank et al. 2014). Παράλληλα, σύμφωνα με τους Ayte and Nettle (2015) η σύνθεση της ολοκληρωμένης διερεύνησης με τη διεπιστημονικότητα αποτελεί νέα πρόκληση, γιατί συνεισφέρει στην παραγωγή νέας γνώσης που μπορεί να υποστηρίξει γενικότερες πολιτικές αλλαγές. Στην περίοδο της γενικευμένης κρίσης την οποία διανύουμε, οι επιπτώσεις της οποίας θα είναι ενδεχομένως μεγαλύτερης διάρκειας στις περιοχές με ιδιαίτερα γεωγραφικά χαρακτηριστικά (Tomaney et al. 2010), είναι επιβεβλημένη η περιγραφή και η τεκμηρίωση γενικότερων πολιτικών αλλαγών στο πλαίσιο ενός νέου οράματος. Φορείς μιας τέτοιας προσπάθειας μπορούν να είναι οι ολόπλευρα μορφωμένοι, ενεργοί, υπεύθυνοι και συνειδητοί πολίτες, (αλλά και οι φορείς, οι συλλογικότητες και οι πρωτοβουλίες τους), αξιοποιώντας τη θεωρία και τη μεθοδολογία της ολοκληρωμένης ανάπτυξης ώστε να συμβάλουν στον σχεδιασμό, τη χάραξη και τη στήριξη σχετικών πολιτικών σε όλα τα επίπεδα για όλα όσα αφορούν τον τόπο τους και τη ζωή τους. Σε αυτό το πλαίσιο, στο μάθημα «Εισαγωγή στις επιστήμες του περιβάλλοντος και της ανάπτυξης» του διεπιστημονικού μεταπτυχιακού προγράμματος «Περιβάλλον και Ανάπτυξη» του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου μεταπτυχιακοί φοιτητές εφαρμόζοντας τη μεθοδολογία της ολοκληρωμένης ανάπτυξης πραγματοποιούν αναπτυξιακές έρευνες για διάφορες περιοχές της Ελλάδας. Αποτέλεσμα αυτής της προσπάθειας ήταν να δημιουργηθούν συλλογικές εργασίες ολοκληρωμένης ανάπτυξης για τι ορεινές περιοχές της Ηπείρου. Δεδομένου του μεγάλου όγκου των εργασιών, της πληθώρας των τεκμηριωμένων αναπτυξιακών προτάσεων αλλά και της δυνατότητας συντονισμού και συνεχούς παρακολούθησης, από το 2009 μέχρι και σήμερα, παρακάτω παρατίθεται η ανασύνθεση, η μετά-ανάλυση και η συστηματοποίηση ορισμένων από τις διεπιστημονικές προσεγγίσεις, με στόχο την ανάδειξη της συστηματικής μεθοδολογίας της ολοκληρωμένης ανάπτυξης αλλά και των ερευνητικών της αποτελεσμάτων για τις περιοχές του Δήμου Κόνιτσας και του Δήμου Σουλίου.

Γράφημα 2: Μεθοδολογική προσέγγιση (Kotsios 2016)

3.2.1 Η περίπτωση του Δήμου Κόνιτσας

Η περιοχή μελέτης οριοθετείται από τα διοικητικά όρια του Δήμου Κόνιτσας, που είναι ένας από τους δήμους της Περιφερειακής Ενότητας των Ιωαννίνων και ανήκει στην ευρύτερη περιοχή της Ηπείρου. Ο δήμος σχηματίστηκε από την ένωση των πρώην Καποδιστριακών Δήμων της Κόνιτσας και των Μαστοροχωριών, καθώς και των Κοινοτήτων της Αετομηλίτσας, του Δίστρατου και της Φούρκας. Η περιοχή μελέτης αποτελείται από 953 km², εκ των οποίων 10,70% είναι γεωργικές εκτάσεις, 86,70% δάση και ημιφυσικές περιοχές, 2,30% υδάτινες επιφάνειες και 0,30% τεχνητές επιφάνειες (Ελληνική Στατιστική Αρχή 2001). Η περιοχή είναι ορεινή και το υψόμετρο κυμαίνεται από 400 έως περίπου 2.497μ. Η περιοχή μελέτης περιλαμβάνει περιοχές που προστατεύονται από το πρόγραμμα Natura 2000 (GR 1320002, GR1310001, GR211002, GR211003, GR1310001, GR1320002). Το 2005, το τμήμα της περιοχής μελέτης χαρακτηρίστηκε ως Εθνικό Πάρκο Βόρειας Πίνδου. Σύμφωνα με την απογραφή της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής το 2011 ο μόνιμος πληθυσμός του Δήμου είναι 6.362 άτομα, ο νόμιμος 10.514 και ο de facto 6.342. Στον πρωτογενή τομέα εργάζεται το 21,00% του οικονομικά ενεργού πληθυσμού, στον δευτερογενή τομέα το 21,00% και στον τριτογενή τομέα το 58,00%.

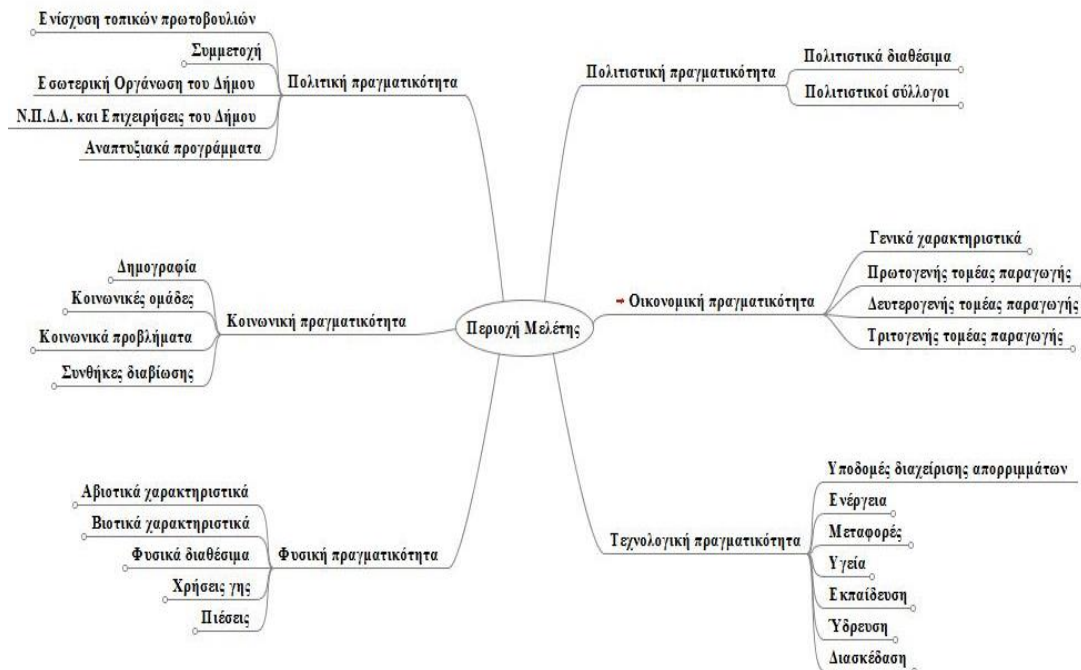

Χάρτης 2: Ο Καλλικρατικός Δήμος Κόνιτσας

Για την υλοποίηση του πρώτου βήματος της μεθοδολογίας σε πρώτη φάση αναλύθηκαν οι αναπτυξιακές στρατηγικές που έλαβαν χώρα τα τελευταία χρόνια στην περιοχή του Καλλικρατικού Δήμου Κόνιτσας και στη συνέχεια πραγματοποιήθηκε συνάντηση με φορείς των πρωτοβουλιών ανάπτυξης, όπου και τεκμηριώθηκε η αναγκαιότητα για μια ολοκληρωμένη αναπτυξιακή πορεία. Πιο συγκεκριμένα, με τη μέθοδο της ανάλυσης περιεχομένου κωδικοποιήθηκαν οι στρατηγικές που περιγράφονται στο επιχειρησιακό σχέδιο του Δήμου για την περίοδο 2012-2014, στη «Μελέτη Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου σε Τμήμα Έκτασης του

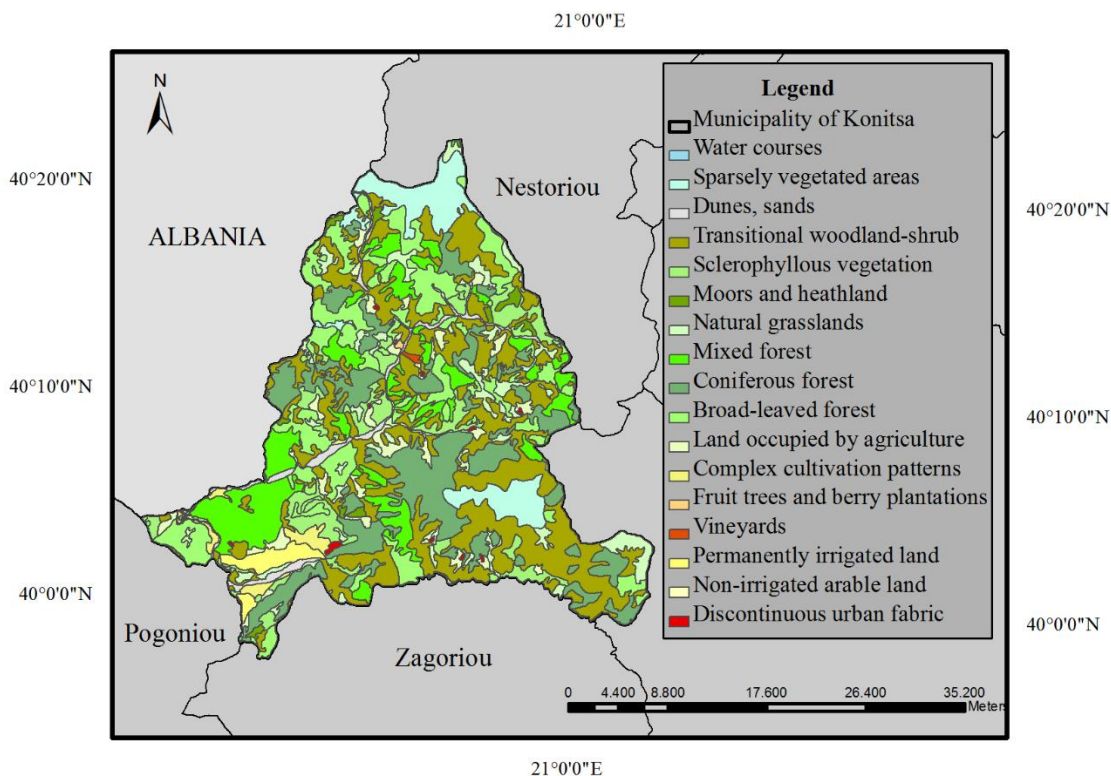
Διευρυμένου Δήμου Κόνιτσας», στο «Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Τοπικής Δράσης για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη της Κόνιτσας» καθώς και στις αποφάσεις του Δημοτικού Συμβουλίου από 1-10-2010 και έπειτα μέσω του δικτυακού τόπου «Διαύγεια». Στη συνέχεια, ακολούθησε επίσκεψη της διεπιστημονικής ομάδας στην περιοχή, όπου πραγματοποιήθηκε συζήτηση με τους φορείς της περιοχής και καταγραφή των απόψεων για τα ζητήματα που απασχολούν την περιοχή.

Σε δεύτερη φάση επιλέχθηκαν οι παράμετροι διερεύνησης της πραγματικότητας (Διάγραμμα 1) με τους ανάλογους δείκτες και ακολούθησε η βιβλιογραφική και εμπειρική διερεύνηση τους μετά από εκτενή συζήτηση στο πλαίσιο των διεπιστημονικών ομάδων.

Γράφημα 3: Πεδία διερεύνησης

Η ανάλυση των στοιχείων που συγκροτούν την πραγματικότητα της περιοχής ανέδειξε τα προβλήματα, τους περιορισμούς, τις δυνατότητες αλλά και τις προοπτικές για την Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη της περιοχής μελέτης. Όσον αφορά στη φυσική πραγματικότητα της περιοχής, οι αντικειμενικές αναπτυξιακές δυνατότητες προκύπτουν από την ύπαρξη παρθένων δασών και βιότοπων υψηλής οικολογικής σημασίας, τα μοναδικά είδη χλωρίδας και πανίδας, τους γεωμορφολογικούς σχηματισμούς και τους πλούσιους υδατικούς πόρους, που θα μπορούσαν να αποτελέσουν τη βάση για την προώθηση του οικοτουρισμού, του φυσιολατρικού αλλά και του επιστημονικού τουρισμού. Οι περιβαλλοντικές φορτίσεις που προκύπτουν από την ανυπαρξία τόσο του βιολογικού καθαρισμού στην πόλη της Κόνιτσας όσο και σταθμών μεταφόρτωσης απορριμμάτων σε συνάρτηση με το μεγάλο κόστος μεταφοράς των απορριμμάτων στα Ιωάννινα και την έλλειψη διαχειριστικού σχεδίου για τα δημοτικά δάση, σκιαγραφούν τα βασικότερα προβλήματα στην αναπτυξιακή πορεία της περιοχής. Αντικειμενικούς αναπτυξιακούς περιορισμούς αποτελούν η γεωγραφική θέση της περιοχής, η συχνή εμφάνιση κατολισθητικών δεδομένων και ο κίνδυνος υποβάθμισης των διαθεσίμων της περιοχής από την υπέρμετρη ανάπτυξη του τουρισμού.

Χάρτης 3: Χρήσεις γης περιοχής μελέτης (Corine Landcover)

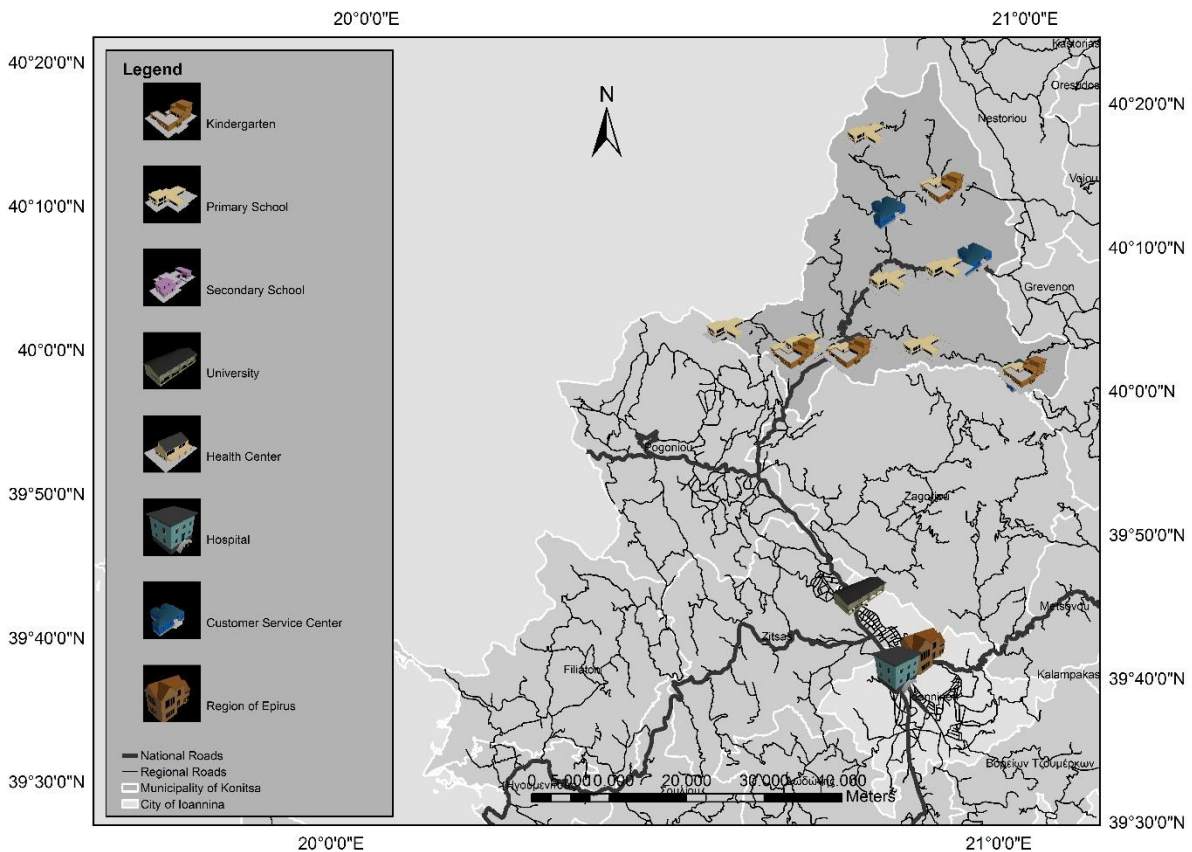
Η διερεύνηση των στοιχείων της οικονομικής δραστηριότητας ανέδειξε τη χαμηλή αναλογία του οικονομικά ενεργού-ανενεργού πληθυσμού. Στον πρωτογενή τομέα, παρατηρήθηκε μείωση του αγροτικού δυναμικού, κατακερματισμός του κλήρου, η δάσωση «δυνάμει» παραγωγικών εκτάσεων και η έλλειψη υποστηρικτικών υποδομών σε μία περίοδο που συνυπάρχει από τη μια πλευρά η αυξητική τάση στις τιμές αγροτικών εφοδίων και ζωοτροφών και από την άλλη η εισαγωγή αγροτικών προϊόντων αμφιβόλου ποιότητας αλλά δελεαστικής τιμής. Η απουσία χωροθέτησης βιοτεχνικής – βιομηχανικής ζώνης σε συνάρτηση με την απουσία εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού, την εγκατάλειψη παραδοσιακών επαγγελμάτων και την έλλειψη υποστηρικτικών υποδομών σε συνάρτηση με το δαιδαλώδες νομικό πλαίσιο αποτέλεσαν τα κύρια προβλήματα του αποδυναμωμένου δευτερογενούς τομέα παραγωγής. Η μονόπλευρη ανάπτυξη των τουριστικών επιχειρήσεων και των υπηρεσιών είχε ως επακόλουθο την εξάρτηση της περιοχής τόσο από τους δημόσιους υπαλλήλους που εργάζονται στην περιοχή όσο και από τον εποχιακό τουρισμό. Ωστόσο, σε οικονομικό επίπεδο οι δυνατότητες σήμερα του Δήμου Κόνιτσας αλλά και της περιοχής που τον πλαισιώνουν, του Νομού Ιωαννίνων και της Ηπείρου, μοιάζουν ευνοϊκές. Σε αυτό έχουν συντελέσει σε μείζονα βαθμό οι γεωπολιτικές εξελίξεις που έχουν λάβει χώρα και επαναπροσδιορίζουν το ρόλο της Ηπείρου σε σταυροδρόμι συγκοινωνιακό, ενεργειακό και επικοινωνιακό καθώς και η αναγνωρισμένη πλέον και σε ευρωπαϊκό επίπεδο διατροφική αξία των προϊόντων των ορεινών περιοχών που μπορεί να αποτελέσει τη βάση επανεκκίνησης της παραγωγικής διαδικασίας της περιοχής, θέτοντας εναλλακτικά πρότυπα παραγωγής, διανομής, απασχόλησης και κατανάλωσης.

Η σταθερή μείωση του μόνιμου πληθυσμού της περιοχής, η χαμηλή πληθυσμιακή πυκνότητα και τα ολιγομελή νοικοκυριά, ο γηρασμένος πληθυσμός συνήθως χαμηλού μορφωτικού επιπέδου και η αδυναμία του κεντρικού κράτους να κατανοήσει τις ιδιαίτερες διασυνωριακές σχέσεις, αλληλεπιδράσεις και αλληλεξαρτήσεις, η διακίνηση ναρκωτικών και το λαθρεμπόριο αποτελούν τα βασικότερα κοινωνικά προβλήματα της περιοχής. Η παρακαταθήκη που άφησαν οι μορφές κοινωνικής οργάνωσης που ιστορικά είχαν αναπτυχθεί στην περιοχή και παρείχαν

λύσεις σε δύσκολες εποχές, σε συνάρτηση με την εμφανή πλέον τάση για εγκατάσταση νέων ανθρώπων με νέες αντιλήψεις στην περιοχή της Κόνιτσας, θα μπορούσε να συνεισφέρει θετικά στην αναγέννηση της περιοχής, να δώσει διέξοδο στους ανθρώπους που την αναζητούν, να προσφέρει νέα πρότυπα ανάπτυξης αυτονομίας και αυτοδιαχείρισης. Εκτός αυτού, το μέγεθος του αναξιοποίητου χώρου δημιουργεί δυνατότητες για τη χωροθέτηση διάφορων δραστηριοτήτων και χρήσεων γης.

Τα σημαντικά πολιτιστικά διαθέσιμα της περιοχής τόσο σε επίπεδο υλικής όσο και άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον και μπορούν να αποτελέσουν βασικό πυλώνα του αναπτυξιακού σχεδιασμού. Παρόλ' αυτά, διατηρητέα κτίρια, ιστορικά και αρχιτεκτονικά μνημεία παραμένουν αναξιοποίητα, οι παραδοσιακοί οικισμοί εγκαταλελειμμένοι και τα αρχαιολογικά μουσεία κλειστά. Οι παραδοσιακές ασχολίες των κατοίκων χάνονται στον χρόνο όπως και οι ιστορικές μαρτυρίες. Το σύγχρονο οικιστικό περιβάλλον, που αναπτύχθηκε άναρχα και πολλές φορές χωρίς σεβασμό στην παράδοση και την πλούσια πολιτισμική κληρονομιά του τόπου, έρχεται σε σύγκρουση και δυσαρμονία με το παλιό, που τις περισσότερες φορές εγκαταλείπεται τελείως ή δεν εντάσσεται ομαλά στο σύγχρονο οικιστικό ιστό, όπως συμβαίνει στο κέντρο της Κόνιτσας. Έτσι, από τη μια έχουμε ολόκληρους οικισμούς, χαρακτηρισμένους παραδοσιακούς, που ενώ διατηρούν σχεδόν ανέπαφο τον παραδοσιακό αρχιτεκτονικό τους πλούτο, έχουν εγκαταλειφθεί και δεν αξιοποιούνται. Από την άλλη πλευρά, στο κέντρο του Δήμου, στην πόλη της Κόνιτσας τα περισσότερα παραδοσιακά κτίρια έχουν κατεδαφιστεί ή αλλοιωθεί με την πάροδο του χρόνου και όσα έχουν διασωθεί και θυμίζουν κάτι από την παλιά αρχιτεκτονική φυσιογνωμία της παραμένουν κενά και αναξιοποίητα.

Σε πολιτικό επίπεδο ο νέος Δήμος προέκυψε με τη συνένωση των καποδιστριακών Δήμων Κόνιτσας και Μαστοροχωρίων και των Κοινοτήτων Αετομηλίτσας, Δίστρατου και Φούρκας. Με την ένωση αυτή, σε μεγάλο βαθμό καταργήθηκε η ιδιαιτερότητα της κάθε περιοχής, αφού δημιουργήθηκε μια μη συμπαγής δημοτική ενότητα με πολλά λειτουργικά, διοικητικά, οικονομικά, κοινωνικά προβλήματα, καθώς το σύνολο της περιοχής δεν χρήζει της ίδιας μεταχείρισης. Πολλές από τις υπηρεσίες του Δήμου μεταφέρονται ουσιαστικά όχι απλά απ' τις παλαιότερες δημοτικές ενότητες του αλλά και από το σύνολο του νέου Δήμου στο μεγαλύτερο κέντρο, τα Ιωάννινα. Πληγή για τον Δήμο, αποτελεί και η μετακίνηση των υπαλλήλων σε πιο κεντρικούς Δήμους, επιφέροντας μεγαλύτερο πλήγμα στο ήδη υπάρχον δημογραφικό πρόβλημα, αναγκάζοντας ολόκληρες οικογένειες να εγκατασταθούν στα Ιωάννινα. Η απομόνωση των ορεινών οικισμών του Δήμου λόγω φυσικού αναγλύφου ή δύσβατου οδικού δικτύου, κυρίως τους χειμερινούς μήνες, η υπολειτουργία των εκπαιδευτικών υποδομών και η συγκέντρωση των περισσότερων σχολείων και φροντιστηρίων στην πόλη της Κόνιτσας, το υψηλό κόστος συντήρησης της Μαθητικής Εστίας και του Κέντρου Μέριμνας, η έλλειψη νοσηλευτικού προσωπικού και ιατρικού εξοπλισμού αποτελούν τα βασικά προβλήματα στον τομέα των υποδομών. Η γειτνίαση με την πόλη των Ιωαννίνων, όμως, λειτουργεί υποστηρικτικά στα ζητήματα υγείας και παιδείας.

Χάρτης 4: Κυριότερες υποδομές ευρύτερης περιοχής μελέτης

Για τη διατύπωση και τεκμηρίωση εναλλακτικών αναπτυξιακών σεναρίων Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης της περιοχής οι διεπιστημονικές ομάδες ακολούθησαν ένα συνδυασμό «από τα κάτω» και «από τα πάνω» προσεγγίσεων, με στόχο αρχικά την περιγραφή δράσεων, οι οποίες θα απαντούν στα προβλήματα της περιοχής και, στη συνέχεια, την ομαδοποίησή τους σε μέτρα και αναπτυξιακούς άξονες με βάση τις γενικότερες αξιακές προκείμενες που ενσωματώνουν την πολυδιάστατη φυσική και κοινωνικοοικονομική πραγματικότητα, σε μια προσπάθεια ολοκληρωμένης και όχι μονοδιάστατης οικονομικής ανάπτυξης. Η διαφοροποίηση των σεναρίων έγκειται στην ένταξη του στοιχείου της χρονικής πραγματοποίησης των επιμέρους δράσεων που εξαρτάται από πολυδιάστατους παράγοντες. Οι παράγοντες αυτοί, με βασικό οδηγό τον χρόνο έγκεινται στην κοινωνική συμμετοχή και στην κοινωνική αποδοχή των επιμέρους δράσεων και μέτρων του εκάστοτε σεναρίου, στην κινητοποίηση και εγρήγορση των αντίστοιχων φορέων αλλά και σε ποικίλα ακόμα κοινωνικά, οικονομικά, περιβαλλοντικά, πολιτικά, πολιτισμικά κριτήρια, με βάση τα οποία θα πρέπει να γίνει η αξιολόγηση των σεναρίων από τους φορείς και τους κατοίκους της περιοχής.

Οι άξονες που προέκυψαν βάσει της ανάλυσης των στοιχείων τα οποία συγκροτούν τη δυναμική της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας είναι:

- ΑΞΟΝΑΣ 1: Προστασία & Διατήρηση του Φυσικού Περιβάλλοντος
- ΑΞΟΝΑΣ 2: Αξιοποίηση του Φυσικού Πλούτου
- ΑΞΟΝΑΣ 3: Ανασυγκρότηση των Τομέων Παραγωγής
- ΑΞΟΝΑΣ 4: Διαχείριση & Ανάδειξη του Πολιτισμικού Πλούτου
- ΑΞΟΝΑΣ 5: Εσωτερική και Διασυνοριακή Πολιτική
- ΑΞΟΝΑΣ 6: Κοινωνικές Υποδομές και Κοινωνικό Κεφάλαιο

Οι δύο πρώτοι άξονες αφορούν στο φυσικό περιβάλλον, καθώς η περιοχή χαρακτηρίζεται από πλούσιο φυσικό πλούτο, μοναδική βιοποικιλότητα, σπάνια οικοσυστήματα πανίδας και χλωρίδας και πλούσια αναξιοποίητα φυσικά διαθέσιμα. Η απaráμιλλη φυσική αισθητική, πολιτισμική και οικολογική αξία της περιοχής είναι συνυφασμένη με την ορεινή της υπόσταση, τη γεωγραφική της θέση και την ιστορία της. Ταυτόχρονα, οι άξονες αυτοί ενσωματώνουν στοιχεία της οικονομικής, κοινωνικής, πολιτικής και πολιτισμικής πραγματικότητας, αξιοποιώντας ταυτόχρονα την τεχνική-τεχνολογική γνώση και τη διεπιστημονικότητα. Ο πρώτος άξονας «Προστασία & Διατήρηση του Φυσικού Περιβάλλοντος» και τα ακόλουθα μέτρα επιδιώκουν την ολοκληρωμένη ανάπτυξη της φυσικής και κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας, η οποία όμως μπορεί να επιτευχθεί μόνο με την αλληλεπίδραση και των υπολοίπων αξόνων που ακολουθούν. Στον άξονα αυτό, δίνεται μεν έμφαση στο φυσικό περιβάλλον της περιοχής, όχι σε μια στεγνή προσπάθεια μουσειακής διατήρησης και προστασίας του αλλά ουσιαστικής ανάδειξης και αλληλεπίδρασης του με τον άνθρωπο και τις δραστηριότητές του. Τα μέτρα και οι δράσεις που προτείνονται είναι ρεαλιστικά και πραγματοποιήσιμα, επιδιώκοντας την αρμονική διαλεκτική σχέση Ανθρώπου και Φύσης.

Ακολουθεί ο δεύτερος άξονας «Αξιοποίηση του Φυσικού Πλούτου» που μέσα από ολοκληρωμένες προτάσεις και μέτρα ενισχύει την ισόρροπη ανάπτυξη του Δήμου με βάση κυρίως τα φυσικά διαθέσιμα της περιοχής σε συνδυασμό πάντα με τον ολοκληρωμένο σχεδιασμό διαχείρισης και αξιοποίησής τους. Καθώς ο άνθρωπος αποτελεί αναπόσπαστο και όχι κυρίαρχο κομμάτι της πραγματικότητας, δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς τη φύση και ταυτόχρονα επηρεάζεται και επηρεάζει κάθε δραστηριότητα σ' αυτή. Ο πολιτισμός που διαμορφώνει ο άνθρωπος μέσα σ' αυτή αντανακλά τη σχέση του με τη φύση και συνδέεται άρρητα με την εξέλιξή του. Έτσι, οι άξονες που αφορούν στο περιβάλλον μπορούν να λειτουργήσουν μόνο σε ένα σενάριο που περιλαμβάνει την ταυτόχρονη σύμμετρη ανάπτυξη των υπολοίπων τομέων της φυσικής και κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας, σε διαρκή σχέση αλληλεπίδρασης και αλληλεξάρτησης μεταξύ τους.

Ο τρίτος άξονας «Ανασυγκρότηση των Τομέων Παραγωγής» αποτελεί βασική κατεύθυνση για τη γενικότερη αναδιάρθρωση της οικονομίας της περιοχής. Ωστόσο, τα μέτρα και οι δράσεις που προτείνονται δεν αφορούν αποκλειστικά τη μονοδιάστατη οικονομική ανάπτυξη του Δήμου αλλά όπως και τα παραπάνω, στοχεύουν σε μια ολοκληρωμένη αντιμετώπιση των προβλημάτων, ενισχύοντας ταυτόχρονα όλους τους υπόλοιπους τομείς. Η πρακτική της αρχικά υπέρμετρης ανάπτυξης του οικονομικού τομέα σε βάρος των υπολοίπων και η λανθασμένη αντίληψη της επακόλουθης ανάπτυξης των υπόλοιπων τομέων, αφού θα έχουμε επιτύχει πρώτα την οικονομική, έχει αποδείξει στο παρελθόν τόσο σε τοπικό όσο και σε εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο πως όχι μόνο δεν μπορεί να εφαρμοστεί αλλά οδηγεί σε αδιέξοδα και μονοδιάστατες λύσεις. Ο μειωμένος πρωτογενής τομέας που επί χρόνια αποτελούσε ισχυρή δυναμική της περιοχής, σε συνδυασμό με τον ελλιπή δευτερογενή και τον πρόσφατα αποδυναμωμένο τριτογενή, λόγω του προγράμματος «Καλλικράτης» στο Δήμο της Κόνιτσας, έχει οδηγήσει την περιοχή σε δυσχερή οικονομική κατάσταση με ποικίλες επιρροές στις υπόλοιπες διαστάσεις της κοινωνίας. Η ανάπτυξη των τομέων παραγωγής και η καλύτερη οργάνωσή τους κάτω από συγκεκριμένα μέτρα και πρακτικές μπορεί να λειτουργήσει καθοριστικά στην ολοκληρωμένη ανάπτυξη του Δήμου. Παρόλ' αυτά, επιτακτική κρίνεται η ανάγκη ενσωμάτωσης στον σχεδιασμό στοιχείων της γενικότερης αρνητικής οικονομικής συγκυρίας που διανύουμε, με έμφαση, όμως, στις δυνατότητες της κοινωνικής δυναμικής, τόσο τοπικά στο Δήμο όσο και στο ευρύτερο πολιτικό και κοινωνικό σκηνικό, προτάσσοντας το συλλογικό και όχι το ατομικό συμφέρον, τις συλλογικές και όχι τις ατομικές λύσεις και τις ολοκληρωμένες συλλογικές δράσεις που δεν αποσκοπούν στο πρόσκαιρο και ατομικό κέρδος.

Ο τέταρτος άξονας «Διαχείριση και Ανάδειξη του Πολιτισμικού Πλούτου» εμπεριέχει μέτρα που συνδέονται με το πλούσιο πολιτισμικό απόθεμα της περιοχής. Οι πολιτιστικοί πόροι της

περιοχής παρουσιάζουν ποικιλότητα που οφείλεται τόσο στη γεωγραφία όσο και στην ιστορία του τόπου, συνεπώς συνδέεται άμεσα και με το φυσικό και κοινωνικό υπόβαθρό του. Οι συνεχείς αλλαγές του ιστορικού ιστού των οικισμών σε συνδυασμό με τη φθορά λόγω της εγκατάλειψης ή και σε κάποιες περιπτώσεις της ανθρώπινης επέμβασης, οδηγούν σταδιακά στην εξαφάνιση του πλούσιου πολιτισμικού αποθέματος, που αποτελεί ζωντανό εκφραστή της ιστορίας και της μνήμης της περιοχής. Η ιστορία της περιοχής σήμερα όχι μόνο δεν αναδεικνύεται ως θύλακας του τοπικού πολιτισμού, αλλά εγκαταλείπεται, με αποτέλεσμα να περιπέσει με την πάροδο του χρόνου στη λήθη. Τα μέτρα και οι δράσεις που προτείνονται πηγάζουν από την πλούσια πολιτισμική κληρονομιά της περιοχής, έχοντας όμως τόσο αναφορές όσο και εφαρμογή στο σήμερα, αξιοποιώντας και συνδέοντας την πολυδιάστατη και ολοκληρωμένη φύση της φυσικής και κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας μέσα από το πρίσμα του πολιτισμού. Αρωγοί στην προσπάθεια αυτή, όπως και στους παραπάνω άξονες, πρέπει να είναι όχι μόνο οι αντίστοιχοι φορείς και οι ιδιώτες αλλά όλοι οι πολίτες του Δήμου και ο καθένας χωριστά, σε ένα κλίμα μαχητικής συνύπαρξής τους.

Ο πέμπτος άξονας «Εσωτερική και Διασυνοριακή Πολιτική» αφορά στην ιδιαιτερότητα του συγκεκριμένου Δήμου λόγω της γεωγραφικής και ιστορικής του θέσης με τη γειτονική Αλβανία. Ο ίδιος ο μεθοριακός χαρακτήρας της περιοχής αλλά και το φαινόμενο της μετανάστευσης προσδίδουν στο Δήμο της Κόνιτσας ένα διακρατικό ρόλο ανάμεσα στις δύο χώρες. Ο άξονας αυτός εμπεριέχει μέτρα και δράσεις τόσο οικονομικά όσο και κοινωνικοπολιτικά και πολιτισμικά σε μια προσπάθεια αποκατάστασης της ιστορικής, κοινωνικής, οικονομικής και πολιτισμικής ενότητας που ίσχυε στο παρελθόν μεταξύ των κοινοτήτων και των εθνοτικών ομάδων, δημιουργώντας ένα κοινό πεδίο μεταξύ των δύο κρατών.

Κοινός παρονομαστής όλων των παραπάνω αξόνων, αποτελεί η σπουδαιότητα της κοινωνικής δυναμικής, αξιοποιώντας το ανθρώπινο δυναμικό, τις συμμετοχικές διαδικασίες, τη διεπιστημονικότητα, την καινοτομία και τις νέες τεχνολογίες. Η κατεύθυνση αυτή που αποτελεί τον έκτο και τελευταίο άξονα «Κοινωνικές υποδομές και κοινωνικό κεφάλαιο», διατρέχει, αλληλοεπιδρά και ενσωματώνεται με όλους τους υπόλοιπους άξονες και θα μπορούσε να περιγραφεί ως ένα σημείο με την έννοια του κοινωνικού κεφαλαίου. Με την έννοια που έχουν αποδώσει στον όρο στον όρο οι P. Bourdieu (1986), J. Coleman (1990) και R. Putnam (1993), πρόκειται ουσιαστικά για το σύνολο των μη οικονομικών πόρων, πραγματικών ή φανταστικών, που αποδίδονται σε άτομα, ομάδα ή σε ένα δίκτυο κοινωνικών σχέσεων και χαρακτηρίζονται από εμπιστοσύνη, αμοιβαιότητα και κοινά αποδεκτούς κανόνες συμπεριφοράς, που διευκολύνουν τη συνεργασία και τη συλλογική δράση των ανθρώπων, με στόχο το γενικό συμφέρον.

Στον πίνακα 5 παρουσιάζονται τα τρία εναλλακτικά σενάρια ολοκληρωμένης ανάπτυξης. Σε πρώτη φάση οι άμεσες ολοκληρωμένες λύσεις, σε δεύτερη φάση ο μεσοπρόθεσμος σχεδιασμός που περιλαμβάνει και τις άμεσες δράσεις και τέλος το μακρόπνοο σχέδιο όπου προτείνει δράσεις συμπεριλαμβάνοντας και τα άλλα δύο σχέδια.

Πίνακας 5: Σενάρια Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης για το Δήμο Κόνιτσας

ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΚΑΙ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ ΦΥΣΙΚΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΜΑΚΡΟΠΙΝΟΥ ΣΧΕΔΙΟ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ	ΜΕΣΟΠΡΟΘΕΣΜΟΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΑΜΕΣΣΕΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΕΣ ΛΥΣΕΙΣ	Εφαρμογή νομοθεσίας και συνεχής παρακολούθηση Χρήση νέων τεχνολογιών αιχμής (τηλεπισκόπηση, ψηφιακές επεξεργασίες και Γ.Σ.Π) Συχνοί έλεγχοι από τους φορείς Οριοθέτηση κυνηγετικού χώρου Εκτροφή θηραμάτων Καταγραφή γλωρίδας και πανίδας	Ολοκληρωμένη Διαχείριση Λυμάτων και Απορριμμάτων Χωροθέτηση Σ.Μ.Α. Λειτουργία ανακύκλωσης με τη χρήση της διαλογής στην πηγή Οικιακή κομποστοποίηση υπολειμμάτων	Ενημέρωση και ενυπάρχουσα ευαισθητοποίηση Ενίσχυση και αξιοποίηση Κ.Π.Ε. Διαδραστικότητα μέσω αμφίδρομης επικοινωνίας με προσωπικούς υπολογιστές και ενημέρωση Συνεργασία με άλλους ορεινούς Δήμους
		Σύναξη νέου Διαχειριστικού Σχεδίου Κοινωνικός έλεγχος	Βιολογικός καθαρισμός	Ένταξη των επιστημών περιβάλλοντος & ανάπτυξης ορεινών περιοχών στην εκπαίδευση Εθελοντισμός
ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΚΑΙ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ ΦΥΣΙΚΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΜΑΚΡΟΠΙΝΟΥ ΣΧΕΔΙΟ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ	ΜΕΣΟΠΡΟΘΕΣΜΟΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΑΜΕΣΣΕΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΕΣ ΛΥΣΕΙΣ	Συνεργασία με περιβαλλοντικές οργανώσεις και πανεπιστήμια Οριοθέτηση χρήσεων γης Σύναξη Ολοκληρωμένου Διαχειριστικού Σχεδίου Καλλιέργεια κοινωνικής συνείδησης	Αποκατάσταση Χ.Α.Δ.Α. Ένταξη σε περιφερειακό σχεδιασμό για επεξεργασία υπολειμμάτων	Δημιουργία ολοκληρωμένου δικτύου μεταξύ ορεινών Δήμων
		Αξιοποίηση φυσικών διαθεσίμων Πρωτοβουλίες του Δήμου για ενεργειακή αυτονομία Τυποποίηση – μεταποίηση δασικών προϊόντων και φαρμακευτικών φυτών	Ολοκληρωμένο σύστημα διαχείρισης υδάτων Χρήση τηλεπισκόπησης και Γ.Σ.Π για πρόληψη φυσικών καταστροφών Προώθηση της δημιουργίας σταθμών ελέγχου της ποιότητας των υδάτων του Λάου	Πολιτικές οργάνωσης του χώρου Ζώνες καλλιέργειών σύμφωνα με το πρόγραμμα Νέα Γη Δημιουργία παρατηρητηρίων και πυροφυλακίων
ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΦΥΣΙΚΟΥ ΠΛΟΥΤΟΥ ΜΑΚΡΟΠΙΝΟΥ ΣΧΕΔΙΟ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ	ΜΕΣΟΠΡΟΘΕΣΜΟΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΑΜΕΣΣΕΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΕΣ ΛΥΣΕΙΣ	Αξιοποίηση βιομάζας Έρευνα για τη λεπτομερή εκτίμηση του δυναμικού Διερεύνηση της δυνατότητας κατασκευής Λατομείου πέτρας	Προστασία επιφανειακών και υπόγειων υδάτων Εφαρμογή οδηγίας 2000/60	Χρήση σύγχρονων τηλεπισκοπικών μεθόδων για καταγραφή και παρακολούθηση ποιοτικών και ποσοτικών χαρακτηριστικών χρήσεων / καλύψεων γης Εντοπισμός περιοχών για τη δημιουργία κτηνοτροφικών πάρκων
		Συνεργασία δημόσιου, ιδιωτικού και κοινωνικού τομέα για αξιοποίηση Α.Π.Ε	Κατασκευή ολοκληρωμένου δικτύου όμβριων υδάτων σε όλο τον Δήμο Ολοκληρωμένη μελέτη και μέθοδοι εξοικονόμησης υδάτων για ύδρευση και άρδευση	Ζώνη βιοκλιματικών σπιτιών Χωροθέτηση ζώνης βιολογικής καλλιέργειας Χωροθέτηση στις παρόχθιες περιοχές, ζωνών βιολογικής ιχθυοκαλλιέργειας
ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΜΑΚΡΟΠΙΝΟΥ ΣΧΕΔΙΟ	ΜΕΣΟΠΡΟΘΕΣΜΟΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΑΜΕΣΣΕΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΕΣ ΛΥΣΕΙΣ	Ενίσχυση πρωτογενούς τομέα παραγωγής Αξιοποίηση ανθρώπινου δυναμικού Κίνητρα αξιοποίησης εγκαταλελειμμένων εκτάσεων Αξιοποίηση των κήπων των χωριών Αξιοποίηση για την παραγωγή υψηλής ποιότητας αγροτικών προϊόντων Εκσυγχρονισμός παραγωγικής διαδικασίας	Διαχείριση δευτερογενούς τομέα Αξιοποίηση της ιστορικής παράδοσης των βιογιατρών για τη δημιουργία βιοτεχνίας φυσικού φαρμάκου Επαναλειτουργία δημοτικών σφαγείων Αξιοποίηση δασικών προϊόντων και γεωργικών υπολειμμάτων	Ενίσχυση τριτογενούς τομέα Τουριστικά θεματικά πάρκα αναβίωσης του παραδοσιακού τρόπου ζωής Ανάδειξη τοπικών προϊόντων Συγκέντρωση και ανάδειξη εναλλακτικών αθλητικών δραστηριοτήτων Διάνοιξη -

		<p>Διοργάνωση σεμιναρίων Διερεύνηση για επαναλειτουργία Αναγνωστοπούλειου Γεωργικής Σχολής</p> <p>Αναδιάρθρωση καλλιέργειών Βιολογική κτηνοτροφία Βιολογική ιχθυοκαλλιέργεια Πιστοποίηση προϊόντων Υλοποίηση έργου άρδευσης σε συνδυασμό με αποταμίευση υδάτων Ολοκληρωμένος αναδασμός</p>	<p>Διοργάνωση σεμιναρίων και έρευνα για επαναλειτουργία σχολής Μαστόρων</p> <p>Δημιουργία μονάδων τυποποίησης – μεταποίησης προϊόντων των βουνών Αξιοποίηση υγρών αποβλήτων κτηνοτροφίας</p>	<p>κατασκευή μονοπατιών - πεδίων αναρρίχησης</p> <p>Αξιοποίηση ευρωπαϊκών προγραμμάτων (LEADER, ΕΣΠΑ) με προσαρμογή στη πραγματικότητα του Δήμου</p> <p>Πρόωθηση τοπικών προϊόντων μέσω δικτύου ηλεκτρονικών πωλήσεων Υποδομές κοινωνικής φιλοξενίας με αξιοποίηση των παιδικών καταστηλώσεων και άλλων εγκαταλελειμμένων υποδομών και σύνδεσή τους με δραστηριότητες της περιοχής</p>
		<p>Ένταξη σε εθνικό Ολοκληρωμένο Αναπτυξιακό Κτηματολόγιο Ολοκληρωμένη διαχείριση λυμάτων</p>	<p>Αξιοποίηση υγρών αποβλήτων κτηνοτροφίας με δημιουργία εγκαταστάσεων παραγωγής βιοαερίου Ανάπτυξη δικτύου μεταποίησης και διανομής</p>	<p>Δημιουργία ολοκληρωμένου τουριστικού δικτύου Κατασκευή ολοκληρωμένου οδικού δικτύου – σύνδεση με εθνικούς οδικούς άξονες Συγκέντρωση δημοσίων υπηρεσιών σε ενιαίο συγκρότημα</p>
<p>ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΥ ΠΛΟΥΤΟΥ ΜΑΚΡΟΠΙΝΟΥ ΣΧΕΔΙΟ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ</p>	<p>ΜΕΣΟΠΡΟΘΕΣΜΟΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ</p>	<p>Αξιοποίηση πολιτισμού σε συνδυασμό με το φυσικό τοπίο</p> <p>Διοργάνωση πολιτιστικών εκδηλώσεων Ανάπτυξη εναλλακτικού τουρισμού Αξιοποίηση της ήδη υπάρχουσας καταγραφής της πολιτισμικής κληρονομιάς</p>	<p>Αξιοποίηση του κτιριακού αποθέματος</p> <p>Κίνητρα για ανάδειξη παραδοσιακών οικισμών Χρήση κτιρίων για πολιτιστικές εκδηλώσεις και συλλόγους</p>	<p>Αξιοποίηση του συνόλου του πολιτισμικού πλούτου</p> <p>Αξιοποίηση της τοπικής παραδοσιακής σοφίας και των παραδοσιακών δεξιοτήτων και υλικών Έρευνα για πιθανότητα επαναλειτουργίας Σχολής Μαστόρων</p>
		<p>Ανάδειξη και προστασία παραδοσιακής αρχιτεκτονικής Ενημέρωση και έρευνα για πιθανή αναβίωση παραδοσιακών επαγγελμάτων σε σχέση με τη φύση</p>	<p>Δημιουργία δικτύου παραδοσιακών και ιστορικών μνημείων Έρευνα για επαναλειτουργία μουσείων και πολιτιστικών χώρων Προστασία και ανάδειξη θρησκευτικών μνημείων</p>	<p>Συνεργασία με Πανεπιστήμια και φορείς Προστασία και ανάδειξη ιστορικού κέντρου Αναβίωση παζαριού Κόνιτσας με τοπικά προϊόντα Ψηφιοποίηση του συνόλου των πολιτισμικών στοιχείων Έρευνα για αναβίωση παραδοσιακών επαγγελμάτων</p>
		<p>Προστασία και ανάδειξη χώρων αρχαιολογικού ενδιαφέροντος Σύνδεση πολιτισμικών στοιχείων μέσω δικτύου μονοπατιών Δημιουργία ερευνητικού πάρκου</p>	<p>Ολοκληρωμένος σχεδιασμός αξιοποίησης των εγκαταλελειμμένων και μη οικισμών</p>	<p>Ολοκληρωμένο δίκτυο διατήρησης και ανάδειξης πολιτισμικής κληρονομιάς</p>
		<p>Ανάπτυξη Διασυνοριακής συνεργασίας</p>	<p>Πολιτική επανακατοίκησης</p>	<p>Υποστηρικτική και οργανωτική πολιτική</p>
<p>ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΑΣΥΝΟΡΙΑΚΗ</p>	<p>ΜΑΚΡΟΠΙΝΟ ΣΧΕΔΙΟ</p>	<p>Αξιοποίηση ευρωπαϊκών προγραμμάτων (INTERREG) Συνεργασία κοινωνικών υποδομών (υγεία, εκπαίδευση) Διερεύνηση της δυνατότητας χωροθέτησης και λειτουργίας του παζαριού Διταλίτσας</p>	<p>Δημιουργία γραφείου αποκέντρωσης Παροχή φιλοξενίας μέχρι να ολοκληρωθεί η εγκατάσταση Συνεργασία με απόδημους και καταγραφή της διαθεσιμότητας για προσφορά στην περιοχή</p>	<p>Κατάρτιση καταλόγου επαγγελμάτων, επιχειρήσεων και υποδομών που λείπουν από το Δήμο Βελτίωση και ενίσχυση της προσβασιμότητας στην εργασία</p>

ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΥΠΟΔΟΜΕΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΜΑΚΡΟΠΡΟΟ ΣΧΕΔΙΟ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΜΕΣΟΠΡΟΦΕΡΣΙΜΟΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΑΜΕΣΕΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΕΣ ΛΥΣΕΙΣ	Ανάπτυξη κοινού δικτύου πολιτισμικών μνημείων Παροχή βοήθειας στο Δήμο Πρεμετής για τη σύσταση γραφείου ανάπτυξης	Παραχώρηση υποδομών σε πανεπιστημιακά ιδρύματα για τη διεξαγωγή έρευνας Παραχώρηση έκτασης για τη δημιουργία οικοκοινοτήτων	Αξιοποίηση ανθρώπινου δυναμικού μεταναστών
	Κατασκευή ολοκληρωμένου διεθνούς οδικού δικτύου	Ολοκληρωμένο δίκτυο αμφίδρομης επικοινωνίας με απόδημους και ενδιαφερόμενους να κατοικήσουν στην περιοχή	Διασυνοριακή συγκοινωνία
	Αξιοποίηση και Δημιουργία Υποδομών Αναδιοργάνωση του Κέντρου Παιδικής Μέριμνας Αρρένων Επαναλειτουργία της Μόνιμης Έκθεσης Φωτογραφίας, της Δημοτικής Βιβλιοθήκης και του Λαογραφικού Μουσείου Βελτίωση οδικού δικτύου για διευκόλυνση συγκοινωνίας	Κοινωνική Συνεργασία –Συνέργεια Συνεργασία των Σχολείων με το Στρατό για τη μείωση του κόστους μεταφοράς των μαθητών ή για τη μεταφορά τους σε δύσκολες συνθήκες Συνεργασία του Δήμου με τους μηχανικούς του στρατοπέδου της Κόνιτσας για την επιδιόρθωση των οχημάτων του Δήμου με μικρότερο κόστος	Συμμετοχική Δημοκρατία Συμβούλια Δημοτών για την προστασία του Φυσικού Περιβάλλοντος και Πολεοδομικές Επιτροπές Γειτονιάς Συνελεύσεις Παραγωγών, ανά κλάδο παραγωγής
	Δημιουργία Αστικού ΚΤΕΛ Εγκατάσταση υποδομών τηλειατρικής τεχνολογίας Δημιουργία κέντρου υδρομηχανικής τεχνολογίας στη Λάκκα του Αώου,	Συνεργασίες παραγωγικών και εκπαιδευτικών φορέων για την υποστήριξη σχεδίων απασχόλησης προσαρμοσμένης στην παραδοσιακή τεχνική εκπαίδευση Παροχή υπηρεσιών κοινωνικής φροντίδας	Κοινωνικός έλεγχος των δράσεων της διοίκησης Λαϊκές Συνελεύσεις
Δημιουργία μονάδων αξιοποίησης του Γεωθερμικού δυναμικού της περιοχής	Συνεργασία Δημοτικών Κ.Ε.Κ, τοπικών αρχών, φορέων, συλλόγων και πολιτών για την κατάρτιση του Τοπικού Προγράμματος Δια Βίου Μάθησης	Τοπικά Δημοψηφίσματα Συμμετοχικοί Προϋπολογισμοί Εγκατάσταση εφαρμογής ηλεκτρονικής ψηφοφορίας(e-voting)	

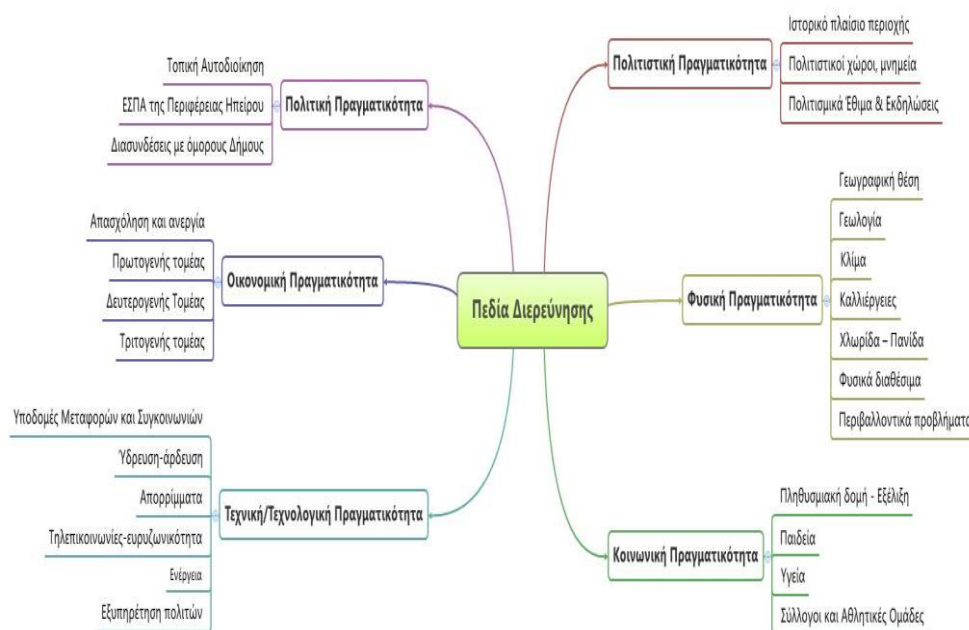
3.2.2 Η περίπτωση του Δήμου Σουλίου

Ο Δήμος Σουλίου όπως και η πλειοψηφία των δήμων της Περιφέρειας Ηπείρου, της ορεινότερης και εξαιρετικά αραιοκατοικημένης περιφέρειας της Ελλάδας και μιας από τις φτωχότερες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, περιλαμβάνει υψηλής αξίας φυσικά και πολιτιστικά διαθέσιμα. Για τον λόγο αυτό και λαμβάνοντας υπόψη την περίοδο της γενικευμένης κρίσης την οποία διανύουμε, είναι επιβεβλημένη η περιγραφή και η τεκμηρίωση ενός νέου οράματος το οποίο πρέπει να ανταποκρίνεται σε πραγματικές κοινωνικές ανάγκες και να περιγράφει τον δρόμο προς τη δημιουργική αξιοποίηση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της φυσικής και κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας κάθε περιοχής. Ο χαρακτήρας ενός τέτοιου οράματος μπορεί να βασίζεται σε μια νέα αναπτυξιακή συλλογιστική, σύμφυτη με τις συσχετίσεις της φύσης και της κοινωνίας και κατά συνέπεια με τη διαλεκτική υπόσταση της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας αλλά και των αλληλεξαρτήσεων, των αλληλεπιδράσεων και των εξελικτικών και επαναστατικών μεταβολών τους. Διότι μια νέα, καλύτερη πραγματικότητα δεν μπορεί παρά να αποτελεί ένα οργανικό «όλον» των πολυδιάστατων και πολύπλοκων σχέσεων, αλληλεξαρτήσεων και αλληλεπιδράσεων των οικονομικών, κοινωνικών, πολιτικών, πολιτισμικών και τεχνικών/τεχνολογικών ενεργημάτων με το φυσικό περιβάλλον και προσπαθειών επίτευξης αυτής της αξιολογικής, και γι' αυτό κάθε φορά διαφορετικής για τους ανθρώπους και τις κοινωνίες τους «καλύτερης» ισορροπίας.

Για την υλοποίηση του πρώτου βήματος της μεθοδολογίας, σε πρώτη φάση διερευνήθηκαν οι διάφορες αντιλήψεις για τις έννοιες της ανάπτυξης και του περιβάλλοντος. Παράλληλα

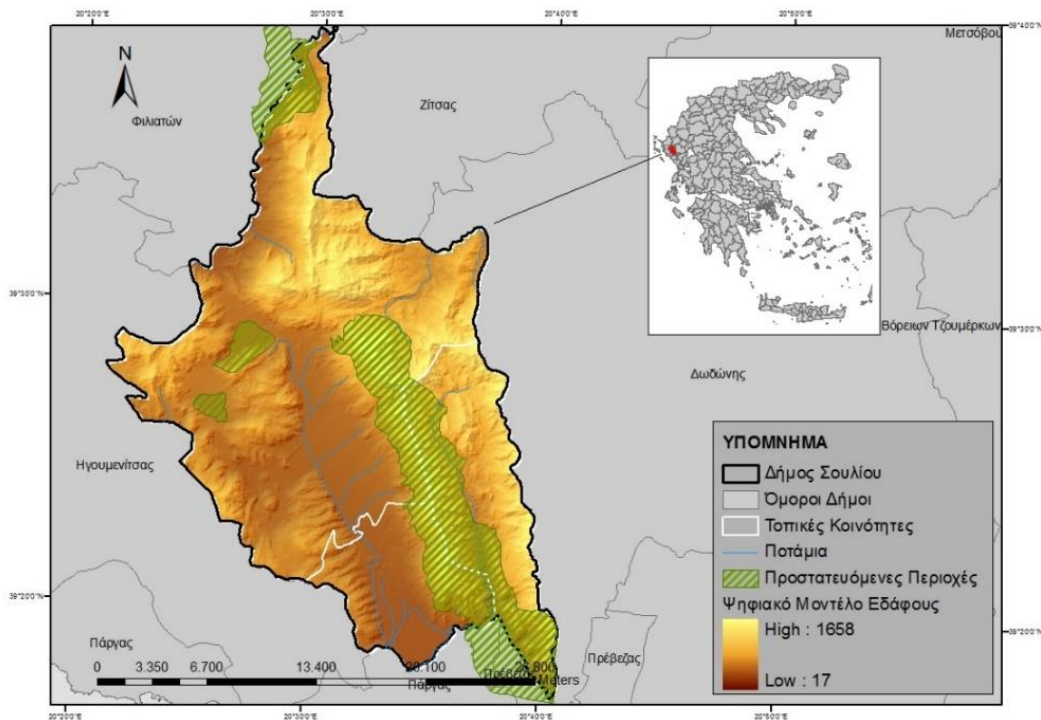
εξετάστηκαν οι κυρίαρχες αναπτυξιακές θεωρίες και τα αποτελέσματά τους σε πλανητικό, εθνικό και τοπικό επίπεδο σε αντιπαραβολή με τις αρχές και τις αξίες της ολοκληρωμένης ανάπτυξης. Σε τρίτη φάση, αφού αναλύθηκαν παραδείγματα αναπτυξιακού σχεδιασμού σε διεθνές επίπεδο ακολούθησε διαλογική συζήτηση στο πλαίσιο της διεπιστημονικής ομάδας για τα προβλήματα αλλά και τις προοπτικές τους. Αποτέλεσμα των ανωτέρων επιλογών ήταν η αποδοχή από τα μέλη της ομάδας αφενός, της αναγκαιότητας για ολοκληρωμένες αναπτυξιακές προσεγγίσεις αφετέρου, της πρόκλησης για τη συμμετοχή σε μια προσπάθεια ολοκληρωμένου αναπτυξιακού σχεδιασμού στην περιοχή του Σουλίου.

Για την υλοποίηση του δεύτερου βήματος της μεθοδολογίας αρχικά, επιλέχθηκαν από τη διεπιστημονική ομάδα τα επιμέρους πεδία διερεύνησης της πραγματικότητας σε οικονομικό, κοινωνικό, πολιτικό, πολιτισμικό, τεχνολογικό και περιβαλλοντικό επίπεδο και στη συνέχεια ακολούθησε η διεπιστημονική τους διερεύνηση.

Γράφημα 4: Πεδία Διερεύνησης

Για την υλοποίηση του τρίτου βήματος της μεθοδολογίας η διεπιστημονική ομάδα ανέλυσε τα στοιχεία τα οποία συγκροτούν τη δυναμική της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας της περιοχής μελέτης και εντόπισε τους περιορισμούς, τα προβλήματα, τις δυνατότητες και τις προοπτικές για την ολοκληρωμένη ανάπτυξη της περιοχής.

Χάρτης 5: Περιοχή Μελέτης

Στο πεδίο της πολιτικής πραγματικότητας οι βασικότεροι περιορισμοί συνδέονται αφενός με την τρέχουσα οικονομική κρίση, που είχε ως αποτέλεσμα την έλλειψη κεφαλαίων και τη μειωμένη εισροή κονδυλίων, αφετέρου με τις συγκρούσεις των χρήσεων γης. Βασικό πρόβλημα αποτελεί η μειωμένη συμμετοχή των πολιτών στα κοινά και η αδυναμία καθορισμού των χρήσεων γης. Στις δυνατότητες συγκαταλέγονται η κατάταξη του δήμου σε σχέση με τη χρηματοδότηση και τα προγράμματα διακρατικής συνεργασία με την Αλβανία και την Ιταλία. Προοπτικές αποτελούν η ενσωμάτωση της κοινωνικής συνείδησης των κατοίκων της περιοχής στη λήψη αποφάσεων και ο καθορισμός των χρήσεων γης μέσα από συμμετοχικές διαδικασίες.

Όσον αφορά την οικονομική πραγματικότητα και τον πρωτογενή τομέα, παρατηρήθηκε μείωση του αγροτικού δυναμικού, κατακερματισμός του κλήρου, η δάσωση «δυνάμει» παραγωγικών εκτάσεων και η έλλειψη υποστηρικτικών υποδομών. Παράλληλα, παρά το γεγονός της ύπαρξης έντονου υδατικού δυναμικού το κόστος άρδευσης παραμένει υψηλό και αποθαρρυντικό για την ανάπτυξη του γεωργικού τομέα. Πρακτικές σύγχρονων καλλιεργειών μπορούν να αποτελέσουν τη βάση για μια νέα καινοτομική διάταξη του γεωργικού χώρου. Η συνεργατική σύνδεση του πρωτογενούς με τον δευτερογενή τομέα εντός των ορίων του Δήμου και η δημιουργία συνεταιριστικών δράσεων εν δυνάμει θα μπορούσε να αυξήσει την οικονομική αλλά και την παραγωγική δυναμική για τη δημιουργία ισχυρών προδιαγραφών στο πλαίσιο της παραγωγής ντόπιων κυρίως γαλακτοκομικών προϊόντων. Βασική δυνατότητα αποτελούν αφενός ότι η περιοχή είναι εμπορικός κόμβος τόσο για την Περιφέρεια Ηπείρου (Ηγουμενίτσα-Ιωάννινα) όσο και σε ευρύτερη πανελλαδική αλλά και βαλκανική κλίμακα, αφετέρου η ύπαρξη του ΒΙΟ.ΠΑ.ΘΕ. Σε ό,τι αφορά τον κλάδο του τουρισμού, η τουριστική κίνηση που καταγράφεται στην περιοχή μελέτης σε σχέση με όμορους δήμους είναι μειωμένη. Παρόλ' αυτά, το πλήθος των φυσικών και ανθρωπογενών διαθεσίμων της περιοχής μελέτης (πολιτιστικοί χώροι, παραποτάμιες εκτάσεις φυσικού κάλλους, κτλ) θα της επέτρεπαν, μέσω στοχευμένων και ήπιων δράσεων, να βελτιώσει την τουριστική της δυναμική. Συμπερασματικά, η ενίσχυση του πρωτογενούς τομέα θα μπορούσε να αποτελέσει πυλώνα για μεταποιητικές δραστηριότητες

δευτερογενούς τομέα που θα οδηγήσουν σε έναν ισχυρό τριτογενή τομέα αξιοποιώντας την κομβική, εμπορική γεωγραφικά, θέση του Δήμου.

Στον τομέα του περιβάλλοντος διαπιστώθηκε έλλειψη περιβαλλοντικής συνείδησης, η οποία επιδεινώνει τα υπάρχοντα προβλήματα και δημιουργεί νέα, όπως τη ρύπανση του ποταμού Κωκκυτού, την παράνομη σφαγή ζώων, τη λειτουργία λατομείου Σκανδάλου άνευ αδείας και την υποβάθμιση του Αχέροντα από την έντονη ανθρώπινη παρέμβαση. Εν συνεχεία, λόγω έντονων καιρικών συνθηκών υπάρχει το φαινόμενο των κατολισθήσεων, η υπερχειλίση της λίμνης Χότκοβα, ενώ εντοπίζονται συχνά προβλήματα στο οδικό δίκτυο. Η υιοθέτηση επιπλέον περιβαλλοντικών δράσεων από την δημοτική αρχή θα συντελούσε στην ενεργοποίηση των πολιτών κυρίως των νέων, μέσω εκπαιδευτικών περιβαλλοντικών προγραμμάτων κάτι που μεσοπρόθεσμα θα οδηγούσε στην καλύτερη διαχείριση των λυμάτων από μέρους των ίδιων των πολιτών. Προσθετικά, η δημιουργία φιλοπεριβαλλοντικής συνείδησης, η ώθηση της κοινωνικής επιχειρηματικότητας σε σχέση με την ανακύκλωση θα αποφόρτιζε τον ΧΥΤΑ της περιοχής και γενικότερα την παραγωγή ρυπαντικού φορτίου. Επιπρόσθετα, η επαναλειτουργία του σφαγείου θα αντιμετώπιζε δραστικά το φαινόμενο της παράνομης σφαγής ζώων. Κάτι τέτοιο θα λειτουργούσε ανταποδοτικά στους κτηνοτρόφους βελτιώνοντας έτσι την παραγωγική τους διαδικασία και καθιστώντας το προϊόν τους ποιοτικότερο, νόμιμα εμπορεύσιμο και εν δυνάμει πιο προσοδοφόρο. Τέλος, διαπιστώθηκε στην περιοχή και κυρίως στα ορεινά του Σουλίου η ύπαρξη στάβλων εντός οικισμών. Η μετεγκατάσταση των ζώων σε σταβλικές εγκαταστάσεις, ίσως ακόμα και σε κτηνοτροφικά πάρκα μακροπρόθεσμα, θα οδηγούσε σε βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των κατοίκων, ενώ η ύπαρξη κτηνοτροφικού πάρκου θα μπορούσε με τα κατάλληλα κίνητρα να προσελκύσει τους κτηνοτρόφους και να τους δώσει προοπτικές για τη δυναμική του προϊόντος τους.

Στον τεχνολογικό τομέα, ως περιοριστικοί παράγοντες λήφθηκαν τόσο η άναρχη δόμηση εντός της πόλης της Παραμυθιάς όσο και η έλλειψη χώρου, αποτέλεσμα του κακού ρυμοτομικού σχεδιασμού. Η έλλειψη αυτή οδηγεί σε κυκλοφοριακή συμφόρηση, μειωμένους χώρους στάθμευσης με αποτέλεσμα τη μετατροπή του προαύλιου χώρου του σχολείου Βούλγαρη σε χώρο στάθμευσης. Η συγκοινωνιακή κάλυψη επίσης των απομακρυσμένων χωριών είναι περιορισμένη. Η πραγματοποίηση κυκλοφοριακής και συγκοινωνιακής μελέτης από μέρους του Δήμου αποτελεί δυνατότητα, η υλοποίηση της οποίας θα έλυνε τέτοιου είδους προβλήματα. Στις τεχνικές ελλείψεις του Δήμου εντάσσεται το αποχετευτικό, η μελέτη του οποίου έχει πραγματοποιηθεί και δημοπρατείται. Στο πλαίσιο της τεχνολογικής ανάπτυξης του Δήμου καθίσταται καίρια η δημοτική πρωτοβουλία για την τοποθέτηση κεραιών τηλεφωνίας και διαδικτύου καθώς αρκετές περιοχές κυρίως στα ορεινά υστερούν επικοινωνιών. Όπως προαναφέρθηκε, το κόστος άρδευσης του κάμπου της Παραμυθιάς είναι υψηλό και ασύμφορο. Υπάρχει όμως δυνατότητα βελτίωσης των υφιστάμενων πρακτικών όπως η χρήση στάγδην άρδευσης αντί των υφιστάμενων πρακτικών, ενώ μια μελλοντική προοπτική θα ήταν η βελτίωση του αρδευτικού δικτύου με τη χρήση τεχνολογιών Α.Π.Ε.

Στον πολιτιστικό τομέα στην περιοχή εντοπίστηκαν μνημεία ιστορικού και φυσικού κάλλους που θα μπορούσαν να προσελκύσουν ποικίλες μορφές τουρισμού. Επίσης, η κατάλληλη αξιοποίηση αργούντος κτηριακού δυναμικού, όπως το παλιό σχολείο Βούλγαρη, οι κατασκηνώσεις Παραμυθιάς και ο ξενώνας Σουλίου θα μπορούσε να αναδείξει το πολιτιστικό προφίλ του Δήμου και να ενισχύσει την εικόνα της περιοχής προς τα έξω. Στον κοινωνικό τομέα, από πρωτογενή στοιχεία διαπιστώθηκε η εγκατάσταση αστέγων στο παλιό κτήριο ΟΓΕΕΚΑ ΔΗΜΗΤΡΑ πιθανώς ακατάλληλο προς στέγαση. Για την στήριξη τόσο αυτών όσο και λοιπών ευπαθών ομάδων, η λειτουργία κοινωνικού φαρμακείου, κοινωνικού παντοπωλείου, η πραγματοποίηση συσσιτίων, η παραχώρηση δημοτικών αγροτεμαχίων σε αδύναμες ομάδες πολιτών καθώς και δηνητικά η ίδρυση ξενώνα κοινωνικής φιλοξενίας (υπάρχοντα κτήρια) θα αποτελούσε σημαντική κοινωνική προσφορά .

Εν κατακλείδι, τόσο οι περιορισμοί όσο και τα προβλήματα, οι δυνατότητες και οι προοπτικές αποτελούν αλληλένδετα μεταξύ τους στοιχεία. Γι' αυτό η μελέτη τους οφείλει να γίνεται όχι μονοδιάστατα αλλά στο πλαίσιο ενός ολοκληρωμένου συστήματος συνεχώς ανατροφοδοτούμενου.

Στη συνέχεια, για την υλοποίηση του επόμενου βήματος της μεθοδολογίας η διεπιστημονική ομάδα, μετά από διαβούλευση, αποφάσισε τη διερεύνηση τριών πιθανών σεναρίων ολοκληρωμένης ανάπτυξης με στόχους τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των κατοίκων της περιοχής, το σεβασμό της φυσική και της πολιτιστικής πραγματικότητας, την ενημέρωση για την κατάλληλη τεχνολογία και την ορθή χρήση της, την προώθηση της συνεργασίας, την ουσιαστική συμμετοχή των πολιτών στη λήψη αποφάσεων και την ανάδειξη των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της περιοχής.

Παράλληλα, η διεπιστημονική ομάδα επέλεξε ως διαφοροποιητικό παράγοντα των τριών σεναρίων την εφικτότητα, δηλαδή τη δυνατότητα και την πιθανότητα να υλοποιηθεί μια πρόταση, η οποία εκτιμήθηκε με βάση μια σειρά από παραμέτρους όπως το κόστος και ο χρόνος υλοποίησης, ο περιβαλλοντικός αντίκτυπος, η συνδυαστικότητα με άλλες προτάσεις, η νομοθετική συμβατότητα, οι διαθέσιμες τεχνολογίες και τεχνικές, η λαϊκή συμμετοχή και ωφέλεια. Υπολογίζοντας και σταθμίζοντας τις αναφερθείσες παραμέτρους, εξάγεται ο βαθμός δυνατότητας υλοποίησης κάθε προτεινόμενου σεναρίου και ως εκ τούτου προκύπτει η κατάταξη των διαφοροποιημένων τριών σεναρίων.

Παρακάτω παρουσιάζονται οι διαφορετικές δράσεις των τριών εναλλακτικών αναπτυξιακών σεναρίων που προτείνονται για την περιοχή μελέτης σε σχέση με το πεδίο της ανάλυσης στο οποίο αναφέρονται.

Πίνακας 6: Ανάλυση ιδιαίτερων χαρακτηριστικών Δήμου Σουλίου

Σενάριο	Κατακερματισμός γης	Εξάρτηση από καιρικά φαινόμενα	Χαμηλά εισοδήματα	Έλλειψη γεωργίας στα ορεινά	Υποστηρικτικές υποδομές	Βοσκότοποι
	1	2	3	4	5	6
1	<ul style="list-style-type: none"> • Συμβουλευτική και ερευνητική υποστήριξη 	<ul style="list-style-type: none"> • Καταγραφή υδατικού δυναμικού με έμφαση στις καλλιέργειες 	<ul style="list-style-type: none"> • Λαϊκές αγορές με δικτύωση παραγωγών 	<ul style="list-style-type: none"> • Αρωματικά και φαρμακευτικά φυτά 	<ul style="list-style-type: none"> • Χωροθέτηση κτηνοτροφικού πάρκου 	<ul style="list-style-type: none"> • Μελέτη φέρουσας ικανότητας βοσκοτόπων
2	<ul style="list-style-type: none"> • Κοινή απόφαση καθορισμού γης 	<p>(+)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Χρήση ανθεκτικών ποικιλιών 	<ul style="list-style-type: none"> • Συνδυασμός γεωργίας με ελεύθερα επαγγέλματα 	<ul style="list-style-type: none"> • Συμβιωτικές καλλιέργειες 	<p>(+)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Έλεγχος και επαναλειτουργία σφαγείου 	<ul style="list-style-type: none"> • Διαχείριση βοσκοτόπων με τεχνικά έργα
3	<ul style="list-style-type: none"> • Κοινή διαχείριση αγροτικής γης 	<p>(++)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Αντιπλημμυρικά • Αποταμιευτήρες 	<ul style="list-style-type: none"> • Παραγωγή και εμπορία διεθνώς εμπορεύσιμων προϊόντων • Διερεύνηση διαθέσιμης αγοράς 	<ul style="list-style-type: none"> • Δενδρώδεις καλλιέργειες 	<p>(++)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Διερεύνηση φέρουσας ικανότητας για ποιοτική παραγωγή υπο νέες συνθ. πάρκου 	<ul style="list-style-type: none"> • Βελτίωση διαχείρισης λιβαδιών
Σενάριο	ΒΙΟ.ΠΑ.ΘΕ.	Τυροκομεία	Μεταποίηση	Λατομείο Σκανδάλου	Παραποτάμιος Τουρισμός	Ορεινός Τουρισμός
	7	8	9	10	11	12
1	<ul style="list-style-type: none"> • Διερεύνηση δυνατότητας θέσπισης επιπλέον κινήτρων 	<ul style="list-style-type: none"> • Εκπαιδευτική και επιμορφωτική μονάδα για τυροκομεία 	<ul style="list-style-type: none"> • Διερεύνηση της δυνατότητας : Μεταποίηση κρέατος, μαλλί προβάτων, ελιές υποπροϊόντα, αρωματικά φυτά, καρύδια - κάστανα • σύνδεση με τον τριτογενή τομέα 	<ul style="list-style-type: none"> • Διερεύνηση δυνατοτήτων λατομείου 	<ul style="list-style-type: none"> • Διαδρομές βάση μυθολογίας 	<ul style="list-style-type: none"> • Μονοπάτια, αθλητισμός, οριοθέτηση ελ. κατασκήνωσης
2	<ul style="list-style-type: none"> • Ολοκλήρωση κτηματολογίου + καθορισμός χρήσεων γης 	<ul style="list-style-type: none"> • Δημιουργία τυροκομικού συνεταιρισμού 	<ul style="list-style-type: none"> • Σύνδεση : επιμόρφωση νέων, υποδομές μεταποίησης 	<p>(+)</p> <ul style="list-style-type: none"> • + Νόμιμη ενεργοποίηση • - Αποκατάσταση 	<p>(+)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Διαδρομές βάση οικολογίας 	<ul style="list-style-type: none"> • Θρησκευτικός - Ιστορικός
3	<ul style="list-style-type: none"> • Διερεύνηση εγκατάστασης επιχειρ. Ευρύτερης περιφέρειας Ηπείρου 	<ul style="list-style-type: none"> • Ολοκληρωμένη διαχείριση τυροκομείου επιστημονική υποστήριξη, τυποποίηση, προώθηση, αυτοματοποίηση, μηχανοργάνωση, τυροκομική σχολή 	<ul style="list-style-type: none"> • Δημιουργία κέντρου μεταποίησης Ηπειρ. προϊόντων 	<p>(++)</p> <ul style="list-style-type: none"> • + Προώθηση ως τοπικού χαρακτηριστικού • - Χώρος πολιτισμού 	<p>(++)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Αχέροντας - Καλαμάς : πλαίσιο στήριξης δραστηριοτήτων 	<ul style="list-style-type: none"> • Παίγνιο, Βιωματική Λαογραφία

Σενάριο	Κυνήγι	Εμπόριο	Δράσεις ευαισθητοποίησης	Διαχείριση απορριμμάτων	Αποκατάσταση λατομείου	Διαχείριση υγρών αποβλήτων
	13	14	15	15	17	18
1	<ul style="list-style-type: none"> Κυνηγετικός τουρισμός + έλεγχος 	<ul style="list-style-type: none"> Σύνδεση με λιμάνι Ηγουμενίτσας 	<ul style="list-style-type: none"> Μέρα ανοιχτής συζήτησης / εβδομάδα, μέσω δήμου 	<ul style="list-style-type: none"> Πρώθηση κομποστοποίησης 	<ul style="list-style-type: none"> Απομάκρυνση σκουπιδιών περίφραξη 	<ul style="list-style-type: none"> Ολοκλήρωση αποχετευτικού Παραμυθιά
2	<ul style="list-style-type: none"> Παρακολούθηση οικοτόπων από κυνηγούς Οριοθέτηση + έλεγχος περιοχής Διαχείριση πληθ. θηραμάτων + καταγραφή 	<ul style="list-style-type: none"> Διερεύνηση διακρατικών συνεργασιών 	<ul style="list-style-type: none"> Παραχώρηση δημοτικών οικοπέδων στα σχολεία για καλλιέργεια κηπευτικών 	<ul style="list-style-type: none"> Κοινωνική επιχειρηματικότητα σε σχέση με ανακύκλωση 	<ul style="list-style-type: none"> Μεταφορά υλικού, δενδροφύτευση 	<ul style="list-style-type: none"> (+) Επέκταση του
3	<ul style="list-style-type: none"> Ενίσχυση θηροφυλακής 	<ul style="list-style-type: none"> Κόμβος διακομιδής προϊόντων Ηπείρου 	<ul style="list-style-type: none"> Προμήθεια κάδων κομποστοποίησης στα σχολεία / σημεία σε δημόσιους χώρους 	<ul style="list-style-type: none"> Μελέτη βελτίωσης ΧΥΤΑ από τον δήμο 	<ul style="list-style-type: none"> Μελέτη αξιοποίησης 	<ul style="list-style-type: none"> (++) Ενεργειακή αξιοποίηση λυμάτων κ νερών
Σενάριο	Προσβασιμότητα / Κυκλοφοριακό (Παραμυθιά)	Ενέργεια	Άρδευση	Αδύναμες κοινωνικές ομάδες	Αύξηση συμμετοχής	Πολιτική δράση
	19	20	21	22	23	24
1	<ul style="list-style-type: none"> Μελέτη επιδεκτικότητας για κατολισθήσεις κ σύνδεση με μετεωρολογικά φαινόμενα 	<ul style="list-style-type: none"> Ενημέρωση έξυπνων δράσεων για εξοικονόμηση ενέργειας 	<ul style="list-style-type: none"> Βελτίωση υφιστάμενων πρακτικών (πχ στάγδην άρδευση) 	<ul style="list-style-type: none"> Χώρος κοινωνικού φαρμακείου / συσσίτιο 	<ul style="list-style-type: none"> Δημιουργία διαδικτυακής πλατφόρμας καταγραφής προβλημάτων 	<ul style="list-style-type: none"> Αξιοποίηση κατάταξης δήμου όσον αφορά χρηματοδότηση ιδιωτ. Επενδ. Και δημόσιων υποδομών
2	<ul style="list-style-type: none"> Δημιουργία Parking Κυκλοφοριακή μελέτη 	<ul style="list-style-type: none"> Μελέτη για την ορθολογική χρήση εξοικονόμησης ενέργειας σε επίπεδο Δημ. φωτισμού και κτιρίων 	<ul style="list-style-type: none"> Μελέτη βελτίωσης αρδευτικού δικτύου 	<ul style="list-style-type: none"> Ξενώνες φιλοξενίας 2ης ευκαιρίας με αξιοποίηση εγκαταλ. κτιρίων του δήμου 	<ul style="list-style-type: none"> Έρευνα στους πολίτες για προσδιορισμό των προβλημάτων τους 	<ul style="list-style-type: none"> Αξιοποίηση νέων χρηματοδοτικών εργαλείων (CLLD)
3	<ul style="list-style-type: none"> Δημιουργία διασυνδέσεων μέσα στον δήμο 	<ul style="list-style-type: none"> Αίτημα δήμου για αξιοποίηση ποσοστού από του τζίρου των φωτοβολταϊκών που βρίσκονται στα όρια του 	<ul style="list-style-type: none"> Χρήση τεχνολογιών ΑΠΕ (αντλιοσταμείωση ή χρήση υδραυλικών συστημάτων με αξιοποίηση της ροής του Αχέρωντα) 	<ul style="list-style-type: none"> Κατανομή μικρών δημοτικών αγροτεμαχίων 	<ul style="list-style-type: none"> Συμμετοχικοί προϋπολογισμοί Τοπικά δημοψηφίσματα 	<ul style="list-style-type: none"> Αξιοποίηση διακρατικής συνεργασίας Αλβανία, Ιταλία

Για την υλοποίηση των δύο επόμενων βημάτων της μεθοδολογίας, η διεπιστημονική ομάδα πραγματοποίησε την αξιολόγηση των προτεινόμενων δράσεων, προκειμένου να εντοπιστούν τα θετικά και τα αρνητικά στοιχεία και τελικά να γίνει η επιλογή αυτών που θα οδηγήσουν στο βέλτιστο σενάριο. Οι δράσεις αξιολογήθηκαν με κριτήρια την αποτελεσματικότητα, τη δυναμική και τον τρόπο ενσωμάτωσης στην περιοχή μελέτης. Επιπλέον, σημαντικό κριτήριο για την επιλογή ήταν η σύνδεση μεταξύ των δράσεων, με τρόπο τέτοιο, ώστε να είναι ολοκληρωμένη η επίλυση των προβλημάτων της περιοχής και να υπάρχει ροή μεταξύ των επιμέρους δράσεων καθώς και θετική ανάδραση - η μία δράση να ενισχύει την άλλη. Η αξιολόγηση προέκυψε μέσα από συζήτηση και σχετική επιχειρηματολογία στο πλαίσιο της διεπιστημονικής ομάδας. Οι επιλεγθείσες δράσεις συγκρότησαν ένα τέταρτο σενάριο που απαρτίζεται από τη σύνθεση της κάθε φορά βέλτιστης δράσης που προκύπτει από καθένα από τα τρία επιμέρους σενάρια.

Αρχικά, στον πρωτογενή τομέα και όσον αφορά τον κατακερματισμό της γης επιλέχθηκε ως βέλτιστη η δράση της συλλογικής απόφασης του καθορισμού των χρήσεων καλλιεργήσιμης γης από τους δημότες. Επίσης, επιλέχθηκε η χρήση ανθεκτικών ποικιλιών με ταυτόχρονη καταγραφή του υδατικού δυναμικού, ώστε να μην επηρεάζεται η παραγωγή από τα ακραία καιρικά φαινόμενα. Οι παραπάνω δράσεις αναμένεται να έχουν ως αποτέλεσμα την αυξημένη απόδοση των καλλιεργειών. Εν συνεχεία, προτάθηκε σε επόμενη δράση ως λύση στο πρόβλημα των χαμηλών εισοδημάτων η διερεύνηση της διαθέσιμης αγοράς των παραγόμενων προϊόντων. Αυτή μπορεί να ενισχυθεί από την επιλογή της ακόλουθης δράσης, η οποία αφορά την καλλιέργεια αρωματικών και φαρμακευτικών φυτών που έχει ως σκοπό την ενίσχυση της γεωργίας στα ορεινά του Δήμου Σουλίου. Αυτού του είδους οι καλλιέργειες μπορούν να δώσουν διεθνώς εμπορεύσιμα προϊόντα, όπως είναι το τσάι του βουνού, η ρίγανη καθώς και τα αιθέρια έλαια αυτών.

Στον τομέα της κτηνοτροφίας επιλέχθηκε ως βέλτιστη η κατασκευή κτηνοτροφικού πάρκου, το οποίο μακροπρόθεσμα θα μπορούσε να φιλοξενήσει και σφαγείο για τη διευκόλυνση των κτηνοτρόφων. Παράλληλα, προτάθηκε η βελτίωση διαχείρισης των λιβαδιών (συμπεριλαμβάνει τη διαχείριση βοσκοτόπων με τεχνικά έργα και μελέτη της φέρουσας ικανότητας), η οποία μαζί με τις υποστηρικτικές υποδομές του κτηνοτροφικού πάρκου, οδηγούν σε ενδυνάμωση και οργάνωση του κλάδου της κτηνοτροφίας. Έτσι, θα δημιουργηθούν προοπτικές και ένας εύρωστος κτηνοτροφικός τομέας ο οποίος είναι βασικός κλάδος απασχόλησης στην περιοχή.

Στη συνέχεια, όσον αφορά τον δευτερογενή τομέα η δράση που επιλέχθηκε σε σχέση με τον αναξιοποίητο χώρο του ΒΙΟ.ΠΑ.ΘΕ είναι η διερεύνηση της εγκατάστασης επιχειρήσεων της ευρύτερης περιφέρειας Ηπείρου. Στον χώρο αυτό, μπορούν να στεγαστούν βιομηχανίες που θα μεταποιούν τα προϊόντα του πρωτογενούς, με αποτέλεσμα τη δημιουργία συνδετικού κρίκου τόσο με τον πρωτογενή τομέα όσο και με την αγορά. Οι βιοτεχνίες αυτές, εάν σχετίζονται σε επίπεδο πρώτων υλών και αποβλήτων με σχέσεις αλληλεξάρτησης και αλληλοϋποστήριξης, μπορούν να διευκολυνθούν τόσο στην παραγωγή τους όσο και στη διαχείριση των αποβλήτων τους. Ως επόμενο βήμα προτάθηκε η δημιουργία τυροκομικής μονάδας με ολοκληρωμένη διαχείριση που θα περιλαμβάνει επιστημονική υποστήριξη, τυποποίηση, προώθηση, αυτοματοποίηση, μηχανοργάνωση αλλά και υποστήριξη από μια γαλακτοκομική-τυροκομική σχολή. Η εγκατάσταση των μεταποιητικών αυτών μονάδων προτάθηκε να γίνει στο ΒΙΟ.ΠΑ.ΘΕ. Επίσης, αποφασίστηκε η διερεύνηση της δυνατότητας μεταποίησης προϊόντων όπως το κρέας, το μαλλί, την ελιά, τα αρωματικά φυτά, τα καρύδια και τα κάστανα. Μάλιστα, σαν παρακλάδι της δράσης αυτής, προτάθηκε η αξιολόγηση των προαναφερθέντων προϊόντων με βάση τη δυνατότητα προώθησής τους στον τριτογενή τομέα, δημιουργώντας έτσι δεσμούς υποστήριξης μεταξύ των οικονομικών δραστηριοτήτων. Τέλος,

όσον αφορά το λατομείο Σκανδάλου προτάθηκε λύση για τη διερεύνηση των δυνατοτήτων του σε βάση φέρουσας ικανότητας, ώστε να εκδοθεί άδεια λειτουργίας και ταυτόχρονα η αποκατάστασή του, όπως ορίζει η νομοθεσία.

Όσον αφορά τις δράσεις του τριτογενή τομέα και αρχικά στον τουρισμό, η γενική γραμμή που ακολουθήθηκε, είναι η ενίσχυση του εκπαιδευτικού τουρισμού. Αρχικά, εξετάστηκε ο ήδη υπάρχων παραποτάμιος τουρισμός και πώς μπορεί να εξυγιανθεί. Έτσι, προτάθηκε η οργάνωση περιηγήσεων με θέματα που αφορούν τη μυθολογία και την οικολογία της περιοχής, με στόχο τη γνωριμία με το οικοσύστημα αλλά και τη διαφύλαξή του από περαιτέρω υποβάθμιση, η οποία προς το παρόν συντελείται με ραγδαίους ρυθμούς. Αυτό, ενισχύει και επόμενο βήμα που αφορά την περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση. Όσον αφορά τον τουρισμό στα ορεινά του Δήμου, επιλέχθηκε η κατασκευή ενός διαδραστικού παιγνίου στην περιοχή του Σουλίου σε συνδυασμό με τις δραστηριότητες της βιωματικής λαογραφίας, με στόχο να ενσωματώσει τον επισκέπτη στην ιδιαιτερότητα της περιοχής. Οι προηγούμενες δράσεις που περιγράφηκαν θα έχουν άμεση σύνδεση με την αναβίωση των κατασκηνώσεων, που βρίσκονται πάνω από την πόλη της Παραμυθιάς. Επίσης, η ύπαρξη κυνηγετικών περιοχών στα όρια του δήμου ανέδειξε το πρόβλημα της ανεξέλεγκτης θήρευσης. Ως λύση αναδείχθηκε μια ολιστική αντιμετώπιση, η οποία περιλαμβάνει τη στοχευμένη παρακολούθηση των οικοτόπων από τους ίδιους τους κυνηγούς μετά από σχετική επιμόρφωση τους για την οικολογία των πληθυσμών των θηραμάτων και σε συνεργασία με επιστημονικό δυναμικό καθώς και η οριοθέτηση της κυνηγετικής ζώνης. Όσον αφορά το εμπόριο λόγω της ήδη υπάρχουσας πρότασης για διακομετακομιστικό κέντρο, η δράση που επιλέχθηκε είναι η δημιουργία ενός κόμβου μεταφοράς προϊόντων Ηπείρου στα όρια του ΒΙΟ.ΠΑ.ΘΕ.

Στον τομέα του Περιβάλλοντος, αρχικά, επιλέχθηκε ως δράση για ενίσχυση της περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης, η παραχώρηση δημοτικών οικοπέδων στα σχολεία της περιοχής, με σκοπό την καλλιέργεια κηπευτικών από τους μαθητές. Αυτή η προσέγγιση έχει το πλεονέκτημα ότι είναι μαθητοκεντρική και βιωματική και γι' αυτό άκρως διδακτική. Αποτέλεσμα αυτού είναι και η κοινωνική προσφορά σε περίπτωση που τα προϊόντα που παραχθούν, χρησιμοποιηθούν για επόμενη δράση, η οποία περιγράφεται παρακάτω και αφορά την οργάνωση συσσιτίου για αδύναμες κοινωνικά ομάδες. Μείζον θέμα είναι και η διαχείριση των απορριμμάτων. Ως λύση, προτάθηκε η ανάπτυξη κοινωνικής επιχειρηματικότητας σε σχέση με την ανακύκλωση από ομάδες δημοτών που θα ενημερωθούν σχετικά με τα κοινωνικά αλλά και τα οικονομικά οφέλη μιας τέτοιας δράσης. Έτσι, το προηγούμενο βήμα συνδέεται και με τις δράσεις για την ενίσχυση της οικονομίας. Μια ακόμα δράση για το περιβάλλον που προτάθηκε, είναι η μελέτη αξιοποίησης του εγκαταλελειμμένου λατομείου στο Γαρδίκι. Μέσω αυτής, το λατομείο θα σταματήσει να αποτελεί χώρο ανεξέλεγκτης απόθεσης σκουπιδιών και εστία μόλυνσης για την περιοχή. Επίσης, ανάλογα με τον τρόπο αποκατάστασης, μπορεί να συνδεθεί είτε με τον πρωτογενή τομέα, εάν μετατραπεί σε χώρο πρότυπης καλλιέργειας, είτε με τον τριτογενή, εάν χωροθετηθεί ένα πάρκο αναψυχής ή αθλητικών δραστηριοτήτων. Τέλος, όσον αφορά το θέμα της διαχείρισης των υγρών αποβλήτων επιλέχθηκε η δράση της ενεργειακής αξιοποίησης λυμάτων και νερών. Με την προϋπόθεση κατασκευής βιολογικού καθαρισμού, μπορεί μελλοντικά να μελετηθεί η αξιοποίηση της ιλύος για παραγωγή ενέργειας.

Στη συνέχεια, στον τομέα της χρήσης τεχνολογίας και των υποδομών, ως πρώτη δράση αποφασίστηκε η δημιουργία διασυνδέσεων μέσα στον Δήμο για τη διευκόλυνση της προσβασιμότητας των κατοίκων των απομακρυσμένων περιοχών με το κέντρο της Παραμυθιάς. Αυτή η δράση έχει διπλό όφελος, καθώς βελτιώνει μεν τη ποιότητα ζωής των κατοίκων, αλλά ανοίγει και δρόμο για την ανάπτυξη του τουρισμού στο σύνολο του Δήμου. Στο θέμα της ενέργειας προτάθηκε ως βέλτιστη δράση η διεκδίκηση από τον Δήμο ανταποδοτικού οφέλους επί του τζίρου των εγκαταστάσεων ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, με στόχο την επανεπένδυση των εσόδων σε κάποια από τις προαναφερθείσες δράσεις, ανάλογα

με τις προτεραιότητες που θα τεθούν. Σε επόμενο στάδιο, αναγνωρίζοντας το πρόβλημα της άρδευσης του κάμπου της Παραμυθιάς, αναδείχθηκε η ανάγκη για την εκπόνηση μελέτης βελτίωσης του αρδευτικού δικτύου, καθώς τα αίτια του προβλήματος δεν μπορούν αλλιώς να προσδιοριστούν. Η αναγκαιότητα αυτής της μελέτης έγκειται στο γεγονός ότι η ανάπτυξη του πρωτογενούς τομέα αποτελεί προϋπόθεση για τη λύση του ζητήματος απασχόλησης στην ευρύτερη περιοχή.

Κατά την ανάλυση της κοινωνικής πραγματικότητας, εντοπίστηκαν δύο βασικά ζητήματα, η ύπαρξη αδύναμων κοινωνικών ομάδων και η μειωμένη συμμετοχή πολιτών στα κοινά. Για το πρώτο, η επιλεχθείσα δράση στοιχειοθετείται από την ανάπτυξη μιας πρωτοβουλίας ως απάντηση στην οικονομική κρίση ακόμα και σε μεγάλα αστικά κέντρα και αφορά τη δημιουργία κοινωνικού φαρμακείου και συσσιτίου με τη συμμετοχή των πολιτών. Για την ενίσχυση, λοιπόν, της περαιτέρω συμμετοχής τους προτάθηκε η σύσταση διαδικτυακής πλατφόρμας καταγραφής προβλημάτων. Τέλος, στον τομέα της πολιτικής δράσης προτείνεται η αξιοποίηση νέων χρηματοδοτικών εργαλείων, τα οποία εάν εξασφαλιστούν θα επιτρέψουν να δρομολογηθούν πολλές από τις δράσεις που περιγράφηκαν.

Για την υλοποίηση του έβδομου βήματος της μεθοδολογίας η διεπιστημονική ομάδα πρότεινε μια μορφή ενδιάμεσης (on going) αξιολόγησης, καθώς:

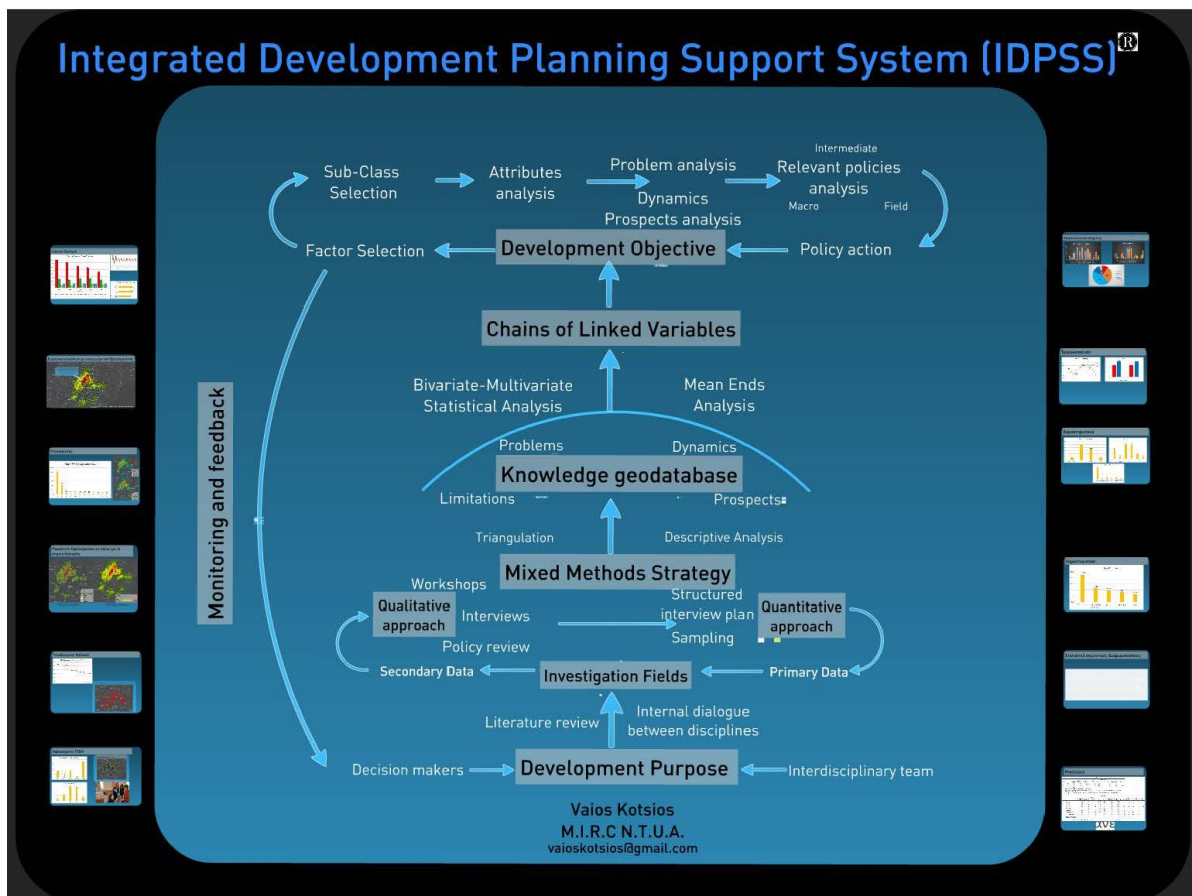
- αποτελεί μια συνεχή διαδικασία που εφαρμόζεται σε όλη τη διάρκεια της υλοποίησης του σεναρίου που έχει επιλεγεί,
- είναι μια διαδικασία που αποτυπώνεται με τη μορφή μιας σειράς παρατηρήσεων, μετρήσεων και αξιολογήσεων κατά τη διάρκειά της, αναλύονται τα δεδομένα της υλοποίησης του Αναπτυξιακού Σεναρίου και γίνονται προβλέψεις για την εξέλιξή του,
- εκτιμά το κατά πόσον το πρόγραμμα στο σύνολό του παραμένει το κατάλληλο μέσο για την επίλυση των προβλημάτων που αντιμετωπίζει η περιοχή μελέτης ή ο τομέας.

Ο κύριος σκοπός της είναι να παρακολουθεί την εφαρμογή, την εκτέλεση του σεναρίου όπως είχε σχεδιαστεί, καθώς και τις αλλαγές στο εξωτερικό περιβάλλον του που μπορεί να επηρεάσουν την υλοποίησή του, με στόχο να οδηγήσει στη βελτίωση των μακροπρόθεσμων επιπτώσεων, καθώς επίσης και να συστήσει, εάν είναι απαραίτητο, τη λήψη διορθωτικών μέτρων. Όσο η πορεία του σεναρίου θα εξελίσσεται, θα προσδιορίζονται οι παράγοντες που συνέβαλαν στην επιτυχία ή την αποτυχία της υλοποίησης και θα εντοπίζονται οι ορθές πρακτικές. Επίσης, θα εντοπίζονται τα σημεία του Προγραμματισμού που ενδεχομένως χρειάζονται επαναπροσανατολισμό, για να εξασφαλιστεί η επίτευξη των αρχικών στόχων. Εφόσον η ανάδραση γίνεται με αντικειμενικότητα, διαφάνεια και διεπιστημονική τεκμηρίωση, με κοινωνικό έλεγχο και ανάληψη ευθυνών και πρωτοβουλιών από πλευράς πολιτών και κινημάτων, αποτελεί το μοναδικό μέσο για την βελτίωση της ποιότητας και της ορθότητας του σχεδιασμού. Με τον τρόπο αυτό, υπογραμμίζεται η ανάγκη για ισχυρότερη σύνδεση μεταξύ παρακολούθησης και αξιολόγησης, καθώς και των διαδικασιών λήψης αποφάσεων.

4. Ολοκληρωμένο σύστημα κτηματολογικής υποδομής και πολιτικών περιβάλλοντος και ανάπτυξης

Στο επόμενο στάδιο της διατριβής στοιχειοθετήθηκε το ολοκληρωμένο σύστημα κτηματολογικής υποδομής και πολιτικών περιβάλλοντος και ανάπτυξης με τίτλο IDPSS (Integrated Development Planning Support System). Βάση για το σύστημα αποτέλεσε η ερμηνεία της ανάπτυξης ως μιας νέας καλύτερης δυναμικής ισορροπίας, ανθρώπινων συστημάτων και σχέσεων χρήσεων γης, παραγωγής, απασχόλησης, διανομής και κατανάλωσης που αποσκοπεί στη «βέλτιστη» αξιοποίηση των πραγματικών δυνατοτήτων της φυσικής και κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας σύμφωνα με τη μέση κοινωνική συνείδηση των πολιτών, την κάθε φορά κοινωνική δυναμική αλλά και τη γενικότερη πολιτική βούληση σε τοπικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο. Βασική παράμετρος για τη βέλτιστη λειτουργία του συστήματος είναι η ενσωμάτωση διεπιστημονικής γνώσης σχετικά με τον κάθε φορά επιλεγόμενο αναπτυξιακό στόχο.

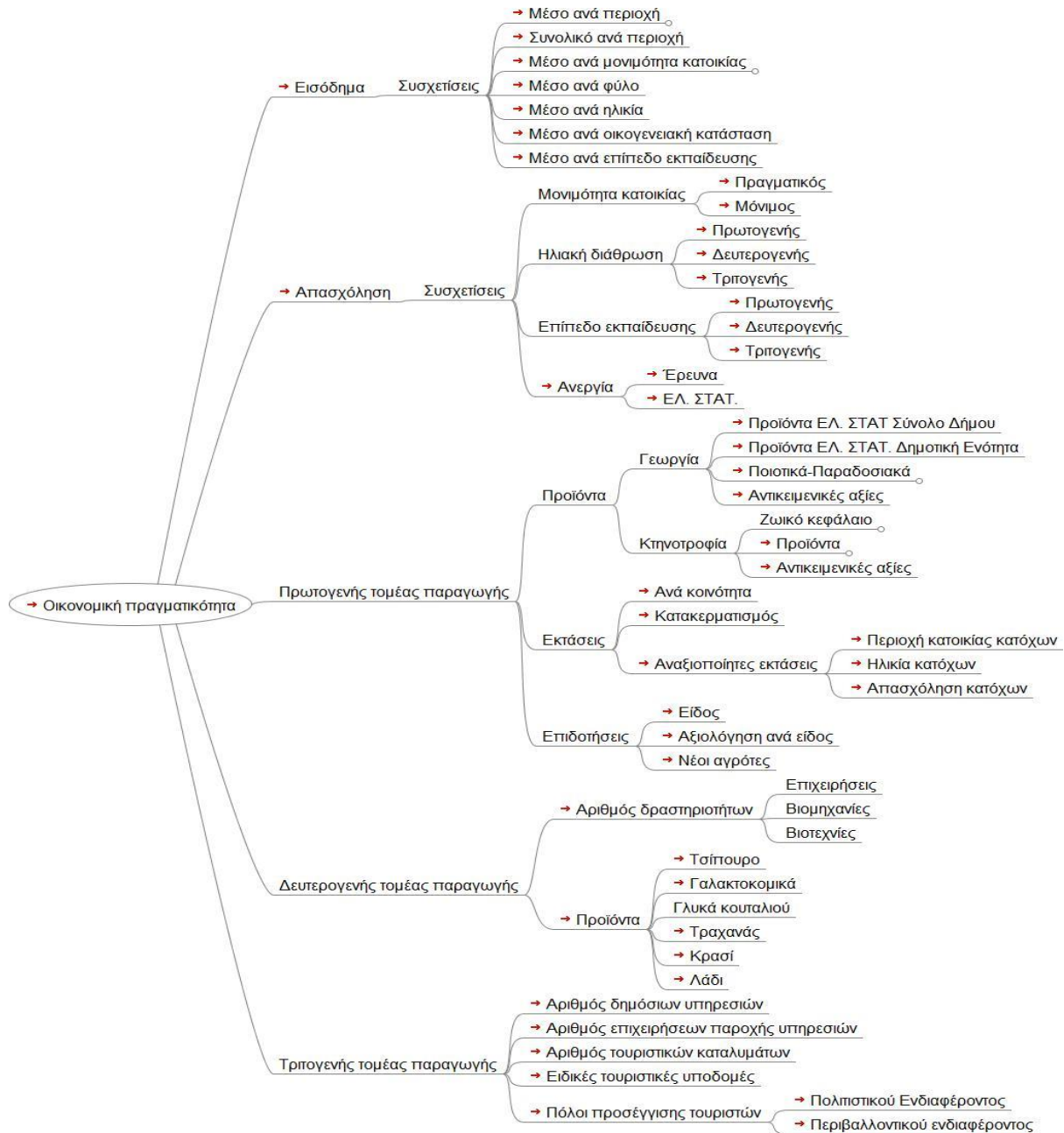
Η αρχιτεκτονική του συστήματος IDPSS παρουσιάζεται στο παρακάτω διάγραμμα.

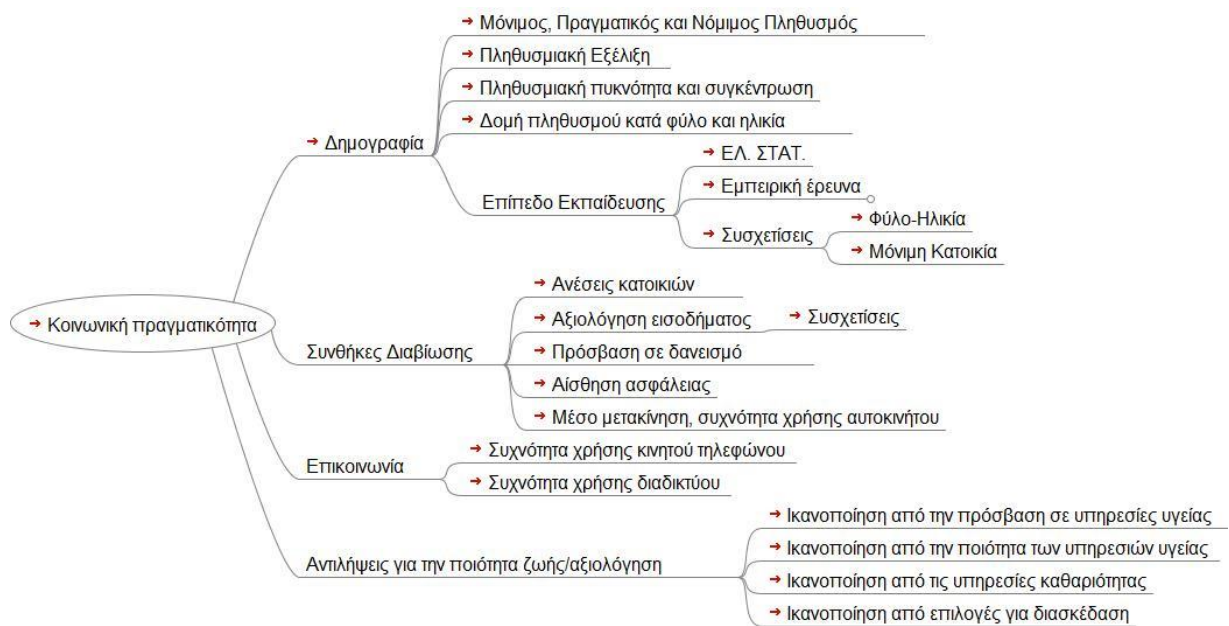
Γράφημα 5: Αρχιτεκτονική του IDPSS

Όπως παρατηρούμε, πρώτο και βασικό βήμα για τη χρήση του συστήματος είναι ο καθορισμός του σκοπού από τους εμπλεκόμενους στον αναπτυξιακό σχεδιασμό σε συνεργασία με τη διεπιστημονική ομάδα που τροφοδοτεί το σύστημα. Ο πολυδιάστατος χαρακτήρας του συστήματος επιτρέπει την ενσωμάτωση οποιουδήποτε αναπτυξιακού στόχου αφορά μια συγκεκριμένη ομάδα ανθρώπων οποιουδήποτε μεγέθους ή μια συγκεκριμένη περιοχή (γειτονιά, κοινότητα, δήμο, περιφέρεια). Μετά τον καθορισμό του αναπτυξιακού στόχου ακολουθεί η επιλογή των επιμέρους αντικειμενικών και υποκειμενικών παραγόντων σε

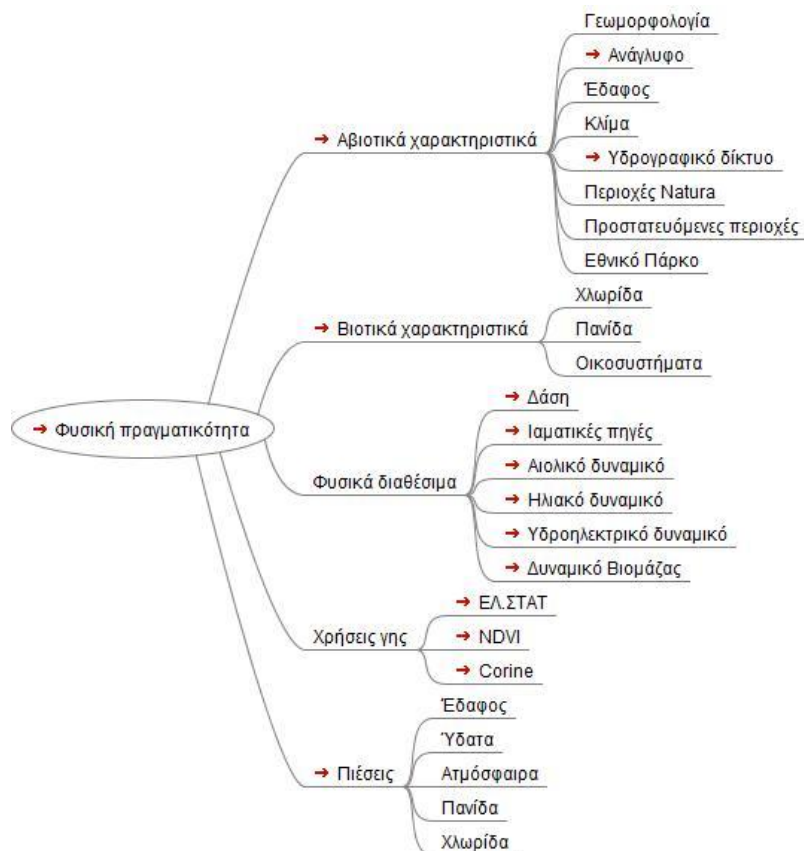
οικονομικό, κοινωνικό, πολιτικό, πολιτιστικό, τεχνολογικό και περιβαλλοντικό επίπεδο που σχετίζονται με τον επιλεγθέντα στόχο, μετά από σχετική ανασκόπηση της διεθνούς βιβλιογραφίας και εκτενή διάλογο μεταξύ των μελών της διεπιστημονικής ομάδας με στόχο τη δημιουργία μιας σχετικής βάσης πεδίων διερεύνησης.

Γράφημα 6: Προτεινόμενα πεδία διερεύνησης οικονομικής πραγματικότητας

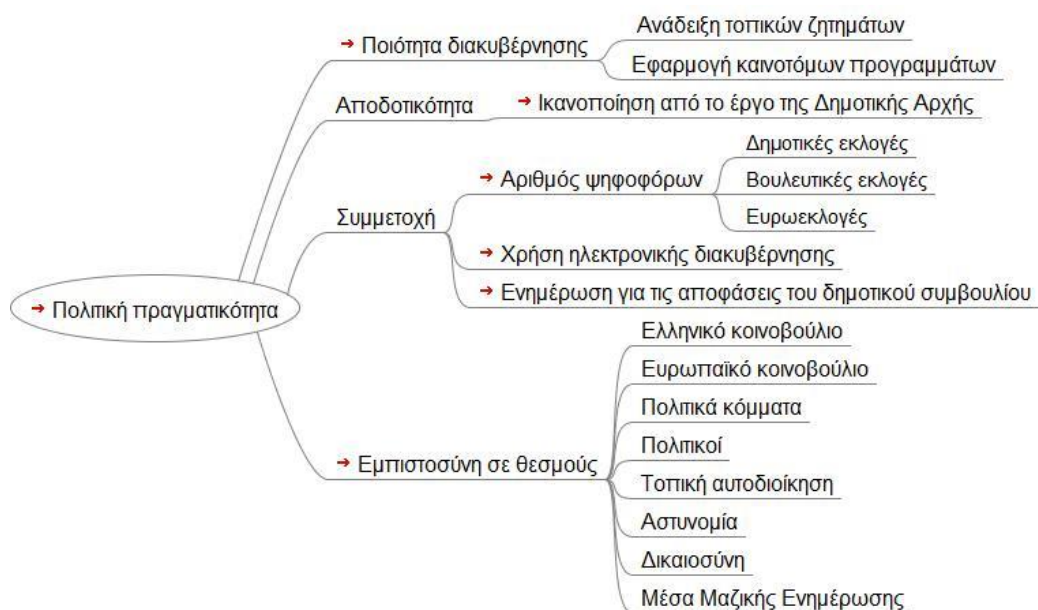
Γράφημα 7: Προτεινόμενα πεδία διερεύνησης κοινωνικής πραγματικότητας

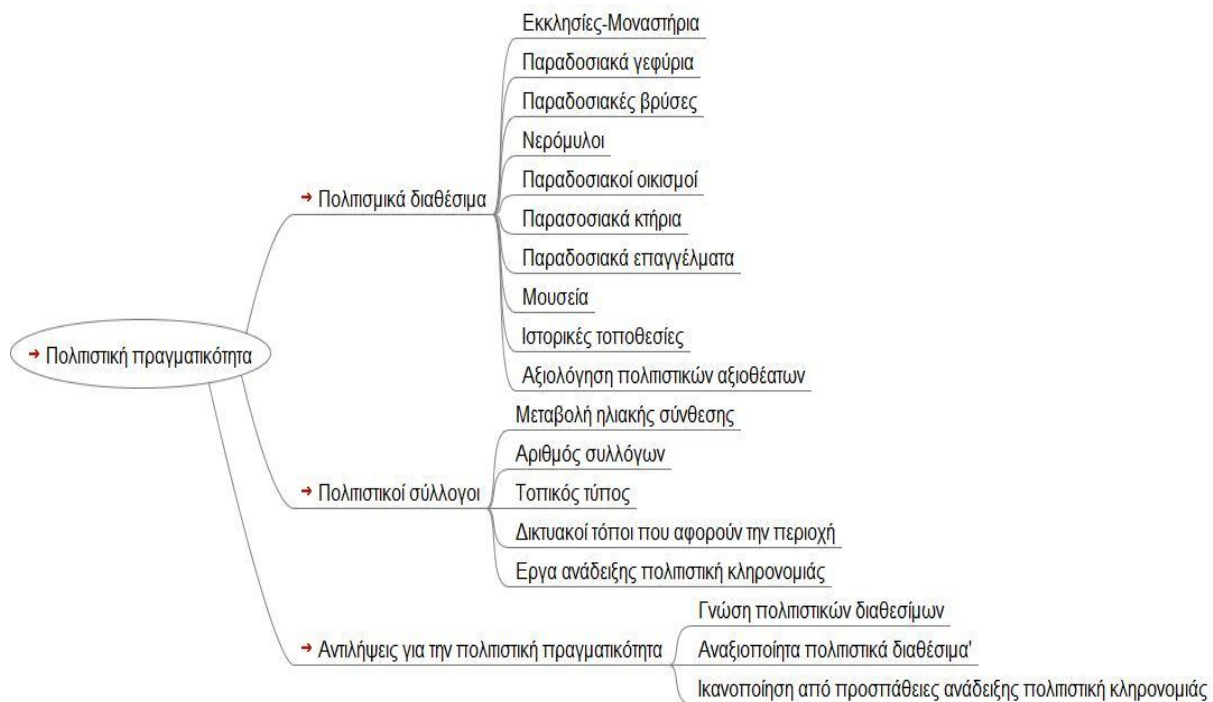
Γράφημα 8: Προτεινόμενα πεδία διερεύνησης φυσικής πραγματικότητας

Γράφημα 9: Προτεινόμενα πεδία διερεύνησης τεχνικής/τεχνολογικής πραγματικότητας

Γράφημα 10: Προτεινόμενα πεδία διερεύνησης πολιτικής πραγματικότητας

Γράφημα 11: Προτεινόμενα πεδία διερεύνησης πολιτιστικής πραγματικότητας

Η καταγραφή της γνώσης είναι μια δύσκολη και χρονοβόρα διαδικασία που συνήθως αναγνωρίζεται ως ένα εμπόδιο στην ανάπτυξη της γνωσιακής βάσης ενός συστήματος (Hayes-Roth 1995). Ως εκ τούτου, οι αποτελεσματικές μέθοδοι απόκτησης γνώσεων είναι ζωτικής σημασίας για την οικοδόμηση ενός συστήματος. Για τον λόγο αυτό, το σύστημα βασίζεται σε μια συνθετική μεθοδολογική προσέγγιση με κεντρικά χαρακτηριστικά (Denscombe 2010 σελ.138) τη χρήση ποιοτικών και ποσοτικών προσεγγίσεων, τη σύνδεση μεταξύ των προσεγγίσεων μέσω της διαδικασίας της τριγωνοποίησης και την πρακτική προσέγγιση των προβλημάτων της έρευνας. Το θεμέλιο της μεθοδολογικής προσέγγισης, είναι η οριοθέτηση του σκοπού, της φιλοσοφίας, των αρχών και των αξιών της αναπτυξιακής θεωρίας, σε διαλεκτική σχέση με την κατάσταση, τα μεγέθη και τις ποιότητες των στοιχείων που συγκροτούν τη φυσική και την κοινωνικοοικονομική της πραγματικότητα αλλά και με τα συναφή προβλήματα, τις πραγματικές δυνατότητες και τους αντικειμενικούς περιορισμούς της, στους κατοίκους και τους φορείς λήψης αποφάσεων της περιοχής μελέτης.

Η συνθετική ερευνητική στρατηγική του συστήματος περιλαμβάνει τα παρακάτω στάδια:

1. Προσδιορισμό του συνόλου των δευτερογενών δεδομένων για την περιοχή μελέτης, με αξιοποίηση σχετικής βιβλιογραφίας και με επισκέψεις σε φορείς και υπηρεσίες.
2. Διερεύνηση του κυρίαρχου κοινωνικού πλαισίου αξιών κι επιλογών της περιοχής με καταγραφή των απόψεων και των θέσεων των φορέων λήψης αποφάσεων για τα ζητήματα τα οποία απασχολούν τους κατοίκους της περιοχής. Επαφή με τις εμπλεκόμενες αρχές, φορείς και συλλογικότητες. Παρουσίαση της διεπιστημονικής ερευνητικής ομάδας, των στόχων και των σκοπών της, της μεθοδολογίας υλοποίησης, των προσδοκώμενων αποτελεσμάτων, της αναγκαιότητας υλοποίησης, καθώς και τη σπουδαιότητα του παραγόμενου αποτελέσματος.
3. Καταγραφή των απόψεων των εμπλεκόμενων αρχών, των φορέων και των τοπικών συλλογικοτήτων για τα προβλήματα, τις δυνατότητες και τις προοπτικές σε σχέση με τον κάθε φορά επιλεχθέν αναπτυξιακό στόχο με χρήση των τεχνικών της ημιδομημένης συνέντευξης, των Focus Groups (Ομάδων Εστίασης) και της συσχετικής μεθόδου των ελεύθερων συνειρμών.
4. Ανάλυση των δεδομένων με τη μέθοδο της ανάλυσης περιεχομένου.

5. Εντοπισμός ανθρώπων κλειδιά για τη διευκόλυνση της αλληλεπίδρασης της διεπιστημονικής ομάδας με την τοπική κοινωνία.

6. Διεξαγωγή αντιπροσωπευτικής κοινωνικής έρευνας με τη χρήση δομημένων συνεντεύξεων και στόχο ικανό αριθμό αποκρίσεων που διασφαλίζει τουλάχιστον 95% επίπεδο εμπιστοσύνης και 5% σφάλμα, στρωματοποιημένο με χωρικά, και δημογραφικά κριτήρια για τον προσδιορισμό ή/και για την επικαιροποίηση μεταβλητών που απαιτούν πρωτογενή δεδομένα, την καταγραφή της μέσης κοινωνικής συνείδησης για τα προβλήματα, τους περιορισμούς αλλά και τις δυνατότητες-προοπτικές για την ανάπτυξη της περιοχής και τη διερεύνηση της κοινωνικής δυναμικής σχετικά με γενικότερες αναπτυξιακές δράσεις.

7. Δημιουργία μιας σχεσιακής χωρικής βάσης δεδομένων (PostgreSQL) με αξιοποίηση των τεχνικών της τριγωνοποίησης των αντικειμενικών-υποκειμενικών δεδομένων και των πρωτογενών-δευτερογενών (Denzin 1970) και της περιγραφικής και διμεταβλητής στατιστικής ανάλυσης για την υποστήριξη του συστήματος και τη σύνδεση με τα δεδομένα του κτηματολογίου άλλων βάσεων δεδομένων

8. Σύνδεση πολιτικών που σχετίζονται με την περιοχή μελέτης σε μέσο και σε μακρο επίπεδο με τα προβλήματα, τους περιορισμούς, τη δυναμική και τις προοπτικές της περιοχής μελέτης.

9. Πολυμεταβλητή στατιστική ανάλυση για τον εντοπισμό και τη στάθμιση των κύριων παραγόντων που επηρεάζουν τον κεντρικό αναπτυξιακό στόχο και τη δημιουργία αλυσίδων διασυνδεδεμένων μεταβλητών.

10. Διάσπαση του παράγοντα σε υποπαράγοντες και επιμέρους βήματα ή ενέργειες από το επίπεδο των αποτελεσμάτων στο επίπεδο της επίτευξης του κεντρικού αναπτυξιακού στόχου με τη χρήση της μεθόδου mean ends analysis.

11. Εντοπισμό, επιλογή και αξιολόγηση πιθανών αναπτυξιακών δράσεων και σύνδεση τους με γενικότερες πολιτικές.

4.1 Εφαρμογή

4.1.1 Σκοπός

Η πρόσφατη κρίση, ιδιαίτερα σε χώρες όπως η Ελλάδα, έχει ασκήσει πιέσεις για την εξερεύνηση νέων προσεγγίσεων με μεθόδους και εργαλεία που θα βελτιστοποιήσουν τον αναπτυξιακό σχεδιασμό. Όπως τεκμηριώθηκε στο πρώτο κεφάλαιο της διατριβής, δεν υπάρχει ομοφωνία σχετικά με την έννοια της ανάπτυξης. Ωστόσο, ποιος είναι απώτερος σκοπός της ανάπτυξης; Πολλοί ερευνητές υποστηρίζουν ότι η βελτίωση της ποιότητας ζωής για όλους τους ανθρώπους θα πρέπει να είναι στο επίκεντρο των αναπτυξιακών διαδικασιών (Pawar 2009; Dale 2005) σε όλα τα επίπεδα - σε διεθνές, περιφερειακό, εθνικό και τοπικό. Παρόλ' αυτά, οι άνθρωποι δεν αισθάνονται πιο ευτυχημένοι παρά τις αναπτυξιακές δραστηριότητες (Schimmel 2009). Η γενικότερη κρίση, και όχι μόνο η οικονομική κρίση χρέους μετά το 2008, έχει την τάση να ακολουθείται από την κρίση στην υποκειμενική ευημερία (SWB) (Bjørnskov 2014; Habibov and Afandi 2015; Hariri et al. 2015).

Η αιτιώδης σχέση μεταξύ της ανάπτυξης και της ποιότητας ζωής είναι, ωστόσο, ένα δύσκολο και αμφιλεγόμενο θέμα (Wong 2001). Η σύνθεση της ευημερίας και της ανάπτυξης δεν είναι μια καινούργια ιδέα. Στο παρελθόν, έχουν πραγματοποιηθεί έρευνες για τους καθοριστικούς παράγοντες που συνδέονται με υποκειμενικούς δείκτες ευημερίας κυρίως σε ιδιαίτερα εκβιομηχανισμένες χώρες, με στόχο να περιγράψουν νέες προσεγγίσεις για τον επανασχεδιασμό των πολιτικών που αποσκοπούν στην προώθηση της «ανάπτυξης» και της ευημερίας (Becchetti et al. 2011). Ωστόσο, η έρευνα σχετικά με τον αντίκτυπο των αναπτυξιακών έργων στην ευημερία και την ικανοποίηση από τη ζωή των είναι ακόμα στα σπάργαλα. Όπως ο Duncan (2010) περιγράφει, οι πρόσφατες κοινωνικές έρευνες της

υποκειμενικής ευημερίας έχουν δώσει νέα ώθηση στην ωφελμιστική πολιτική θεωρία, παρέχοντας ένα στατιστικά αξιόπιστο μέτρο της «ευτυχίας» των ατόμων, το οποίο μπορεί στη συνέχεια να συσχετιστεί με άλλες μεταβλητές. Μπορεί, όμως, είναι λάθος να συναχθεί το συμπέρασμα ότι η έρευνα μπορεί να μεταφραστεί άμεσα σε ενέργειες από τις κυβερνήσεις για την αύξηση της ευημερίας όλων των μελών της κοινωνίας, πέρα από την παροχή ανατροφοδότησης σχετικά με τα κοινωνικά προγράμματα που οι κυβερνήσεις έχουν ήδη εκτελέσει. Η μελλοντική συζήτηση σχετικά με τις πολιτικές για τη μεγιστοποίηση της ευημερίας θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη την πολυπλοκότητα των δικτύων της πολιτικής και των διαδικασιών, καθώς και την ποικιλομορφία των κοινοτήτων και τις αξίες τους (Duncan 2010). Παράλληλα, πρόκληση στον σχεδιασμό αποτελεί η διερεύνηση και η τεκμηρίωση λογικών αλυσίδων συνδεδεμένων μεταβλητών από το επίπεδο των δεδομένων στο επίπεδο της συνολικής βελτίωσης της ικανοποίησης από τη ζωή των κατοίκων μιας περιοχής (Dale 2005).

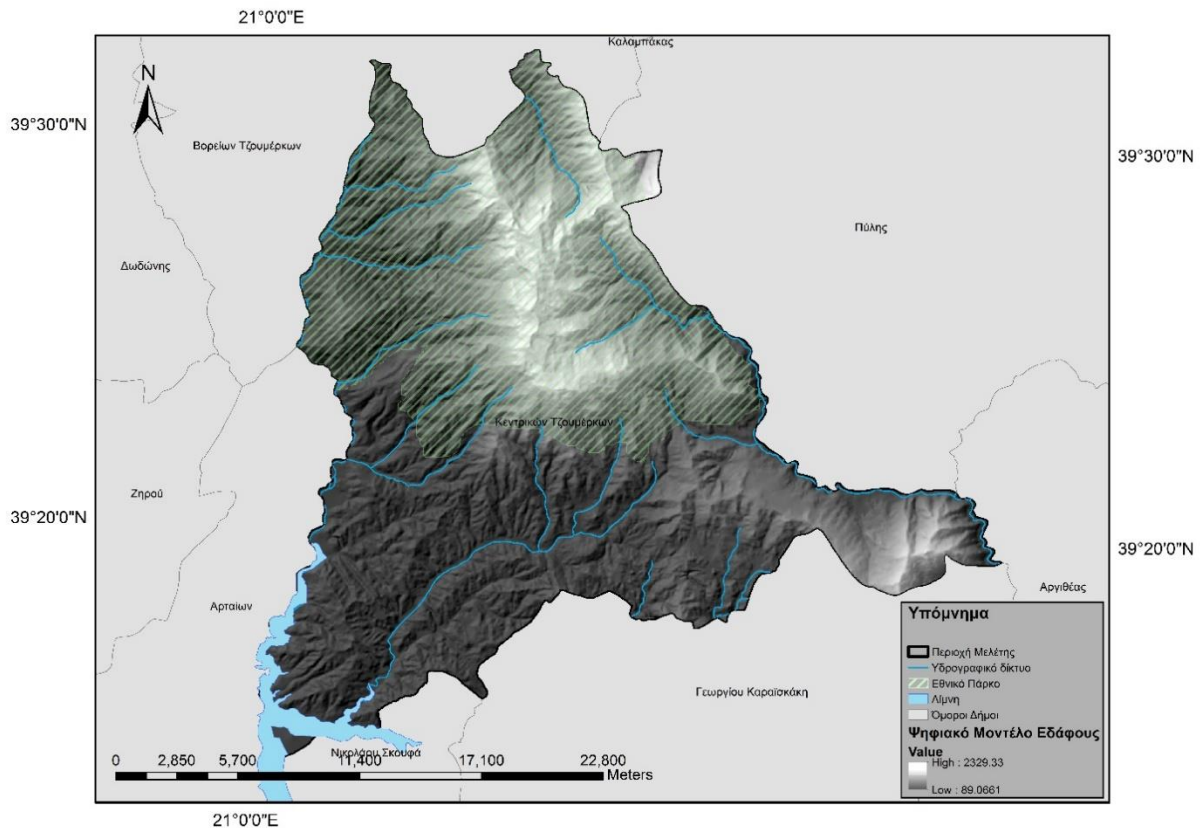
Ως απάντηση σ' αυτές τις προκλήσεις, σ' αυτό το κεφάλαιο παρουσιάζουμε ένα σύστημα λήψης αποφάσεων βασισμένο στη συλλογική ικανοποίηση από τη ζωή (LISADEMAS) ως εργαλείο υποστήριξης μιας ολοκληρωμένης αναπτυξιακής πολιτικής. Το σύστημα βασίζεται σε νέες συνθετικές προσεγγίσεις και μεθόδους στην αναπτυξιακή έρευνα και τον σχεδιασμό. Πρώτον, προκύπτει ως αποτέλεσμα σύνθεσης των θεωριών της αξιοβίωτης ολοκληρωμένης ανάπτυξης και της προσέγγισης της ευημερίας σε επίπεδο κοινότητας (Community Well Being-CWB), διότι χωρίς μια θεωρία, η πρακτική στον σχεδιασμό δεν έχει καμία δύναμη (Friedmann 2011, σελ.63) και η έρευνα είναι πιθανό να είναι απλά περιγραφική με περιορισμένες επεξηγηματικές αξιώσεις (Sumner, & Tribe 2008 σελ.83). Δεύτερον, βασίζεται στην εκτενή και αναλυτική διερεύνηση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της τοπικής πραγματικότητας σε οικονομικό, κοινωνικό, πολιτικό, πολιτιστικό, τεχνολογικό και περιβαλλοντικό επίπεδο, με στόχο να διασφαλιστεί ότι οι προτεινόμενες δράσεις είναι κατάλληλες για τις ανάγκες που επιδιώκουν να αντιμετωπίσουν. Άλλωστε, ο ρόλος του σχεδιασμού, όπως ο Friedmann ισχυρίστηκε (2011 σελ.60), είναι να κάνει την αναδρομική σύνδεση της γνώσης με τη δράση ή, ακόμα πιο απλά, να υποστηρίξει επιστημονικά τεκμηριωμένες πολιτικές. Τρίτον, με τη χρήση συμμετοχικών ερευνητικών μεθόδων επιτρέπει στα μέλη της κοινότητας να εκφράσουν τη γνώμη τους σχετικά με τα θέματα ανάπτυξης αλλά και για το πώς διεξάγεται η έρευνα (Laws et al. 2003; Brock and Harrison 2006). Τέταρτον, αξιοποιεί την πρόκληση της ολοκλήρωσης της γνώσης μέσω της σύνθεσης των ερευνητικών δεδομένων, η οποία σύμφωνα με τους Feters and Freshwater (2015) είναι σημαντικότερη από το άθροισμα των επιμέρους ποιοτικών και ποσοτικών δεδομένων.

4.1.2 Περιοχή μελέτης

Ο Δήμος Κεντρικών Τζουμέρκων είναι ένας από τους τέσσερις Δήμους της Π.Ε Άρτας. Προσδιορίζεται βόρεια από το Δήμο Βόρειων Τζουμέρκων (Π.Ε Ιωαννίνων), ανατολικά από το Δήμο Πύλης (Π.Ε Τρικάλων), νοτιοανατολικά από το Δήμο Αργιθέας (Π.Ε Καρδίτσας), νότια από το Δήμο Γεωργίου Καραϊσκάκη (Π.Ε Άρτας), νοτιοδυτικά από το Δήμο Νικολάου Σκουφά (Π.Ε Άρτας) και δυτικά από το Δήμο Αρταίων (Π.Ε Άρτας).

Αποτελείται από τους πρώην Δήμους Αθαμανίας και Αγνάντων καθώς και τις πρώην κοινότητες Θεοδωριάνων και Μελισσουργών. Ειδικότερα, ο Δήμος περιλαμβάνει τις τοπικές κοινότητες Αγνάντων, Γραικικού, Καταρράκτου, Κουκκουλίων, Κτιστάδων, Λεπιανών, Μικροσπηλιάς, Ράμιας, Ανεμορράχης, Βουργαρελίου, Αθαμανίου, Δίστρατου, Κάτω Αθαμανίου, Κάτω Καλεντίνης, Καψάλων, Κεντρικού, Κυψέλης, Μεσούντας, Παλαιοκάτουνου, Τετρακόμου, Θεοδωριάνων και Μελισσουργών. Τοπικές έδρες του Δήμου είναι το Βουργαρέλι, η Άγναντα, οι Μελισσουργοί και τα Θεοδώριανα. Έδρα του Δήμου είναι το Βουργαρέλι.

Μορφολογικά ο Δήμος έχει ορεινό χαρακτήρα (χάρτης 6). Οριοθετείται γύρω από μία εκτεταμένη οροσειρά με έντονο ανάγλυφο και αρκετές κορυφές πάνω από τα 2.000 μ. Η συμπαγής ορεινή μάζα που τον διατρέχει είναι τα Αθαμανικά Όρη ή αλλιώς Τζουμέρκα Ανατολικά έχει ως φυσικό σύνορο τον Αχελώο και δυτικά τον ποταμό Άραχθο. Στο νότιο δυτικό κομμάτι του υπάρχει η τεχνητή λίμνη Πουρναρίου.

Χάρτης 6: Περιοχή Μελέτης

4.1.3 Μεθοδολογικές επιλογές

Σε πρώτη φάση συγκροτήθηκε Διεπιστημονική Ομάδα¹ αποτελούμενη από επιστήμονες με τεκμηριωμένη γνώση σχετικά με τα ζητήματα του περιβάλλοντος και της ανάπτυξης. Παράλληλα, προσαρμόστηκε η βάση δεδομένων πεδίων διερεύνησης της πραγματικότητας για την οικονομία, την κοινωνία, τον πολιτισμό, την πολιτική, την τεχνολογία και το περιβάλλον σύμφωνα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της περιοχής μελέτης.

Στον Πίνακα 7 παρουσιάζονται τα επιμέρους πεδία διερεύνησης με τις κυριότερες πηγές των δεδομένων.

¹ Κώτσιος Βάιος, Περιβαλλοντολόγος, Υποψήφιος Διδάκτωρ ΕΜΠ, MSc «Περιβάλλον και Ανάπτυξη» ΕΜΠ, MSc «Περιβαλλοντική Εκπαίδευση» Πανεπιστήμιο Αιγαίου. Λιαντινιώτη Καλλιόπη, Ηλεκτρολόγος Μηχανικός και Τεχνολογίας Υπολογιστών, MSc «Περιβάλλον και Ανάπτυξη Ορεινών Περιοχών» ΕΜΠ. Μαχαίρα Μαριάνθη, Γεωλόγος, MSc «Περιβάλλον και Ανάπτυξη Ορεινών Περιοχών» ΕΜΠ, MSc «Γεωπληροφορική» Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο. Μπασιούκα Αφροδίτη, Μηχανικός Χωροταξίας, MSc «Περιβάλλον και Ανάπτυξη Ορεινών Περιοχών» ΕΜΠ. Σιώζος Κωνσταντίνος, Ηλεκτρολόγος Μηχανικός & Τεχνολογίας Υπολογιστών, Τομέας Η/Υ. Κώτσιος Παναγιώτης, Οικονομολόγος, Διδάκτορας του τμήματος Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών του πανεπιστημίου Μακεδονίας. Καρακώστα Ηρώ, Αγρονόμος Τοπογράφος Μηχανικός, MSc «Περιβάλλον και Ανάπτυξη Ορεινών Περιοχών» ΕΜΠ.

Πίνακας 7: Πεδία διερεύνησης με ανάλογους δείκτες

Τομείς	Θέματα	Υποθέματα	Πηγή	
Οικονομία	Γενικά	Μέσο ετήσιο εισόδημα	Πόσο ήταν το εισόδημα σας το προηγούμενο έτος (Ανοικτή ερώτηση) 2011, ΔΝΤ Ελλάδα (2012), Περιφέρεια Ηπείρου (2008)	
		Απασχόληση ανά κλάδο	Ποια είναι η εργασία σας; (Ανοικτή ερώτηση) ΕΛ.ΣΤΑΤ 2001	
		Ανεργία	ΕΛ.ΣΤΑΤ 2001, ΕΛ.ΣΤΑΤ 2011 Ελλάδα	
		Επενδύσεις	Δήμος Κεντρικών Τζουμέρκων	
	Πρωτογενής Τομέας Παραγωγής	Εκτάσεις, Εκμεταλλεύσεις	Εκτάσεις, Εκμεταλλεύσεις	ΕΛ.ΣΤΑΤ 2006
			Κατακερματισμός αγροτικής γης	ΕΛ.ΣΤΑΤ 2006
		Αναξιοποίητες εκτάσεις	Έχετε στην κατοχή σας εκτάσεις που δεν τις αξιοποιείτε;	
		Αγροτικά προϊόντα	Ποια προϊόντα πιστεύεται ότι θα μπορούσαν να αναδειχθούν ως ποιοτικά παραδοσιακά από την περιοχή σας; ΕΛ.ΣΤΑΤ 2006 Δασαρχείο Άρτας	
		Ζωικό Κεφάλαιο	Μόνιμο: Ένωση Συνεταιρισμών Άρτας - Φιλιπιάδας (2012) Μετακινούμενο: Μελέτη του Εθνικού Πάρκου Τζουμέρκων	
		Επιδότησεις	Έχετε λάβει κάποιου είδους επιδότηση;(Ναι/Όχι)- Αν ναι τι είδους- Πώς θα αξιολογούσατε την εμπειρία σας (0-10 κλίμακα);	
	Δευτερογενής τομέας παραγωγής	Αριθμός και είδος επιχειρήσεων, - Προϊόντα	Εμπορικό Επιμελητήριο Άρτας, Κατάλογοι Επιχειρήσεων, Τμήμα Μεταποίησης	
		Παραδοσιακά- ποιοτικά προϊόντα μεταποίησης	Εμπειρική έρευνα (Ανοικτή ερώτηση)	
	Τριτογενής τομέας παραγωγής	Αριθμός Δημόσιων Υπηρεσιών	Δήμος Κεντρικών Τζουμέρκων	
		Αριθμός Ιδιωτικών επιχειρήσεων παροχής υπηρεσιών	Εμπορικό Επιμελητήριο Άρτας, Κατάλογοι Επιχειρήσεων, Τμήμα Υπηρεσιών	
		Αριθμός τουριστικών καταλυμάτων και μονάδων εστίασης	Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδος	
		Ειδικές τουριστικές υποδομές	Επιτόπια έρευνα	
Πόλοι – Προσέλκυσης επισκεπτών - τουριστών		Αν ερχόταν κάποιος επισκέπτης στο δήμο πιο θα ήταν το πρώτο αξιοθέατο που θα του συστήνατε να επισκεφτεί;		
Κοινωνία	Δημογραφία	Μόνιμος, Πραγματικός και Νόμιμος Πληθυσμός	ΕΛ.ΣΤΑΤ 2001 και εμπειρική έρευνα για το ποσοστό του πληθυσμού που μένει περιστασιακά στην περιοχή, το χρόνο παραμονής και την περιοχή μόνιμης κατοικίας	
		Πληθυσμιακή Εξέλιξη	ΕΛ.ΣΤΑΤ 1940-2001	
		Πληθυσμιακή πυκνότητα και συγκέντρωση	ΕΛ.ΣΤΑΤ 2001,	
		Δείκτης εξάρτησης Δείκτης γήρανσης		
		Επίπεδο Εκπαίδευσης	Ποιος είναι ο ανώτερος τίτλος σπουδών σας;	
	Κοινωνικές Ομάδες	Αριθμός συλλόγων - ομάδων με κοινωνική δράση	Δήμος Κεντρικών Τζουμέρκων	
		Ποσοστό συμμετοχής σε συλλογικότητες	Εμπειρική έρευνα: Είστε ή ήσασταν ποτέ μέλος εργατικού συνδικάτου, σωματείου ή συλλόγου;	
	Συνθήκες Διαβίωσης	Ανέσεις κατοικιών	Εμπειρική έρευνα: Ποιες από τις παρακάτω ανέσεις δεν έχετε μέσα στην κατοικία σας;	
		Αξιολόγηση εισοδήματος,	Εμπειρική έρευνα:	
		Αίσθηση ασφάλειας	Εμπειρική έρευνα:	

	Επικοινωνία	Συχνότητα χρήσης διαδικτύου	Πόσο συχνά χρησιμοποιείτε για προσωπική σας χρήση το διαδίκτυο;
	Αντιλήψεις για την ποιότητα ζωής	Ικανοποίηση από τη ζωή	Παίρνοντας υπ' όψιν σας όλα τα πράγματα, πόσο ικανοποιημένος είσαστε σήμερα από τη ζωή σας γενικά; 0-10
		Ικανοποίηση από την πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας	Πόσο ικανοποιημένος είστε από την πρόσβαση στις υποδομές υγείας στην περιοχή σας;
		Ικανοποίηση από ποιότητα υπηρεσιών υγείας	Πόσο ικανοποιημένος είστε από την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών υγείας στην περιοχή σας;
		Ικανοποίηση από υπηρεσίες καθαριότητας	Πόσο ικανοποιημένος/ η είστε με τις υπηρεσίες καθαριότητας του δήμου στην περιοχή;
		Ικανοποίηση από επιλογές για διασκέδαση	Πόσο ικανοποιημένος/ η είστε από τις επιλογές για διασκέδαση στην περιοχή;
	Αντιλήψεις για την περιοχή	Σημαντικότερα προβλήματα	Ποια είναι κατά τη γνώμη σας τα σημαντικότερα προβλήματα της περιοχής σας;
		Δυνατότητα επανακατοίκησης	Θεωρείτε ότι η περιοχή αποτελεί έναν τόπο όπου μπορούν να εγκατασταθούν νέοι και νέες; Ναι-Όχι Αιτιολογήστε;
		Συνεργασία χωριών	Θεωρείτε θα μπορούσε να υπάρξει συνεργασία μεταξύ των χωριών της περιοχής; Ναι –Όχι Αν ναι σε ποιους τομείς
Πολιτική	Αποδοτικότητα:	Δημοτική Αρχή	Πόσο ικανοποιημένος/ η είστε από τον τρόπο που εκπληρώνει το έργο της η δημοτική αρχή; 0-10
	Κοινωνική Συμμετοχή	Συμμετοχή ψηφοφόρων στις δημοτικές εκλογές, στις βουλευτικές εκλογές, στις ευρωεκλογές,	Υπουργείο Εσωτερικών
		Ενημέρωση για τις αποφάσεις του δημοτικού συμβουλίου	Ενημερώνεστε για τις αποφάσεις της δημοτικής αρχής; ΝΑΙ ΟΧΙ
		Χρήση ηλεκτρονικής διακυβέρνησης,	Έχετε επισκεφτεί την ιστοσελίδα του δήμου; ΝΑΙ - ΟΧΙ Αν ναι πόσο ικανοποιημένος/ η είστε από αυτή;
	Εμπιστοσύνη σε θεσμούς	Ελληνικό Κοινοβούλιο	Πόσο εμπιστεύεστε το Ελληνικό Κοινοβούλιο;0-Καμία απολύτως εμπιστοσύνη 10-Απόλυτη εμπιστοσύνη
		Πολιτικούς	Πόσο εμπιστεύεστε τους πολιτικούς;0-Καμία απολύτως εμπιστοσύνη 10-Απόλυτη εμπιστοσύνη
Ευρωπαϊκή ένωση		Πόσο εμπιστεύεστε την ΕΕ ;0-Καμία απολύτως εμπιστοσύνη 10-Απόλυτη εμπιστοσύνη	
Υποδομές	Υγεία	Υποδομές υγείας	Δήμος
		Ιατροί/ 1000 Κατ.	Εθνική Σχολή Δημόσιας Υγείας
		Νοσηλευτές/ 1000 Κατ.	Εθνική Σχολή Δημόσιας Υγείας
	Υποδομές Διαχείρισης Απορριμμάτων	Προορισμός οικιακών αποβλήτων	Δήμος Κ. Τζουμέρκων
		Σύσταση απορριμμάτων	Ποια από τα παρακάτω απορρίμματα παράγετε σε μεγαλύτερη ποσότητα; Οργανικά, Πλαστικό, Γυαλί, Αλουμίνιο, Χαρτί
		Αποχέτευση	Δήμος Κ. Τζουμέρκων
	Ενέργεια	Παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας	ΔΕΣΜΗΕ, 2011
		Νέες εγκαταστάσεις ΑΠΕ	ΡΑΕ, 2011
	Μεταφορές	Μήκος συνολικού οδικού δικτύου σε χλμ	Επεξεργασία γεωχωρικών δεδομένων ΓΥΣ
		Κατάσταση δρόμων,	Εμπειρική έρευνα

		Ετήσιες δαπάνες για κατασκευή οδοποιίας, - συντήρηση υπάρχοντος οδικού δικτύου,	Δήμος Κ. Τζουμέρκων
	Εκπαίδευση	Εγκαταστάσεις	Περιφερειακή Διεύθυνση Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Ηπείρου
		Αναλογία μαθητών – εκπαιδευτικών ανά εκπαιδευτική βαθμίδα	Υπουργείο Παιδείας Δια Βίου Μάθησης & Θρησκευμάτων
		Φροντιστήρια, Ενισχυτική Διδασκαλία	Εμπειρική έρευνα
		Μεταφορά μαθητών	Δήμος Κ. Τζουμέρκων
	Υδρευση	Άντληση νερού ύδρευσης- πόσιμου νερού	Δήμος Κ. Τζουμέρκων
	Υποδομές χωρίς τωρινές χρήσεις	Αναξιοποίητες υποδομές	Γνωρίζετε κάποιες υποδομές που δεν χρησιμοποιούνται πλέον; ΝΑΙ, ΟΧΙ Αν ναι ποιες;
Πολιτισμός	Πολιτιστικά διαθέσιμα	Εκκλησίες - Μοναστήρια Παραδοσιακά Γεφύρια και Βρύσες (νεροτριβές και μύλοι) Παραδοσιακοί οικισμοί και κτήρια Παραδοσιακά επαγγέλματα, Μουσεία, Ιστορικά Στοιχεία	Εφορείες Προϊστορικών και Κλασσικών αρχαιοτήτων- Υπηρεσία Νεοτέρων Μνημείων και Τεχνικών Έργων Ηπείρου www.ntua.gr/MIRC/databases.html , estia.minenv.gr
	Αντιλήψεις για την περιοχή	Επίπεδο ικανοποίησης και αναγνώρισης των προσπαθειών για ανάδειξη της τοπικής πολιτιστικής κληρονομιάς,	Πόσο ικανοποιητικές κρίνετε τις προσπάθειες για την ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς; 0-10
		Αναξιοποίητα πολιτιστικά διαθέσιμα,	Πιστεύετε ότι υπάρχουν σημαντικά αλλά αναξιοποίητα σημεία πολιτιστικού ενδιαφέροντος στο δήμο; (εκκλησίες, γεφύρια, μοναστήρια, αγάλματα, λαογραφικά μουσεία, παραδοσιακές βρύσες). ΝΑΙ, ΟΧΙ Αν ναι ποια
Περιβάλλον	Αβιοτικά χαρακτηριστικά	Γεωμορφολογικά Χαρακτηριστικά, Ανάγλυφο, Εδαφολογικά Χαρακτηριστικά, Κλίμα, Υδρογραφικό Δίκτυο	Μουντράκης, Δ (2010)
	Προστατευόμενες περιοχές	Περιοχές Natura, Ramsar, Εθνικό πάρκο	http://www.ypeka.gr/
	Βιοτικά χαρακτηριστικά	Χλωρίδα- Πανίδα, Οικοσυστήματα	Τσιακίρης Ρ. & Στάρα Κ. (2009)
	Φυσικά Διαθέσιμα	Δάση, Ορυκτός πλούτος, Ιαματικές πηγές, Αιολικό- Δυνητικό Ηλιακό- Υδροηλεκτρικό δυναμικό	Δασαρχείο Άρτας Ειδικό Χωροταξικό Για Τις Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας, ΦΕΚ 2464 Β/03.12.2008 ΕΔΑ 2011
		Χρήσεις γης	ΕΠΜ Ευρύτερης Περιοχής Τζουμέρκων, 2006, ΕΣΥΕ 2001, Corine 2000, Ταξινόμηση Landsat 8

Στη συνέχεια, για την κατανόηση του κυρίαρχου κοινωνικού πλαισίου αξιών κι επιλογών της περιοχής προσδιορίστηκαν οι απόψεις και οι θέσεις των φορέων λήψης αποφάσεων για τα ζητήματα τα οποία απασχολούν τους κατοίκους της περιοχής. Η πρώτη αυτή φάση της ανάλυσης αποτέλεσε τη βάση για την τεκμηρίωση της αναγκαιότητας για μια ολοκληρωμένη αναπτυξιακή στρατηγική για την περιοχή και προσέδωσε τη δυνατότητα για την πραγματοποίηση μιας αντιπροσωπευτικής κοινωνικής έρευνας για τον προσδιορισμό αφενός των πρωτογενών απαραίτητων δεδομένων και αφετέρου για τη διερεύνηση της κοινωνικής

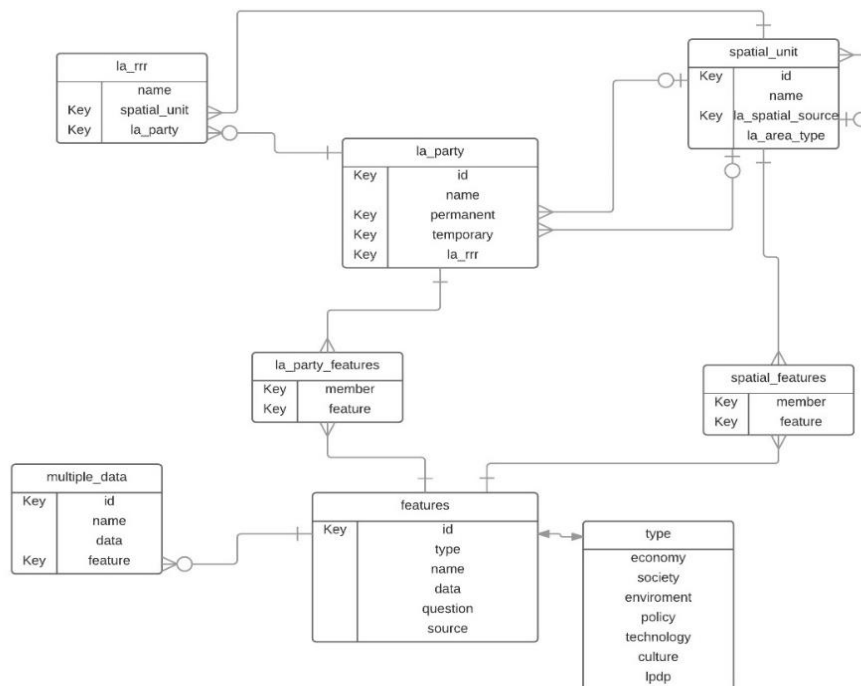
δυναμικής και της μέσης κοινωνικής συνείδησης. Στη συνέχεια, λαμβάνοντας υπόψη ότι η σύνδεση των εις βάθους συνεντεύξεων με ποσοτικές έρευνες αποτελεί μια νέα πρόκληση (Samberg & Tucci 2010) σχεδιάστηκε το ερευνητικό εργαλείο. Το σχέδιο δομημένης συνέντευξης περιελάμβανε ερωτήσεις τόσο για τον προσδιορισμό ή για την επικαιροποίηση μεταβλητών που απαιτούνταν πρωτογενή δεδομένα όσο και ερωτήσεις για την καταγραφή της μέσης κοινωνικής συνείδησης για τα προβλήματα, τους περιορισμούς αλλά και τις δυνατότητες και τις προοπτικές για την ανάπτυξη της περιοχής. Παράλληλα, υπήρξαν ορισμένες κοινές ερωτήσεις με τη Ευρωπαϊκή κοινωνική έρευνα, ώστε να υπάρξει η δυνατότητα να γίνουν συγκριτικές αναλύσεις τόσο με το σύνολο της χώρας όσο και με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες. Ακολούθησε πιλοτική έρευνα για την αξιολόγηση του ερευνητικού εργαλείου. Το διάστημα Ιούνιος-Σεπτέμβριος 2011, εκπονήθηκε εκτενής αντιπροσωπευτική εμπειρική έρευνα με χρήση δομημένων συνεντεύξεων, με στόχο τις 371 τυχαίες αποκρίσεις, στρωματοποιημένες ανά τοπική κοινότητα, φύλο και ηλικία, σταθμιζόμενες από την απογραφή πληθυσμού της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής το 2001, με επίπεδο εμπιστοσύνης 95% και σφάλμα 5%. Συνολικά συλλέχθηκαν περίπου 430 αποκρίσεις από τις οποίες επιλέχθηκαν οι 371 κατάλληλες.

Πίνακας 8: Δειγματοληπτικό πλαίσιο

Study Area	Population >= 15 years (EL. STAT. 2001)	(95% Confidence Level, 5% Confidence Interval)	Survey Sample	15-24		25-64		65+	
				M	W	M	W	M	W
SUM	10710	371	371	21	19	111	98	57	65
Communities	Population >= 15 years (2001)	Sample (community population * 371/10710)	Survey Sample (R ² 0.98)	M	W	M	W	M	W
Agnanta	810	28	27	1	1	7	7	5	6
Athamano	844	29	30	2	2	9	8	4	5
Anemorraxi	332	12	12	1	1	3	4	1	2
Vourgareli	694	24	24	1	2	7	7	3	4
Graikiko	578	20	19	1	0	6	5	3	4
Distrato	275	10	10	1	0	3	3	1	2
Theodoriana	860	30	31	2	2	10	8	5	4
Kataraktis	600	21	21	1	1	6	6	4	3
Kato Athamano	525	18	18	1	1	6	4	3	3
Kato Kalentini	176	6	6	0	1	2	1	1	1
Kapsala	137	5	5	0	0	2	1	1	1
Kentriko	354	12	12	0	1	3	3	2	3
Koukoulia	288	10	10	0	1	3	2	2	2
Ktistades	231	8	7	0	0	2	2	1	2
Kypseli	539	19	18	1	0	5	4	4	4
Lepiana	392	14	14	1	1	3	4	2	3
Melisourgoi	575	20	21	2	1	8	5	3	2
Mesoynata	412	14	15	2	1	5	4	2	1
Mikrospilia	376	13	13	1	1	4	4	1	2
Palaiokatoyno	597	21	20	1	1	6	6	3	3
Ramia	367	13	12	1	0	3	3	2	3
Tetrakomo	748	26	26	1	1	8	7	4	5

4.1.4 Γνωσιακή γεωβάση και κτηματολογική υποδομή

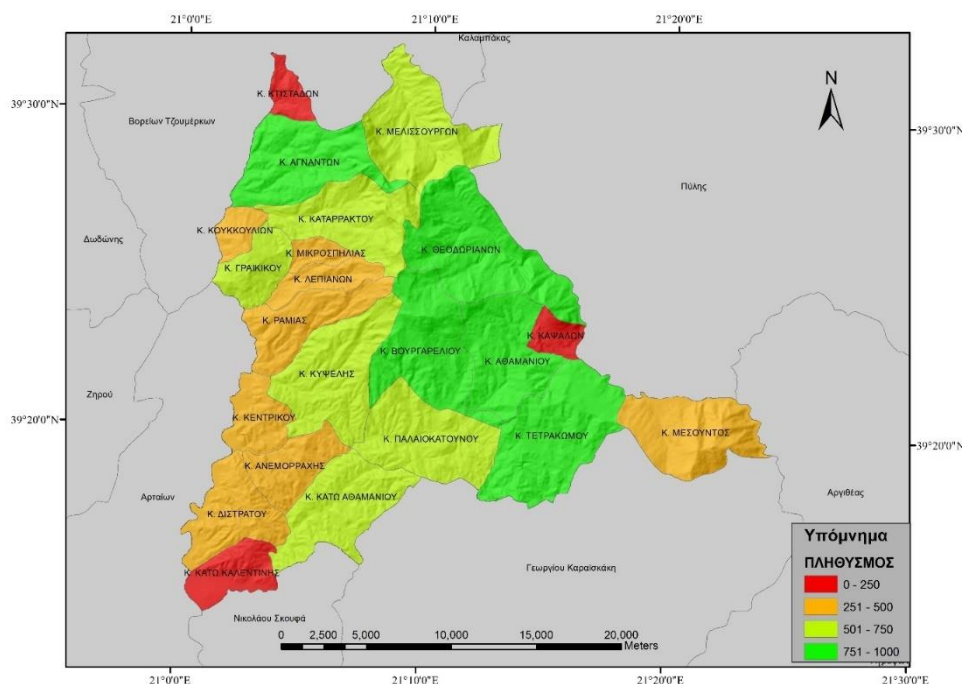
Μετά την ολοκλήρωση της εμπειρικής έρευνας, για την κωδικοποίηση των ανοικτών ερωτήσεων, όλες οι πιθανές απαντήσεις καταγράφηκαν και στη συνέχεια δημιουργήθηκαν αντίστοιχες διχοτομικές μεταβλητές (Ναι / Όχι). Στη συνέχεια, με τη μέθοδο της τριγωνοποίησης (Denzin 1970), δηλαδή της σύνθεσης των τεχνικών συλλογής δεδομένων, με στόχο αφενός την επιβεβαίωση και την επικύρωση των μεθόδων, αφετέρου την εξασφάλιση της αξιοπιστίας των δεδομένων (Brophy, 2001: 185), κωδικοποιήθηκαν οι απόψεις των κατοίκων για τα προβλήματα της περιοχής, τις αντικειμενικές και τις «δυνάμει» αναπτυξιακές δυνατότητες (προοπτικές), καθώς και τους περιορισμούς για την Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη της περιοχής σε σχέση με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που προέκυψαν από την ευρύτερη έρευνα. Τέλος, για τη διερεύνηση των επιμέρους σχέσεων μεταξύ των μεταβλητών πραγματοποιήθηκε διμεταβλητή στατιστική ανάλυση. Οι μεταβλητές χωρίς κανονική κατανομή αναλύθηκαν με μη παραμετρικά τεστ, και οι μεταβλητές με κανονική κατανομή αναλύθηκαν με παραμετρικά τεστ. Η στατιστική ανάλυση διεξήχθη με επίπεδο εμπιστοσύνης 95%, και η τιμή p μικρότερη από 0,05 θεωρήθηκε ως στατιστικά σημαντική. Σε περιπτώσεις όπου ο έλεγχος ομοιογένειας ήταν στατιστικά σημαντικός, χρησιμοποιήθηκαν μη παραμετρικά κριτήρια. Ο φυσικός σχεδιασμός της βάσης χωρικών δεδομένων έγινε με τη χρήση της γεωβάσης του ArcGIS. Μέσα στη γεωβάση δημιουργήθηκε ένα σύνολο χωρικών στοιχείων (τοπικές κοινότητες), ώστε τα χωρικά στοιχεία που θα αποθηκευτούν σε αυτές να μπορούν να σχηματίζουν τοπολογικές σχέσεις με τα υπόλοιπα. Πιο συγκεκριμένα στη πολύγωνα των τοπικών κοινοτήτων που συγκροτούν την περιοχή μελέτης συσχετίστηκαν με τα ποιοτικά και ποσοτικά δεδομένα που προέκυψαν από τη μικτή ερευνητική προσέγγιση. Με τον τρόπο αυτό κάθε πολύγωνο συνδέθηκε με επιμέρους χαρακτηριστικά ζητημάτων ανάπτυξης σε οικονομικό, κοινωνικό, πολιτικό, πολιτιστικό, τεχνολογικό και περιβαλλοντικό επίπεδο. Στη συνέχεια δημιουργήθηκε μια σχεσιακή βάση δεδομένων (PostgreSQL) που υποστήριξε τη λειτουργία του συστήματος και μπορεί να αποτελέσει το σύνδεσμο με τα δεδομένα του κτηματολογίου, ώστε να ολοκληρώσει τις πληροφορίες συσχετίζοντας τις με τις οντότητες του μοντέλου LADM: LA_SpatialUnit, LA_party και LA_RRR.

Γράφημα 12: Χωρική βάση δεδομένων

4.1.4.1 Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά

Η περιοχή μελέτης χαρακτηρίζεται ορεινή και το υψόμετρό της κυμαίνεται μεταξύ 89μ. έως 2.330μ. περίπου. Περιλαμβάνει τον ορεινό όγκο των Αθαμανικών Ορέων (Τζουμέρκα) με αρκετές κορυφές πάνω από 2.000 μέτρα. Ο Δήμος οριοθετείται δυτικά από τον ποταμό Άραχθο και στα ανατολικά από τον ποταμό Αχελώο. Στα νοτιοδυτικά του δήμου βρίσκεται η τεχνητή λίμνη Πουρναρίου που δημιουργήθηκε από την κατασκευή του ομώνυμου υδροηλεκτρικού φράγματος για την εξασφάλιση ποσοτήτων ενέργειας. Ο δήμος χαρακτηρίζεται από έντονο ανάγλυφο και οι οικισμοί του είναι χωροθετημένοι και προσαρμοσμένοι στο ανάγλυφο της περιοχής. Σύμφωνα με την απογραφή της Ελληνικής Στατιστικής Υπηρεσίας (ΕΛ.ΣΤΑΤ) το 2011 ο μόνιμος πληθυσμός του δήμου είναι 6.178 άτομα, ο νόμιμος 12.731 και ο De facto 6.945. Η σημερινή περιοχή του Δήμου Κεντρικών Τζουμέρκων, περιοχή των Τζουμέρκων το 1940 αριθμούσε 18.473 κατοίκους.

Χάρτης 7: Πληθυσμός του Δ. Κεντρικών Τζουμέρκων

Με διάφορες αυξομειώσεις ο πληθυσμός της το 2001 ήταν 12.069 κάτοικοι. Ο Πίνακας 9 παρουσιάζει το μέγεθος του πληθυσμού σε απόλυτα μεγέθη.

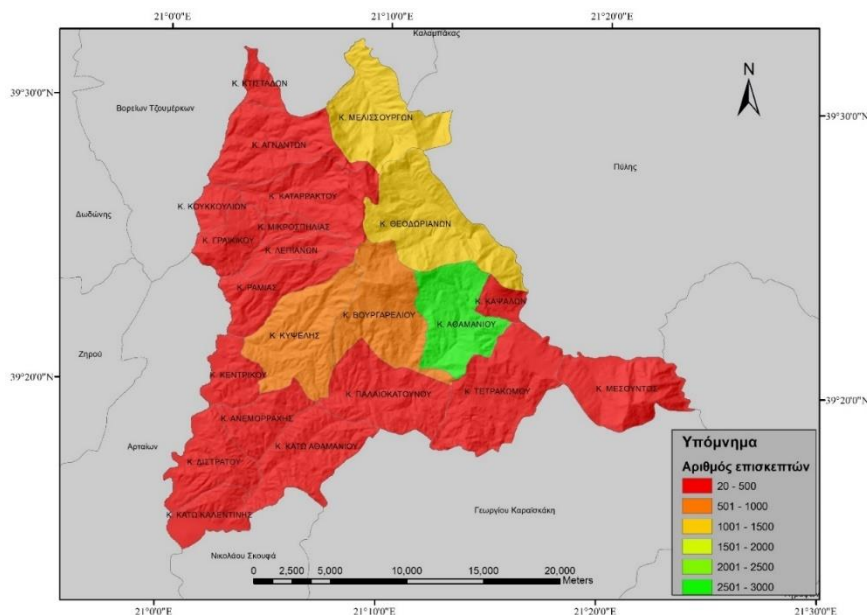
Πίνακας 9: Δημογραφική εξέλιξη πληθυσμού Δ. Κεντρικών Τζουμέρκων

	1940	1951	1961	1971	1981	1991	2001
Δ. Κεντρικών Τζουμέρκων	18.473	16.227	16.371	12.696	14.440	11.971	12.069
Ήπειρος	331.268	330.543	352.604	310.334	324.567	339.728	353.883
Ελλάδα	7.344.860	7.632.801	8.388.553	8.768.641	9.740.417	10.259.900	10.964.020

Στην περιοχή συναντάται κι ένα άλλο είδος πληθυσμού που δεν μπορεί να ενταχθεί σε κανέναν πληθυσμό της ΕΛ.ΣΤΑΤ. Ο πληθυσμός αυτός συμπεριλαμβάνει τους νομάδες κτηνοτρόφους, τους απόδημους και τους συνταξιούχους οι οποίοι επιλέγουν να κατοικήσουν στην περιοχή για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα. Η επιτόπια έρευνα στην περιοχή μελέτης, ανέδειξε ότι το 57.81% του πραγματικού πληθυσμού διαμένει κατά μέσο όρο μόνο 3.10 μήνες στην περιοχή, με διάστημα εμπιστοσύνης 95.00% από 2.8 έως 3.4 μήνες. Οι περιοχές μόνιμης κατοικίας του μη μόνιμου πληθυσμού είναι κυρίως η Αθήνα (39.00%), η Άρτα (36.00%), τα Ιωάννινα

(11.50%) και η Πάτρα (3.50%). Οι τοπικές κοινότητες με το μεγαλύτερο αριθμό επισκεπτών-αποδήμων κυρίως τον Αύγουστο είναι το Αθαμάνιο, τα Θεοδώριανα και οι Μελισσουργοί, ενώ ακολουθούν το Βουργαρέλι και η Κυψέλη. Οι περιοχές που δέχονται σε μικρότερο βαθμό την επίσκεψη των αποδήμων είναι το Δίστρατο, η Κάτω Καλεντίνη, τα Κάβαλα και οι Κτιστάδες. Η μονιμότητα κατοικίας παρουσίασε στατιστικά σημαντική συσχέτιση με τις επιμέρους τοπικές κοινότητες διαμονής [$r(371) = -.15$, $p = 0.000$] και στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση σε σχέση με το μέσο υψόμετρο της τοπικής κοινότητας διαμονής [$U = 13987$, $z = -2.81$, $p = .005$]. Ο χρόνος διαμονής στην περιοχή παρουσίασε στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση σε σχέση με την ηλικία [$H(4) = 17.71$, $p = .005$] και την απασχόληση [$H(6) = 35.17$, $p = .000$], με το μη μόνιμο πληθυσμό άνω των 65 ετών και τους μη μόνιμους εργαζόμενους στον πρωτογενή και τον δευτερογενή τομέα να μένουν μεγαλύτερο διάστημα στην περιοχή.

Στην περιοχή μελέτης το 68.3% των μόνιμων κατοίκων (4,223) είναι άνω των πενήντα ετών και από αυτό το 48% άνω των 65 ετών (2,967), ενώ μόνο το 20.2% είναι ηλικίας από 25-59 (1,248) και το 11.4% νέοι έως 24 ετών (707) (ΕΛΣΤΑΤ, 2011). Η γενική αναλογία ανδρών-γυναικών είναι περίπου ένας προς ένας (49%-51%) αντίστοιχα, αλλά στις ηλικίες 25-49 οι άνδρες είναι κατά 16% περισσότεροι, ενώ στις ηλικίες άνω των εξήντα πέντε οι γυναίκες είναι κατά 11.7% περισσότερες. Η περιοχή μελέτης παρουσιάζει πυκνότητα πληθυσμού 12.23 κατοίκους ανά τετραγωνικό χλμ., πολύ χαμηλότερο από το μέσο όρο της Ελλάδος και της Περιφέρειας Ηπείρου που είναι 81.75, 36.58 αντίστοιχα. Ο δείκτης εξάρτησης του Δήμου είναι 0,71 υψηλότερος από το Νομό Ιωαννίνων (0.49), την Περιφέρεια Ηπείρου (0,52) και το σύνολο της χώρας (0.47). Ο δείκτης γήρανσης του Δήμου είναι 2.70, υψηλότερος απ' ό,τι είναι στον Νομό (1.43), στην Περιφέρεια (1.40) και στο σύνολο της χώρας (1.10).

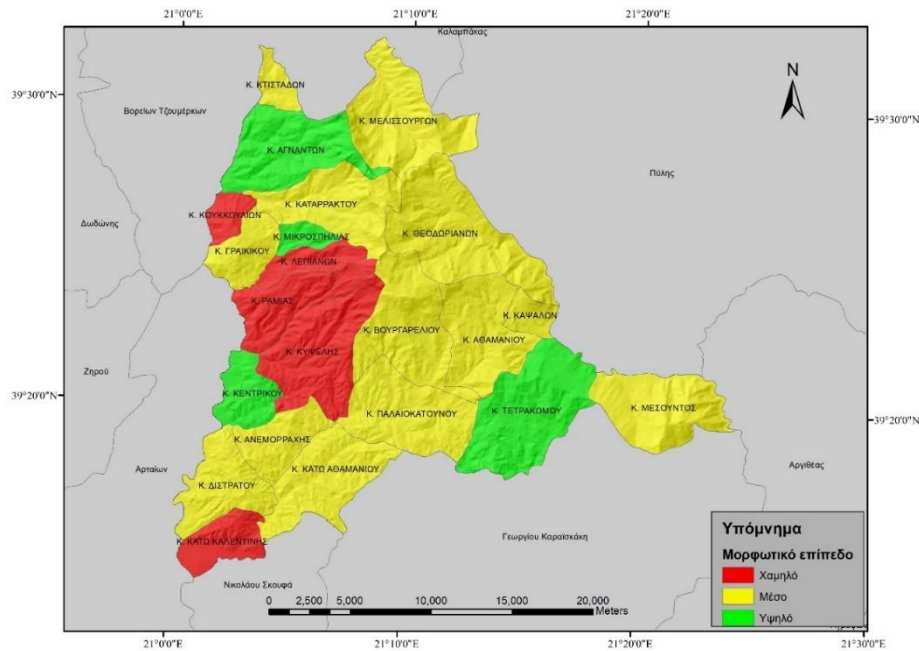

Χάρτης 8: Αριθμός επισκεπτών ανά τοπική κοινότητα του Δήμου Κεντρικών Τζουμέρκων

Σύμφωνα με την απογραφή του 2001 στην περιοχή μελέτης το 23,00% του πληθυσμού ήταν αναλφάβητοι, το 42,00% απόφοιτοι πρωτοβάθμιας, το 10,00% μερικής μέσης εκπαίδευσης, το 17,00% δευτεροβάθμιας και το 8,00% τριτοβάθμιας. Τα αποτελέσματα της ποσοτικής έρευνας 10 χρόνια μετά την απογραφή της ΕΛ.ΣΤΑΤ, έδειξαν μεταβολή του μορφωτικού επίπεδου του πληθυσμού. Το 6,50% δήλωσαν αναλφάβητοι, το 26,00% πρωτοβάθμια, το 7,50% μερική μέση εκπαίδευση, το 32,00% δευτεροβάθμια και το 28,00% τριτοβάθμια εκπαίδευση.

Το μορφωτικό επίπεδο παρουσίασε στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση σε σχέση με την τοπική κοινότητα διαμονής [$F(21, 370) = 1.49$, $p = .014$], την ηλικία [$H(4) = 16.98$, $p = .002$],

την μονιμότητα κατοικίας [F (1, 370) = 44.88, p = .000], την αξιολόγηση του εισοδήματος [F (4, 370) = 9.86, p = .000], την ικανοποίηση από τη ζωή [F (18, 370) = 1,68, p = .040], την απασχόληση [H (6) = 62,34, p = 0,000], τη χρήση του διαδικτύου [H (4) = 62,34, p = .000], την οικογενειακή κατάσταση [H (2) = 10,78, p = .005], την αίσθηση της ασφάλειας [F (4, 370) = 4.69, p = .001], τη συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων [H (42) = 10,62, p = .031], τη συμμετοχή σε συλλόγους και συλλογικότητες [F (2, 370) = 5.51, p = .001] και την εμπιστοσύνη στο ελληνικό κοινοβούλιο [F (13, 370) = 2.63, p = .000].

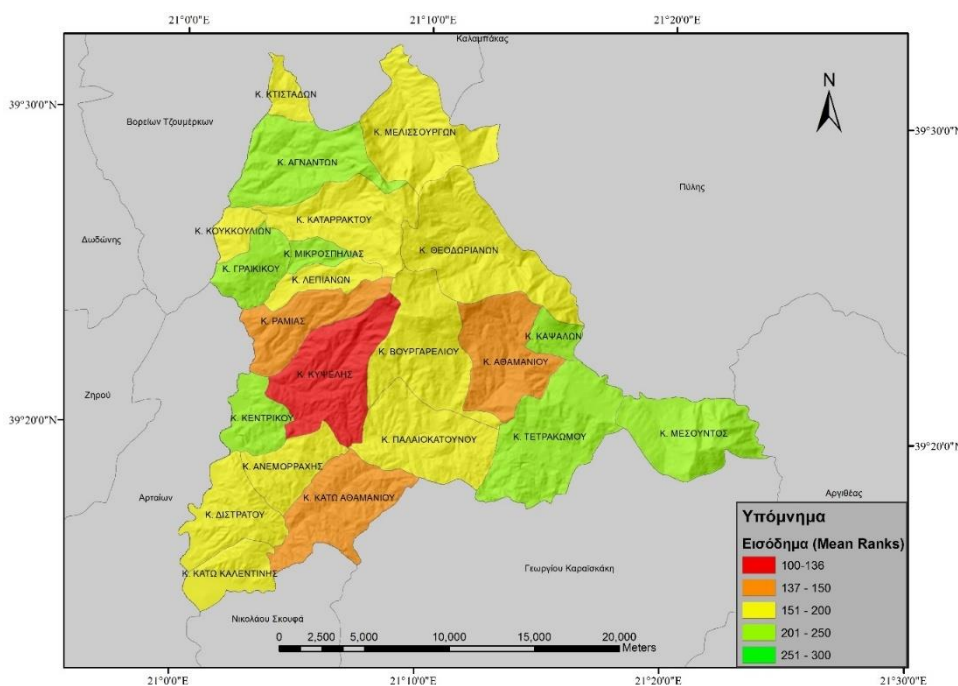
Χάρτης 9: Μέσο μορφωτικό επίπεδο ανά τοπική κοινότητα του Δήμου Κ. Τζουμέρκων

Όσον αφορά την αίσθηση ασφάλειας στην περιοχή το 51.80% και το 25.60% των ερωτηθέντων δήλωσε ότι αισθάνεται πολύ ασφαλής και ασφαλής αντίστοιχα, ενώ μόνο το 10.80 % και το 11.9% ανασφαλής ή πολύ ανασφαλής. Η αίσθηση της ασφάλειας παρουσίασε στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση σε σχέση με τις επιμέρους τοπικές κοινότητες (H (21) = 40.75, p = .006), με το φύλο (U = 13390.50, z = -4.01, p = .000), την ηλικία [H (4) = 12.70, p = .013]. Το κυριότερο μέσο μεταφοράς είναι το αυτοκίνητο (50.90%) με μέση χρήση 5.75 σε δεκάβαθμη κλίμακα και οι μετακινήσεις με τα πόδια (43.40%). Η συχνότητα χρήσης του αυτοκινήτου παρουσίασε στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση σε σχέση με την ηλικία [F (4, 370) = 5.78, p = .000], το φύλο [F (1, 370) = 18.68, p = .000], το εκπαιδευτικό επίπεδο [F (3, 370) = 7.22, p = .000] και το αναφερόμενο πρόβλημα με το οδικό δίκτυο [F (1, 370) = 5.36, p = .021]. Η ανάλυση της μεταβλητής που αφορά τη χρήση του διαδικτύου ανέδειξε ότι 50.50% των ερωτηθέντων δεν έχει πρόσβαση, 12.90% το χρησιμοποιεί σπάνια, το 7.70% μερικές φορές και το 28.90% το χρησιμοποιεί συχνά. Από την ανάλυση αναδείχθηκε η στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση ως προς τη χρήση του διαδικτύου σε σχέση με την ηλικία [H(4) = 61.08, p = .000], το επίπεδο εκπαίδευσης [H(3) = 79.252, p = .000], την απασχόληση, τη μονιμότητα κατοικίας και την ικανοποίηση από τη διασκέδαση [F(7, 370)= 2.194 p=.034].

Στην περιοχή μελέτης, το 13.70% των ερωτηθέντων δήλωσε ότι ζει άνετα, το 44.40% αντίστοιχα ότι τα καταφέρνει, το 30.20% ζει δύσκολα και το 10.00% πολύ δύσκολα, όταν σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Κοινωνική έρευνα στο σύνολο της χώρας για το 2010 το 6.00% ζει άνετα, το 29.80% τα καταφέρνει, το 36.50% ζει δύσκολα και το 27.30% πολύ δύσκολα. Σε ό,τι αφορά την αξιολόγηση του εισοδήματος, υπήρξε στατιστικώς σημαντική διαφοροποίηση

σε σχέση με την απασχόληση [$F(1, 370) = 5.58, p = .000, \omega = 0,10$] και την ηλικία [$F(4, 366) = 2.40, p = .041, \omega = 0,20$].

Από την έρευνα προέκυψε ότι το μέσο ετήσιο εισόδημα ανέρχεται στα 13495.72 ευρώ με σφάλμα ± 554.123 ευρώ και διάστημα εμπιστοσύνης 95% 12485.90- 14613.60. Το ΔΝΤ για το έτος 2011 υπολόγισε το κατά κεφαλή εισόδημα των κατοίκων της χώρας σε 22168 € (σε ισοτιμία € 1/8/2012), ενώ σύμφωνα με το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα της περιφέρειας Ηπείρου το δηλωθέν εισόδημα ανά φορολογούμενο για το 2008 στην περιφέρεια Ηπείρου ήταν 14800€. Συνεπώς, υπάρχει απόκλιση της τάξης του 39.10 % από το μέσο εισόδημα της χώρας και 8.80 % από το μέσο δηλωθέν εισόδημα στην Περιφέρεια Ηπείρου. Από την ανάλυση προέκυψε στατιστικώς σημαντική διαφοροποίηση του εισοδήματος σε σχέση με τις επιμέρους τοπικές κοινότητες ($H(21)=36.84, p=.018$), το φύλο ($H(1)= 4.607, p=.032$), την ηλικία ($H(4)= 56.166, p=.000$), την οικογενειακή κατάσταση [$F(2, 368)=10.998, p=.000$], τη μονιμότητα κατοικίας στην περιοχή ($F(1, 369)= 11.550, p=.001$), το επίπεδο εκπαίδευσης ($H(8)= 41.428, p=.000$), την αξιολόγηση του εισοδήματος [$H(4)= 48.78, p=.000$] και την απασχόληση ($F(6, 364)= 9.402, p=.000$). Ο συντελεστής Gini για το Δ. Κεντρικών Τζουμέρκων υπολογίστηκε στο 0,407 που σημαίνει ότι υπάρχει μέτρια ανισοκατανομή του πλούτου στην περιοχή. Από την καμπύλη Lorenz παρατηρούμε ότι το φτωχότερο 10% του πληθυσμού κατέχει μόλις το 0,7% του συνολικού εισοδήματος, το μεσαίο 10% του πληθυσμού κατέχει το 7,9 % του συνολικού εισοδήματος, ενώ το πλουσιότερο 10% του πληθυσμού κατέχει το 27,7% του συνολικού εισοδήματος.

Χάρτης 10: Μέσο ετήσιο εισόδημα (Mean Ranks)

Από τις απογραφές της ΕΛ.ΣΤΑΤ διαφάνηκε ότι η περιοχή υστερεί σε οικονομικά ενεργό πληθυσμό (51.00% του συνόλου). Από την έρευνα προέκυψε ότι το 38,50% του πληθυσμού ήταν μη οικονομικά ενεργός (φοιτητές & μαθητές 5,70% - συνταξιούχοι 32.70%) και το 61.50% ήταν οικονομικά ενεργός. Οι περισσότεροι εργαζόμενοι απασχολούνται στον τριτογενή τομέα παραγωγής (54.40%), ενώ ακολουθεί ο πρωτογενής (13.50%) και ο δευτερογενής (7.70%). Σύμφωνα με την τελευταία δημοσιευμένη απογραφή που έγινε από την ΕΛ.ΣΤΑΤ στην περιοχή μελέτης το 2001, ο αριθμός των εργαζομένων στον πρωτογενή τομέα ήταν 15.00%, στον δευτερογενή τομέα 24.00% και στον τριτογενή τομέα 40.20%. Από την

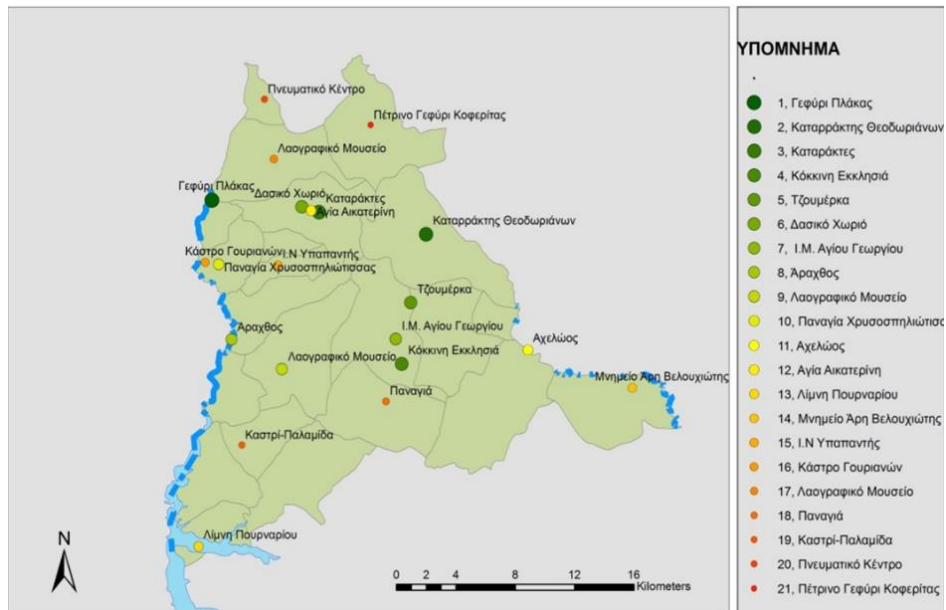
ανάλυση προέκυψε στατιστικώς σημαντική διαφοροποίηση της απασχόλησης σε σχέση με την ηλικία $H(6, 371)=198.497$ $p=.000$, την αξιολόγηση του εισοδήματος $H(6,371)= 26.858$ $p=.000$ και το επίπεδο εκπαίδευσης $H(6,371)= 62.343$ $p=.000$. Πρέπει, ωστόσο, να σημειωθεί εδώ ότι πολλοί εργαζόμενοι του δευτερογενούς και του τριτογενούς τομέα έχουν και 2η απασχόληση συνήθως στον πρωτογενή τομέα, κυρίως για βιοποριστικούς λόγους.

Για τον Απρίλιο του 2012 η ΕΛ.ΣΤΑΤ ανακοίνωσε αύξηση του ποσοστού ανεργίας στην Ελλάδα στο 22.50%, υπολογίζοντας τον αριθμό των ανέργων στους 1.109.658, ενώ για το 2011 που και πραγματοποιήθηκε η έρευνα, ο αριθμός των ανέργων ανερχόταν στο 17.70% του εργατικού δυναμικού. Στην παρούσα έρευνα το ποσοστό ανεργίας υπολογίστηκε στο 10.40%, συνεπώς υπάρχει μια θετική απόκλιση της τάξεως του 7.30% από τον εθνικό μέσο όρο. Σε σχέση με την τελευταία δημοσιευμένη απογραφή που πραγματοποίησε η ΕΛ.ΣΤΑΤ το 2001 (11.97%), δεν υπάρχουν σημαντικές αποκλίσεις. Η μεταβλητή της ανεργίας παρουσίασε στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση σε σχέση με την ηλικία [$H(4,371)= 27.02$ $p=.000$].

Οι εργαζόμενοι στον πρωτογενή τομέα παρουσιάζουν τον μεγαλύτερο μέσο όρο ηλικίας, το χαμηλότερο μορφωτικό επίπεδο και τη χαμηλότερη ικανοποίηση από το εισόδημα τους σε σχέση με τον υπόλοιπο οικονομικά ενεργό πληθυσμό της περιοχής μελέτης. Επιπλέον, ενώ η μέση έκταση ενός αγροτεμαχίου σε πολλές κοινότητες δεν ξεπερνά το 1,5 στρέμμα, το 72% των συμμετεχόντων στην έρευνα δήλωσε ότι κατέχει εκτάσεις που στο παρελθόν ήταν καλλιεργήσιμες αλλά πλέον έχουν εγκαταλειφθεί. Στατιστικώς σημαντική διαφοροποίηση ως προς τη συγκεκριμένη μεταβλητή υπήρξε σε σχέση με την ηλικία [$H(4)= 28.943$, $p=.000$] και το επίπεδο εκπαίδευσης [$H(8)= 20.840$, $p=.008$].

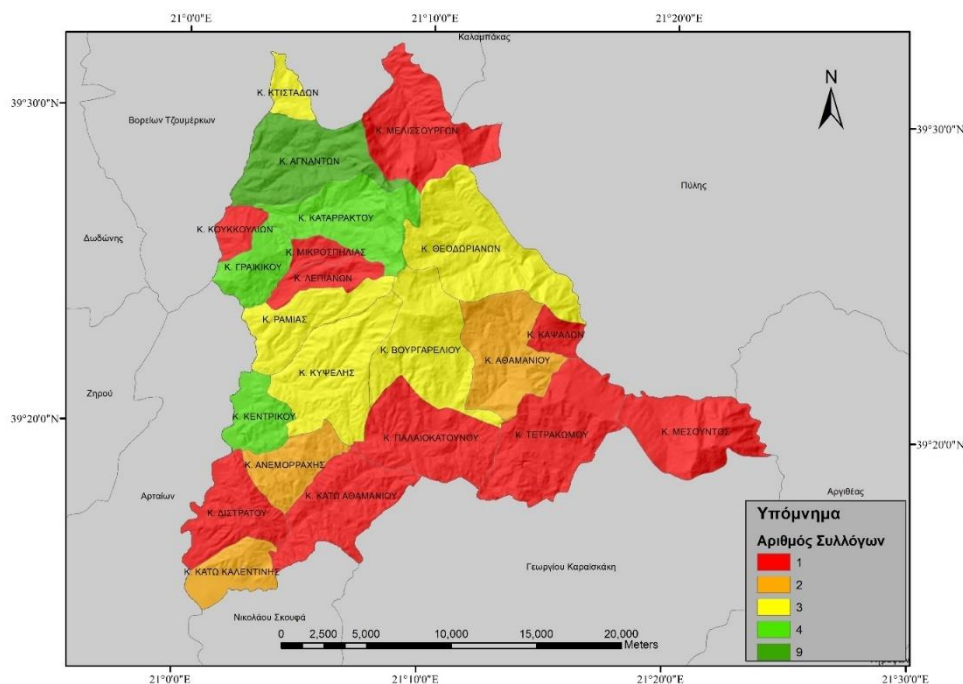
Η κτηνοτροφία στην περιοχή βασίζεται κυρίως στην εκτροφή αιγοπροβάτων και δευτερευόντως στην εκτροφή βοοειδών, χοίρων και πουλερικών. Στην περιοχή ασκείται αποκλειστικά το παραδοσιακό ποιμενικό σύστημα (ημι-εκτατικό), βάσει του οποίου εκτρέφεται και το 80.00% των προβάτων στην Ελλάδα. Σύμφωνα με την Ένωση Συνεταιρισμών Άρτας- Φιλιπιάδας (2012) υπάρχουν 148 μόνιμοι κτηνοτρόφοι με 16190 ζώα. Σημαντικό είναι το μετακινούμενο ζωικό κεφάλαιο που αριθμεί 172 βοοειδή, 17217 πρόβατα, 1057 αίγες (ΕΠΜ Εθνικού Πάρκου Τζουμέρκων). Βασική είναι επίσης και η μελισσοκομική δραστηριότητα, με το σύνολο του δήμου να διαθέτει 50 εκμεταλλεύσεις με 2470 μέλισσες.

Οι εργαζόμενοι στον τριτογενή τομέα παραγωγής στην περιοχή μελέτης είναι οι πιο μορφωμένοι και οι καλύτερα αμειβόμενοι σε σχέση με τον υπόλοιπο οικονομικά ενεργό πληθυσμό. Το 66.00% από αυτούς δεν κατοικεί μόνιμα στην περιοχή, αλλά διαμένει κυρίως στην Αθήνα και στην Άρτα. Το αυξημένο ποσοστό της απασχόλησης στον τριτογενή τομέα, προκύπτει κυρίως από δημόσιους υπαλλήλους και κατοίκους που έχουν ατομικές επιχειρήσεις όπως καφενεία, ψητοπωλεία και δευτερευόντως από επιχειρηματίες που ασχολούνται με τον τουρισμό και το εμπόριο. Συνολικά στην περιοχή υπάρχουν 55 επιχειρήσεις παροχής υπηρεσιών. Η απουσία επίσης συναφών υποστηρικτικών υποδομών και υπηρεσιών αποτέλεσε ανασταλτικό παράγοντα τόσο για το εμπόριο όσο και για τον τουρισμό παρόλο που από την έρευνα προέκυψαν 21 σημαντικά τουριστικά διαθέσιμα.

Χάρτης 11: Ιεράρχηση των σημαντικότερων τουριστικών διαθέσιμων σύμφωνα με την έρευνα

Από την εμπειρική έρευνα διαφάνηκε ότι η συμμετοχή των κατοίκων της περιοχής στη λήψη αποφάσεων είναι αρκετά μικρή, αφού μόνο το 15.40% ήταν ενεργό μέλος σε κάποιο συνδικάτο, σωματείο ή σύλλογο και μόνο το 18.30% των ερωτηθέντων συμμετέχει συχνά ή πάντα στις διαδικασίες λήψης απόφασης σε τοπικό επίπεδο, παρόλο που στην περιοχή υπάρχουν περίπου πενήντα σύλλογοι-αδελφότητες με κοινωνική δράση. Η συμμετοχή σε συλλογικότητες παρουσίασε στατιστικά σημαντική συσχέτιση σε σχέση με το φύλο [$r(371)=-.32$ $p=.000$], το επίπεδο εκπαίδευσης [$r(371)=.18$ $p=.000$] και την αξιολόγηση του εισοδήματος [$r(371)=.11$ $p=.044$].

Χάρτης 12: Αριθμός Συλλόγων

Η εμπιστοσύνη σε πολιτικούς θεσμούς κυμάνθηκε σε πολύ χαμηλά επίπεδα, κυρίως λόγω της μειωμένης ικανοποίησης από την οικονομική κατάσταση της χώρας (53.60% μηδενική

ικανοποίηση, με μέσο όρο 1.46). Στα πολιτικά κόμματα το 66% των ερωτηθέντων εξέφρασε μηδενική εμπιστοσύνη, με μέσο όρο 1.16. Στους πολιτικούς το 62.8% των συμμετεχόντων στην έρευνα έδειξε μηδενική εμπιστοσύνη, ενώ ο μέσος όρος ήταν 1.40. Ακολούθησε το Ελληνικό Κοινοβούλιο με το 49.10% να δείχνει μηδενική εμπιστοσύνη και ο μέσος όρος ήταν 2.11. Στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο μηδενική εμπιστοσύνη έδειξε το 36.4% των ερωτηθέντων με μέσο όρο 2.99. Οι χαμηλοί μέσοι όροι εμπιστοσύνης στο πολιτικό σύστημα επιβεβαιώνονται και από την Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα στο σύνολο της χώρας (Πολιτικά κόμματα: 1.38, Πολιτικοί: 1.36, Ελληνικό Κοινοβούλιο: 2.04, Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο: 2.56 ESS, 2010).

Πίνακας 10: Εμπιστοσύνη στους Θεσμούς

Trust in Institutions (%)											
Variable	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Δημοτική αρχή	25.1	3.8	5.9	11.6	8.4	17.3	7.5	8.4	4.9	3	4.3
Πολιτικοί	62.8	6.7	5.9	5.7	4.6	8.4	2.2	1.1	1.9	0	,8
Πολιτικά κόμματα	66.0	5.9	7.0	6.2	4.3	7.5	0.8	1.1	0.5	0.0	0.5
Ελληνικό Κοινοβούλιο	49.1	4.3	7.8	10.2	7.3	11.3	3.2	3	1.1	1.1	1.6
Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο	36.4	4.0	5.7	13.7	5.7	14.8	4.9	7.5	3.8	1.3	2.2
Δικαιοσύνη	27.0	5.7	7.0	7.3	9.4	14.3	6.5	8.9	6.2	4.9	3.0
Μέσα Μαζική Ενημέρωσης	44.2	6.2	9.4	8.4	5.9	10.8	3.5	4.6	4.6	1.1	1.3
Αστυνομία	19.7	1.1	5.9	5.4	5.9	15.1	7.0	8.4	12.4	8.6	10.5

Οι μεταβλητές της ικανοποίησης από την οικονομική κατάσταση της χώρας, της εμπιστοσύνης στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και τη Δικαιοσύνη παρουσίασαν στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση σε σχέση με την αξιολόγηση του εισοδήματος [$F(4, 368)=2.66, p=.033$], [$H(4)=12.90, p=.012$], [$H(3)=12.31, p=.015$]. Η μεταβλητή της εμπιστοσύνης στην αστυνομία παρουσίασε στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση σε σχέση με την ηλικία [$F(4, 370)=3.68, p=.006$] και το επίπεδο εκπαίδευσης [$H(3)=10.42, p=.015$]. Η μεταβλητή της εμπιστοσύνης στους πολιτικούς παρουσίασε στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση σε σχέση το επίπεδο εκπαίδευσης [$H(3)=15.83, p=.001$].

Σε πολιτιστικό επίπεδο, ήδη από το 2002 σε έκθεση του OECD για την περιοχή των Τζουμέρκων, αναγνωρίστηκαν τα πλούσια πολιτιστικά διαθέσιμα της περιοχής. Από την έρευνα προέκυψαν 64 πολιτισμικά μνημεία, 65 μοναστήρια-εκκλησίες, 21 παραδοσιακά πέτρινα γεφύρια, 28 νεροτριβές και μύλοι, 10 αξιόλογα μουσεία και βιβλιοθήκες. Από την έρευνα προέκυψε ότι οι περισσότεροι θεωρούν ως το σημαντικότερο από πολιτισμικούς πόρους το Γεφύρι της Πλάκας² και στη συνέχεια την Κόκκινη Εκκλησιά. Παρόλ' αυτά, σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας η γενική άποψη των κατοίκων του δήμου που αφορά στην ικανοποίηση τους από τις προσπάθειες για την ανάδειξη της τοπικής πολιτισμικής κληρονομιάς στο δήμο είναι μέτρια προς χαμηλή (4.36). Η μεταβλητή της ικανοποίησης από τις προσπάθειες για την ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς παρουσίασε στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση σε σχέση την ικανοποίηση από το έργο της δημοτικής αρχής.

² Την 1/2/2015, μετά από έντονες βροχοπτώσεις, κατέρρευσε μεγάλο μέρος του γεφυριού της Πλάκας

Στο Δήμο Κεντρικών Τζουμέρκων πραγματοποιείται μεγάλος αριθμός τοπικών εκδηλώσεων κυρίως κατά την περίοδο του καλοκαιριού με την ευκαιρία τοπικών εορτών και επετείων. Πολλές από αυτές είναι αφιερωμένες σε θρησκευτικές πανηγύρεις, σε ιστορικά πρόσωπα ή γεγονότα και σε τοπικά προϊόντα. Οργανώνονται από τους πολιτιστικούς συλλόγους και τον Δήμο.

Στην περιοχή παράγεται ηλεκτρική ενέργεια από την αξιοποίηση του υδατικού δυναμικού. Σύμφωνα με τα στοιχεία του ΔΕΣΜΗΕ έως το τέλος του 2011, είχαν μπει σε λειτουργία 4 ΜΥΗΣ. Η συνολική εγκατεστημένη ισχύς των έργων αντιστοιχεί σε 6,92MW. Στην περιοχή έχουν εγκριθεί μέχρι σήμερα από τη Ρυθμιστική Αρχή Ενέργειας 9 άδειες παραγωγής και μία άδεια εγκατάστασης για έργα ΑΠΕ, χωρίς να συμπεριλαμβάνονται αυτά που έχουν αποκτήσει Άδεια Λειτουργίας. Οι άδειες παραγωγής αφορούν 7 μικρούς υδροηλεκτρικούς σταθμούς (ΜΥΗΣ) συνολικής εγκατεστημένης ισχύος 12,2 MW και δύο αιολικά πάρκα συνολικής εγκατεστημένης ισχύος 55,25 MW. Η άδεια λειτουργίας αφορά ένα μικρό υδροηλεκτρικό σταθμό εγκατεστημένης ισχύος 1.20 MW. Τέλος, υπάρχουν και άλλες τέσσερις αιτήσεις που είναι σε φάση αξιολόγησης. Το σύνολο της ηλεκτροπαραγωγής οφείλεται σε ΜΥΗΣ και λαμβάνοντας υπόψη μόνο τις μονάδες που έχουν λάβει άδεια λειτουργίας, η παραγόμενη ηλεκτρική ενέργεια ανέρχεται στο 18.20% της συνολικής ενέργειας από ΜΥΗΣ της Περιφέρειας Ηπείρου και στο 3.50% της χώρας (ΔΕΣΜΗΕ, 2011). Η συνολική εγκατεστημένη ισχύς βάσει του μεγίστου αριθμού Α/Γ που μπορούν να εγκατασταθούν στην περιοχή καθώς και λαμβάνοντας υπόψη ότι μια τυπική Α/Γ είναι περίπου της τάξης των 2 MW, εκτιμάται ότι είναι ίση με 464 MW. Η διαφοροποίηση της έντασης της ηλιακής ακτινοβολίας μεταξύ των δημοτικών διαμερισμάτων δεν είναι σημαντική. Η ετήσια διαθέσιμη ποσότητα δασικής βιομάζας μόνο από τα παραγόμενα καυσόξυλα της υλοτομικής δραστηριότητας είναι 660 τόνοι.

Προβλήματα

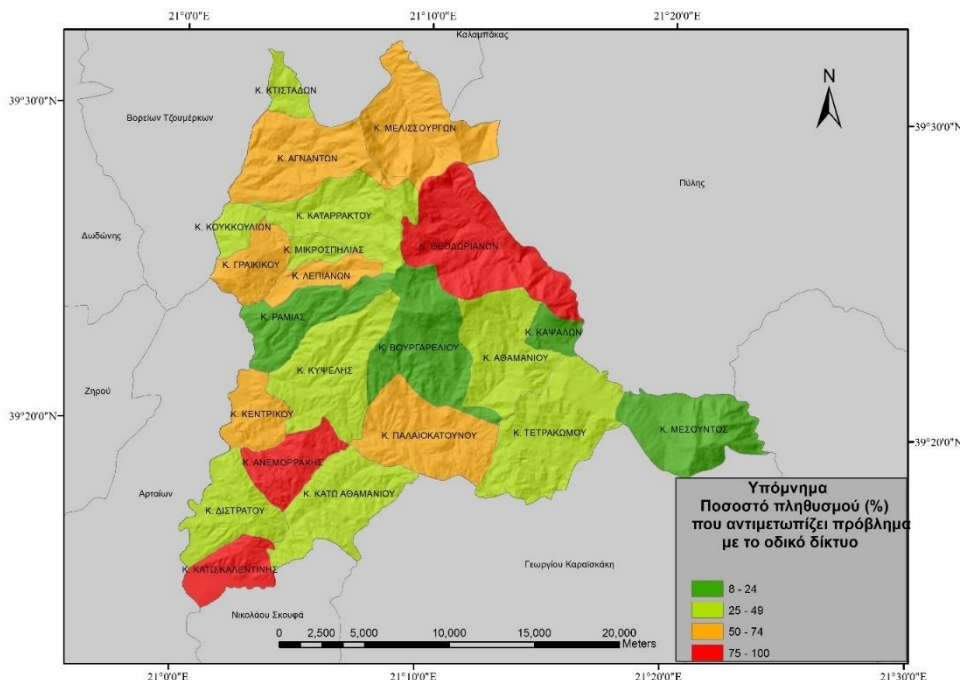
Τα κυριότερα προβλήματα της περιοχής σύμφωνα με τους συμμετέχοντες στην έρευνα αφορούσαν το κακό οδικό δίκτυο, την ύδρευση, την έλλειψη νέων θέσεων εργασίας, τον τομέα της υγείας, τα δημογραφικά προβλήματα, την ηλεκτροδότηση, τη συγκοινωνία, την καθαριότητα, τη ψυχαγωγία, την Παιδεία, την άρδευση, τη διαχείριση αποβλήτων και τις τηλεπικοινωνίες.

Πίνακας 11: Περιγραφικά αποτελέσματα κυριότερων προβλημάτων στο Δήμο Κ. Τζουμέρκων

Variable code	Variable label	Variable Values	Number of Responses	Percentage (%)
PR	Οδικό Δίκτυο	Ναι	174	46.9
		Όχι	197	53.1
PW	Δίκτυο ύδρευσης	Ναι	78	21.0
		Όχι	293	79.0
PU	Έλλειψη θέσεων εργασίας	Ναι	46	12.4
		Όχι	325	87.6
PH	Υγεία	Ναι	39	10.5
		Όχι	332	89.5
PDM	Δημογραφία	Ναι	35	9.4
		Όχι	336	90.6
PE	Ηλεκτροδότηση	Ναι	34	9.2
		Όχι	337	90.8
PT	Μεταφορά	Ναι	30	8.1
		Όχι	341	91.9

PCS	Υπηρεσίες καθαριότητας	Ναι	29	7.8
		Όχι	342	92.2
PE	Διασκέδαση	Ναι	30	8.1
		Όχι	341	91.9
PED	Εκπαίδευση	Ναι	20	5.4
		Όχι	351	94.6
PI	Αρδευση	Ναι	19	5.1
		Όχι	352	94.9
PWM	Διαχείριση Αποβλήτων	Ναι	16	4.3
		Όχι	355	95.7
PM	Τηλεπικοινωνίες	Ναι	16	4.3
		Όχι	355	95.7

Όπως παρατηρούμε, τα περισσότερα προβλήματα αφορούν τον τομέα των υποδομών. Όσον αφορά το οδικό δίκτυο, η επεξεργασία των γεωχωρικών δεδομένων ανέδειξε ότι το εθνικό οδικό δίκτυο έχει μήκος 688 km και είναι ασφαλτοστρωμένο κατά 46,24%. Η σύνδεση μεταξύ των δημοτικών ενοτήτων είναι προβληματική αλλού από άποψη χρόνου - απόστασης και αλλού λόγω ποιότητας οδοστρώματος. Τα βασικότερα προβλήματα του οδικού δικτύου είναι τα χαμηλά γεωμετρικά πρότυπα, η έλλειψη έργων αντιστήριξης και η ελλιπής σήμανση. Σημαντικό μέρος του οδικού δικτύου χρήζει συστηματικής συντήρησης κατά τη διάρκεια του χειμώνα λόγω κατολισθήσεων και φαινομένων καθίζησης του οδοστρώματος εξαιτίας των δυσμενών καιρικών συνθηκών που επικρατούν στην περιοχή. Περιοριστικός παράγοντας για τη βελτίωση του οδικού δικτύου στην περιοχή είναι το ορεινό ανάγλυφο καθώς και η γεωμορφολογία του εδάφους.

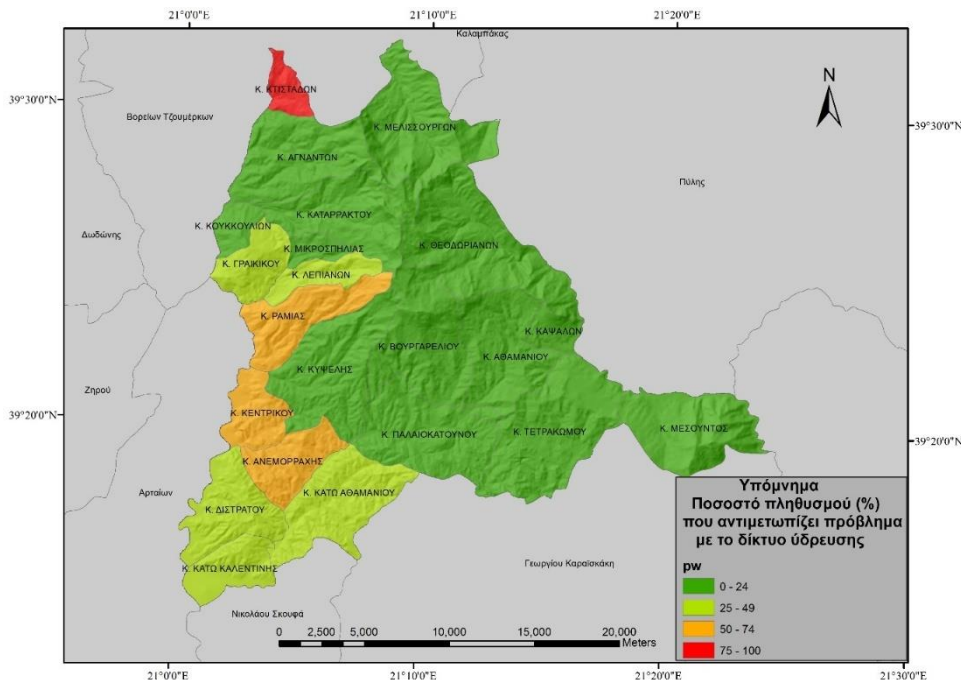

Χάρτης 13: Πρόβλημα με το οδικό δίκτυο

Οι ετήσιες δαπάνες για έργα εσωτερικής οδοποιίας ανέρχονται σε 682.000 ευρώ, ποσό που αντιστοιχεί στο 19% του συνολικού προϋπολογισμού του δήμου για το 2011. Τα έργα συντήρησης της εσωτερικής οδοποιίας ανέρχονται στις 272.000 ευρώ (7,50% του προϋπολογισμού), ενώ για νέα έργα το κόστος ανέρχεται στις 410.000 (11,00% του

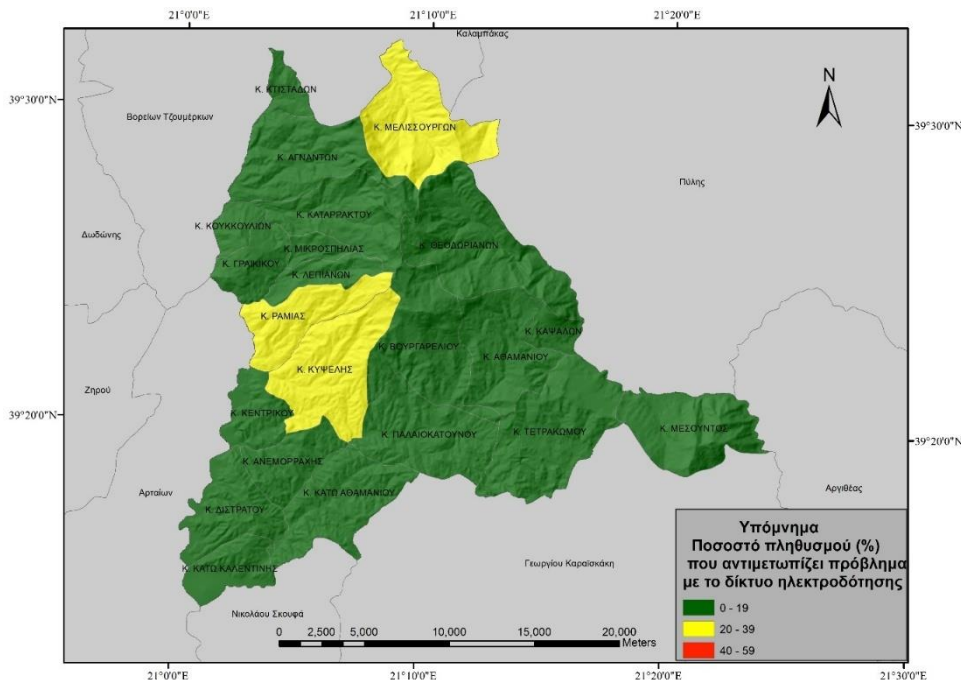
προϋπολογισμού). Στατιστικώς σημαντική διαφοροποίηση της συγκεκριμένης μεταβλητής υπήρξε σε σχέση με τις επιμέρους τοπικές κοινότητες [$H(21,371)= 59.273$ $p=.000$], τη μονιμότητα κατοικίας [$U = 14707.5$, $Z = 2.4$ $p =.015$] και την απασχόληση [$H(6,371)= 16.150$ $p=.013$].

Στο Δ. Κεντρικών Τζουμέρκων οι ανάγκες για ύδρευση και άρδευση καλύπτονται αποκλειστικά από την άντληση νερού από τα υδατικά συστήματα των ποταμών Αράχθου και Αχελώου. Χρησιμοποιούνται κυρίως υδροληψίες σε φυσικές πηγές και χείμαρρους, ενώ οι γεωτρήσεις είναι περιορισμένες. Η συνολική προμήθεια νερού είναι $1.314.785 \text{ m}^3/\text{year}$ και η προσφερόμενη ποσότητα σε τελικούς χρήστες $842.812 \text{ m}^3/\text{year}$. Τα προβλήματα στην ύδρευση οφείλονται σε παράγοντες όπως η έντονη εποχικότητα και η διακύμανση ζήτησης, η άνιση κατανομή των υδάτινων αποθεμάτων εντός του δήμου και οι απώλειες των δικτύων.

Χάρτης 14: Πρόβλημα με το δίκτυο ύδρευσης

Στην περιοχή δεν υπάρχουν σοβαρές ελλείψεις στο δίκτυο μεταφοράς ενέργειας. Ωστόσο, αυτό παρουσιάζει αρκετές βλάβες ιδίως κατά τη διάρκεια του χειμώνα, λόγω των δύσκολων καιρικών συνθηκών που επικρατούν, με τις διακοπές ρεύματος να είναι συχνό φαινόμενο κατά τους μήνες αυτούς. Σημαντική ήταν η επισήμανση από τα σχολεία της περιοχής για το πρόβλημα της διακοπής της ηλεκτροδότησης. Πρόβλημα υπάρχει και με τις ευρυζωνικές υπηρεσίες, αφού δεν υπάρχει κάλυψη στο σύνολο της περιοχής μελέτης.

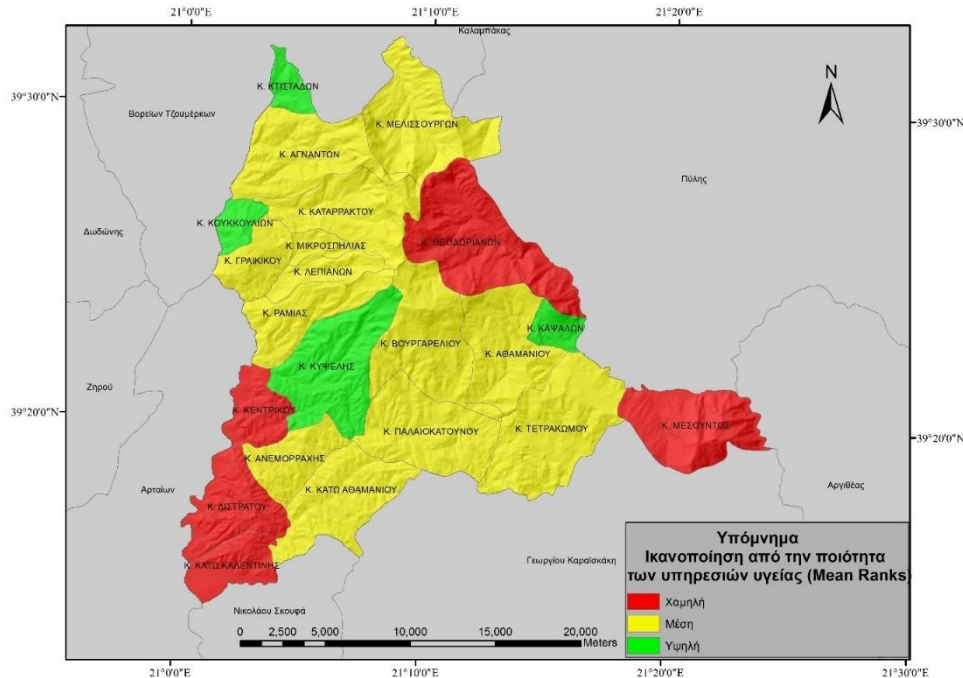

Χάρτης 15: Πρόβλημα με την ηλεκτροδότηση

Η έλλειψη νέων θέσεων εργασίας αποτελεί μια από τις βασικότερες αιτίες που έχουν συντελέσει στη μείωση του πληθυσμού της περιοχής μελέτης. Οφείλεται σε παράγοντες όπως η μειωμένη διαθεσιμότητα των νέων για απασχόληση στον πρωτογενή τομέα λόγω των προβλημάτων που ήδη αναφέρθηκαν, στην κάθετη πτώση της οικοδομικής δραστηριότητας με αποτέλεσμα πολλοί απασχολούμενοι μέσης κυρίως ηλικίας να μείνουν άνεργοι. Καθοριστικό ρόλο έπαιξε και η κατασκευή του φράγματος της Μεσοχώρας που για πολλά χρόνια έστρεψε μέρος του εργατικού δυναμικού της περιοχής σε τεχνικές εργασίες. Η ολοκλήρωση του συγκεκριμένου έργου καθώς και η αναστολή κατασκευής άλλων μεγάλων έργων (κυρίως οδοποιίας) στην ευρύτερη περιοχή στέρξε σε αυτές τις ειδικότητες την ευκαιρία απασχόλησης. Σημαντικό ρόλο έπαιξε και η περιορισμένη ανάπτυξη του δευτερογενούς και η στρεβλή ανάπτυξη του τριτογενούς τομέα παραγωγής. Η απουσία μεταποιητικών επιχειρήσεων που σχετίζονται με τη γεωργία ή την κτηνοτροφία, εκτός από ελάχιστες εξαιρέσεις, αποτελεί έναν ακόμα περιοριστικό παράγοντα τόσο για την ανάπτυξη του πρωτογενούς τομέα όσο και του τομέα του τουρισμού, αφού δεν μπορεί να υπάρξει σύνδεση των τουριστικών υπηρεσιών με τα τοπικά προϊόντα της περιοχής. Όσον αφορά στον τομέα του τουρισμού οι αφίξεις και τα έσοδα είναι περιορισμένα, αφού οι τουριστικές δράσεις είναι σε πολλές περιπτώσεις αποσπασματικές. Ξενοδοχειακή υποδομή δεν υπάρχει στο σύνολο της περιοχής. Το μέγεθος των ξενοδοχειακών μονάδων υπολογίζεται με στοιχεία του Τοπικού Σύμφωνου Ποιότητας Τουρισμού Ορεινής Άρτας σε συνολικά 350 κλίνες ενώ στο Δήμο Ζαγορίου όπου η τουριστική δραστηριότητα είναι εντονότερη υπολογίζονται περίπου 1160 κλίνες. Η τουριστική ζήτηση δεν είναι πολύ μεγάλη και περιορίζεται στους μήνες Δεκέμβριο και Ιανουάριο (Χριστούγεννα – Πρωτοχρονιά), Απρίλιο (Πάσχα) και Αύγουστο (Πανηγύρια του Δεκαπενταύγουστου).

Από το 2001 έως το 2011 ο πληθυσμός παρουσιάζει μείωση 20,70% αφενός λόγω έλλειψης θέσεων εργασίας και αφετέρου λόγω προβληματικών υποδομών. Όσον αφορά την πιθανότητα επανακατοίκησης νέων οι απόψεις δίστανται, αφού το (50.90%) ήταν θετικό ενώ το (49.10%) αρνητικό. Οι κύριοι ανασταλτικοί παράγοντες ήταν πάλι η έλλειψη θέσεων εργασίας (48.80%) και τα προβλήματα με τις υποδομές (18.60%). Βάση για μια δημογραφική αναζωογόνηση θα μπορούσε να ήταν η αγροτική παραγωγή σε συνδυασμό με τη μεταποίηση, τη ποιότητα ζωής

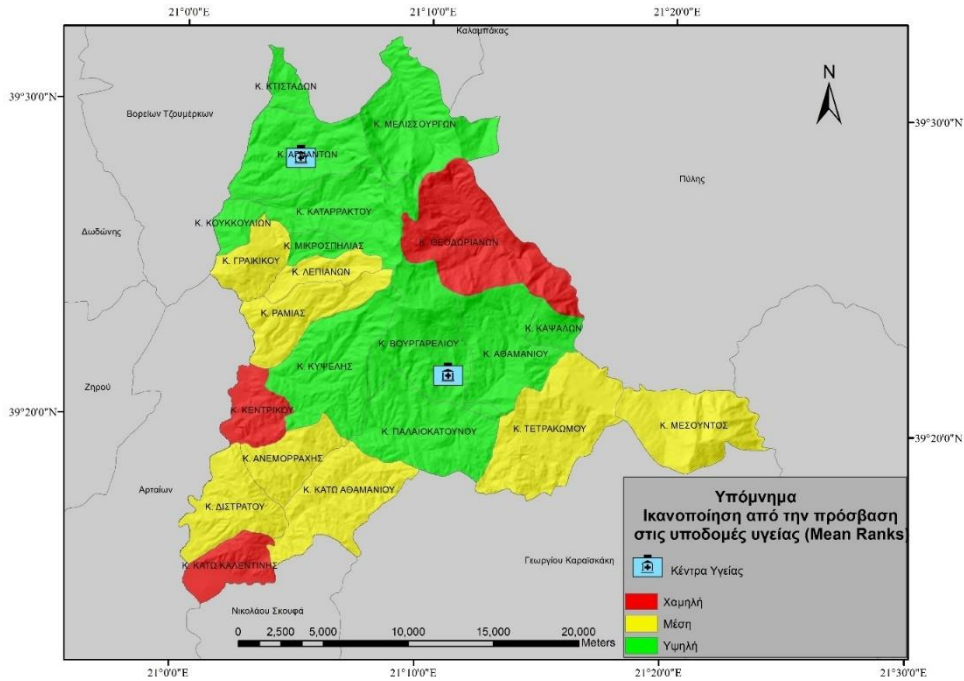
(18.7%) και τα αναξιοποίητα διαθέσιμα (15.10%). Όσον αφορά τον τομέα της ποιότητας ζωής οι συμμετέχοντες στην έρευνα εξέφρασαν μια μέση ικανοποίηση 6.40 σε δεκάβαθμη κλίμακα, όταν για το σύνολο της χώρας η μέση ικανοποίηση ήταν 5.65 (ESS, 2010). Ωστόσο, αναφέρθηκαν προβλήματα στους τομείς της υγείας, των συγκοινωνιών, της παιδείας, της καθαριότητας και της ψυχαγωγίας.

Χάρτης 16: Ικανοποίηση από την ποιότητα των υπηρεσιών υγείας

Τα προβλήματα στον τομέα της υγείας αφορούν τόσο τις υποδομές της όσο και τις προσφερόμενες υπηρεσίες. Στην περιοχή δεν υπάρχει κανένα δημόσιο ή ιδιωτικό νοσοκομείο. Λειτουργούν δύο κέντρα υγείας και έντεκα αγροτικά – περιφερειακά ιατρεία, τα οποία καλύπτουν τις ανάγκες του πληθυσμού της περιοχής αλλά και των γειτονικών οικισμών εκτός της περιοχής μελέτης. Όπως διαφάνηκε από την περαιτέρω έρευνα η αναλογία ιατρών (Περιοχή μελέτης: 0.48, Νομός Άρτας:4.40, Ελλάδα:5.40) και νοσηλευτικού προσωπικού (Περιοχή μελέτης: 0.96, Νομός Άρτας:5.33, Ελλάδα:3.20) ανά χίλια άτομα είναι κατά πολύ χαμηλότερη από τους εθνικούς δείκτες, το οποίο φανερώνει την ανεπάρκεια σε εξειδικευμένο ιατρικό και νοσηλευτικό προσωπικό για τις μονάδες υγείας της περιοχής. Η μέση ικανοποίηση από την πρόσβαση στις υποδομές υγείας ήταν 5.25. Η μέση ικανοποίηση από την ποιότητα των υπηρεσιών υγείας ήταν 5.38. Οι μεταβλητές παρουσίασαν στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση σε σχέση με τις επιμέρους τοπικές κοινότητες [$H(21,371)= 58.36$ $p=.000$] και [$H(21,371)= 34.36$ $p=.036$] αντίστοιχα.

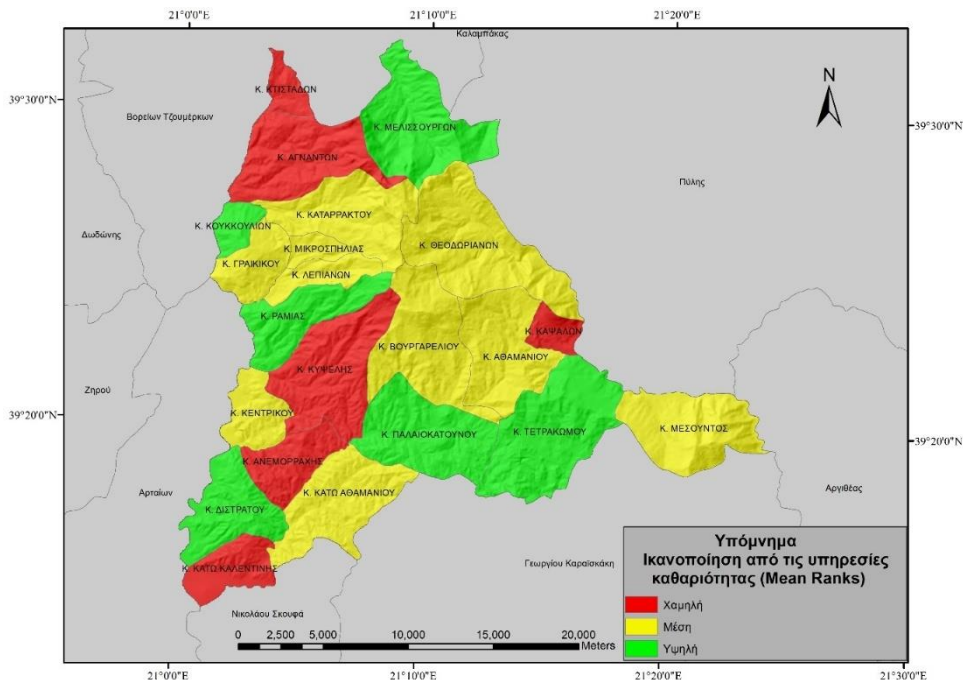
Στις συγκοινωνίες υπάρχει πρόβλημα, διότι η συχνότητα των δρομολογίων διαφοροποιείται αναλόγως την εποχή, την απόσταση και το μέγεθος των οικισμών με αποτέλεσμα να υπάρχουν αρκετοί ορεινοί οικισμοί που δεν εξυπηρετούνται από τη συγκοινωνία. Όσον αφορά τις μετακινήσεις εντός του δήμου, αυτές εξυπηρετούνται είτε με την υπεραστική συγκοινωνία είτε με ιδιόκτητα αυτοκίνητα, αφού δεν υπάρχει κάποιο πρόγραμμα διαδημοτικής συγκοινωνίας μεταξύ των οικισμών από και προς τα κέντρα υπηρεσιών του δήμου.

Χάρτης 17: Ικανοποίηση από την πρόσβαση στις υποδομές υγείας

Τα προβλήματα στην παιδεία αφορούν τόσο τις υποδομές όσο την ποιότητα της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Στην περιοχή υπάρχουν 5 νηπιαγωγεία, 8 δημοτικά, 3 γυμνάσια και ένα λύκειο. Τα περισσότερα σχολεία δήλωσαν ότι έχουν επαρκείς χώρους και ότι οι αίθουσες διδασκαλίας τους είναι λειτουργικές. Το 55.00% των σχολείων διαθέτει ευρυζωνική σύνδεση στο διαδίκτυο καθώς και ασύρματο δίκτυο στους χώρους του σχολείου. Ωστόσο, όσον αφορά στις υποδομές πληροφορικής παρουσιάζονται σημαντικές ελλείψεις τόσο στην πρωτοβάθμια όσο και στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του λυκείου Βουργαρελίου όπου η αντιστοιχία μαθητών/ υπολογιστών είναι 7 προς 1. Όλα τα σχολεία βρίσκονται σε κεντρικά σημεία στους οικισμούς στους οποίους και ανήκουν. Λόγω έλλειψης ενδο-δημοτικής συγκοινωνίας ο δήμος καλύπτει τα έξοδα μεταφοράς για εκείνους τους μαθητές που χρειάζονται μεταφορά από τον τόπο κατοικίας προς τις σχολικές εγκαταστάσεις και το αντίστροφο. Στην περιοχή δεν δραστηριοποιείται κάποιο φροντιστήριο μέσης εκπαίδευσης. Όσον αφορά την παροχή ενισχυτικής διδασκαλίας στο πλαίσιο λειτουργίας των σχολικών μονάδων, σύμφωνα με την έρευνα προέκυψε ότι μόνο στο 18.00% των σχολείων πραγματοποιείται ενισχυτική διδασκαλία.

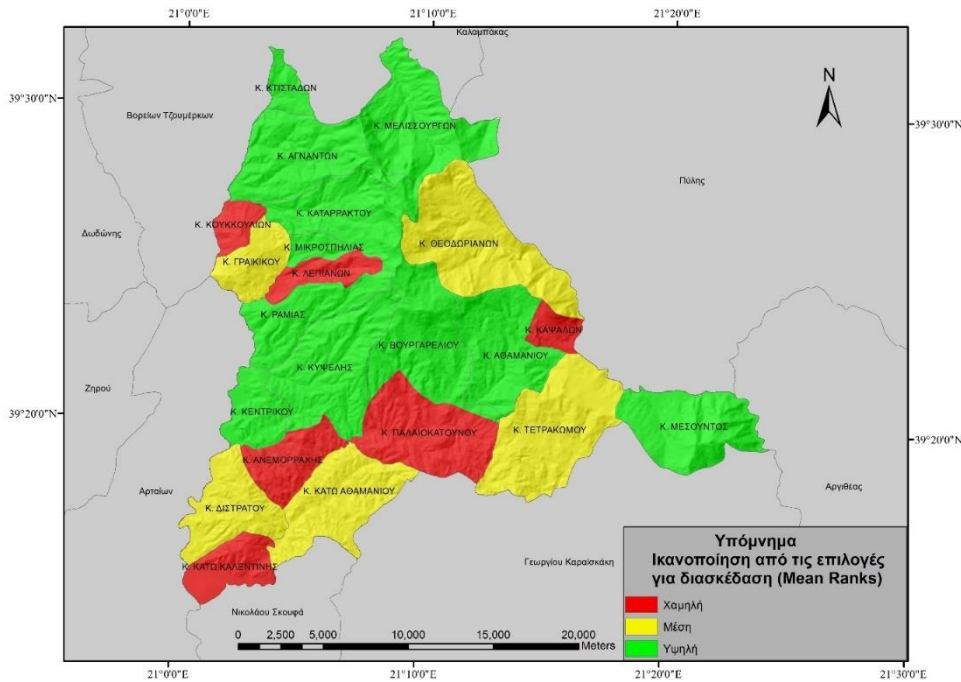
Όσον αφορά την καθαριότητα στον Δ. Κεντρικών Τζουμέρκων υπήρχαν 16 ΧΑΔΑ καταγεγραμμένοι οι οποίοι έχουν σταματήσει να λειτουργούν και έχουν αποκατασταθεί. Το μεγαλύτερο ποσοστό των δημοτικών στερεών αποβλήτων, στα οποία συμπεριλαμβάνονται και τα οικιακά οδηγούνται στον Χ.Υ.Τ.Α στη θέση «Σκαμνιά». Σύμφωνα, όμως, με τα στοιχεία της επιτόπιας έρευνας προκύπτει ότι το μεγαλύτερο μέρος των απορριμμάτων που παράγονται αποτελείται από οργανικά (51.10%), ενώ ακολουθούν το πλαστικό (27.80%) και το χαρτί (19.60%) γεγονός που σημαίνει ότι ο δήμος θα μπορούσε να ακολουθήσει μια εντελώς διαφορετική πολιτική διαχείρισης των απορριμμάτων.

Χάρτης 18: Ικανοποίηση από τις υπηρεσίες καθαριότητας

Στην περιοχή λόγω απουσίας μεταποιητικών μονάδων και βιοτεχνιών δεν παράγεται μεγάλη ποσότητα επικίνδυνων αποβλήτων. Τα επικίνδυνα απόβλητα που παράγονται προέρχονται κυρίως από τα μικτά δημοτικά απόβλητα και τα νοσοκομειακά, από τις μονάδες υγείας που δραστηριοποιούνται στην περιοχή. Από την πλευρά του δήμου δεν πραγματοποιείται κάποιο ειδικό πρόγραμμα αποκομιδής επικίνδυνων αποβλήτων με αποτέλεσμα οι ίδιοι οι κάτοικοι να αναλαμβάνουν τη διάθεση των τελευταίων. Όσον αφορά τα παραγόμενα νοσοκομειακά απόβλητα μεταφέρονται στο Νοσοκομείο της Άρτας, με ευθύνη των ίδιων των Κ.Υ της περιοχής, όπου και υφίστανται κατάλληλη επεξεργασία. Η μέση ικανοποίηση από τις υπηρεσίες καθαριότητας ήταν 5.25 σε δεκάβαθμη κλίμακα. Η μεταβλητή παρουσίασε στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση σε σχέση με τις επιμέρους τοπικές κοινότητες [$H(21,371)=38.73$ $p=.011$].

Όσον αφορά την ψυχαγωγία στην περιοχή μελέτης οι επιλογές είναι περιορισμένες. Στην περιοχή, όμως πραγματοποιείται μεγάλος αριθμός τοπικών εκδηλώσεων (93) κυρίως κατά την περίοδο του καλοκαιριού με την ευκαιρία τοπικών εορτών και επετείων που οργανώνονται από τους πολιτιστικούς συλλόγους (54) της περιοχής. Η μέση ικανοποίηση από τις επιλογές για διασκέδαση ήταν 4.87 σε δεκάβαθμη κλίμακα. Η μεταβλητή παρουσίασε στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση σε σχέση με τις επιμέρους τοπικές κοινότητες [$H(21,371)=38.73$ $p=.011$] και τη χρήση του διαδικτύου [$F(4, 370)=2.82$, $p=.025$].

Χάρτης 19: Ικανοποίηση από τις επιλογές για διασκέδαση

Δυνατότητες

Η αγροτική δραστηριότητα στην περιοχή σε συνδυασμό με δράσεις προώθησης της μεταποίησης αποτελούν τη βασικότερη προοπτική της περιοχής σύμφωνα με το 20.20% των συμμετεχόντων στην έρευνα.

Πίνακας 12: Περιγραφικά αποτελέσματα των κύριων δυνατοτήτων του Δήμου Κ. Τζουμέρκων

Variable code	Variable label	Variable Values	Number of Responses	Percentage (%)
MA	Πολυλειτουργική ύπαιθρος	Ναι	75	20.2
		Όχι	296	79.8
PU	Τουρισμός	Ναι	29	7.8
		Όχι	342	92.2
PW	Αναξιοποίητα διαθέσιμα	Ναι	22	5.9
		Όχι	349	94.1

Η ευρωπαϊκή πολιτική με την καθιέρωση των προϊόντων ποιότητας ορεινών περιοχών (European Parliament, 2012) έρχεται να ενισχύσει την προοπτική της αγροτικής δραστηριότητας, αφού εντάσσεται στον νέο κανονισμό το σήμα «ορεινής γεωργίας». Η απλούστευση στη διαδικασία εγγραφής έχει ως στόχο να ενθαρρύνει τους αγρότες να καταχωρίσουν τα προϊόντα και τα συστατικά τους με ποιοτικά συστήματα σημάτων και έτσι να είναι σε θέση να εξηγούν καλύτερα την προστιθέμενη αξία των προϊόντων τους στους πελάτες. Από την εμπειρική έρευνα αναδείχθηκαν τα αγροτικά προϊόντα (γεωργικά: κηπευτικά, αμπέλια, κάστανα, αρωματικά φυτά, καρύδια, καλαμπόκι, φρούτα, κτηνοτροφικά: μέλι, κρέας και γάλα, δασικά: τεχνική ξυλεία, καύσιμη ύλη, ερεικόριζες, μανιτάρια, αυτοφυή αρωματικά φυτά), που με οργανωμένο και ελεγχόμενο τρόπο μπορούν να αναδειχθούν ως προϊόντα ποιότητας ορεινών περιοχών.

Πίνακας 13: Περιγραφικά αποτελέσματα των κύριων προϊόντων στο Δήμο Κ. Τζουμέρκων

Variable code	Variable label	Variable Values	Number of Responses	Percentage (%)
VP	Κηπευτικά	Ναι	96	25.9
		Όχι	275	74.1
HP	Αρωματικά φυτά	Ναι	44	11.9
		Όχι	327	88.1
VIP	Αμπέλια	Ναι	50	13.5
		Όχι	321	86.5
NP	Καρύδια	Ναι	42	11.3
		Όχι	329	88.7
CNP	Κάστανα	Ναι	49	13.2
		Όχι	322	86.8
MP	Γάλα	Ναι	120	32.3
		Όχι	251	97.7
HP	Μέλι	Ναι	78	91.9
		Όχι	293	21.0
MTP	Κρέας	Ναι	56	15.1
		Όχι	315	84.9
TSP	Τσίπουρο	Ναι	136	36.7
		Όχι	235	63.3

Τα κηπευτικά, τα κάστανα, τα καρύδια, τα αρωματικά φυτά το μέλι, τα αμπέλια και το τσίπουρο παρουσίασαν στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση σε σχέση με τις επιμέρους τοπικές κοινότητες.

Πίνακας 14: Στατιστικά σημαντικές συσχετίσεις προϊόντων με ΤΚ

	Μέλι	Καρύδια	Κάστανα	Κηπευτικά	Αρωματικά_φυτά	Αμπέλια	Τσίπουρο
Chi-Square	47,464	42,780	101,848	54,656	59,298	64,712	37,439
df	21	21	21	21	21	21	21
Asymp. Sig.	,001	,003	,000	,000	,000	,000	,015

Απαραίτητες προϋποθέσεις για τον χαρακτηρισμό ως προϊόντα ποιότητας ορεινών περιοχών ή ορεινά προϊόντα, είναι όχι μόνο η παραγωγή αλλά και η μεταποίηση των προϊόντων να γίνεται μέσα στα όρια μιας χαρακτηρισμένης ως ορεινής περιοχής. Στην περιοχή μελέτης όμως δεν υπάρχει εγγεγραμμένη καμία επιχείρηση μεταποίησης αγροτικών προϊόντων, παρά μόνο επιχειρήσεις χωματοουργικές (6), οικοδομικές και ξυλουργικές εργασίες (8), μεταλλικές κατασκευές (2), συνεργείο αυτοκινήτων (1) και μια επιχείρηση παρασκευής ζωοτροφών. Ωστόσο, η περιοχή αξιοποιώντας τις τοπικές παραγόμενες πρώτες ύλες μπορεί να πετύχει σημαντική προστιθέμενη αξία στα παραγόμενα προϊόντα. Με τη χρήση της εμπειρικής έρευνας στην περιοχή μελέτης εντοπίστηκαν αφενός παραδοσιακά προϊόντα που μπορούν παραχθούν μέσα από μεταποιητικές διαδικασίες των πρώτων υλών της περιοχής (τσίπουρο, γαλακτοκομικά, γλυκά κουταλιού, τραχανάς, κρασί και λάδι) αφετέρου οι τοπικές κοινότητες στις οποίες μπορεί να γίνει η παραγωγή. Ο τομέας ωφελείται από δυναμικούς κλάδους που μπορούν να αναπτυχθούν, όπως η τυροκομία, η οινοποιία, η παραδοσιακή αλλαντοποιία, οι μονάδες κατάψυξης φρέσκων βιολογικών λαχανικών και οι μονάδες εμφιάλωσης μεταλλικού νερού. Η δημιουργία σφαγείου στην περιοχή, θα διευκολύνει τη διοχέτευση των παραγόμενων κρεάτων στην τοπική αγορά αλλά θα συμβάλλει και στην αναγνωρισιμότητά τους. Η

δημιουργία μεταποιητικών μονάδων δεν θα ωφελήσει μόνο την απασχόληση αλλά είναι απαραίτητη προϋπόθεση για τη διασύνδεση των παραγωγικών τομέων και την προώθηση των προϊόντων μέσα από τον τουρισμό (γεωργία-κτηνοτροφία-μεταποίηση-τουρισμός).

Ακολούθως, σημαντική διαφάνηκε η προοπτική της τουριστικής ανάπτυξης στην περιοχή μελέτης. Όσον αφορά στον τομέα του τουρισμού, η περιοχή μελέτης διαθέτει ένα πλούσιο φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον που μπορεί με κατάλληλες δράσεις να προσελκύσει τουρισμό καθ' όλη τη διάρκεια του έτους. Η συνεργασία μεταξύ των επιχειρηματιών του τουρισμού, η ανάπτυξη μικρών ποιοτικών επιχειρήσεων καθώς και αγροτουριστικών επιχειρήσεων και η διασύνδεση του τουρισμού με τα τοπικά προϊόντα, η δημιουργία ολοκληρωμένων πακέτων δράσεων (συνδυασμός ποταμιών, βουνού και λίμνης, φύσης και πολιτισμού), η υποστήριξη κοινωνικών μορφών φιλοξενίας, η οργανωμένη προβολή ως περιοχή «Τζουμέρκα» μπορεί να συμβάλλει στην καθιέρωση της περιοχής ως προορισμού για ορεινές αθλητικές δραστηριότητες.

Περιορισμοί

Σε οικονομικό επίπεδο η έλλειψη οικονομικών πόρων, δεδομένης της κρίσης, είναι αναμφισβήτητη. Ο αγροτικός τομέας, ίσως περισσότερο από τους άλλους τομείς, είναι άμεσα συνδεδεμένος από τις ευρωπαϊκές κεντρικές πολιτικές και από τον τρόπο που αυτές εκφράζονται μέσα από την Κοινοτική Αγροτική Πολιτική της χώρας μας. Αναμένονται σημαντικές περικοπές αλλά και αλλαγές στη φιλοσοφία της νέας Κοινοτικής Αγροτικής Πολιτικής για την περίοδο 2014-2020 (τόσο για τη γεωργία όσο και για την κτηνοτροφία). Επιπλέον, η έλλειψη σταθερού φορολογικού συστήματος καθώς και ενίοτε αλλαγές στο υπάρχον φορολογικό σύστημα εξαιτίας της μνημονιακής πολιτικής αποτελούν σημαντικούς περιορισμούς για την ομαλή ανάπτυξη της τοπικής οικονομίας αλλά και γενικότερα της οικονομίας της χώρας. Όσον αφορά στην απασχόληση, η υλοποίηση των σεναρίων ανάπτυξης προϋποθέτει επαρκές ανθρώπινο δυναμικό, γεγονός που δεν μπορεί να εξασφαλιστεί, αν δεν επιστρέψει νέος κόσμος στην περιοχή. Επιπλέον, απαιτείται η αποδοχή νέων δομών συνεργασίας, το οποίο σημαίνει ότι πρέπει να ξεπεραστεί κάθε είδους ατομικισμός και δυσπιστία στις συλλογικές πρωτοβουλίες.

Στη γεωργία, καθοριστικό ρόλο για την προώθηση των τοπικών προϊόντων σε μια ευρύτερη αγορά είναι η παραγόμενη ποσότητα. Δεδομένου ότι οι γηγενείς ποικιλίες, για τη γεωργία, και οι αυτόχθονες φυλές, για την κτηνοτροφία, συχνά χαρακτηρίζονται από μειωμένες αποδόσεις, πρέπει να διερευνηθεί ενδελεχώς η επιλογή των κατάλληλων ποικιλιών/ φυλών ή να οργανωθεί με τον βέλτιστο τρόπο η ομαδική παραγωγή. Τα μεταποιημένα προϊόντα που απευθύνονται σε ευρύτερες αγορές, πέρα των τοπικών, έχουν να αντιμετωπίσουν τον ανταγωνισμό από αντίστοιχα προϊόντα άλλων περιοχών. Συνεπώς, απαιτείται σωστό και στοχευμένο marketing αλλά και διαμόρφωση πιστού καταναλωτικού κοινού. Επιπλέον, οι μονάδες μεταποίησης, λόγω του περιορισμένου μεγέθους τους, δύσκολα μπορούν να εφαρμόσουν αλλά και να προσαρμοστούν σε νέες τεχνολογίες παραγωγής. Όπως επίσης, δεν είναι εύκολο να εφαρμόσουν πιστά την εξέλιξη του νομοθετικού πλαισίου στην υγιεινή των τροφών. Τέλος, μια επιλογή στρατηγικής ανταγωνισμού στο χαμηλό κόστος, θα ήταν εσφαλμένη από την πλευρά τους, μιας και το δυνατό τους σημείο είναι η αυξημένη ποιότητα και η υψηλή διατροφική αξία των παραγόμενων προϊόντων.

Σε ό,τι αφορά τον τουρισμό η περιοχή του Δ. Κεντρικών Τζουμέρκων έχει να ανταγωνιστεί άλλους κοντινούς δυναμικούς τουριστικούς προορισμούς όπως το Ζαγόρι, το Μέτσοβο, την Ελάτη και το Περτούλι. Επιπλέον, δεν έχουν όλες οι περιοχές του δήμου τη δυνατότητα να αναπτύξουν τουριστική δράση. Οι αντικειμενικές δυνατότητες κάθε περιοχής εξαρτώνται από τις διαθέσιμες τουριστικές υποδομές, την εγγύτητα με τους υφιστάμενους τουριστικούς

προορισμούς, τη δυνατότητα να δικτυωθεί με άλλες περιοχές κ.ά. Βασικό στοιχείο που πρέπει να ξεπεραστεί επίσης, είναι και ο ανταγωνισμός μεταξύ των τοπικών επαγγελματιών. Η καλλιέργεια συνεργατικού πνεύματος μεταξύ των τοπικών επαγγελματιών είναι πολύ σημαντικό στοιχείο για την επίτευξη της τουριστικής διάχυσης. Επιπλέον, όλοι οι επαγγελματίες πρέπει να αποδεχθούν κάποια κοινά χαρακτηριστικά λειτουργίας των επιχειρήσεών τους και να τα εφαρμόσουν (αποφεύγοντας την επανάληψη δομών του παρελθόντος που δεν λειτούργησαν, όπως το Τοπικό Σύμφωνο Ποιότητας).

Σε κοινωνικό επίπεδο η εποχιακή διακύμανση του πληθυσμού δεν επιτρέπει τη δημιουργία των κατάλληλων υποστηρικτικών υπηρεσιών και υποδομών σε περιοχές που παρουσιάζουν υψηλό πληθυσμό το καλοκαίρι αλλά πολύ χαμηλό το χειμώνα, οπότε η άνιση κατανομή των υποδομών/ υπηρεσιών είναι κάτι που δύσκολα μπορεί να λυθεί δεδομένης της έλλειψης και των οικονομικών πόρων. Επιπλέον, υπάρχουν περιοχές μέσα στον Δήμο, όπως η Κ. Μελισσουργών, όπου δυσκολεύονται να ενσωματωθούν στον νέο Δήμο και να μπουν σε κοινή πορεία με τις υπόλοιπες κοινότητες (κυρίως λόγω διαφορετικής κουλτούρας).

Σε τεχνολογικό επίπεδο ως προς την ανάπτυξη και βελτίωση του οδικού δικτύου της περιοχής, σημαντικός περιορισμός είναι η εξασφάλιση επαρκών οικονομικών πόρων. Αυτό προϋποθέτει την πλήρη αξιοποίηση των χρηματοδοτικών εργαλείων, μιας και οι πόροι του δήμου είναι περιορισμένοι και πρέπει να κατανομηθούν δίκαια σύμφωνα και με τις υπόλοιπες προτεραιότητες και ανάγκες της περιοχής. Επιπλέον, το δύσκολο ανάγλυφο αλλά και γενικότερα οι ιδιαίτερες γεωμορφολογικές και κλιματολογικές συνθήκες που επικρατούν στην περιοχή, κάνουν δύσκολο το έργο της βελτίωσης και συντήρησης μεγάλων τμημάτων του οδικού δικτύου. Όσον αφορά στις υποδομές ευρυζωνικών δικτύων, δεν είναι εύκολη η επέκταση του δικτύου σε όλη την περιοχή κυρίως λόγω του υψηλού κόστους επένδυσης που θα χρειαστεί να καταβάλλει ο τηλεπικοινωνιακός πάροχος, αφού πρόκειται για μια περιοχή με χαμηλή πληθυσμιακή πυκνότητα. Όσον αφορά στην αξιοποίηση των ΑΠΕ για την παραγωγή ενέργειας, αυτό που πρέπει να σημειωθεί ως ένας από τους σημαντικότερους περιορισμούς, είναι η καχυποψία της τοπικής κοινωνίας απέναντι στις ιδιωτικές επενδύσεις. Επιπλέον, αν και τα έργα ΑΠΕ θεωρούνται ως ένας καθαρός τρόπος παραγωγής ενέργειας επειδή δεν προκαλούν ρύπανση, δεν στερούνται περιβαλλοντικών επιπτώσεων. Συγκεκριμένα, έχουμε αύξηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων με την αύξηση του μεγέθους των έργων. Οπότε, η κλίμακα των έργων που δημιουργούνται στην περιοχή διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο για την ομαλή ενσωμάτωσή τους τόσο στο φυσικό περιβάλλον όσο και στην ευρύτερη κοινωνία. Σημαντικός περιορισμός στην διαχείριση των υδάτινων πόρων είναι η εξασφάλιση της επαρκούς συνεργασίας και οι συντονισμένες προσπάθειες με όμορους δήμους. Επιπλέον, απαιτείται συστηματική ενημέρωση και ευαισθητοποίηση των κατοίκων στο θέμα της κατανάλωσης και διαχείρισης του νερού, γεγονός που δεν μπορεί πάντα να εξασφαλιστεί. Ενώ όσον αφορά στη διαχείριση των αστικών αποβλήτων και λυμάτων, υπάρχει αφενός δυσκολία στην υλοποίηση όλων των εγκεκριμένων συστημάτων συλλογής εναλλακτικής διαχείρισης από την πλευρά του δήμου, ενώ η ανεπαρκής ενημέρωση κατοίκων/ κτηνοτρόφων/ γεωργών μπορεί να συντελέσει στην αποτυχία υιοθέτησης ορθών πρακτικών. Επιπλέον, το υψηλό κόστος αντικατάστασης ατομικών συστημάτων αποχέτευσης αποτελεί σημαντικό περιορισμό για τη διάδοσή τους.

Σε πολιτικό επίπεδο ο πολιτικός σχεδιασμός από την κεντρική εξουσία, δεν συντονίζεται πάντα με τις τοπικές ανάγκες και προτεραιότητες, με αποτέλεσμα, υποστηρικτικές δράσεις που δρομολογούνται για την περιοχή, είτε να μην απαντούν σε καίρια ζητήματα είτε να έρχονται ετεροχρονισμένα. Επιπλέον, όσον αφορά στον πολιτικό σχεδιασμό του Δήμου σε τοπικό επίπεδο υπάρχουν διάφοροι σημαντικοί περιορισμοί. Πρώτον, η οικονομική εξάρτηση του δήμου από την κεντρική εξουσία δεν του επιτρέπει να δρομολογεί τις δράσεις που θέλει, με τη

σειρά που επιθυμεί. Δεύτερον, πολλές από τις ελλείψεις που παρουσιάζονται στις κοινωνικές υποδομές, δεν εμπίπτουν στην αρμοδιότητα του δήμου αλλά σε ανώτερα επίπεδα διοίκησης. Η δυσκολία συντονισμού μεταξύ των διαφορετικών διοικητικών επιπέδων αποτελούσε και αποτελεί σημαντικό εμπόδιο για την εύρυθμη λειτουργία της τοπικής αυτοδιοίκησης.

Όσον αφορά την αποτελεσματικότητα των κοινωνικών δράσεων, σημαντικό ρόλο διαδραματίζει η ενεργοποίηση του τοπικού πληθυσμού και η συμμετοχή του σε εθελοντικές πρωτοβουλίες. Η έλλειψη μόνιμων κατοίκων νεαρής ηλικίας, εξοικειωμένων με τα νέα μέσα επικοινωνίας/ πληροφόρησης και με διάθεση συνεργασίας, περιορίζει την ενεργοποίηση του τοπικού πληθυσμού καθώς και την αποτελεσματικότητα των εθελοντικών δράσεων. Επίσης, η δικτύωση των συλλόγων των αποδήμων σε μια δομή που θα σχεδιάζει και θα ενεργεί στο πλαίσιο όλου του Δήμου, μπορεί να επιτευχθεί ως ένα συγκεκριμένο βαθμό και απαιτεί αρκετό χρόνο με ουσιαστική και συνεχή συνεργασία.

Τέλος, η έλλειψη οικονομικών πόρων, αποτελεί ένα σημαντικό περιορισμό, όσον αφορά στη συντήρηση και στην ανάδειξη των πολιτιστικών μνημείων της περιοχής. Επιπλέον, τα μνημεία υπάγονται σε διαφορετικές υπηρεσίες, που είναι υπεύθυνες για την προστασία και τη συντήρησή τους, και όχι μόνο στην τοπική αυτοδιοίκηση. Συνεπώς, απαιτείται κατάλληλος συντονισμός μεταξύ των διαφορετικών υπηρεσιών για τον βέλτιστο προγραμματισμό των έργων. Όσον αφορά στη δράση των κατοίκων, σημαντικός περιορισμός είναι η μη ενεργός συμμετοχή, και η απόρριψη των διάφορων συλλογικών προσπαθειών για την προστασία και ανάδειξη της πολιτισμικής κληρονομιάς της περιοχής.

Προοπτικές

Οι στόχοι για εκσυγχρονισμό και αναδιάρθρωση της οικονομικής δραστηριότητας (Βαλεριάνου et al. 2011) δύσκολα επιτυγχάνονται στο επίπεδο του μεμονωμένου παραγωγού. Περιοριστικούς παράγοντες αποτελούν ο κατακερματισμός του κλήρου, οι ελλείψεις και οι ανισότητες στην τεχνογνωσία εφαρμογής των μέτρων πολιτικής, το χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης, η μειωμένη χρήση του διαδικτύου και η εξάρτηση των απασχολούμενων στον πρωτογενή τομέα από την εκάστοτε πολιτική εξουσία. Η αναγκαιότητα για συνεταιριστικές δράσεις σημειώθηκε και στην έκθεση του OECD (2002) για τα Τζουμέρκα, αφού με τον τρόπο αυτό οι εταίροι θα μπορούν να εξασφαλίζουν την πρόσβαση, τη συλλογή και τη χρήση της ευρύτερης δυνατής σχετικής γνώσης και να συμβάλλουν στον συντονισμό όλων των συμφερόντων και δράσεων των διαφορετικών ομάδων. Αλλά και από την εμπειρική έρευνα προέκυψε ότι πάνω από το 63.60% των κατοίκων της περιοχής θεωρούν ως βασικό υποστηρικτικό μηχανισμό στην οικονομική δραστηριότητα της περιοχής τη δημιουργία συνεταιρισμών και τη συνεργασία μεταξύ των κοινοτήτων. Και κατά το παρελθόν, βασικά χαρακτηριστικά της ζωής στα χωριά των Τζουμέρκων ήταν η κοινοτική περιουσία, η αλληλεγγύη, η εθελοντική προσφορά εργασίας, η φερεγγυότητα και η αμοιβαία εμπιστοσύνη, η φιλοξενία και η ιδιαίτερη σχέση με τη φύση. Όλες αυτές οι αξίες και τα χαρακτηριστικά που αποτέλεσαν τη βάση των σχέσεων αλλά και της τοπικής ανάπτυξης των ορεινών κοινωνιών, θα μπορούσαν να επανέλθουν, ώστε να αποτελέσουν θεμέλιο λίθο για τις προσπάθειες ανάδειξης των τοπικών παραδόσεων. Από την εμπειρική έρευνα προέκυψε ότι το 65.50% των συμμετεχόντων στην έρευνα θεωρεί ότι μπορεί να υπάρξει συνεργασία μεταξύ των κοινοτήτων της περιοχής μελέτης σε τομείς, όπως η παραγωγή, μεταποίηση και διακίνηση προϊόντων, ο τουρισμός, οι πολιτιστικές εκδηλώσεις και οι συνεταιριστικές κατασκευές. Οι συνεταιρισμοί ως οργανωτική δομή δεν εξασφαλίζουν πάντα την επιτυχία. Υπήρξαν επιφυλάξεις σχετικά με την εισαγωγή μιας νέας δομής για τη σύναψη συνεταιρισμών λαμβάνοντας υπόψη την αποτυχία πολλών οργανισμών που υιοθέτησαν παρόμοιες δομές χωρίς να τις προσαρμόσουν στις τοπικές συνθήκες. Τα κύρια προβλήματα που εντοπίστηκαν σύμφωνα με τους κατοίκους της περιοχής ήταν η επικράτηση των προσωπικών συμφερόντων έναντι των συλλογικών, οι

λάθος δομές λειτουργίας και η εμπλοκή των πολιτικών κομμάτων. Για τους ανωτέρω λόγους είναι επιβεβλημένη η αναθεώρηση της λειτουργίας τους με βάση επιτυχημένα πρότυπα στην Ελλάδα και το εξωτερικό.

4.1.5 Ανάπτυξη του συστήματος

Ο Πίνακας 15 δείχνει τον συντελεστή συσχέτισης μεταξύ επιλεγμένων παραγόντων. Τα αποτελέσματα δείχνουν σαφώς μια θετική σχέση μεταξύ της συλλογικής ικανοποίησης από τη ζωή και της ικανοποίησης από την πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας, της ικανοποίησης από την ποιότητα υπηρεσιών υγείας, την ικανοποίηση από το έργο των τοπικών αρχών, τις υπηρεσίες καθαριότητας, τη ψυχαγωγία, την εμπιστοσύνη στο ελληνικό κοινοβούλιο, τις τοπικές αρχές, τους πολιτικούς, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, την αξιολόγηση του εισοδήματος και τοπικά προβλήματα με το οδικό δίκτυο και την τοπική συγκοινωνία.

Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, η ευημερία σε επίπεδο κοινότητας είναι μια πολυδιάστατη έννοια. Για τον προσδιορισμό της εφαρμόστηκε μια πολύ-παραγοντική ανάλυση χρησιμοποιώντας 23 μεταβλητές. Η συγκεκριμένη ανάλυση είναι μία στατιστική τεχνική που χρησιμοποιείται για τον καθορισμό του αριθμού των υποκειμένων διαστάσεων σε ένα σύνολο των παρατηρούμενων μεταβλητών (Li και Weng 2007) κατά τέτοιον τρόπο, ώστε να μη χάνεται μεγάλο τμήμα της πληροφορίας (Κουτσόπουλος 2009 σελ.51). Η τιμή ΚΜΟ για την παρούσα έρευνα είναι 0.75 και το Bartlett test είναι στατιστικά σημαντικό $p = 0,00$, γεγονός που υποδηλώνει ότι τα δεδομένα είναι κατάλληλα για πολυπαραγοντική ανάλυση. Τα αποτελέσματα της ανάλυσης παράγοντα φαίνονται στον πίνακα 16. Οι οκτώ παράγοντες επεξηγούν το 60,55% της συνολικής διακύμανσης. Ο πρώτος παράγοντας είναι ο πιο σημαντικός, ερμηνεύοντας 17,45% της διακύμανσης. Η αξιοπιστία της κλίμακας είναι υψηλή αφού ο συντελεστής Cronbach α (Alpha) είναι 0.75. Αναλυτικότερα οι παράγοντες της ευημερίας της κοινότητας που προέκυψαν, είναι:

Παράγοντας 1: Ο παράγοντας αυτός παρουσιάζει υψηλό βαθμό συσχέτισης με την εμπιστοσύνη στο γενικότερο πολιτικό σύστημα, συμπεριλαμβανομένης της εμπιστοσύνης στους πολιτικούς, το Ελληνικό Κοινοβούλιο, τα πολιτικά κόμματα, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και την ικανοποίηση με την οικονομική κατάσταση της χώρας.

Παράγοντας 2: Ο παράγοντας αυτός παρουσιάζει υψηλό βαθμό συσχέτισης με την εμπιστοσύνη σε τοπικές αρχές, την ικανοποίηση με το έργο των τοπικών αρχών, τις υπηρεσίες καθαρισμού και την ικανοποίηση από την πληροφόρηση για τις αποφάσεις των τοπικών αρχών.

Παράγοντας 3: Ο παράγοντας αυτός παρουσιάζει υψηλό βαθμό συσχέτισης με επιμέρους χαρακτηριστικά της κοινωνικής πραγματικότητας, συμπεριλαμβανομένης της αξιολόγησης του εισοδήματος, του επιπέδου εκπαίδευσης, της χρήσης του διαδικτύου και της ηλικίας (15 έως 24 ετών).

Παράγοντας 4: Ο παράγοντας αυτός παρουσιάζει υψηλό θετικό βαθμό συσχέτισης με τη συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων και σε συνδικάτα, σωματεία ή συλλόγους. Οι υψηλότερες τιμές σε αυτόν το παράγοντα ερμηνεύονται ως υψηλότερος βαθμός ύπαρξης ενεργών πολιτών.

Παράγοντας 5: Ο παράγοντας αυτός παρουσιάζει υψηλό βαθμό συσχέτισης με την ικανοποίηση από την ποιότητα των υπηρεσιών υγείας, την πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας και την ικανοποίηση από τη διασκέδαση.

Παράγοντας 6: Ο παράγοντας αυτός παρουσιάζει υψηλό βαθμό συσχέτισης με προβλήματα που συνδέονται με την έλλειψη παραγωγής και οργάνωσης.

Παράγοντας 7: Ο παράγοντας αυτός παρουσιάζει υψηλό βαθμό συσχέτισης με προβλήματα υποδομών, όπως το οδικό δίκτυο και το δίκτυο ηλεκτροδότησης.

Παράγοντας 8: Ο παράγοντας αυτός παρουσιάζει υψηλό βαθμό συσχέτισης με δημογραφικά προβλήματα, όπως η έλλειψη των νέων.

Πίνακας 15: Συσχετίσεις μεταβλητών

	M	SD	LS	SFG	SLA	SHI	SHQ	SCS	SE	TGP	TLA	TPOL	TEP	PTN
LS	6.39	2.40	1											
SFG	1.47	2.02	.176**											
SLA	4.30	2.58	.145**	.204**										
SHI	5.20	2.78	.159**	.082	.145**									
SHQ	5.31	2.83	.202**	.147**	.119*	.443**								
SCS	5.20	2.81	.152**	.087	.374**	.088	.126*							
SE	4.84	3.22	.217**	.123*	.012	.167**	.129*	.038						
TGP	2.12	2.58	.157**	.464**	.227**	.152**	.179**	.109*	.146**					
TLA	3.82	3.00	.180**	.254**	.593**	.183**	.190**	.325**	.110*	.414**				
TPOL	1.39	2.24	.109*	.461**	.197**	.095	.098	.100	.167**	.667**	.351**			
TEP	2.99	2.88	.112*	.307**	.224**	.118*	.136**	.079	.112*	.555**	.349**	.457**		
IA	2.74	0.98	.356**	.152**	.124*	.077	.002	.039	.169**	.144**	.064	.091	.086	
RP	0.47	0.50	-.126*	-.049	.010	-.009	-.045	-.143**	-.075	-.005	.008	.025	.042	
PT	0.08	0.27	.105*	.053	.078	.000	.034	.036	-.004	.056	.037	-.012	.083	-.081

** . p<0.01 level (2-tailed).

*. P< 0.05 level (2-tailed).

Πίνακας 16: Rotated Component Matrix

	Component							
	1	2	3	4	5	6	7	8
TPOL	.862							
TGP	.845							
TPP	.782							
TEP	.655							
SFG	.629							
SLA		.803						
SCS		.679						
TLA		.672						
SILA		.590						
IU			.760					
A1			.631					
IA			.564					
ED			.559					
CM				.740				
PDM				.707				
SHI					.795			
SHQ					.788			
SE					.412			
PLP						.788		
PO						.694		
PE							.765	
PR							.548	
PY								.883

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 7 iterations.

Ωστόσο, σύμφωνα με Wong (2015) η ανάπτυξη των σύνθετων επιμέρους δεικτών και η περιγραφή ενός συνολικού δείκτη τείνουν να είναι οι προεπιλεγμένες επιλογές που χρησιμοποιούνται για την απλούστευση ενός συνόλου δεικτών. Η πρόκληση είναι, στη συνέχεια, πώς να επιλεγεί ένα ισχυρό σύστημα «στάθμισης» που να συνδυάσει τους επιμέρους δείκτες. Για τον λόγο αυτό και για να σταθμιστούν οι πιο σημαντικοί παράγοντες, ώστε να ερμηνευτεί η διακύμανση της συλλογικής ικανοποίησης από τη ζωή, χρησιμοποιήθηκε η ανάλυση πολλαπλής παλινδρόμησης. Στο τελικό μοντέλο, μόνο πέντε παράγοντες έχουν σημαντική επίδραση στη συλλογική ικανοποίηση από τη ζωή. Τα αποτελέσματα της ανάλυσης παλινδρόμησης παρουσιάζονται στον Πίνακα 17.

Πίνακας 17: Model Summary

	B	SE B	β	t	Sig.	Lower Bound	Upper Bound	VIF
(Constant)	6.385	.114		55.787	.000	6.160	6.611	
Factor 3	.568	.115	.237	4.959	.000	.343	.794	1.000
Factor 5	.557	.115	.232	4.863	.000	.332	.783	1.000
Factor 2	.369	.115	.154	3.220	.001	.144	.594	1.000
Factor 7	-.327	.115	-.136	-2.853	.005	-.552	-.102	1.000
Factor 1	.300	.115	.125	2.620	.009	.075	.526	1.000

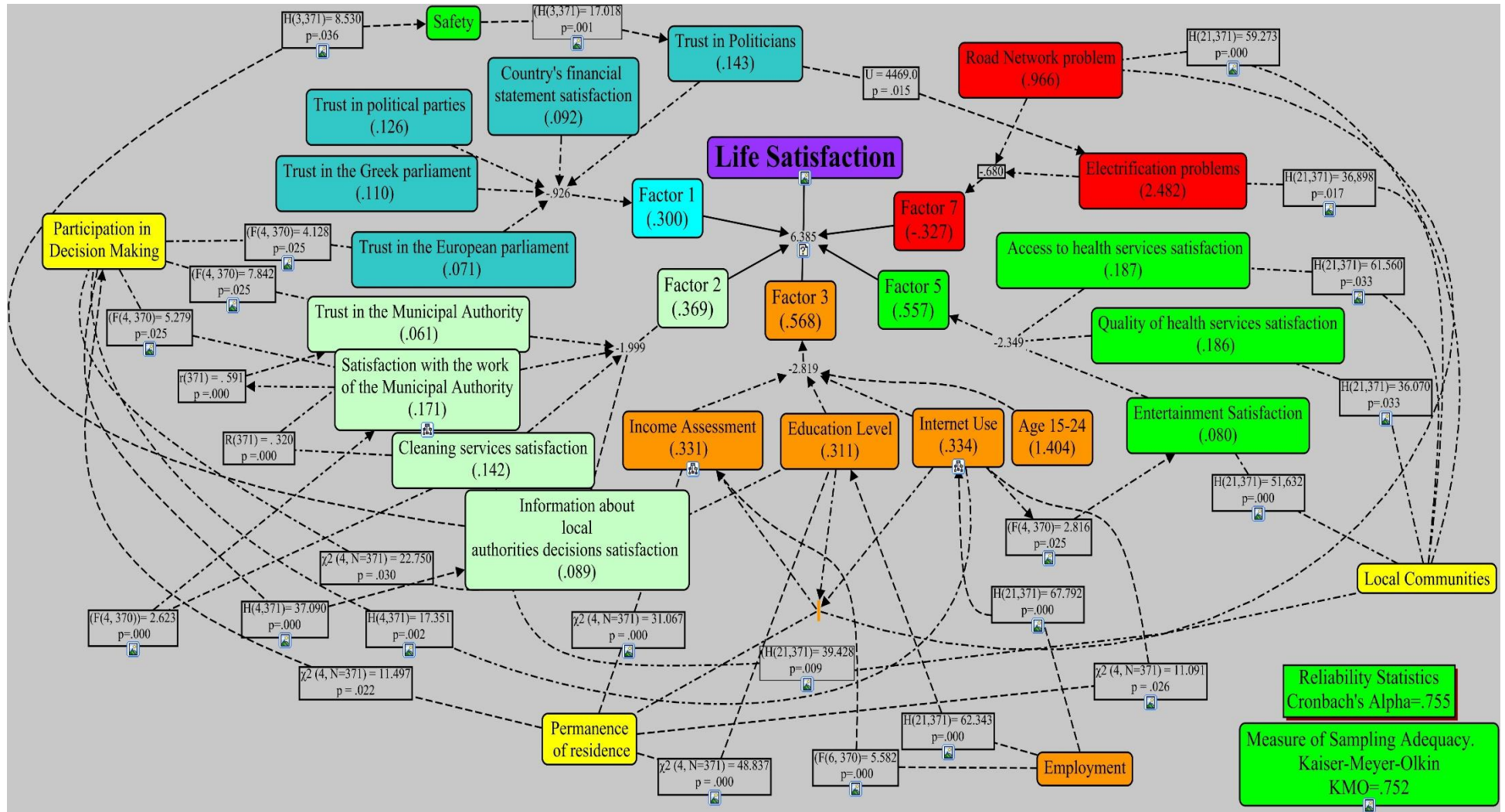
Model	R	R Square ³	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics					Durbin-Watson
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change	
1	.410 ^a	.168	.156	2.20468	.168	14.721	5	365	.000	1.987

a. Predictors: (Constant), Factor 1, Factor 7, Factor 2, Factor 5, Factor 3

b. Dependent Variable: LS

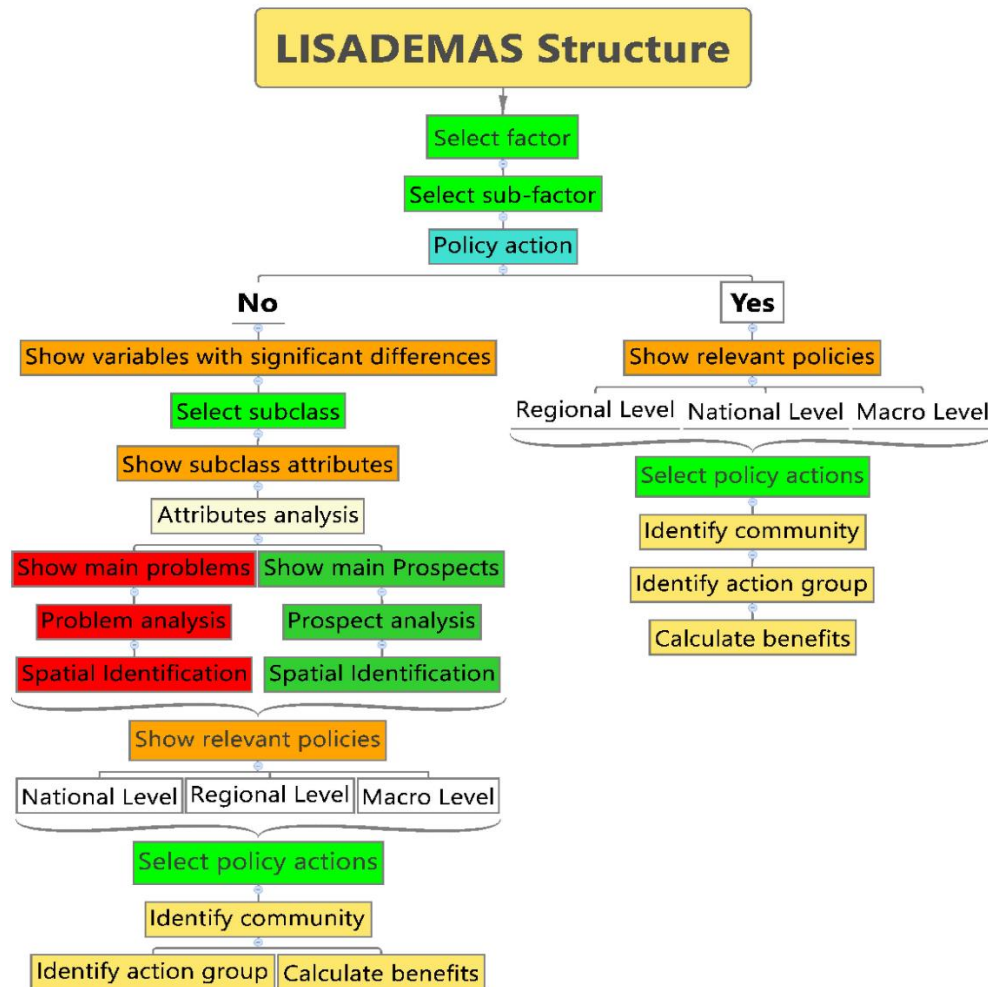
Η μέτρηση και η χρήση των ποσοτικών δεικτών είναι στενά συνυφασμένη με τον πολιτικό σχεδιασμό (Wong 2015). Όπως έχουμε ήδη σημειώσει, μεγάλη πρόκληση της έρευνας στον αναπτυξιακό σχεδιασμό είναι να αναλύσει τις σχέσεις μεταξύ των μεταβλητών που οδηγούν τον κάθε φορά αναπτυξιακό στόχο και στη συνέχεια να διατυπώσει μια λογική και καλά τεκμηριωμένη δομή των συνδεδεμένων μεταβλητών, ιδιαίτερα από το επίπεδο των αποτελεσμάτων μέχρι τον κάθε φορά επιλεγόμενο αναπτυξιακό στόχο. Στη συγκεκριμένη περίπτωση με τη χρήση της μεθόδου Mean- Ends analysis ο αναπτυξιακός στόχος αναλύθηκε σε επιμέρους στόχους. Κάθε στόχος στη συνέχεια διασπάστηκε σε επιμέρους βήματα ή ενέργειες. Για να καταλάβουμε πώς οι προτεινόμενες δράσεις μπορούν να οργανωθούν για την επίτευξη των στόχων, χρειαζόμαστε ένα πλαίσιο που να αντανάκλα τις διαδικαστικές πτυχές της γνώσης (Rescher 1996). Με βάση την προηγούμενη ανάλυση στο γράφημα 13 παρουσιάζεται το εννοιολογικό πλαίσιο του LISADEMAS. Συνολικά, υπάρχουν πέντε παράγοντες με σημαντικές επιπτώσεις στη συλλογική ικανοποίηση από τη ζωή των κατοίκων της περιοχής. Επιπλέον, στο γράφημα μπορούμε να παρατηρήσουμε και άλλες μεταβλητές που έχουν επίσης σημαντικές επιπτώσεις, όπως η απασχόληση, η κοινότητα διαμονής, η συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων και η μονιμότητα της κατοικίας.

³ Ο χαμηλός συντελεστής R-τετράγωνο θεωρείται φυσιολογικό αποτέλεσμα στις αναλύσεις που συμμετέχουν υποκειμενικές μεταβλητές που σχετίζονται με την ευημερία (Maggino, 2016).

Γράφημα 13: Αρχιτεκτονική LISADEMAS

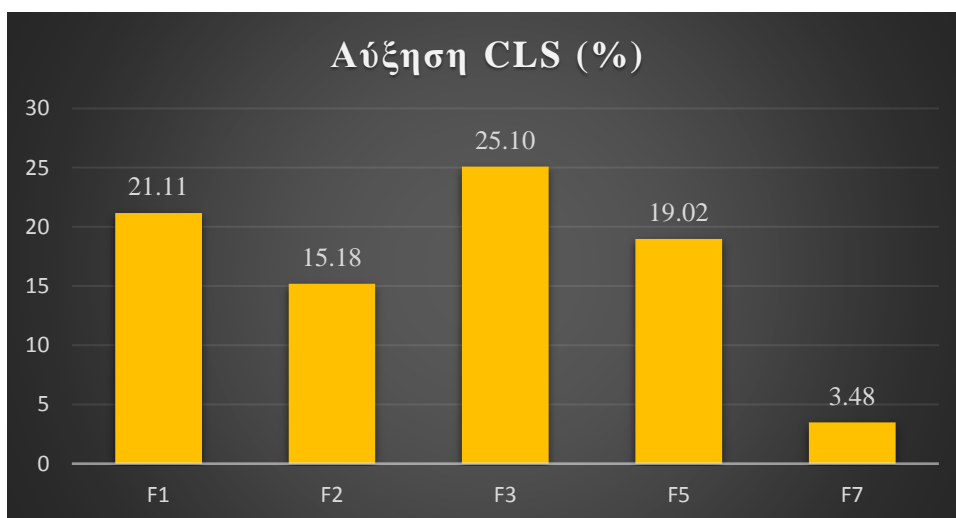
Ο στόχος για την αύξηση της ευημερίας της κοινότητας μέσω της μεγιστοποίησης της συλλογικής ικανοποίησης από τη ζωή, μπορεί να επιτευχθεί με βάση τα βήματα που περιγράφονται στο γράφημα 14. Με τον τρόπο αυτό, μπορούν να περιγραφούν, να εξειδικευτούν και να αξιολογηθούν συγκεκριμένες αναπτυξιακές δράσεις που αποσκοπούν στη βελτίωση της ευημερίας των πολιτών της περιοχής σε οποιονδήποτε από τους πέντε παράγοντες. Πιο συγκεκριμένα, μετά την επιλογή του παράγοντα και του ανάλογου υποπαράγοντα εντοπίζονται οι μεταβλητές με στατιστικά σημαντικές διαφοροποιήσεις όσον αφορά το επιλεγμένο παράγοντα, αναλύονται τα χαρακτηριστικά τους, προσδιορίζονται οι κατάλληλες ομάδες για την παρέμβαση και εντοπίζονται οι σχετικές πολιτικές.

Γράφημα 14: Δομή λήψης απόφασης

4.1.6 Δράσεις για τη βελτίωση της ευημερίας των κατοίκων της περιοχής μελέτης

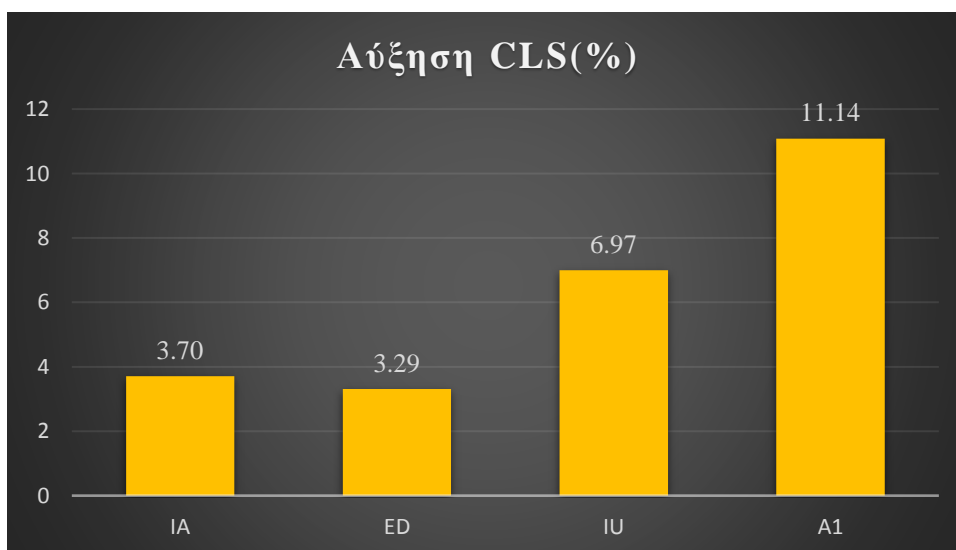
Όπως παρατηρούμε στο γράφημα 15, οι αναπτυξιακές δράσεις που αφορούν τον παράγοντα 3 (F3) που παρουσιάζει υψηλό βαθμό συσχέτισης με επιμέρους χαρακτηριστικά της κοινωνικής πραγματικότητας μπορούν να οδηγήσουν σε μια αύξηση της συλλογικής ικανοποίησης από τη ζωή (CLS) έως 25.10%. Οι αναπτυξιακές δράσεις που σχετίζονται με τον παράγοντα 1 (F1) που συσχετίζεται με την εμπιστοσύνη στο γενικότερο πολιτικό σύστημα μπορούν να οδηγήσουν σε μια αύξηση της CLS έως 21.11%. Οι αναπτυξιακές δράσεις που αφορούν τον παράγοντα 5 (F5) που σχετίζεται με την υγεία και τη διασκέδαση μπορούν να οδηγήσουν σε μια αύξηση της CLS έως 19.02%. Αντίστοιχα, παρατηρούμε ότι οι αναπτυξιακές δράσεις στους παράγοντες 2 (F2) και 7 (F7), που σχετίζονται με την εμπιστοσύνη στο τοπικό σύστημα και ορισμένα τοπικά προβλήματα μπορούν να οδηγήσουν σε μια αύξηση της CLS από τη ζωή κατά 15.18% και 3.48 % αντίστοιχα.

Γράφημα 15: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις στους βασικούς παράγοντες

4.1.7 Κοινωνικό κεφαλαίο

Ο παράγοντας F3 συσχετίζεται με την αξιολόγηση του εισοδήματος (IA), το εκπαιδευτικό επίπεδο (ED), τη χρήση του διαδικτύου (IU) και την ύπαρξη νέων κατοίκων ηλικίας 15-24 ετών στην περιοχή (A1).

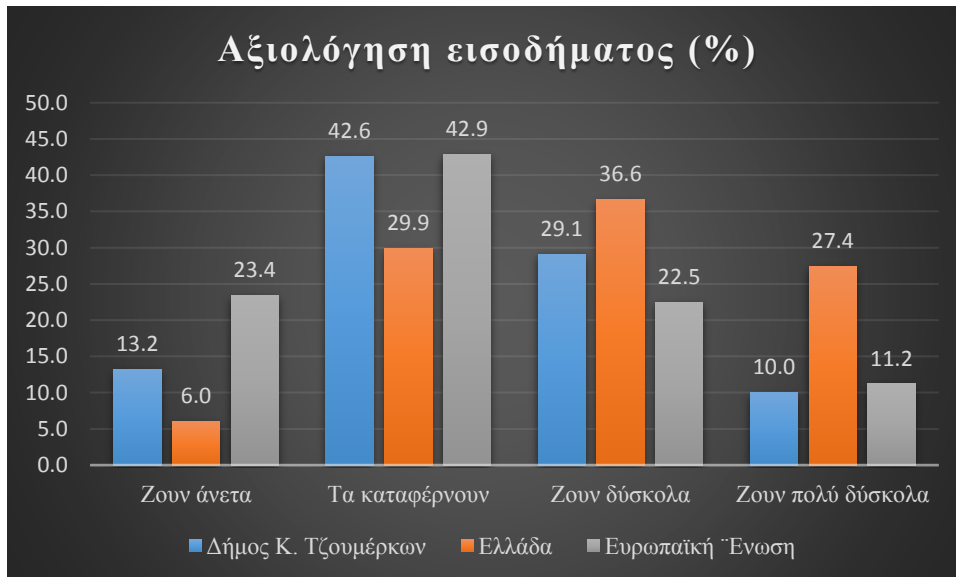

Γράφημα 16: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις στους υποπαράγοντες F3

Όπως παρατηρούμε στο γράφημα 16 οι αναπτυξιακές δράσεις στον υποπαράγοντα ΙΑ μπορούν να οδηγήσουν σε μια αύξηση της CLS έως 3.70%, οι αναπτυξιακές δράσεις στον υποπαράγοντα ΕD μπορούν να οδηγήσουν σε μια αύξηση της CLS έως 3.29%, οι δράσεις στον υποπαράγοντα ΙU μπορούν να οδηγήσουν σε μια αύξηση της CLS έως 6.97%, ενώ οι δράσεις στον υποπαράγοντα Α1 μπορούν να οδηγήσουν σε μια αύξηση της CLS έως 11,14%..

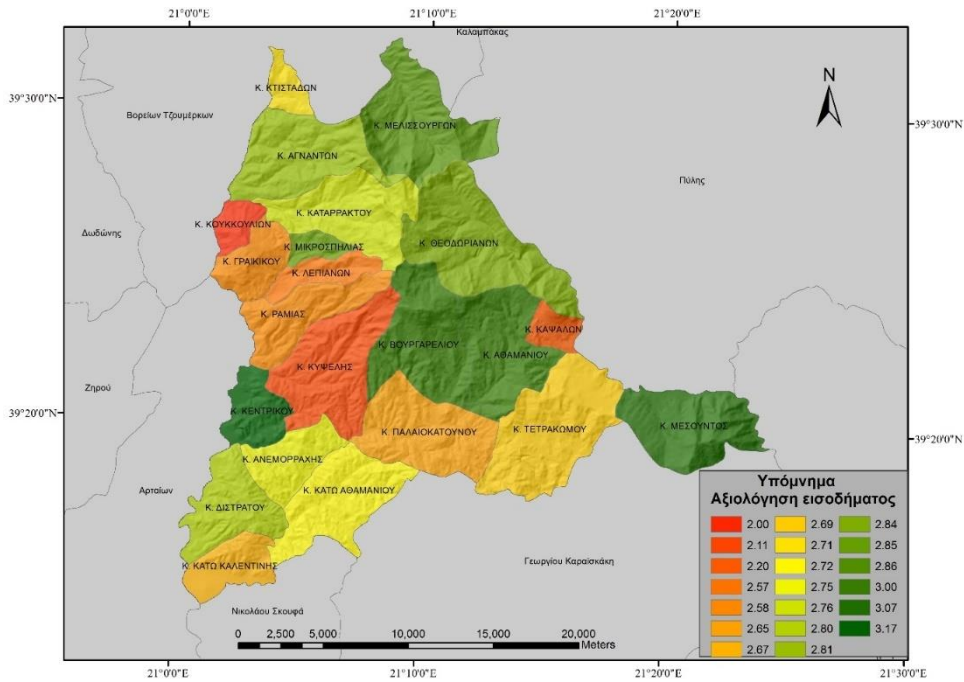
4.1.7.1 Αξιολόγηση εισοδήματος (ΙΑ)

Στο γράφημα 17 παρουσιάζεται η αξιολόγηση του εισοδήματος στην περιοχή μελέτης, στο σύνολο της χώρας και την Ευρωπαϊκή Ένωση. Όπως διαφαίνεται, οι κάτοικοι της περιοχής μελέτης έχουν καλύτερη αξιολόγηση του εισοδήματός τους σε σχέση με τη μέση αξιολόγηση της χώρας και χαμηλότερη σε σχέση με τη μέση αξιολόγηση της ΕΕ. Το ποσοστό αυτών που ζουν άνετα είναι διπλάσιο σε σχέση με το αντίστοιχο της χώρας και υποδιπλάσιο σε σχέση με το μέσο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Όσον αφορά τις πληθυσμιακές ομάδες που τα καταφέρνουν και που ζουν πολύ δύσκολα, παρατηρούμε ότι το ποσοστό στην περιοχή μελέτης σχεδόν ταυτίζεται με το μέσο της ΕΕ, ενώ αυτοί που ζουν δύσκολα είναι περισσότεροι στην περιοχή μελέτης σε σχέση με την ΕΕ.

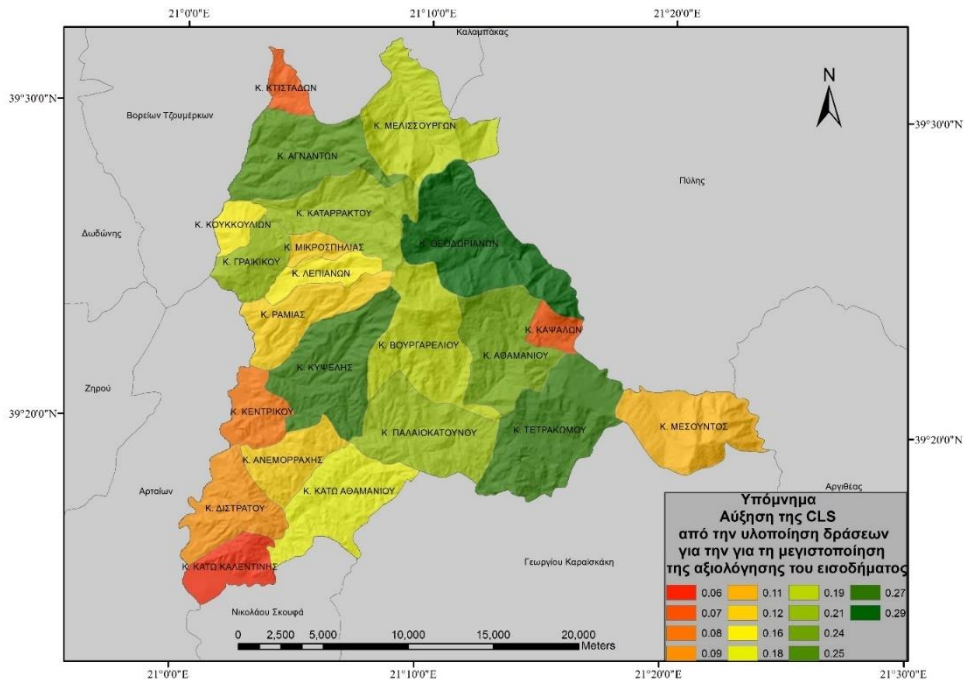
Γράφημα 17: Αξιολόγηση εισοδήματος

Στο χάρτη 21 απεικονίζεται η μέση τιμή του υποπαράγοντα ΙΑ ανά τοπική κοινότητα. Όπως διαφαίνεται, οι τοπικές κοινότητες Κυψέλης, Καψάλων και Κουκουλίου εμφανίζουν τις χαμηλότερες μέσες τιμές ενώ οι τοπικές κοινότητες Κεντρικού, Βουργαρελίου, Αθαμανίου και Μεσούντας τις υψηλότερες. Στην περίπτωση που στόχος ήταν η ενίσχυση του πραγματικού πληθυσμού με τη χαμηλότερη αξιολόγηση του υποπαράγοντα ΙΑ, θα έπρεπε να πραγματοποιηθούν δράσεις για την ενίσχυση του εισοδήματος στις τοπικές κοινότητες Κυψέλης, Κουκουλίων και Καψάλων. Σε αυτήν την περίπτωση θα είχαμε μια αύξηση στη CLS κατά 0.27%, 0.16% και 0.07% αντίστοιχα.

Χάρτης 20: Χωρική ανάλυση ΙΑ

Όταν ο στόχος είναι η μεγιστοποίηση της CLS, όπως παρατηρούμε στο χάρτη 22, οι δράσεις για την ενίσχυση του εισοδήματος θα πρέπει σε πρώτη φάση να πραγματοποιηθούν στις τοπικές κοινότητες των Θεοδοριάνων, της Κυψέλης και του Τετρακόμου. Σε αυτήν την περίπτωση θα είχαμε μια μέγιστη δυνατή αύξηση στη CLS κατά 0.29%, 0.27% και 0.27% από δράσεις για τη μεγιστοποίηση της αξιολόγησης του εισοδήματος σε κάθε τοπική κοινότητα.

Χάρτης 21: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από μεγιστοποίηση ΙΑ

Σχετικές πολιτικές που θα μπορούσαν να υποστηρίξουν τις δράσεις για τη βελτιστοποίηση του υποπαράγοντα ΙΑ είναι:

Παγκόσμιο επίπεδο

- Δημιουργία θεσμικών μηχανισμών για την παροχή οικονομικών κινήτρων για τη διατήρηση των ορεινών οικοσυστημάτων και τη βελτίωση της ζωής στις ορεινές κοινότητες.
- Κατάργηση των εμπορικών φραγμών και των στρεβλώσεων των τιμών για τα αγαθά και τις υπηρεσίες των ορεινών περιοχών.
- Ενίσχυση της διεθνούς και της περιφερειακής συνεργασίας για ζητήματα ορεινών περιοχών.

Εθνικό επίπεδο

- Η εφαρμογή συγκεκριμένων αναπτυξιακών στρατηγικών για τις ορεινές περιοχές με στόχους τη διατήρηση του πληθυσμού και τη μείωση της φτώχειας.
- Εσωτερίκευση του κόστους και του οφέλους της διατήρησης των ορεινών οικοσυστημάτων στην εθνική οικονομική πολιτική. Με αυτό τον τρόπο το κόστος και τα οφέλη των ορεινών οικοσυστημάτων θα ενσωματωθούν στην πραγματική οικονομία.
- Διερεύνηση των αγορών για τις υπηρεσίες των ορεινών οικοσυστημάτων.
- Ανάπτυξη πολιτικών για τη θεσμοθέτηση κινήτρων και την αποζημίωση για τη χρήση των ορεινών οικοσυστημάτων.

Τοπικό επίπεδο:

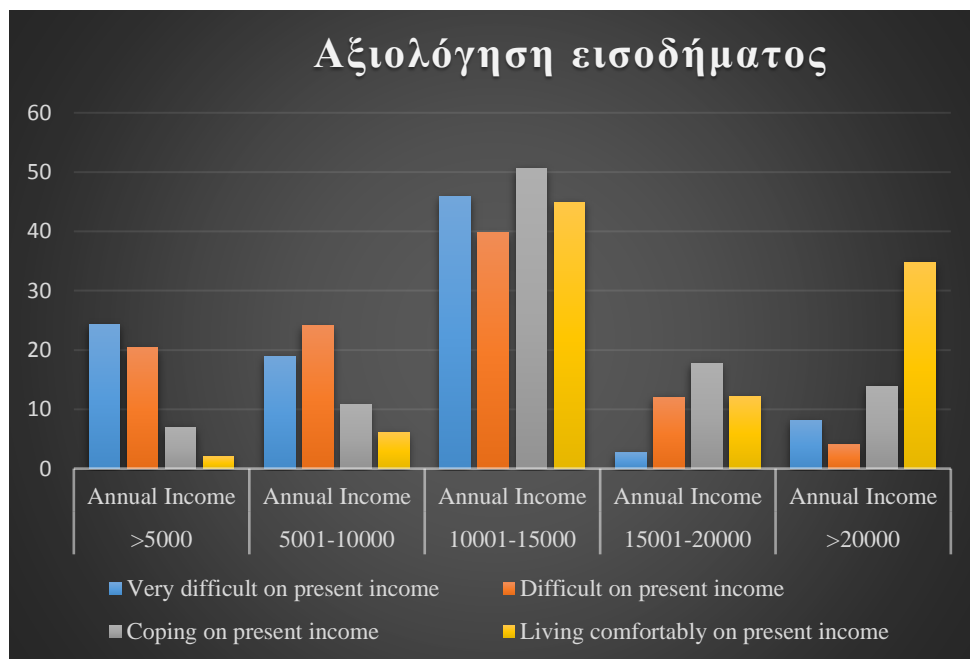
- Δημιουργία κοινωνικού παντοπωλείου με ειδικές τιμές για τους κατοίκους των λιγότερο ευνοημένων τοπικών κοινοτήτων.
- Μείωση των δημοτικών τελών σε επιλεγμένες τοπικές κοινότητες.
- Περιφερειακό επίπεδο.
- Προώθηση περιφερειακών μηχανισμών για την αποζημίωση των οικοσυστημικών υπηρεσιών που παρέχονται από τις ορεινές κοινότητες.
- Ενίσχυση της παραγωγικής δομής προς όφελος των ορεινών κοινοτήτων.

Γράφημα 18: ΙΑ σε σχέση με την απασχόληση

Για την περαιτέρω εξειδίκευση των δράσεων για τη βελτιστοποίηση του υποπαράγοντα ΙΑ μπορούν να διερευνηθούν στατιστικά σημαντικές διαφοροποιήσεις. Πιο συγκεκριμένα, ο υποπαράγοντας ΙΑ παρουσιάζει στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση σε σχέση με την απασχόληση και το εισόδημα. Όσον αφορά την απασχόληση, όπως παρατηρούμε στο γράφημα 18, οι μαθητές σημειώνουν τις υψηλότερες τιμές στον παράγοντα ΙΑ ενώ οι εργαζόμενοι στον πρωτογενή τομέα τις χαμηλότερες.

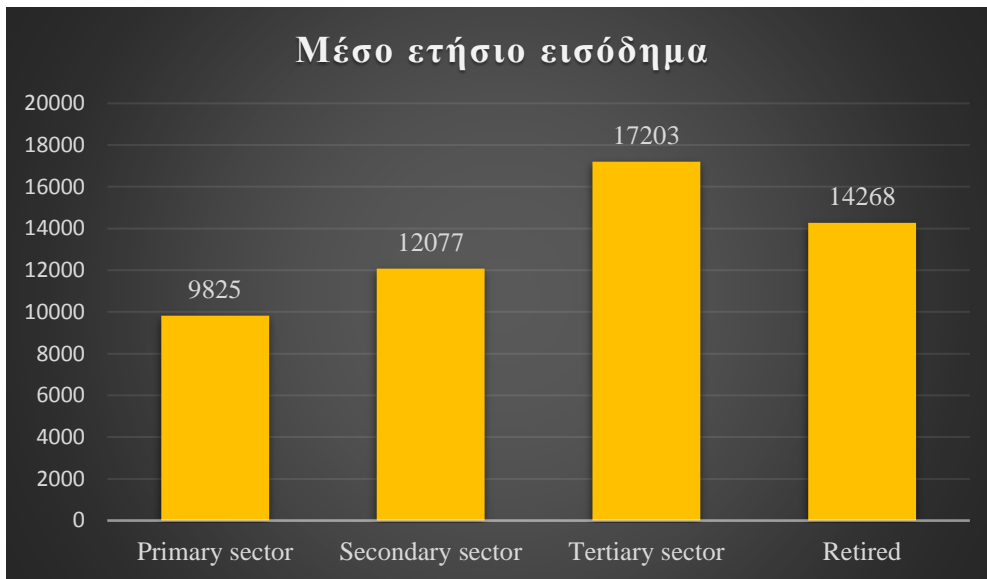
Στο γράφημα 19 παρατηρούμε πρώτον ότι οι περισσότεροι κάτοικοι έχουν ετήσια εισοδήματα από 10001 έως 15000 ευρώ, με ύπαρξη όλων των πιθανών επιλογών αξιολόγησης του εισοδήματος, δεύτερον οι περισσότεροι με εισοδήματα κάτω από 10000 ευρώ ζουν δύσκολα ή πολύ δύσκολα και τρίτον από 15000 και πάνω οι κάτοικοι τα καταφέρνουν, ενώ πάνω από 20000 ευρώ οι περισσότεροι ζουν άνετα.

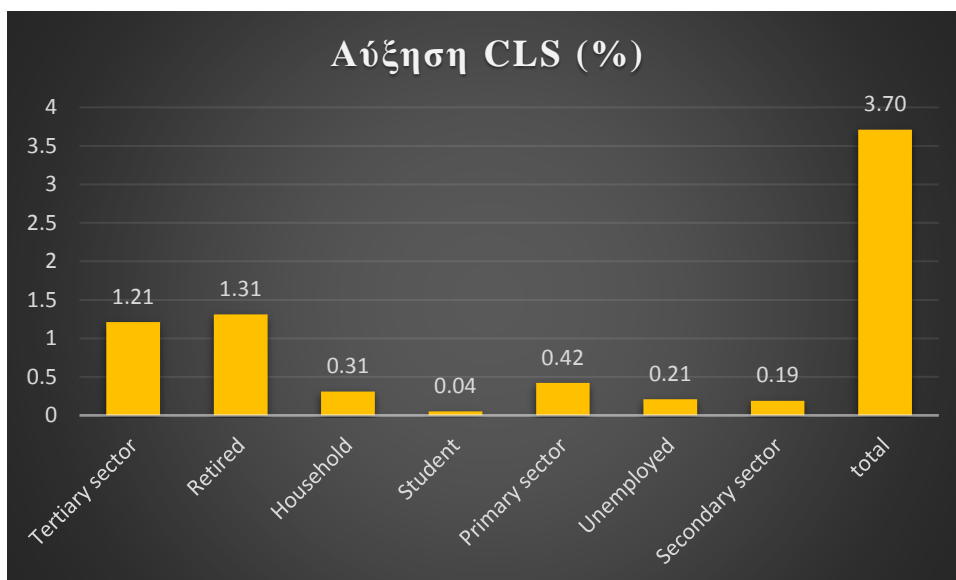
Γράφημα 19: Αξιολόγηση εισοδήματος σε σχέση με το εισόδημα

Αν συνθέσουμε την απασχόληση με το εισόδημα, παρατηρούμε ότι οι εργαζόμενοι στον πρωτογενή τομέα εμφανίζουν το χαμηλότερο εισόδημα και οι εργαζόμενοι στον τριτογενή τομέα το μεγαλύτερο (γράφημα 20).

Όπως παρατηρούμε, οι εργαζόμενοι στον πρωτογενή τομέα έχουν τη χαμηλότερη αξιολόγηση του εισοδήματος τους και το χαμηλότερο εισόδημα σε σχέση με τις υπόλοιπες ομάδες. Αν ενισχυθεί η συγκεκριμένη ομάδα, μπορεί να υπάρξει μέχρι μια αύξηση της συλλογικής ικανοποίησης κατά 0.42% ενώ αν γίνουν δράσεις ενίσχυσης των συνταξιούχων μπορεί να υπάρξει μέχρι μια αύξηση της CLS 1.31%. Στο γράφημα 21 απεικονίζονται τα αποτελέσματα στη CLS σε σχέση με τις επιμέρους πληθυσμιακές ομάδες.

Γράφημα 20: Μέσο ετήσιο εισόδημα ανά τομέα

Γράφημα 21: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις στις ομάδες απασχόλησης

Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι σ' αυτή την περίπτωση στην αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας της πολιτικής σημαντικό ρόλο παίζει ο αριθμός των ατόμων κάθε υποομάδας και η πρόβλεψη βασίζεται στην υφιστάμενη κατάσταση της περιοχής. Αν ενσωματωθούν και οι αναπτυξιακές προοπτικές της περιοχής, γίνεται εμφανές ότι οι κύριες δράσεις ενίσχυσης πρέπει να αφορούν τους εργαζόμενους στον πρωτογενή τομέα (γράφημα 22). Παρακάτω, παρουσιάζεται ο προσδιορισμός και η εξειδίκευση των αναγκαίων δράσεων για την βελτιστοποίηση του ΙΑ και κατά συνέπεια και της CLS για τον πρωτογενή τομέα. Αντίστοιχα, μπορούν να εξειδικευτούν πολιτικές δράσεις και για τις υπόλοιπες κατηγορίες.

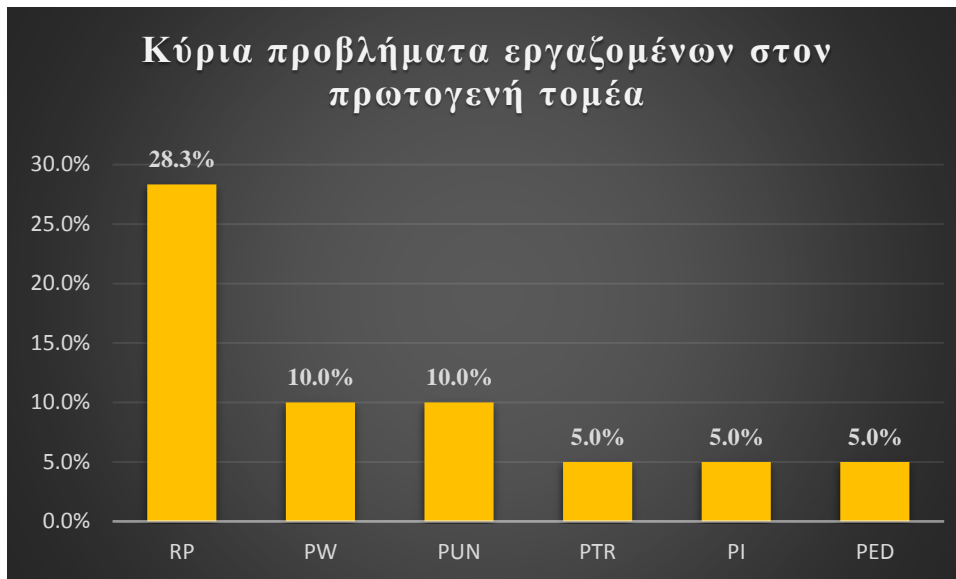
Γράφημα 22: Αναπτυξιακές προοπτικές

Τα κύρια δημογραφικά χαρακτηριστικά των εργαζομένων στον πρωτογενή τομέα απεικονίζονται στους παρακάτω πίνακες. Η ηλικία τους είναι κατά κύριο λόγο από 35-49, το 60% μένει μόνιμα στην περιοχή, ενώ οι υπόλοιποι μένουν κατά κύριο λόγο στην Άρτα και διαμένουν μόνιμα στην περιοχή για περίπου 5 μήνες κατά μέσο όρο. Οι περισσότεροι είναι απόφοιτοι πρωτοβάθμιας (63.30%) και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (23.30%).

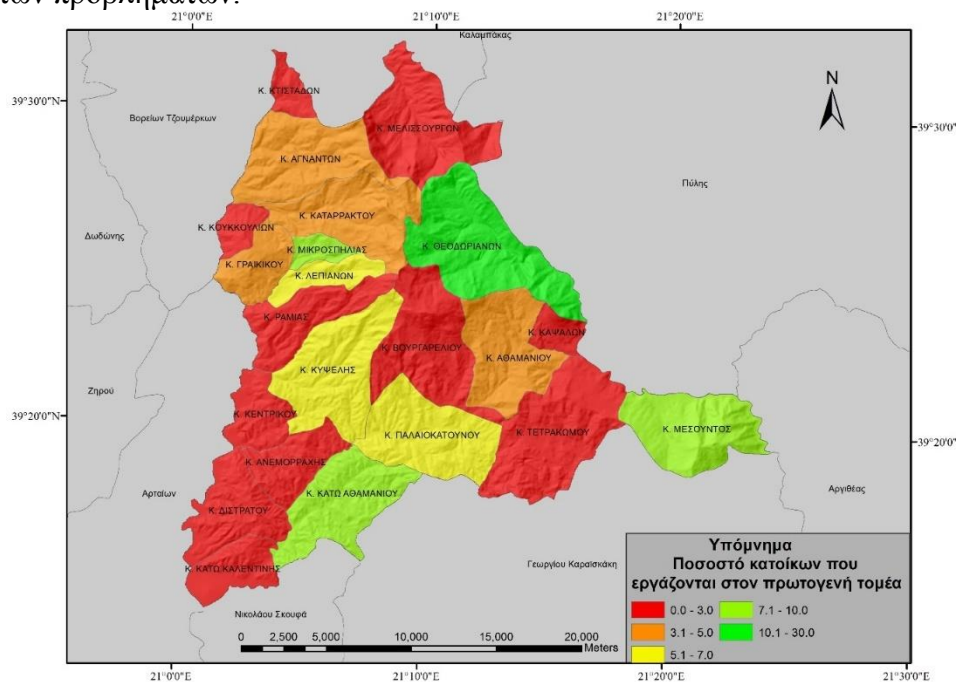
Γράφημα 23: Ηλικία εργαζομένων πρωτογενή

Τα προβλήματα των εργαζομένων στον πρωτογενή τομέα αφορούν κατά κύριο λόγο το οδικό δίκτυο, την ύδρευση και την άρδευση, τις περιορισμένες δυνατότητες απασχόλησης στον τομέα τους και το χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο.

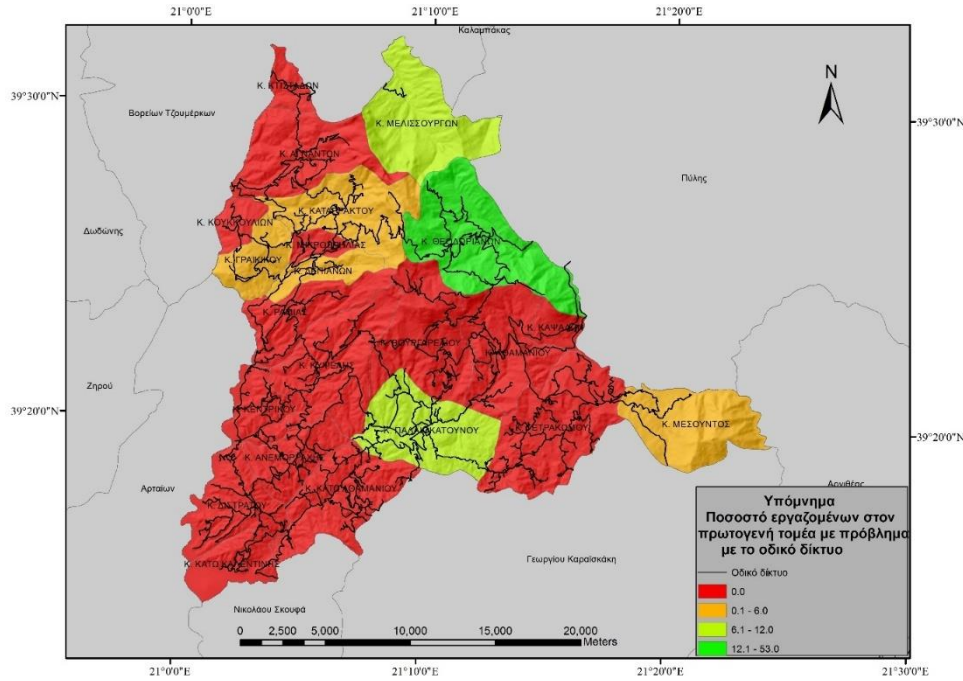

Γράφημα 24: Προβλήματα εργαζομένων στον πρωτογενή τομέα

Οι εργαζόμενοι στον πρωτογενή τομέα διαμένουν κυρίως στις τοπικές κοινότητες Θεοδοριάνων, Μικροσπηλιάς, Μεσούντας, Κάτω Αθαμανίου, Παλαιοκάτουνου, Κυψέλης και Λεπιανών. Αν συνθέσουμε τα κύρια προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι εργαζόμενοι στον πρωτογενή τομέα με τις τοπικές κοινότητες διαμονής, το οδικό δίκτυο και το υδρογραφικό δίκτυο τότε προσδιορίζουμε τις τοπικές κοινότητες που πρέπει να γίνουν δράσεις για την επίλυση των προβλημάτων.

Χάρτης 22: Ποσοστό εργαζομένων στον πρωτογενή τομέα ανά Τοπική Κοινότητα

Χάρτης 23: Ποσοστό απασχολούμενων στον πρωτογενή τομέα με πρόβλημα στο οδικό δίκτυο

Στη συνέχεια, λαμβάνοντας υπόψη ότι η κύρια αναπτυξιακή προοπτική σχετίζεται με τον πρωτογενή τομέα είναι η πολυλειτουργική αξιοποίηση της υπαίθρου με προϊόντα ποιότητας, εντοπίζονται οι σχετικές πολιτικές που μπορούν να υποστηρίξουν σχετικές δράσεις. Η ευρωπαϊκή πολιτική με την καθιέρωση των προϊόντων ποιότητας ορεινών περιοχών (European Parliament, 2012) έρχεται να ενισχύσει την προοπτική της αγροτικής δραστηριότητας, αφού εντάσσεται στον νέο κανονισμό το σήμα «ορεινής γεωργίας». Απαραίτητη προϋπόθεση για την αξιοποίηση της ανωτέρω πολιτικής είναι η επεξεργασία και η τυποποίηση να πραγματοποιείται μέσα στα όρια της ορεινής περιοχής με συνθήκες υψηλής περιβαλλοντικής υγιεινής και ασφάλειας. Παράλληλα, σε εθνικό επίπεδο ξεκινά μια μέθοδος σχεδιασμού και υλοποίησης τοπικών ολοκληρωμένων αναπτυξιακών στρατηγικών, η Τοπική Ανάπτυξη με Πρωτοβουλία Τοπικών Κοινοτήτων (CLLD), βασισμένη στην προσέγγιση LEADER, με τη συμμετοχή των εταίρων σε τοπικό επίπεδο, συμπεριλαμβανομένης της κοινωνίας των πολιτών, των τοπικών οικονομικών και κοινωνικών φορέων, προκειμένου να αντιμετωπισθούν αποτελεσματικά οι οικονομικές, κοινωνικές, περιβαλλοντικές και δημογραφικές προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι αγροτικές περιοχές. Τέλος, σε περιφερειακό επίπεδο υλοποιούνται πολιτικές στήριξης των τοπικών παραγωγών, όπως είναι το Καλάθι των Αγροτικών Προϊόντων Περιφέρειας Ηπείρου.

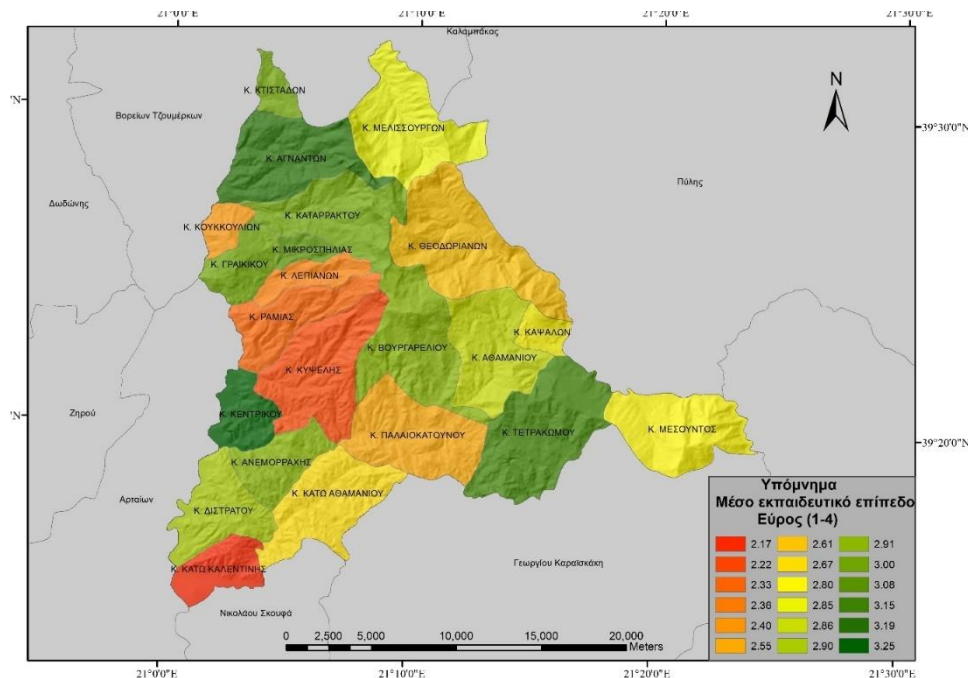

Γράφημα 25: Σχετικές πολιτικές ενίσχυσης πρωτογενή τομέα

Συνοψίζοντας τις ανωτέρω πολιτικές με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της περιοχής μελέτης εύκολα συμπεραίνουμε ότι η απαραίτητη δράση για την ανάδειξη των τοπικών ορεινών προϊόντων είναι η δημιουργία ενός κέντρου αγροτικής υποστήριξης μέσα από το πρόγραμμα CLLD. Πιο συγκεκριμένα, μια δημόσια δράση υπό τον έλεγχο των ίδιων των ωφελούμενων θα μπορούσε να καλύψει το κενό στη διαδικασία μεταποίησης και τυποποίησης και ταυτόχρονα να υποστηρίζει με εργαλεία, όπως τα κινητά σφαγεία, τους απασχολούμενους στον πρωτογενή τομέα στην περιοχή.

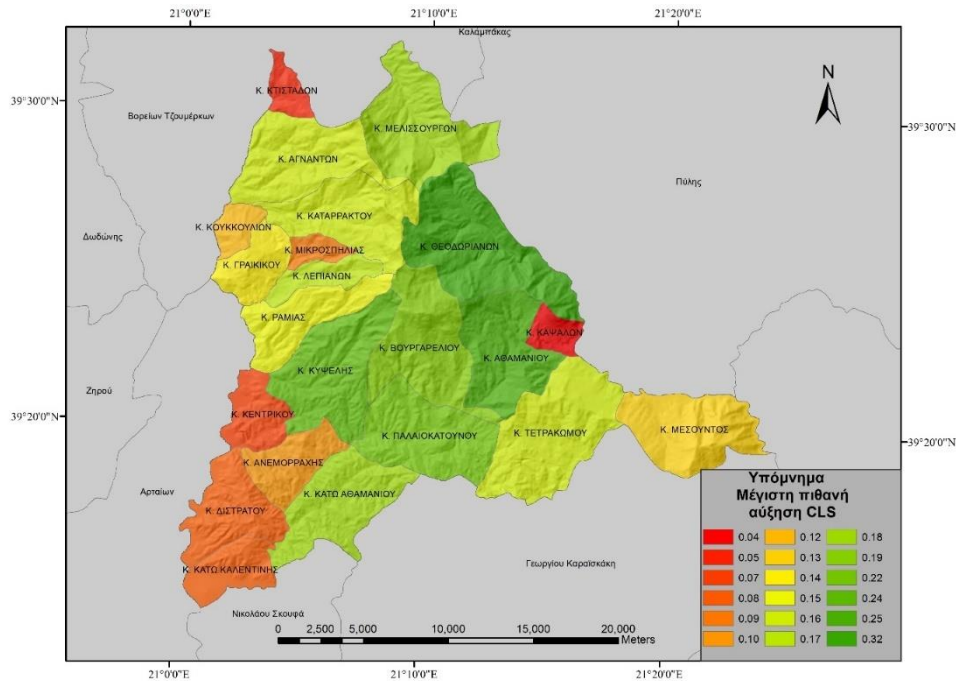
4.1.7.1.1 Εκπαιδευτικό επίπεδο (ED)

Ο υποπαράγοντας ED παρουσιάζει στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση μεταξύ άλλων σε σχέση με την τοπική κοινότητα διαμονής, την ηλικία και τη μονιμότητα κατοικίας. Στο χάρτη 24 απεικονίζεται το μέσο εκπαιδευτικό επίπεδο ανά τοπική κοινότητα στην περιοχή μελέτης. Οι τοπικές κοινότητες με το χαμηλότερο μέσο εκπαιδευτικό επίπεδο είναι αυτές της Κάτω Καλεντίνης, της Κυψέλης, της Ράμιας και των Λεπιανών ενώ στις τοπικές κοινότητες του Κεντρικού, των Αγνάντων και του Τετρακόμου έχουν το υψηλότερο μέσο εκπαιδευτικό επίπεδο.

Χάρτης 24: Μέσο εκπαιδευτικό επίπεδο ανά τοπική κοινότητα

Στην περίπτωση που στόχος ήταν η ενίσχυση του πραγματικού πληθυσμού με τη χαμηλότερη αξιολόγηση του υποπαράγοντα ED θα έπρεπε να πραγματοποιηθούν δράσεις ενίσχυσης του εκπαιδευτικού επιπέδου στις τοπικές κοινότητες της Κάτω Καλεντίνης, της Κυψέλης, της Ράμιας και των Λεπιανών. Σε αυτήν την περίπτωση, θα είχαμε μια αύξηση στη CLS κατά 0.18%, 0.25%, 0.24% και 0.22% αντίστοιχα. Όταν, όμως, ο στόχος είναι η μεγιστοποίηση της CLS, όπως παρατηρούμε στο χάρτη 25, οι δράσεις για την ενίσχυση του εκπαιδευτικού επιπέδου θα πρέπει σε πρώτη φάση να πραγματοποιηθούν στην τοπική κοινότητα των Μελισσουργών και στη συνέχεια στις τοπικές κοινότητες της Κυψέλης, της Ράμιας και των Λεπιανών. Σε αυτή την περίπτωση θα είχαμε μια μέγιστη δυνατή αύξηση στη CLS κατά 0.32, 0.25%, 0.24% και 0.22% από τις δράσεις σε κάθε τοπική κοινότητα.

Χάρτης 25: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις ενίσχυσης ED

Για την περαιτέρω εξειδίκευση των δράσεων για τη βελτιστοποίηση του υποπαράγοντα μπορούν να διερευνηθούν οι στατιστικά σημαντικές διαφοροποιήσεις σε σχέση με τη μονιμότητα κατοικίας, την απασχόληση και την ηλικία. Όπως παρατηρούμε στο γράφημα 26 οι μόνιμοι κάτοικοι έχουν χαμηλότερο εκπαιδευτικό επίπεδο σε σχέση με τους μη μόνιμους. Οι δράσεις για τη μεγιστοποίηση του εκπαιδευτικού επιπέδου των μόνιμων θα είχαν ως αποτέλεσμα την αύξηση της CLS κατά 1.83% ενώ των μη μόνιμων κατά 1.47%.

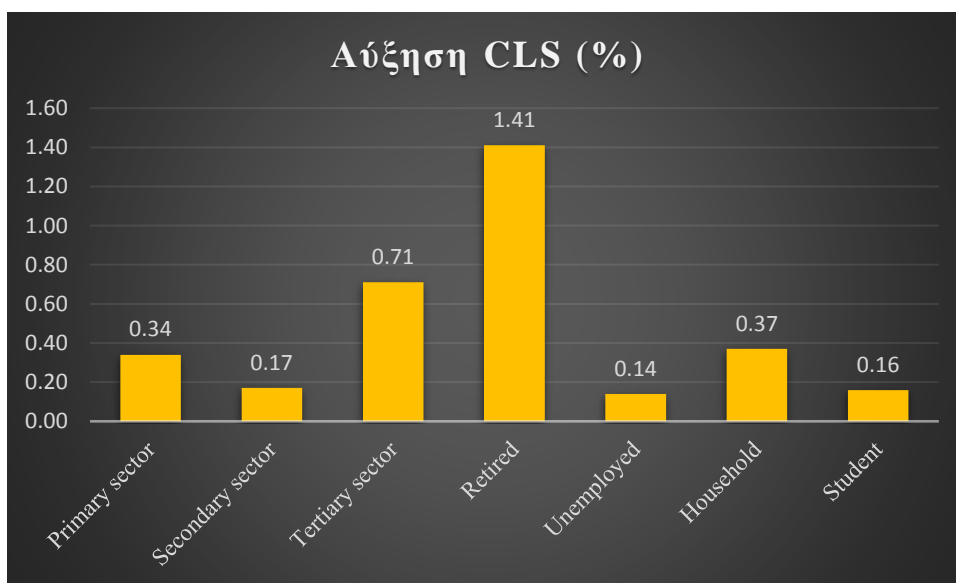
Γράφημα 26: Εκπαιδευτικό επίπεδο και μονιμότητα κατοικίας

Με τον ίδιο τρόπο μπορεί να αναλυθεί το εκπαιδευτικό επίπεδο σε σχέση με την ηλικία και την απασχόληση και να υπολογιστεί το αποτέλεσμα των δράσεων για τη βελτίωση του εκπαιδευτικού επιπέδου στη CLS. Πιο συγκεκριμένα, όσον αφορά την απασχόληση στο γράφημα 27 παρατηρούμε ότι το χαμηλότερο εκπαιδευτικό επίπεδο παρουσιάζουν οι συνταξιούχοι και οι απασχολούμενες με τα οικιακά. Στο επίπεδο του οικονομικά ενεργού

πληθυσμού το χαμηλότερο εκπαιδευτικό επίπεδο εμφανίζουν οι εργαζόμενοι στον πρωτογενή τομέα και το υψηλότερο οι εργαζόμενοι στον τριτογενή τομέα.

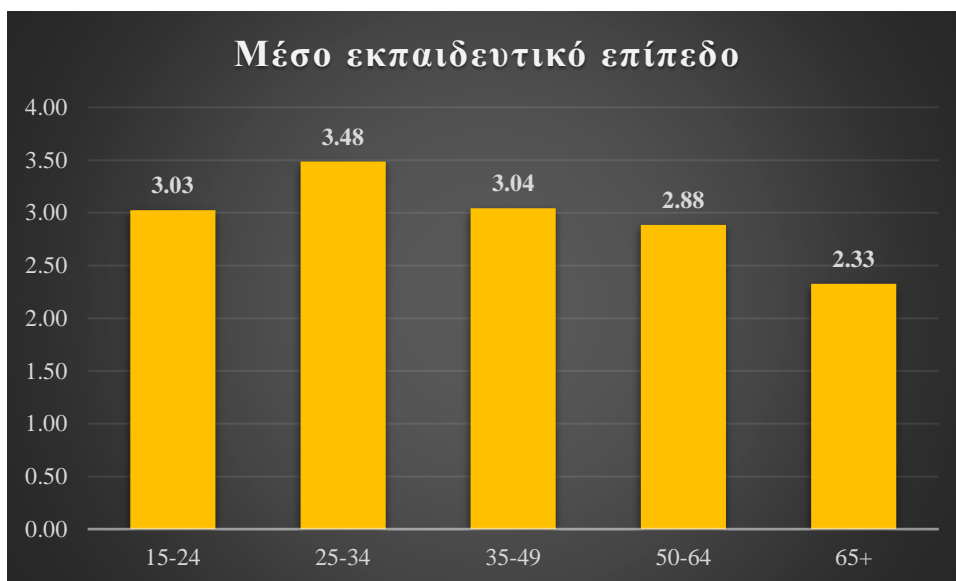

Γράφημα 27: Εκπαιδευτικό επίπεδο και απασχόληση

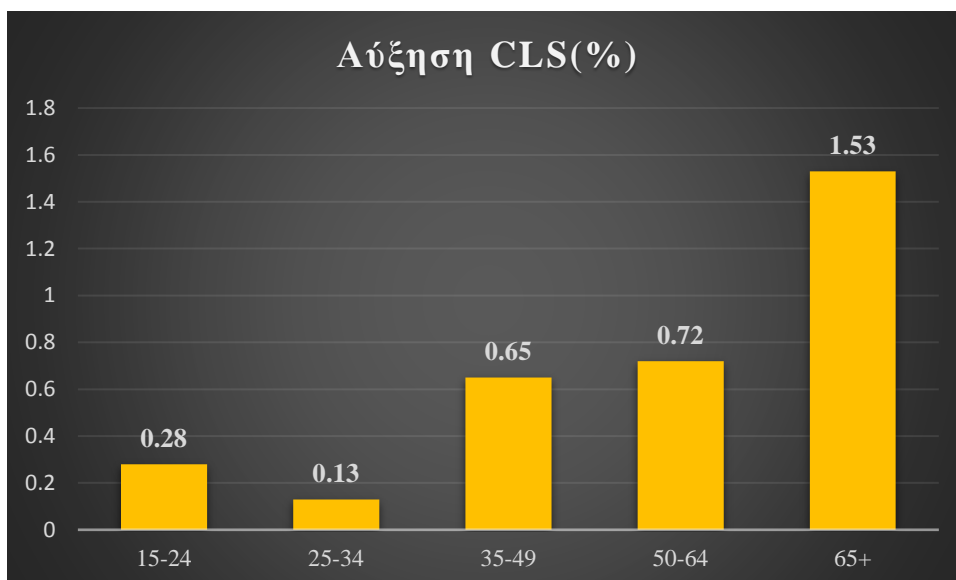
Γράφημα 28: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις βελτίωσης του ED

Οι δράσεις ενίσχυσης του εκπαιδευτικού επιπέδου, όπως διαφαίνεται στο γράφημα 28, θα έχουν τη μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα στη μεγιστοποίηση της CLS στην περίπτωση που πραγματοποιούνταν στους συνταξιούχους που ζουν στην περιοχή (1.41%). Όσον αφορά τον οικονομικά ενεργό πληθυσμό οι δράσεις θα είχαν τη μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα αν είχαν ως αποδέκτες τους εργαζόμενους στον τριτογενή τομέα (0.34%). Και σε αυτήν την περίπτωση, αν συμπεριληφθούν και οι γενικότερες προοπτικές στην περιοχή, οι δράσεις για την ενίσχυση του εκπαιδευτικού επιπέδου θα πρέπει να έχουν ως αποδέκτες τους εργαζόμενους στον πρωτογενή και το δευτερογενή τομέα.

Γράφημα 29: Μέσο εκπαιδευτικό επίπεδο ανά ηλικία

Τέλος, όσον αφορά τη στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση του εκπαιδευτικού επιπέδου σε σχέση με την ηλικία στο γράφημα 29 παρατηρούμε ότι το χαμηλότερο εκπαιδευτικό επίπεδο παρουσιάζουν οι κάτοικοι ηλικίας 65+ και το υψηλότερο οι κάτοικοι ηλικίας 25-34. Οι εκπαιδευτικές δράσεις στους κατοίκους 65+ μπορούν να επιφέρουν τη μεγαλύτερη αύξηση στη CLS (1.53%), ενώ στους κατοίκους 25-34 τη μικρότερη. Εδώ, θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο περιοριστικός παράγοντας της ηλικίας πιθανόν δε θα επιτρέψει την επίτευξη της μέγιστης αύξησης του ED στους κατοίκους ηλικίας 65+ αλλά ακόμα και αν οι δράσεις δεν επιτύχουν τη μέγιστη πιθανή αύξηση του ED πάλι θα έχουμε μια αύξηση του CLS κατά 0.61%.

Γράφημα 30: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις βελτίωσης του ED

Σχετικές πολιτικές που θα μπορούσαν να υποστηρίξουν τις δράσεις για τη βελτιστοποίηση του υποπαράγοντα ED είναι:

Ευρωπαϊκό επίπεδο

- Η στρατηγική «Ευρώπη 2020» για τη δια βίου μάθηση.

Εθνικό επίπεδο

- Νόμος 3879/2010 : Ανάπτυξη της Δια Βίου Μάθησης και λοιπές διατάξεις.

Τοπικό επίπεδο

- Κέντρα δια βίου μάθησης.

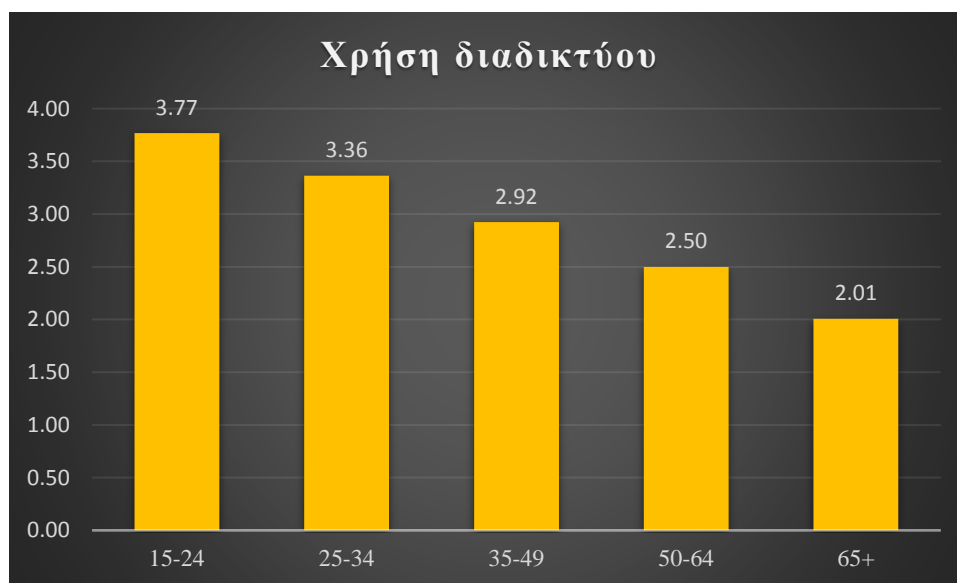
Ενδεικτικές δράσεις εξειδίκευσης των ανωτέρω πολιτικών είναι:

Δημιουργία Κέντρου Νέων Τεχνολογιών για τους νέους και όσους αισθάνονται νέοι

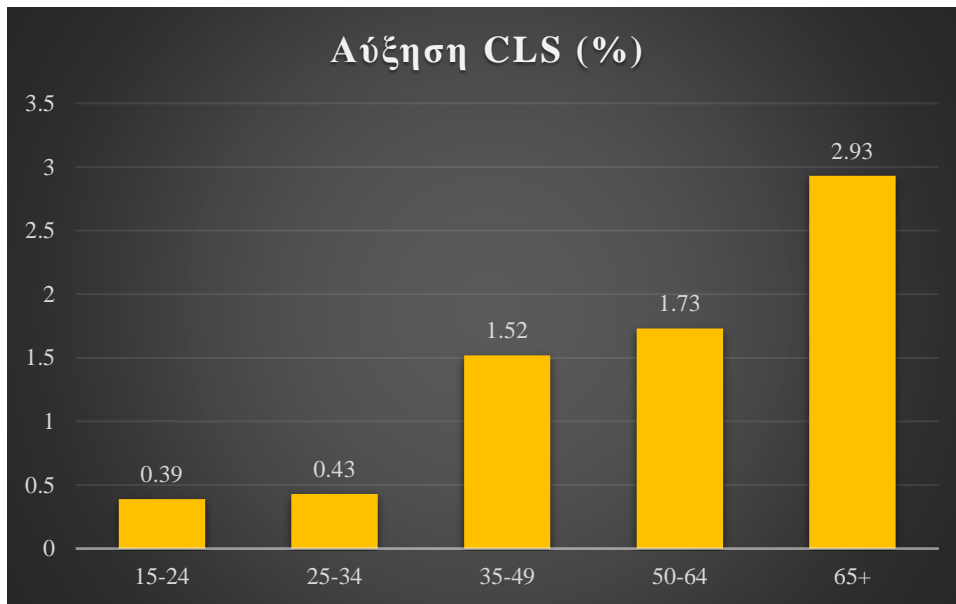
- Σκοπός του Κέντρου Δημιουργικής Απασχόλησης είναι η δημιουργία ενός σημείου συνάντησης στην περιοχή, το οποίο θα αποτελείται από ηλεκτρονική βιβλιοθήκη αλλά και αίθουσα με υπολογιστές. Εκεί οι κάτοικοι της περιοχής θα μπορούν να συναντιούνται, να μελετούν, να ανταλλάσσουν απόψεις, να μαθαίνουν να χρησιμοποιούν δημιουργικά το διαδίκτυο και να οργανώνουν ημερίδες εκδηλώσεις με αφορμή τοπικά ζητήματα της επικαιρότητας

4.1.7.1.2 Χρήση διαδικτύου (IU)

Ο υποπαράγοντας IU παρουσιάζει στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση μεταξύ άλλων σε σχέση με την ηλικία. Όπως παρατηρούμε στο γράφημα 31, η χρήση μειώνεται αναλογικά με την ηλικία. Ανάλογη είναι και η αύξηση του CLS με την υλοποίηση δράσεων για την αύξηση της χρήσης του διαδικτύου σε σχέση με την αύξηση της ηλικίας (γράφημα 32).

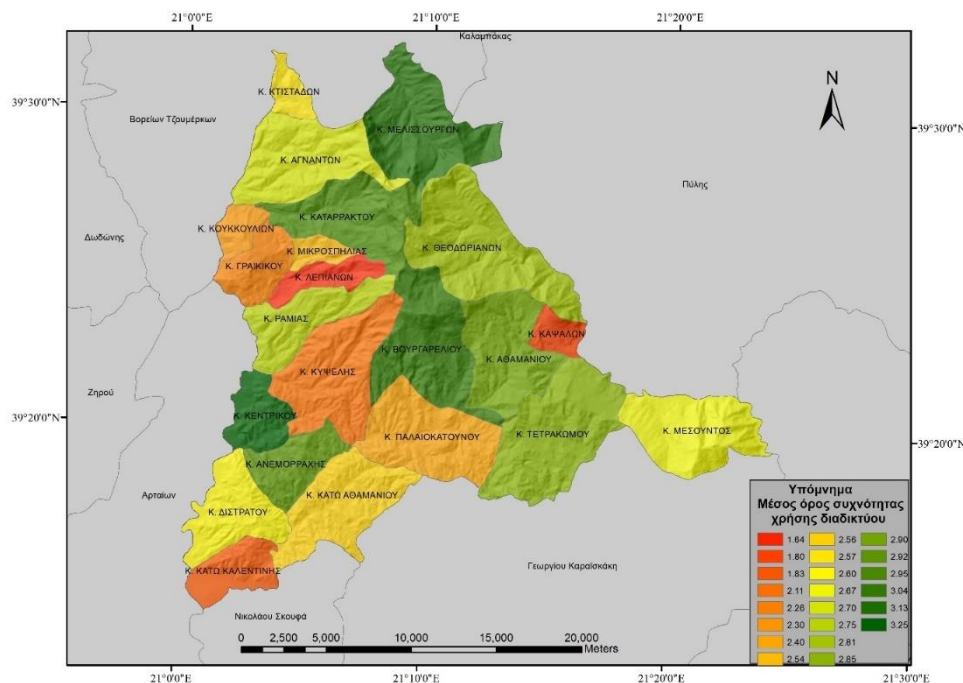

Γράφημα 31: Μέση χρήση διαδικτύου ανά ηλικία

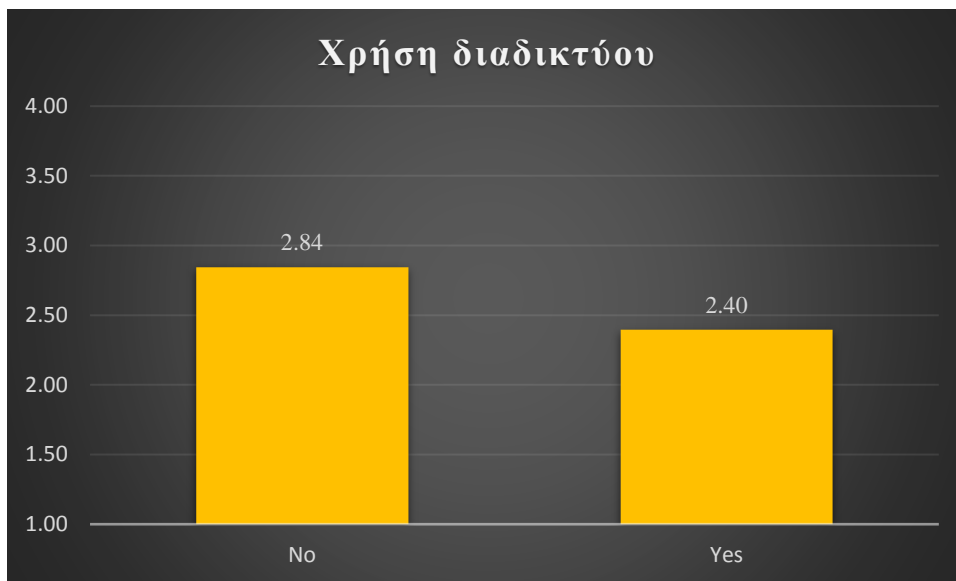
Γράφημα 32: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις βελτίωσης του ΙΥ

Η χωρική ανάλυση του συγκεκριμένου υποπαράγοντα ανέδειξε τις διαφοροποιήσεις στη χρήση του διαδικτύου μεταξύ των τοπικών κοινοτήτων. Όπως διαφαίνεται στον χάρτη 26 οι τοπικές κοινότητες με τη χαμηλότερη χρήση είναι των Λεπιανών, των Καψάλων, της Κάτω Καλεντινής και της Κυψέλης, ενώ αυτές με την υψηλότερη χρήση είναι το Κεντρικό, οι Μελλισουργοί και το Βουργαρέλι.

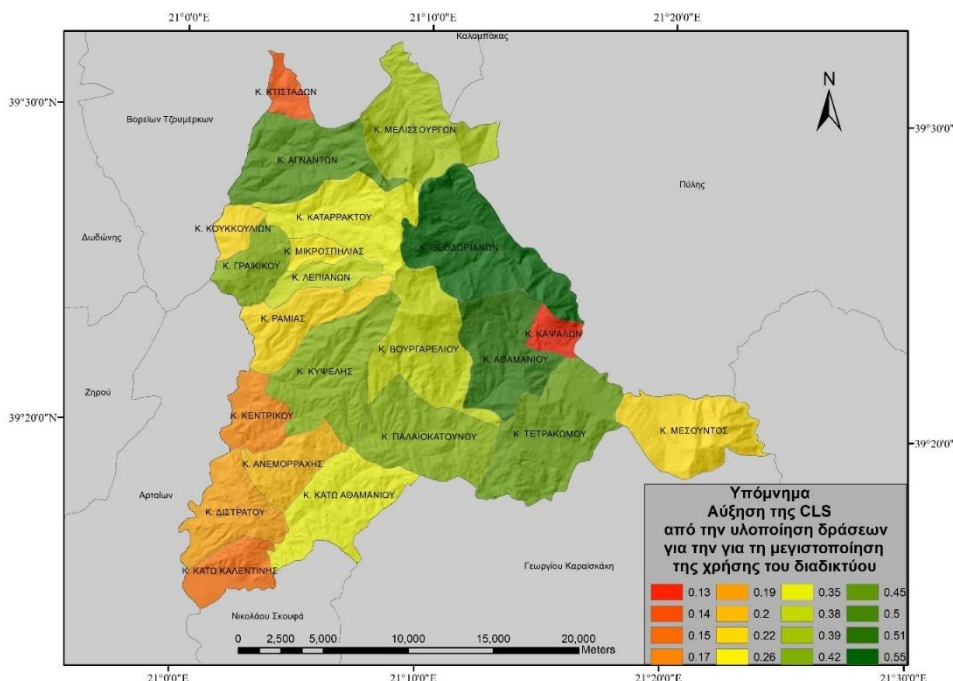
Χάρτης 26: Μέσος βαθμός χρήσης διαδικτύου ανά ηλικία

Η μέγιστη αποτελεσματικότητα δράσεων ενίσχυσης της χρήσης του διαδικτύου στην CLS μπορεί να επέλθει με δράσεις ενίσχυσης της χρήσης στις τοπικές κοινότητες των Θεοδοριάων (0.52%), του Αθαμανίου (0.51%) και των Αγνάντων (0.50%) (Χάρτης 26).

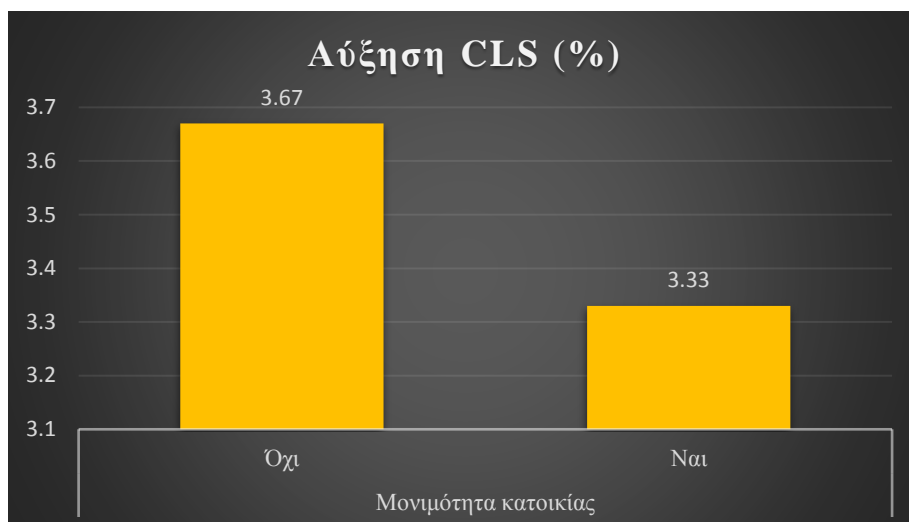
Γράφημα 33: Μέσος βαθμός χρήσης διαδικτύου σε σχέση με μονιμότητα κατοικίας

Επιπλέον, ο υποπαράγοντας ΙΥ παρουσιάζει στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση σε σχέση με τη μονιμότητα κατοικίας και την απασχόληση. Όπως παρατηρούμε στο γράφημα 33 οι μόνιμοι κάτοικοι της περιοχής χρησιμοποιούν το διαδίκτυο σε χαμηλότερο βαθμό σε σχέση με τους μη μόνιμους.

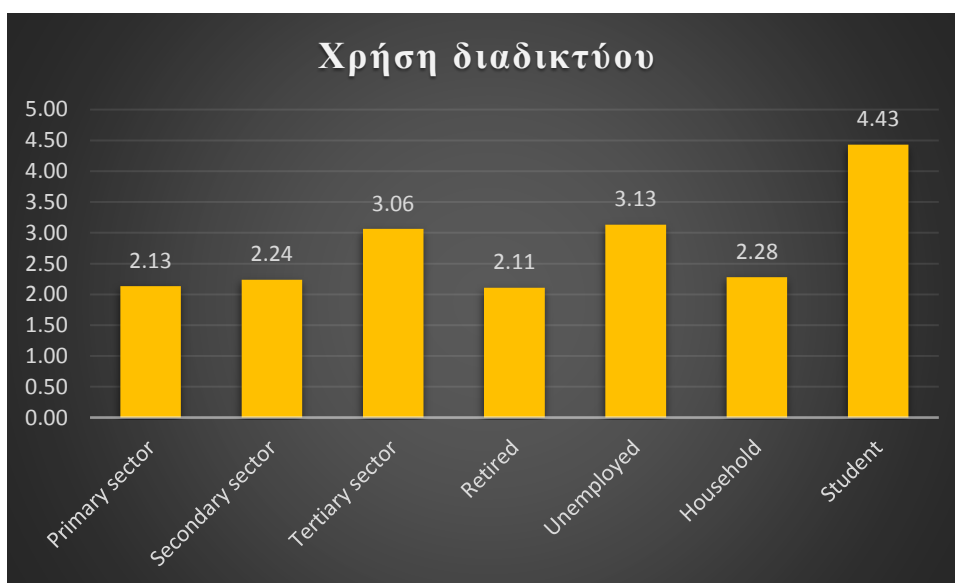
Χάρτης 27: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις στον υποπαράγοντα ΙΥ

Όπως παρατηρούμε, από την υλοποίηση δράσεων ενίσχυσης της χρήσης του διαδικτύου η μεγαλύτερη αύξηση της CLS προέρχεται από δράσεις που στοχεύουν στον μη μόνιμο πληθυσμό, αφού αυτός αφενός σε μεγάλο βαθμό δεν έχει μόνιμη σύνδεση με το διαδίκτυο λόγω της απουσίας από την περιοχή αφετέρου απαρτίζεται κυρίως από άτομα ηλικίας 65+ που κάνουν περιορισμένη χρήση του διαδικτύου.

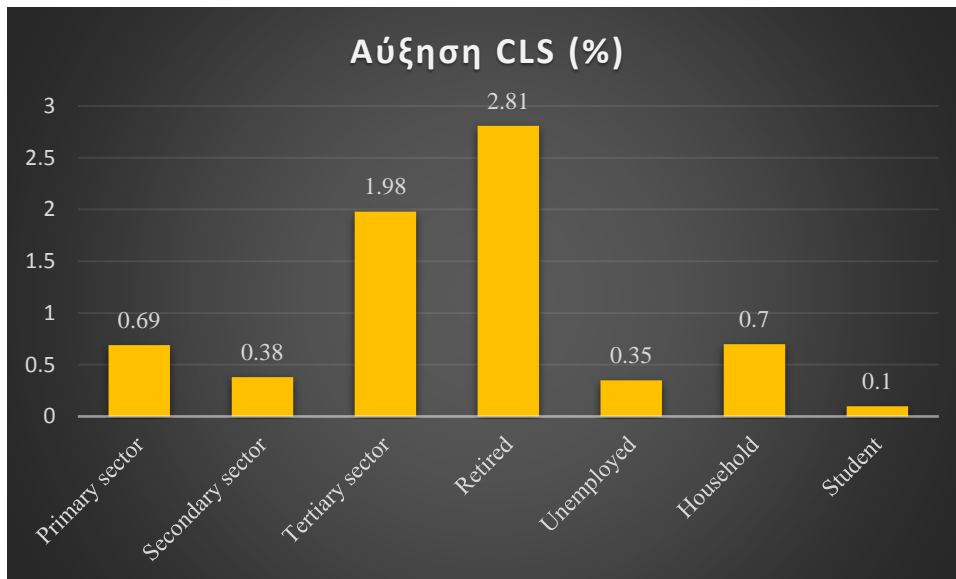
Γράφημα 34: Αύξηση CLS από δράσεις ενίσχυσης ΙΥ

Τέλος, ο υποπαράγοντας ΙΥ παρουσιάζει στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση σε σχέση με την απασχόληση. Στον γενικότερο πληθυσμό οι συνταξιούχοι εμφανίζουν τον χαμηλότερο βαθμό χρήσης του διαδικτύου και οι μαθητές τον υψηλότερο. Στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό τον χαμηλότερο βαθμό χρήσης εμφανίζουν οι εργαζόμενοι στον πρωτογενή τομέα και τον υψηλότερο οι εργαζόμενοι στον τριτογενή τομέα.

Γράφημα 35: Μέσος βαθμός χρήσης διαδικτύου σε σχέση με την απασχόληση

Από την υλοποίηση δράσεων ενίσχυσης της χρήσης του διαδικτύου η μεγαλύτερη αύξηση της CLS προέρχεται από δράσεις που απευθύνονται στους συνταξιούχους (2.81%) και στους εργαζόμενους στον τριτογενή τομέα (1.98%).

Γράφημα 36: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις στον υποπαράγοντα ΙΥ

Οι σχετικές πολιτικές που είναι συμβατές με τις ανωτέρω δράσεις είναι:

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο

- European Innovation Partnership on Active and Healthy Ageing (EIP–AHA).

Σε εθνικό επίπεδο

- Νόμος 3879/2010 : Ανάπτυξη της Δια Βίου Μάθησης και λοιπές διατάξεις.

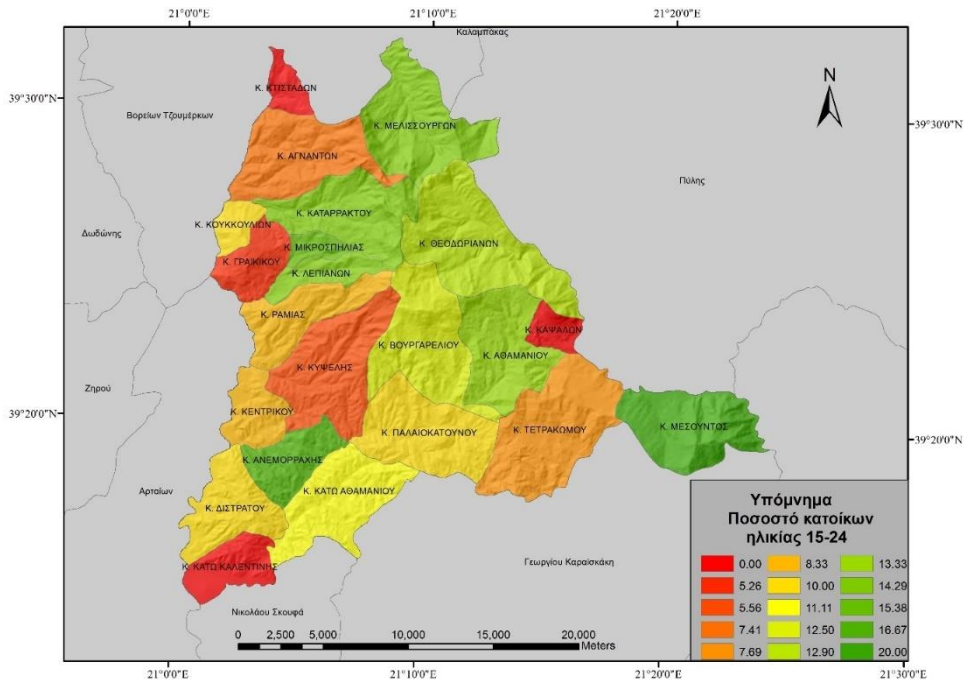
Σε τοπικό επίπεδο

- Κέντρα δια βίου μάθησης.

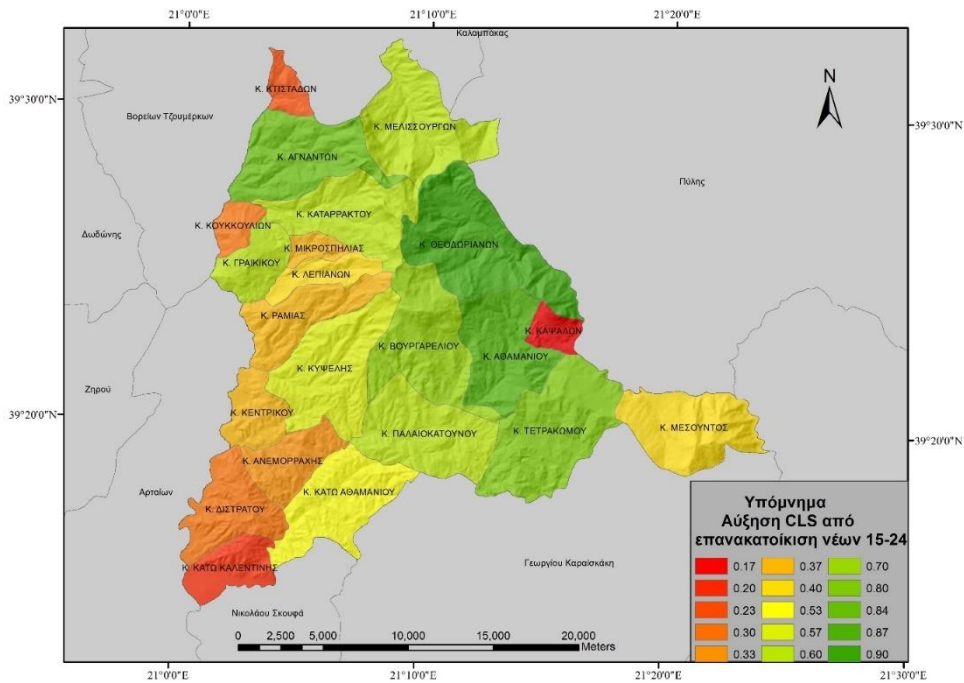
4.1.7.1.3 Κάτοικοι ηλικίας 15-24 (A1)

Στον χάρτη 28 απεικονίζεται η χωρική διάρθρωση των νέων 15-24 στις τοπικές κοινότητες της περιοχής μελέτης. Όπως παρατηρούμε το χαμηλότερο ποσοστό νέων υπάρχει στις τοπικές κοινότητες των Καψάλων, της Κάτω Καλεντίνης, του Γραικικού, των Κτιστάδων και της Κυψέλης. Στο χάρτη 29 αποτυπώνεται η μέγιστη πιθανή αύξηση της CLS από δράσεις επανακατοίκησης νέων ανθρώπων στις επιμέρους τοπικές κοινότητες. Η μέγιστη αύξηση προκύπτει από δράσεις στα Θεοδώριανα (0.90%) και το Αθαμάνιο (0.87%) και στη συνέχεια στην Άγναντα (0.84%) και το Τετράκωμο (0.80%).

Εδώ, θα πρέπει να σημειωθεί ότι στο πλαίσιο της έρευνας διερευνήθηκε και εμπειρικά η πιθανότητα επανακατοίκησης της περιοχής μελέτης. Το 49.1% των ερωτηθέντων θεώρησε ότι δεν μπορεί να υπάρξει επανακατοίκηση νέων ανθρώπων στην περιοχή και το 50.9% ότι αυτό είναι εφικτό. Στο χάρτη 30 απεικονίζεται και η στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση της πιθανότητας επανακατοίκησης μεταξύ των τοπικών κοινοτήτων. Αν συνθέσουμε τα δύο ερευνητικά δεδομένα προκύπτει ότι οι βέλτιστες τοπικές κοινότητες για επανακατοίκηση που συγχρόνως αυξάνουν ικανοποιητικά και την CLS είναι η Κυψέλη και το Βουργαρέλι.

Χάρτης 28: Ποσοστό νέων κατοίκων ανά τοπική κοινότητα

Χάρτης 29: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από τη μεγιστοποίηση του αριθμού των κατοίκων ηλικίας 15-24

Απαραίτητη προϋπόθεση για την επανακατοίκηση είναι η δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και η υλοποίηση κομβικών έργων υποδομής. Πολιτικές που θα μπορούσαν να στηρίξουν σχετικές δράσεις είναι:

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο

Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 1305/2013 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 17ης Δεκεμβρίου 2013 για τη στήριξη της αγροτικής ανάπτυξης από το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης (ΕΓΤΑΑ).

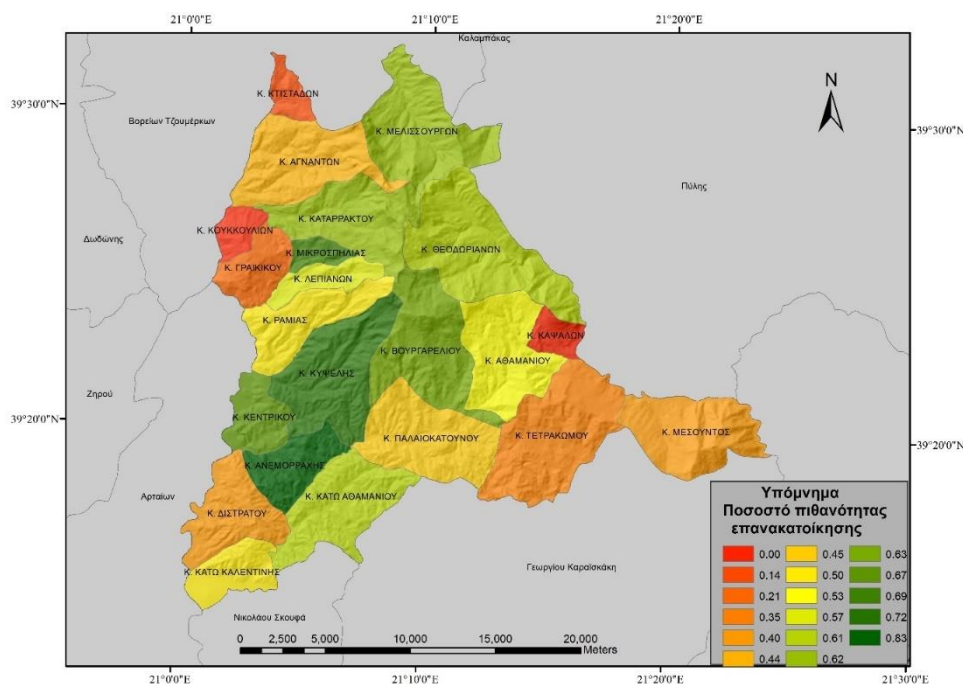
Σε εθνικό επίπεδο

Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης της Ελλάδας 2014-2020 Μέτρον 19.

«Στήριξη για Τοπική Ανάπτυξη μέσω του LEADER(ΤΑΙΠΤοΚ –Τοπική Ανάπτυξη με Πρωτοβουλία Τοπικών Κοινοτήτων)».

Σε περιφερειακό επίπεδο

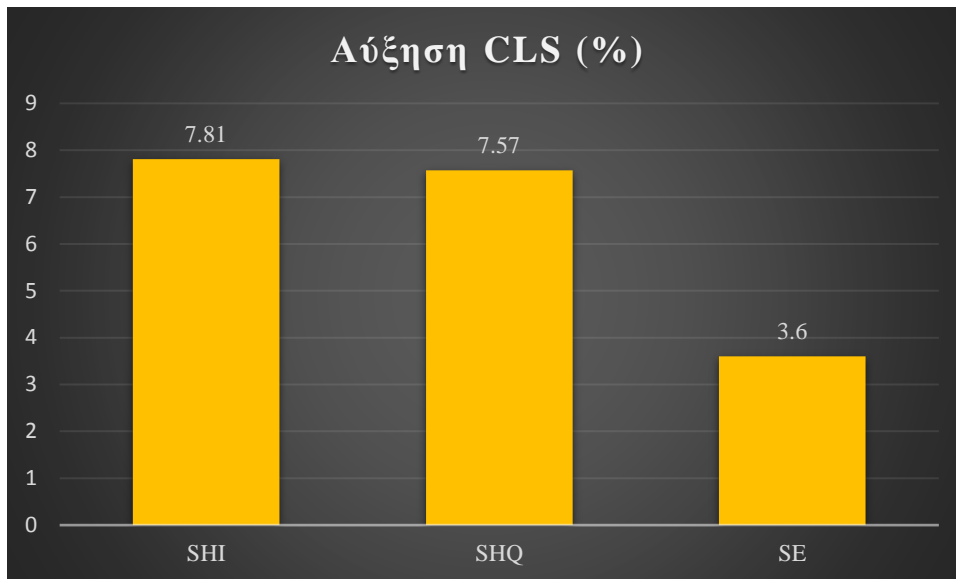
Επιχειρησιακό πρόγραμμα της περιφέρειας Ηπείρου 2014-2020.

Χάρτης 30: Μέση πιθανότητα επανακατοίκησης ανά τοπική κοινότητα

4.1.8 Υγεία και διασκέδαση

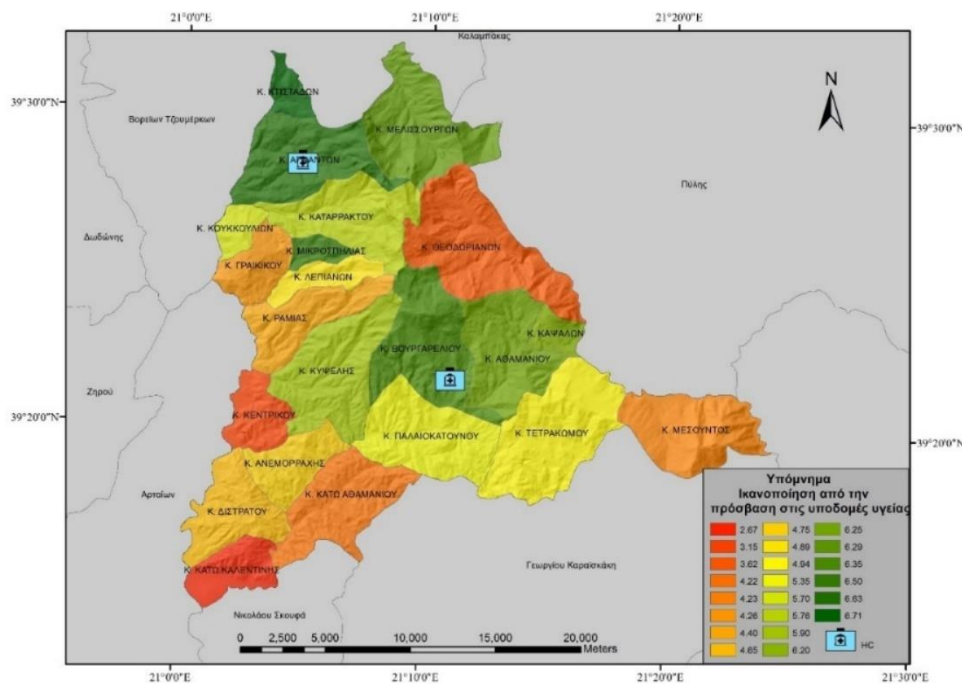
Στο Γράφημα 37 απεικονίζονται οι υποπαράγοντες που συσχετίζονται με το συγκεκριμένο παράγοντα, όπως η ικανοποίηση από τις υπηρεσίες υγείας, η ικανοποίηση από την πρόσβαση στις υποδομές υγείας καθώς και η ικανοποίηση από τη διασκέδαση. Όπως παρατηρούμε, η μέγιστη δυνατή αύξηση στη CLS μπορεί να επέλθει από τη βελτιστοποίηση της ικανοποίησης από την πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας.

Γράφημα 37: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις στον παράγοντα F5

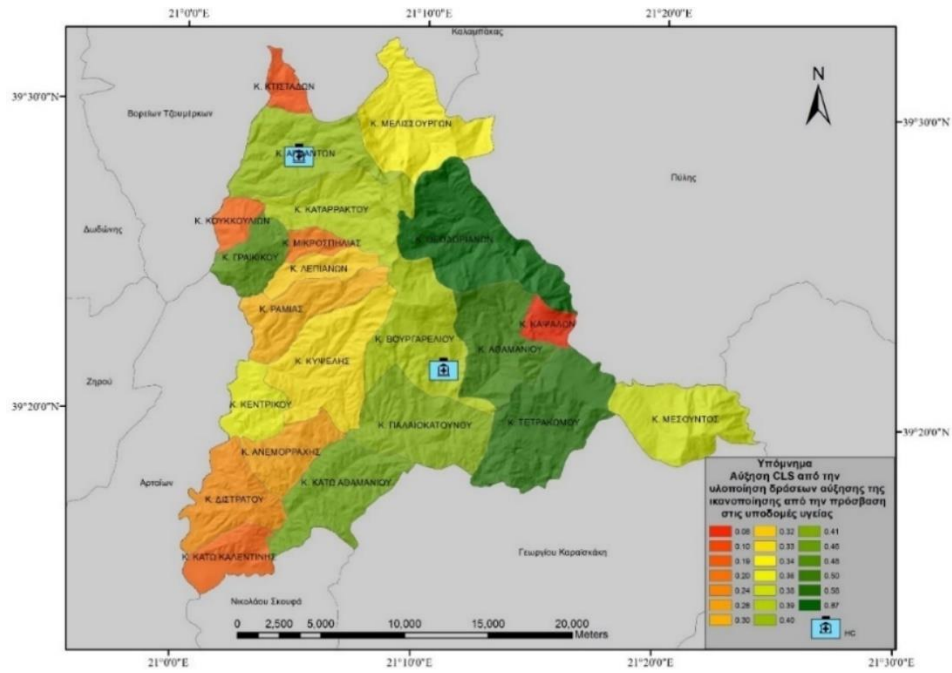
4.1.8.1.1 Πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας (SHI)

Στο χάρτη 31 απεικονίζεται η στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση του συγκεκριμένου υποπαράγοντα σε σχέση με τις επιμέρους τοπικές κοινότητες. Όπως διαφαίνεται, όσο αυξάνεται η απόσταση από τα δύο κέντρα υγείας της περιοχής μελέτης τόσο μειώνεται και η τιμή του υποπαράγοντα SHI, με τις τοπικές κοινότητες των Θεοδωριάνων, του Κεντρικού και της Κάτω Καλεντινής να παρουσιάζουν τις χαμηλότερες τιμές.

Χάρτης 31: Μέση ικανοποίηση από την SHI

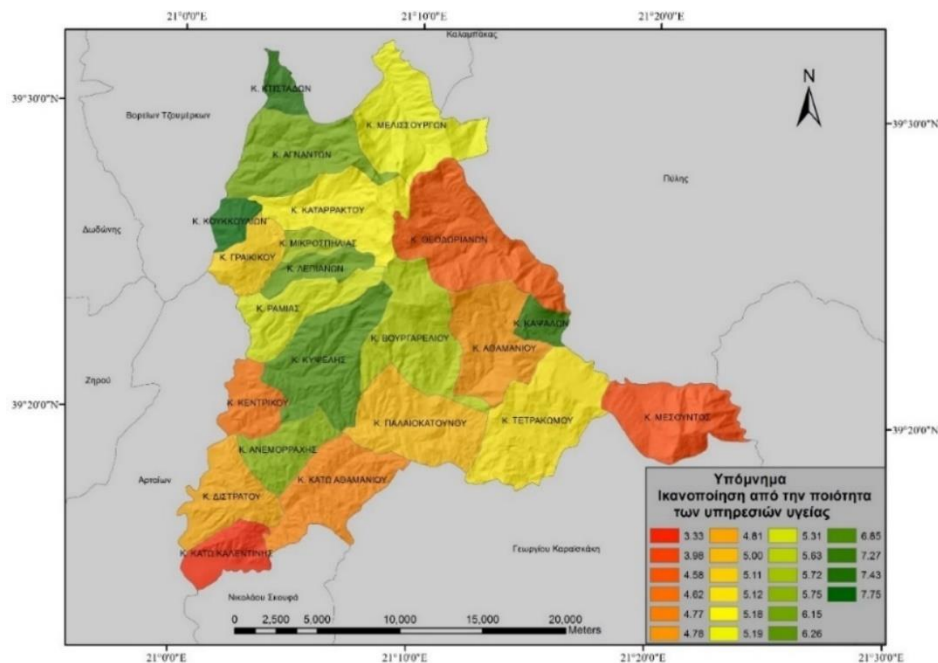
Στο χάρτη 32 απεικονίζεται η αύξηση της CLS από δράσεις για την ενίσχυση του υποπαράγοντα SHI σε κάθε τοπική κοινότητα. Η μέγιστη αύξηση μπορεί να επιτευχθεί από δράσεις στις τοπικές κοινότητες Θεοδωριάνων (0.87%), Αθαμανίου (0.58%), Γραϊκικού (0.50%) και Τετρακόμου (0.48).

Χάρτης 32: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις στον υποπαράγοντα SHI

4.1.8.1.2 Ποιότητα των υπηρεσιών υγείας (SHQ)

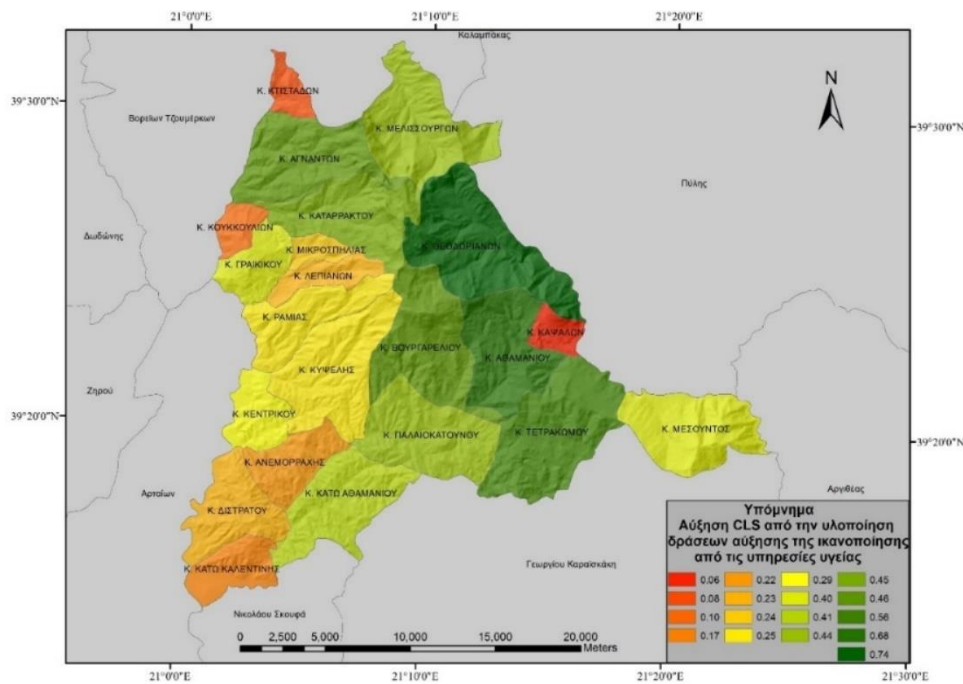
Στο χάρτη 33 απεικονίζεται η στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση της ικανοποίησης από την ποιότητα των υπηρεσιών υγείας σε σχέση με τις επιμέρους τοπικές κοινότητες. Οι τοπικές κοινότητες της Κάτω Καλεντίνης, της Μεσούντας και των Θεοδοριάνων εμφανίζουν τον μικρότερο βαθμό ικανοποίησης.

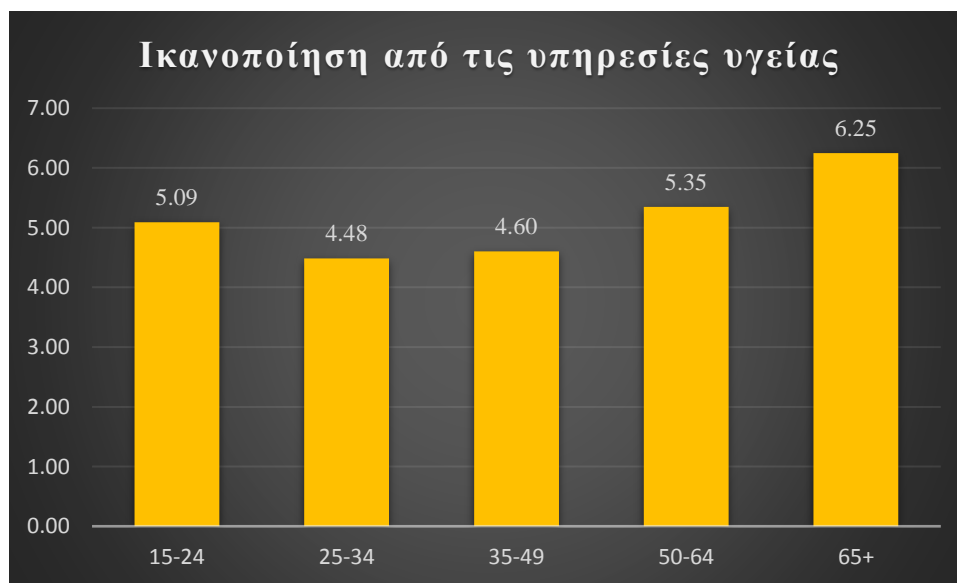
Χάρτης 33: Μέση ικανοποίηση από την SHQ

Στο χάρτη 34 απεικονίζεται η αύξηση της CLS από δράσεις για την ενίσχυση του υποπαράγοντα SHQ σε κάθε τοπική κοινότητα. Η μέγιστη αύξηση μπορεί να επιτευχθεί από

δράσεις στις τοπικές κοινότητες Θεοδοριάνων (0.74%), Αθαμανίου (0.68%), Βουργαρελίου (0.56%) και Τετρακόμου (0.46%).

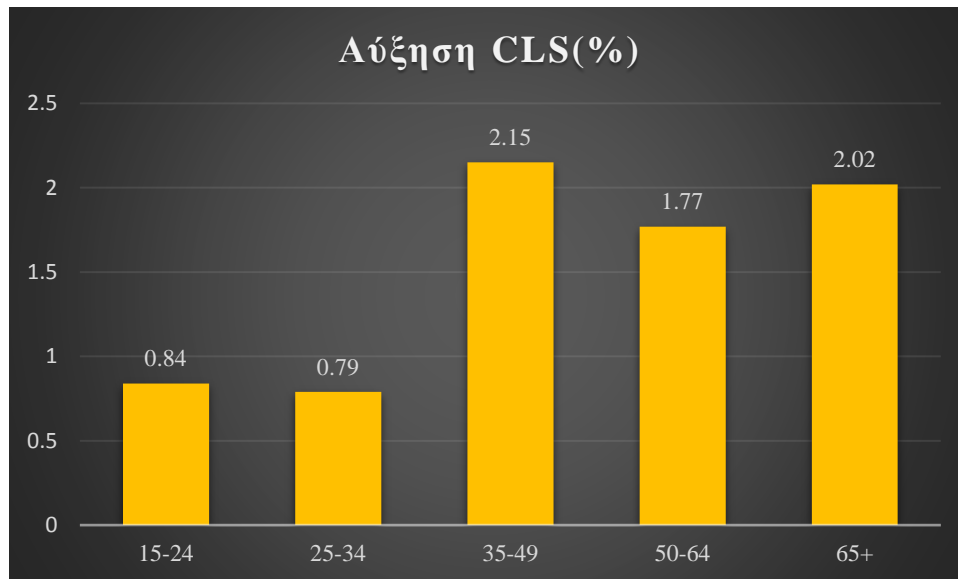

Χάρτης 34: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις στον υποπαράγοντα SHQ

Γράφημα 38: Μέση ικανοποίηση από την SHQ

Στο γράφημα 38 απεικονίζεται η στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση του υποπαράγοντα SHQ σε σχέση με την ηλικία. Όπως διαφαίνεται οι ηλικίες από 25-34 και 35-49 εμφανίζουν τη χαμηλότερη μέση τιμή. Βασική αιτία είναι ότι αυτές είναι αναπαραγωγικές ηλικίες και η υποστήριξη των νέων γονέων από παιδίατρος είναι ελλιπής.

Γράφημα 39: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις στον υποπαράγοντα

Από την ανάλυση του συγκεκριμένου SHQ σε σχέση με την ηλικία προκύπτει ότι την μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα στη CLS θα είχαν δράσεις για τη μεγιστοποίηση της SHQ στις ηλικίες 35-49 (2.15%) και 65+ (2.02%).

Ενδεικτικές δράσεις που θα μπορούσαν να πραγματοποιηθούν είναι:

➤ **Στελέχωση και οργάνωση τοπικών μονάδων υγείας**

- Αποκατάσταση ελλείψεων σε ειδικευμένο ιατρικό και νοσηλευτικό προσωπικό.
- Μόνιμη παρουσία καρδιολόγου και παιδίατρου
- Αποκατάσταση έλλειψης σε μέσα διακομιδής (ασθενοφόρα).
- Κ.Υ Αγνάντων: βασικός αιματολογικός και απεικονιστικός εξοπλισμός.
- Αξιοποίηση υποδομών τηλεϊατρικής.

➤ **Ένταξη στο Διαδημοτικό Δίκτυο Υγείας & Κοινωνικής Αλληλεγγύης Ο.Τ.Α.**

- Συμμετοχή στο Διαδημοτικό Δίκτυο Δομών Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης ΟΤΑ με στόχο την περαιτέρω ανάπτυξη των υπηρεσιών πρόληψης υγείας.

➤ **Συνεργασία με το Νομαρχιακό ή το Περιφερειακό Νοσοκομείο για Πρόληψη Ειδικών Παθήσεων**

- Σύμπραξη με το Νομαρχιακό ή Περιφερειακό Νοσοκομείο, με στόχο την ανάπτυξη των υπηρεσιών πρόληψης υγείας (εξετάσεις για καρκίνο προστάτη, ψηλάφηση για καρκίνο μαστού στις γυναίκες, τεστ ΠΑΠ κα)

Πολιτικές που θα μπορούσαν να στηρίξουν σχετικές δράσεις είναι:

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο

Τρίτο πρόγραμμα της ΕΕ για την υγεία (2014-2020).

Σε εθνικό επίπεδο

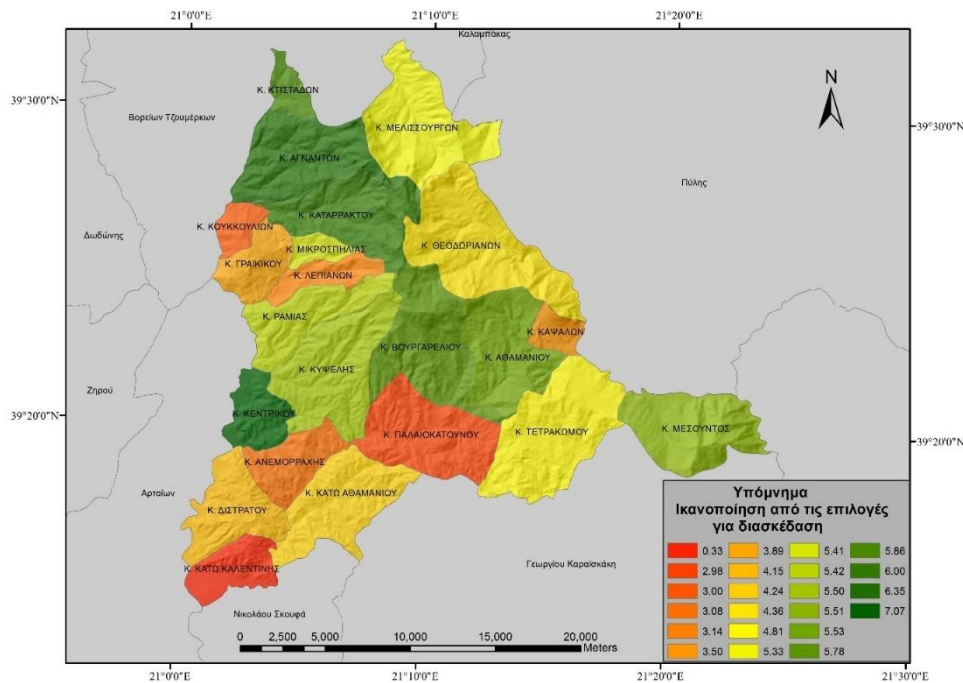
Υλοποίηση έργων μέσω ΕΣΠΑ .

Σε περιφερειακό επίπεδο

Επιχειρησιακό πρόγραμμα της περιφέρειας Ηπείρου 2014-2020 και οι πολιτικές του για την Υγεία και την Ευεξία.

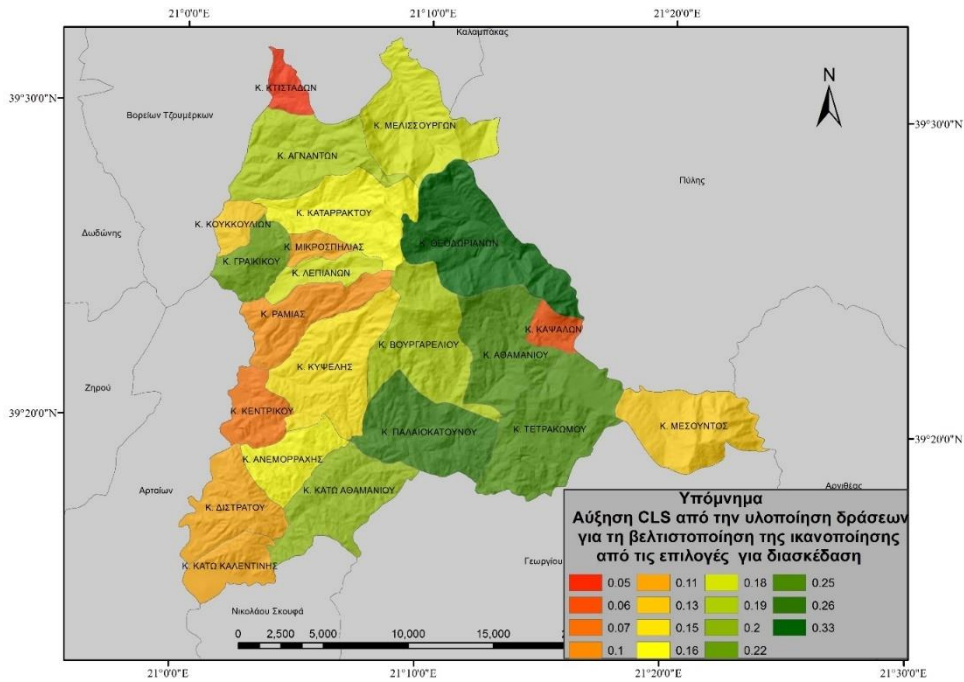
4.1.8.1.3 Επιλογές για διασκέδαση (SE)

Στον χάρτη 35 απεικονίζεται η στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση της μέσης τιμή του υποπαράγοντα SE σε σχέση με τις επιμέρους τοπικές κοινότητες. Οι χαμηλότερες τιμές του υποπαράγοντα παρατηρούνται στις τοπικές κοινότητες που βρίσκονται στο νοτιοδυτικό τμήμα της περιοχής μελέτης.

Χάρτης 35: Μέση ικανοποίηση από τη διασκέδαση

Παρόλ' αυτά η μέγιστη αύξηση της CLS μπορεί να επέλθει από δράσεις για τη βελτιστοποίηση του υποπαράγοντα SE στις τοπικές κοινότητες Θεοδωριάνων (0.33%), Αθαμανίου (0.26%), Τετρακώμου (0.25%) και Παλαιοκάτουνου (0.22%).

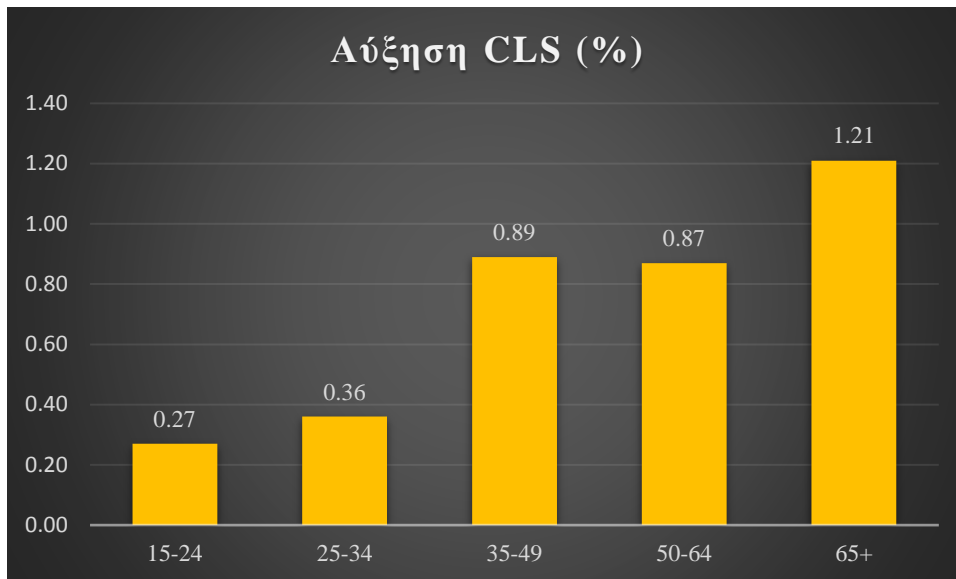

Χάρτης 36: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις στον υποπαράγοντα SE

Στο γράφημα 40 απεικονίζεται η στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση του υποπαράγοντα SE σε σχέση με την ηλικία. Οι κάτοικοι ηλικίας 25-34 σημειώνουν τον χαμηλότερο μέσο όρο ικανοποίησης και οι κάτοικοι ηλικίας 15-24 τον υψηλότερο.

Γράφημα 40: Μέση ικανοποίηση από τη διασκέδαση

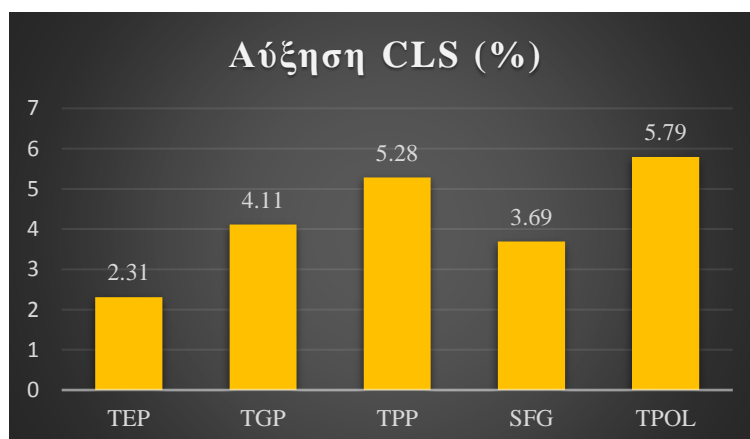
Γράφημα 41: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις στον υποπαράγοντα SE

Η μέγιστη αύξηση της CLS μπορεί να επιτευχθεί από δράσεις ενίσχυσης του υποπαράγοντα SE στην ηλικιακή ομάδα 65+ (1.21%) και η ελάχιστη από δράσεις στην ηλικιακή ομάδα 15-24 (0.27%).

Οι δράσεις και οι πολιτικές που περιγράφηκαν για την ενίσχυση αφενός του εκπαιδευτικού επιπέδου αφετέρου της χρήσης του διαδικτύου, μπορούν να αποτελέσουν τη βάση και για την ενίσχυση της ικανοποίησης από τη διασκέδαση, ειδικότερα στους κατοίκους ηλικίας 65+. Παράλληλα, υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση της ικανοποίησης από τη διασκέδαση σε σχέση με τη χρήση του διαδικτύου ($F(4,366)=2.816$ $p=0.025$), με τους κατοίκους που κάνουν μέτρια χρήση του διαδικτύου να εμφανίζουν την μεγαλύτερη ικανοποίηση από τη διασκέδαση.

4.1.9 Εμπιστοσύνη στο μακροπολιτικό σύστημα

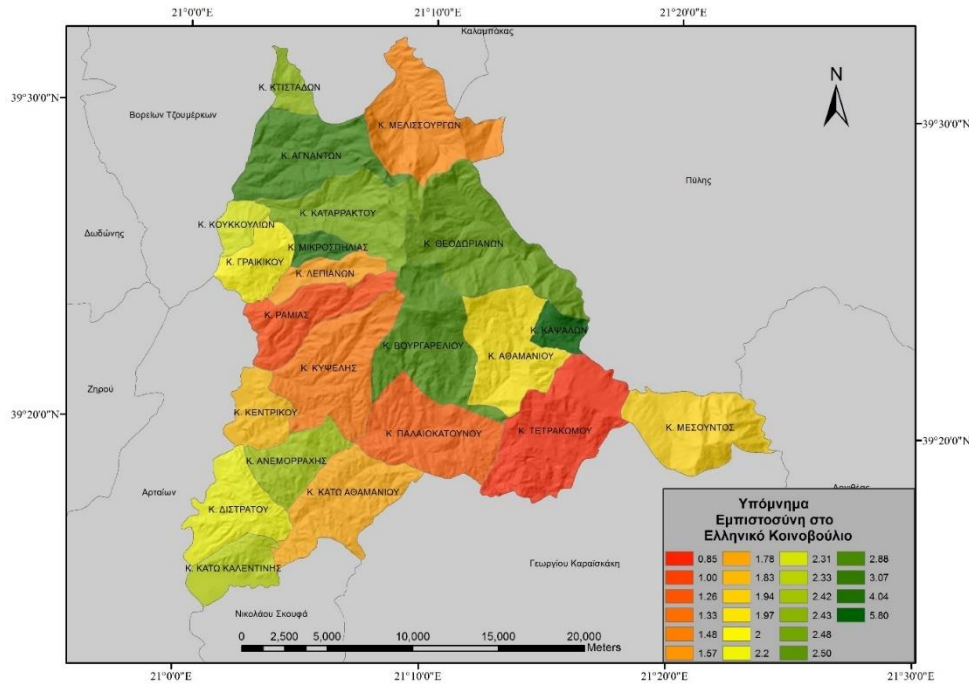
Στο παρακάτω διάγραμμα απεικονίζονται οι υποπαράγοντες που συσχετίζονται με το συγκεκριμένο παράγοντα όπως η εμπιστοσύνη στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (TEP), το ελληνικό Κοινοβούλιο (TGP), τους πολιτικούς (TPOL), τα πολιτικά κόμματα (TPP) καθώς και η ικανοποίηση από την οικονομική κατάσταση της χώρας (SFG) καθώς και η μέγιστη αύξηση της CLS που μπορούν να προκαλέσουν.

Γράφημα 42: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις στον παράγοντα F1

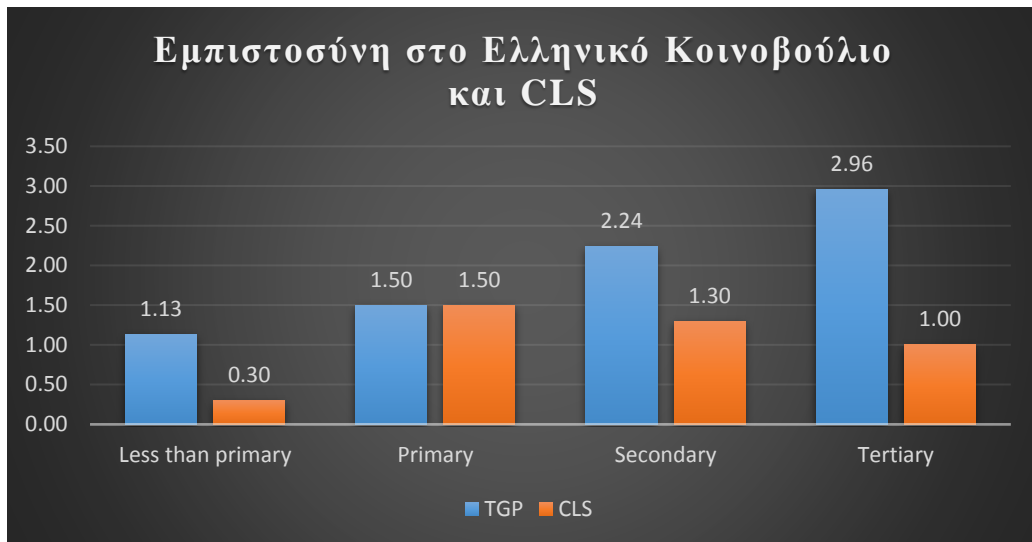
4.1.9.1.1 Ελληνικό κοινοβούλιο (TGP)

Οι τοπικές κοινότητες με τη χαμηλότερη αξιολόγηση του υποπαράγοντα TGP είναι το Τετράκωμο, η Ράμια και το Παλαιοκάτουνο. Σε γενικότερο επίπεδο όμως, η τιμή του υποπαράγοντα TGP είναι χαμηλή και μόνο στην τοπική κοινότητα των Καυγάλων η τιμή της είναι μεγαλύτερη από 5. Η μέγιστη αύξηση της CLS μπορεί να επιτευχθεί από δράσεις ενίσχυσης του υποπαράγοντα TGP στις τοπικές κοινότητες Αθαμανίου (0.34%), Θεοδωριάνων (0.33%) και Τετρακώμου (0.26%).

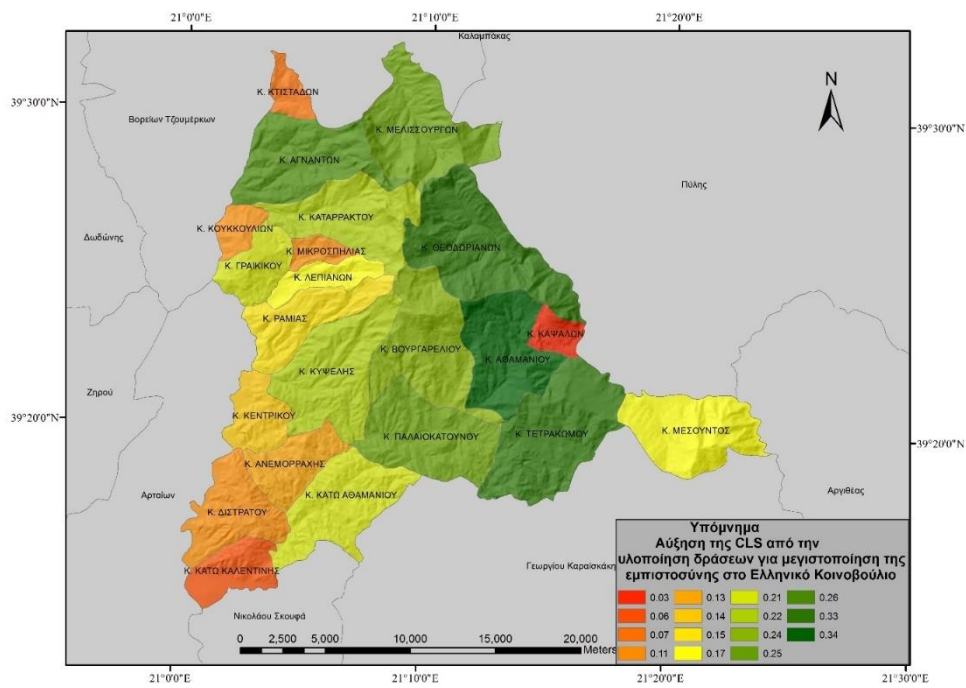

Χάρτης 37: Μέση εμπιστοσύνη TGP

Από την διμεταβλητή ανάλυση προέκυψε ότι ο υποπαράγοντας TGP παρουσιάζει στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση σε σχέση με το εκπαιδευτικό επίπεδο. Όπως διαφαίνεται στο γράφημα 43, ο TGP μειώνεται αναλογικά με το εκπαιδευτικό επίπεδο με τους αναλφάβητους να εμφανίζουν το χαμηλότερο επίπεδο εμπιστοσύνης και τους αποφοίτους τριτοβάθμιας το υψηλότερο. Η μέγιστη αύξηση, όμως, στη CLS μπορεί να επιτευχθεί από δράσεις ενίσχυσης του υποπαράγοντα TGP στους αποφοίτους πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης (1.50%).

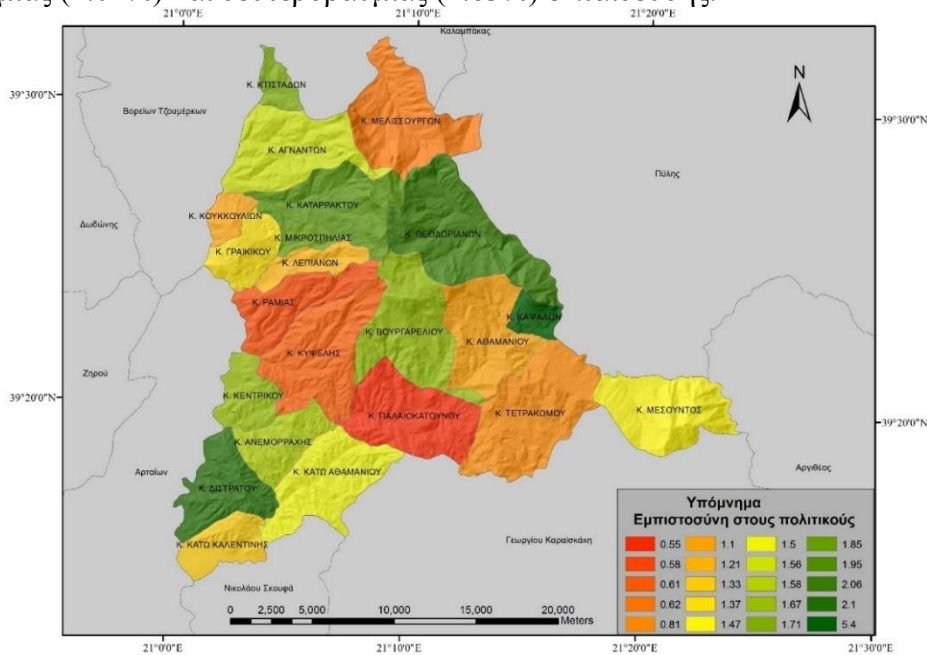
Γράφημα 43: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις στον υποπαράγοντα TGP

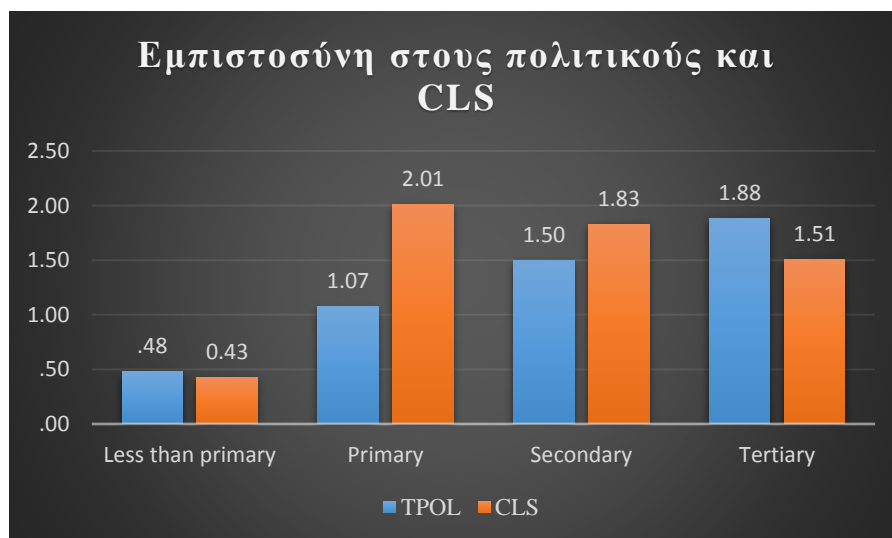
Χάρτης 38: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις στον υποπαράγοντα TGP

4.1.9.1.2 Πολιτικοί (TPOΛ)

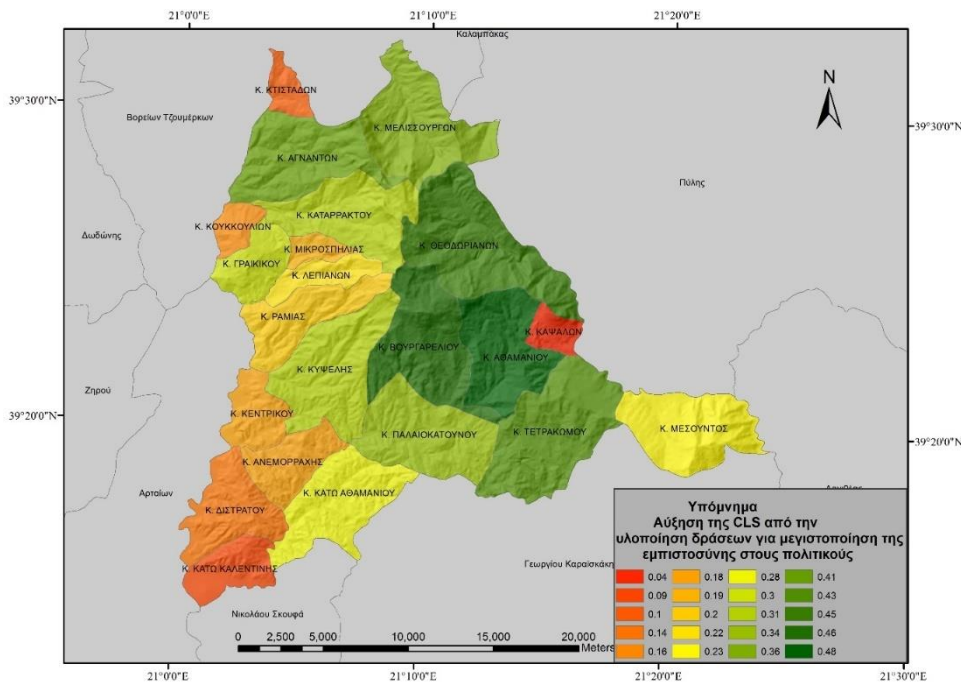
Οι τοπικές κοινότητες με τη χαμηλότερη αξιολόγηση του υποπαράγοντα TPOΛ είναι το Παλαιοκάτουνο, η Ράμια και η Κυψέλη. Σε γενικότερο επίπεδο όμως, η τιμή του υποπαράγοντα TPOΛ είναι χαμηλή και μόνο στην τοπική κοινότητα των Καψάλων η τιμή της είναι μεγαλύτερη από 5. Η μέγιστη αύξηση στη CLS μπορεί να επιτευχθεί από δράσεις ενίσχυσης του υποπαράγοντα TPOΛ στις τοπικές κοινότητες Βουργαρελίου (0.48%), Αθαμανίου (0.46%), Θεοδωριάνων (0.45%). Από την διμεταβλητή ανάλυση προέκυψε ότι ο υποπαράγοντας TPOΛ παρουσιάζει στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση σε σχέση με το εκπαιδευτικό επίπεδο. Όπως διαφαίνεται στο γράφημα 44, ο TPOΛ μειώνεται αναλογικά με το εκπαιδευτικό επίπεδο με τους αναλφάβητους να εμφανίζουν το χαμηλότερο επίπεδο εμπιστοσύνης και τους αποφοίτους τριτοβάθμιας το υψηλότερο. Η μέγιστη αύξηση, όμως, στη CLS μπορεί να επιτευχθεί από δράσεις ενίσχυσης του υποπαράγοντα TGP στους αποφοίτους πρωτοβάθμιας (2.01%) και δευτεροβάθμιας (1.83%) εκπαίδευσης.

Χάρτης 39: Μέση εμπιστοσύνη TPOΛ

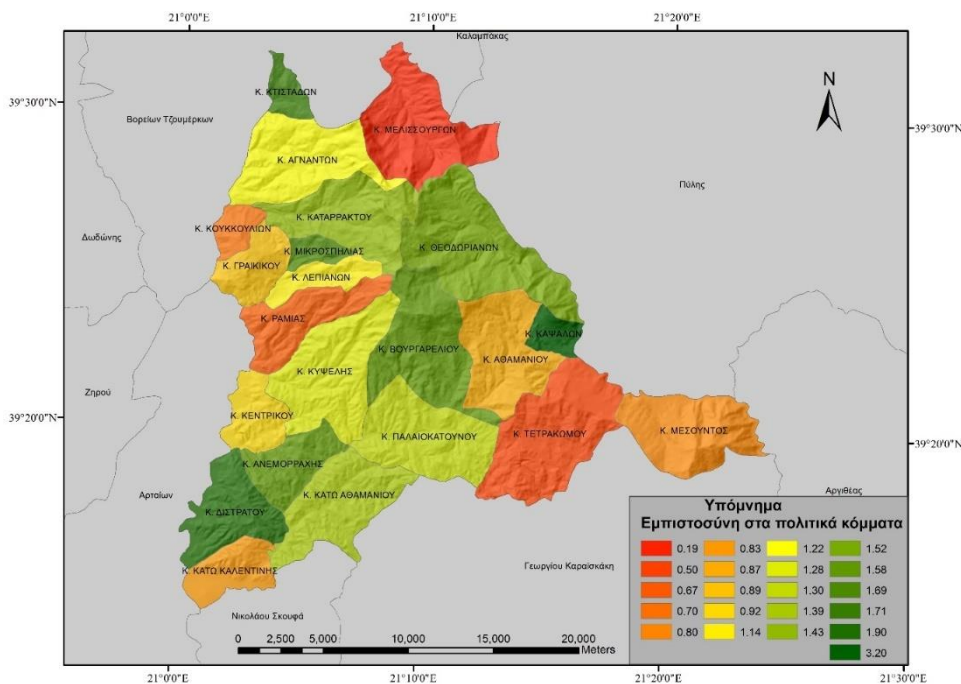
Γράφημα 44: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις στον υποπαράγοντα TPOΛ

Χάρτης 40: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις στον υποπαράγοντα TPOL

4.1.9.1.3 Πολιτικά Κόμματα (TPP)

Οι τοπικές κοινότητες με τη χαμηλότερη αξιολόγηση του υποπαράγοντα TPP είναι οι Μελισσοουργοί, το Τετράκωμο και η Ράμια. Η μέγιστη αύξηση στη CLS μπορεί να επιτευχθεί από δράσεις ενίσχυσης του υποπαράγοντα TPP στις τοπικές κοινότητες Αθαμανίου (0.44%), Θεοδωριάνων (0.45%) και Τετρακώμου (0.40%).

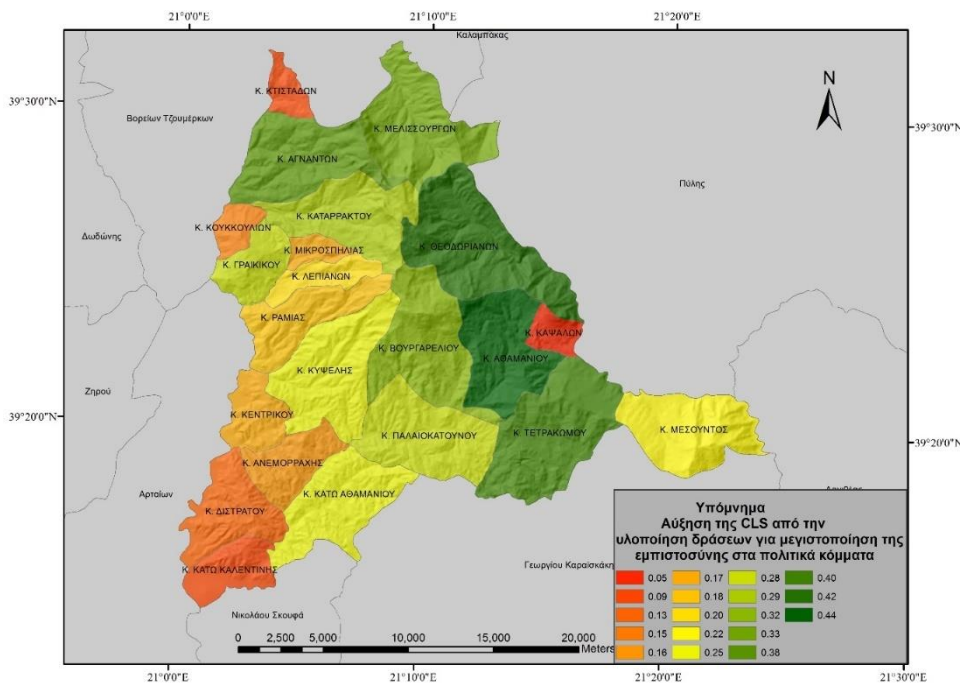

Χάρτης 41: Μέση εμπιστοσύνη TPP

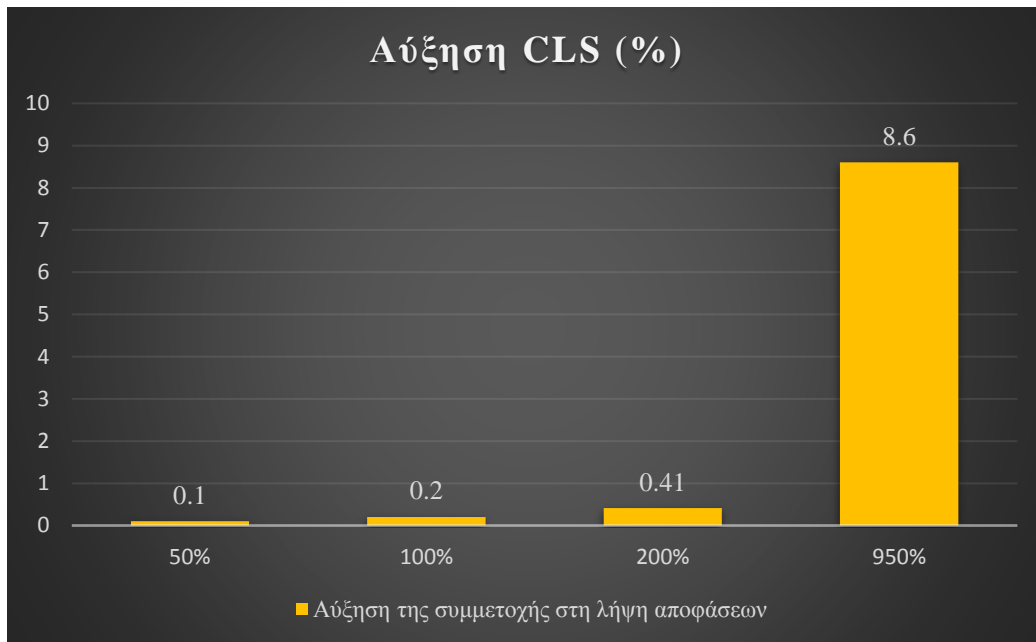
Ο συγκεκριμένος υποπαράγοντας παρουσιάζει στατικά σημαντική διαφοροποίηση μεταξύ άλλων με τη συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων (γράφημα 45). Όπως διαφαίνεται στο Γράφημα 46, επειδή η συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων στην περιοχή είναι εξαιρετικά χαμηλή, μια αύξηση των συμμετεχόντων κατά 50% θα προκαλούσε μια αύξηση της CLS κατά 0.1% ενώ, αν συμμετείχαν όλοι οι κάτοικοι στη λήψη αποφάσεων, η αύξηση της CLS θα μπορούσε να φτάσει το 8.6%.

Γράφημα 45: Μέση τιμή TPP και συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων

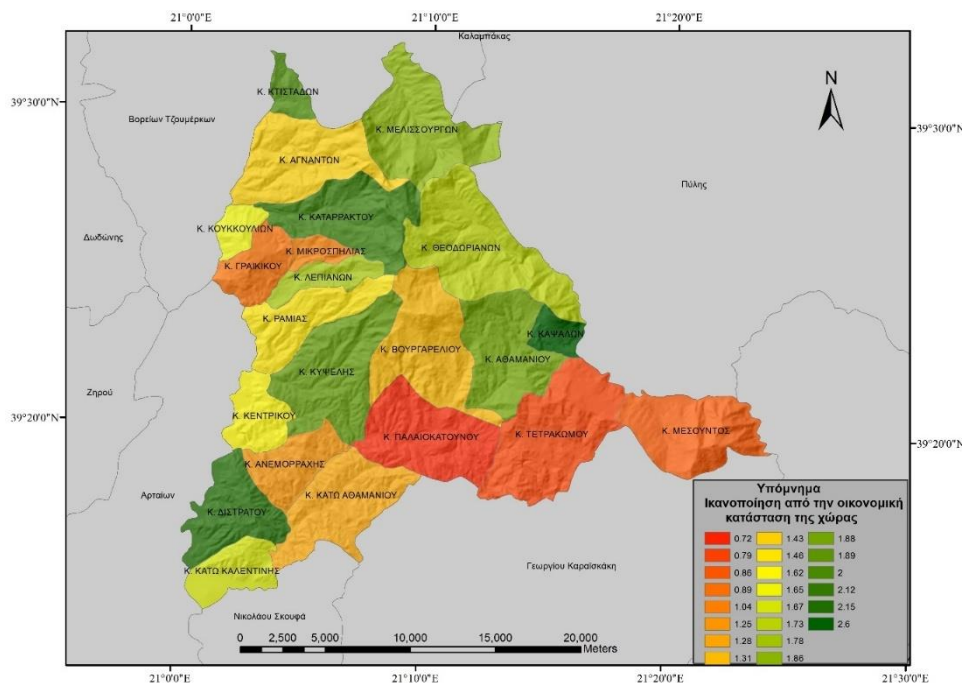
Χάρτης 42: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις στον υποπαράγοντα TPP

Γράφημα 46: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις στον υποπαράγοντα TPP

4.1.9.1.4 Οικονομική κατάσταση της χώρας (SFG)

Οι τοπικές κοινότητες με τη χαμηλότερη αξιολόγηση του υποπαράγοντα SFG είναι το Παλαιοκάτουνο, το Τετράκωμο και η Μεσούντα. Η μέγιστη αύξηση στη CLS μπορεί να επιτευχθεί από δράσεις ενίσχυσης του υποπαράγοντα SFG στις τοπικές κοινότητες Αθαμανίου (0.30%), Θεοδωριάνων (0.30%) και Αγνάντων (0.30%).

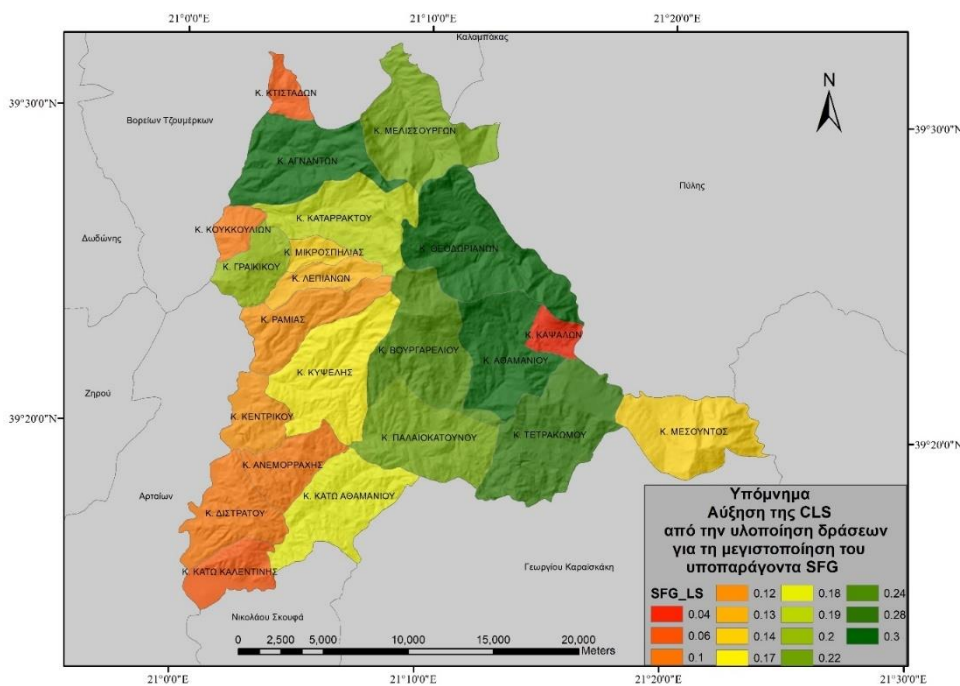

Χάρτης 43: Μέση εμπιστοσύνη SFG

Η πληθυσμιακή ομάδα με τη χαμηλότερη αξιολόγηση του υποπαράγοντα SFG είναι οι άνεργοι. Η μέγιστη αύξηση της CLS προκύπτει από δράσεις στους συνταξιούχους (1.23%) και τους εργαζόμενους στον τριτογενή τομέα (1.23%).

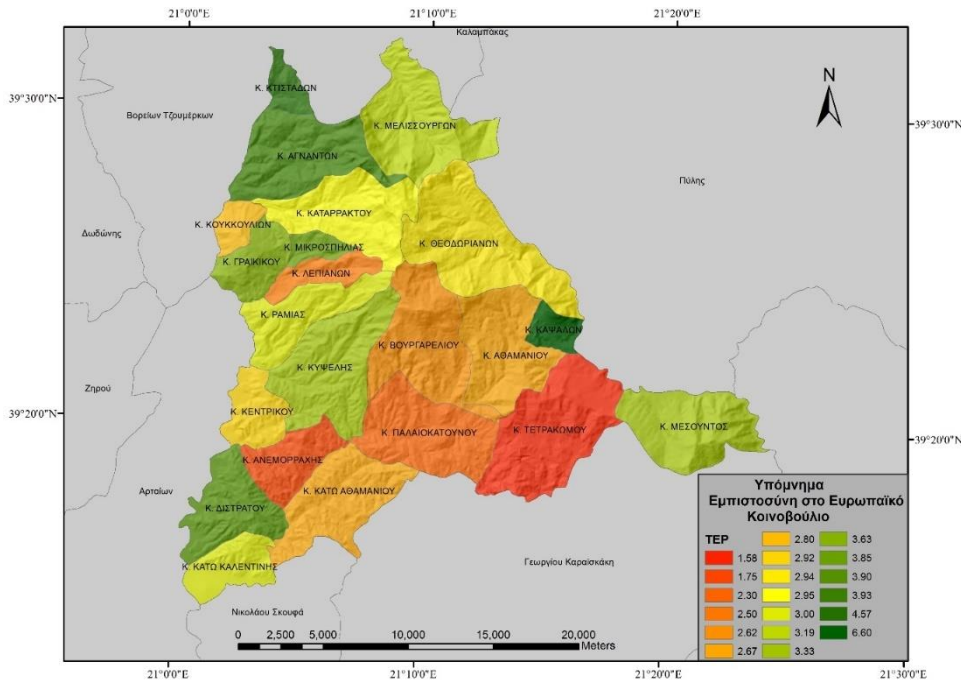
Γράφημα 47: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις στον υποπαράγοντα SFG

Χάρτης 44: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις στον υποπαράγοντα SFG

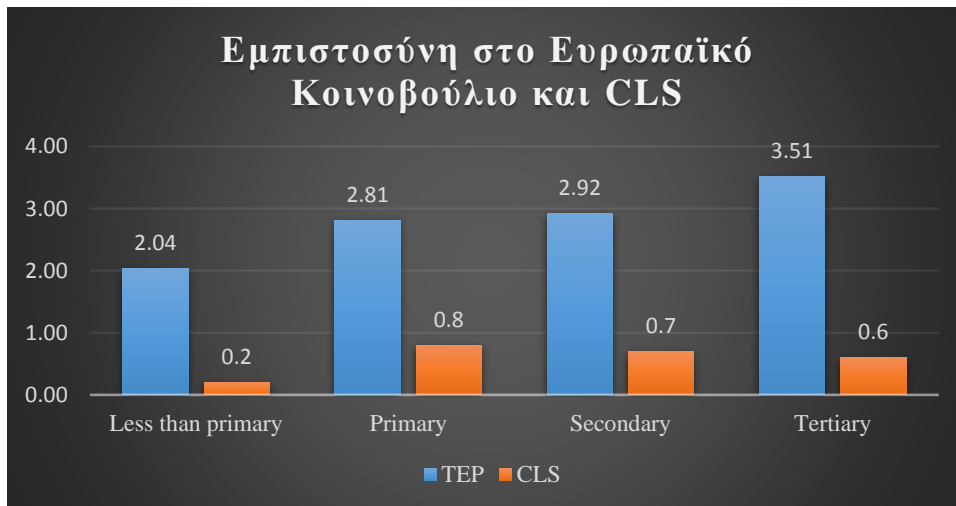
4.1.9.15 Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (TEP)

Οι τοπικές κοινότητες με τη χαμηλότερη αξιολόγηση του υποπαράγοντα TEP είναι το Τετράκωμο, η Ανεμοράχη και το Παλαιοκάτουνο.

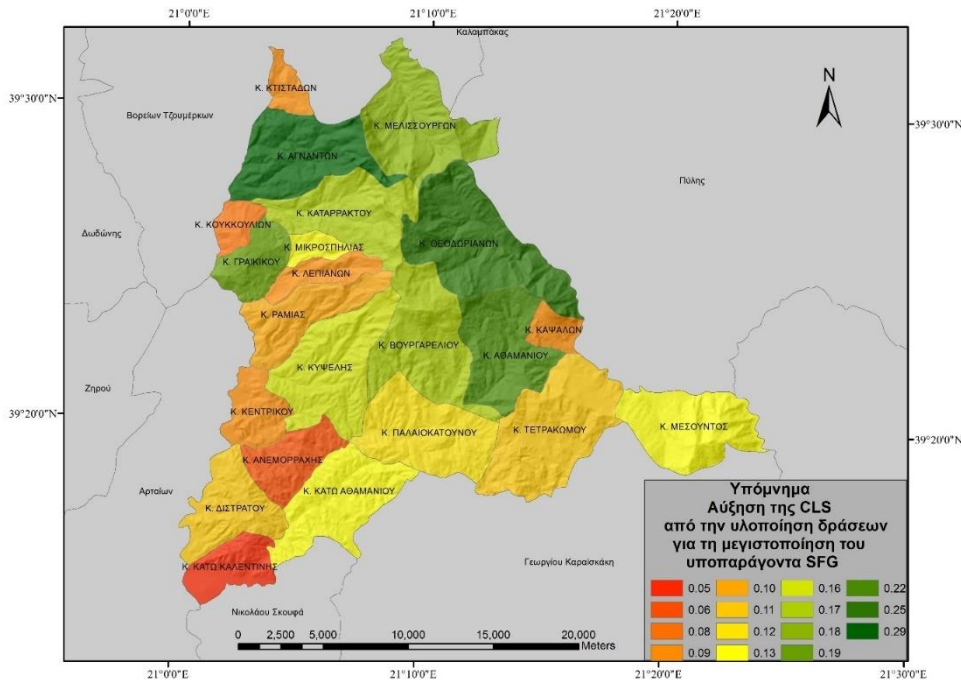

Χάρτης 45: Μέση εμπιστοσύνη ΤΕΡ

Από την διμεταβλητή ανάλυση προέκυψε ότι ο υποπαράγοντας ΤΕΡ παρουσιάζει στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση σε σχέση με το εκπαιδευτικό επίπεδο. Όπως διαφαίνεται στο γράφημα 48, ο ΤΕΡ μειώνεται αναλογικά με το εκπαιδευτικό επίπεδο, με τους αναλφάβητους να εμφανίζουν το χαμηλότερο επίπεδο εμπιστοσύνης και τους αποφοίτους τριτοβάθμιας το υψηλότερο. Η μέγιστη αύξηση, όμως, στη CLS μπορεί να επιτευχθεί από δράσεις ενίσχυσης του υποπαράγοντα ΤΕΡ στους αποφοίτους πρωτοβάθμιας (0.80%) και δευτεροβάθμιας (0.70%) εκπαίδευσης.

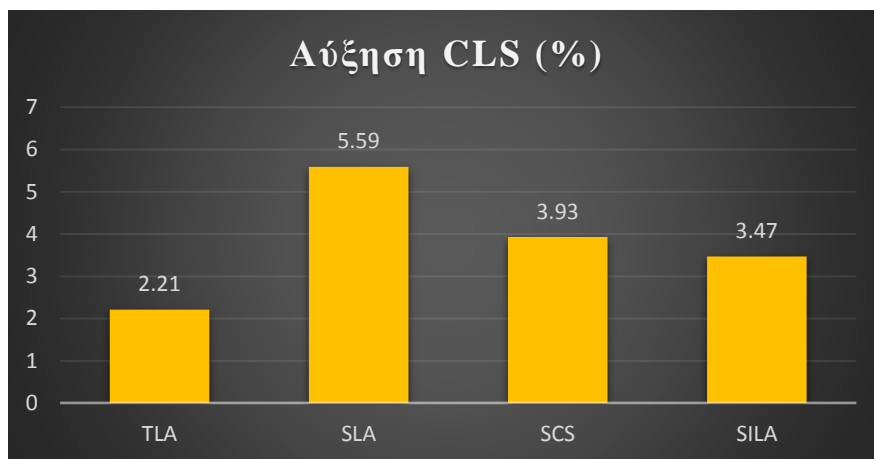
Γράφημα 48: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις στον υποπαράγοντα ΤΕΡ

Χάρτης 46: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις στον υποπαράγοντα SFG

4.1.10 Εμπιστοσύνη στο τοπικό πολιτικό σύστημα

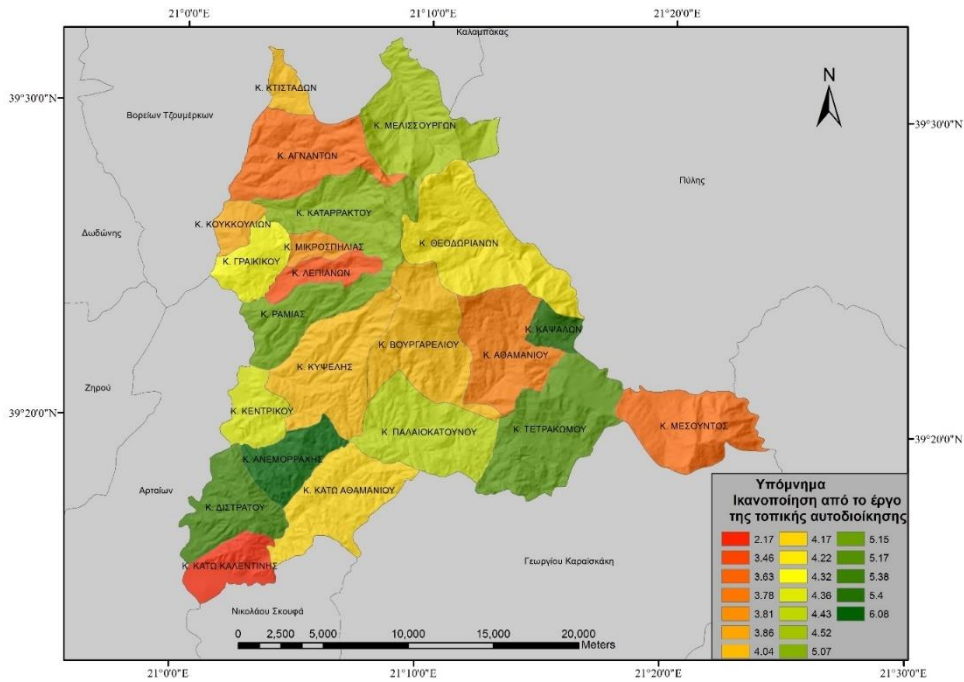
Στο παρακάτω διάγραμμα απεικονίζονται οι υποπαράγοντες που συσχετίζονται με το συγκεκριμένο παράγοντα, όπως η εμπιστοσύνη στην τοπική αυτοδιοίκηση (TLA), η ικανοποίηση από το έργο της τοπικής αυτοδιοίκησης (SLA), τις υπηρεσίες καθαριότητας (SCS) και την ενημέρωση για τις αποφάσεις τις δημοτικής αρχής (SILA) καθώς και η μέγιστη αύξηση της CLS που μπορούν να προκαλέσουν.

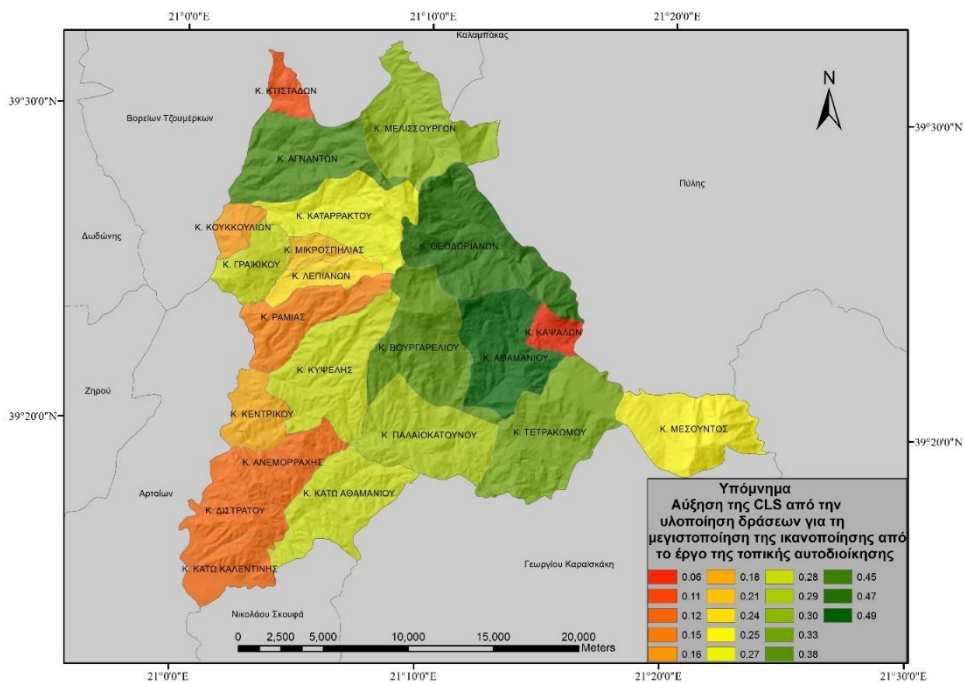
Γράφημα 49: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις ανά υποπαράγοντα

4.1.10.1 Έργο της τοπικής αυτοδιοίκησης (SLA)

Οι τοπικές κοινότητες με τη χαμηλότερη αξιολόγηση του υποπαράγοντα SLA είναι η Κάτω Καλεντίνη, τα Λεπιανά, η Άγνατα, η Μεσούντα και το Αθαμάνιο. Οι υψηλότερες τιμές του συγκεκριμένου παράγοντα εμφανίζονται στην Ανεμορράχη, το Δίστρατο και τα Κάμαλα. Η μέγιστη αύξηση στη CLS μπορεί να επιτευχθεί από δράσεις ενίσχυσης του υποπαράγοντα SLA στις τοπικές κοινότητες Αθαμανίου (0.49%), Θεοδωριάνων (0.47%) και Αγνάντων (0.45%).

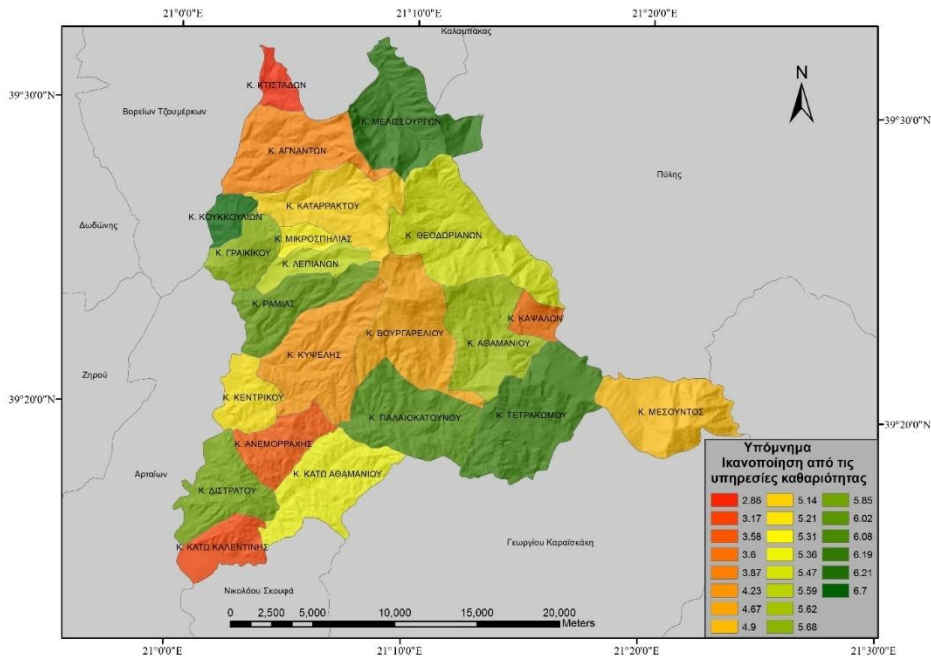
Χάρτης 47: Μέση εμπιστοσύνη SLA

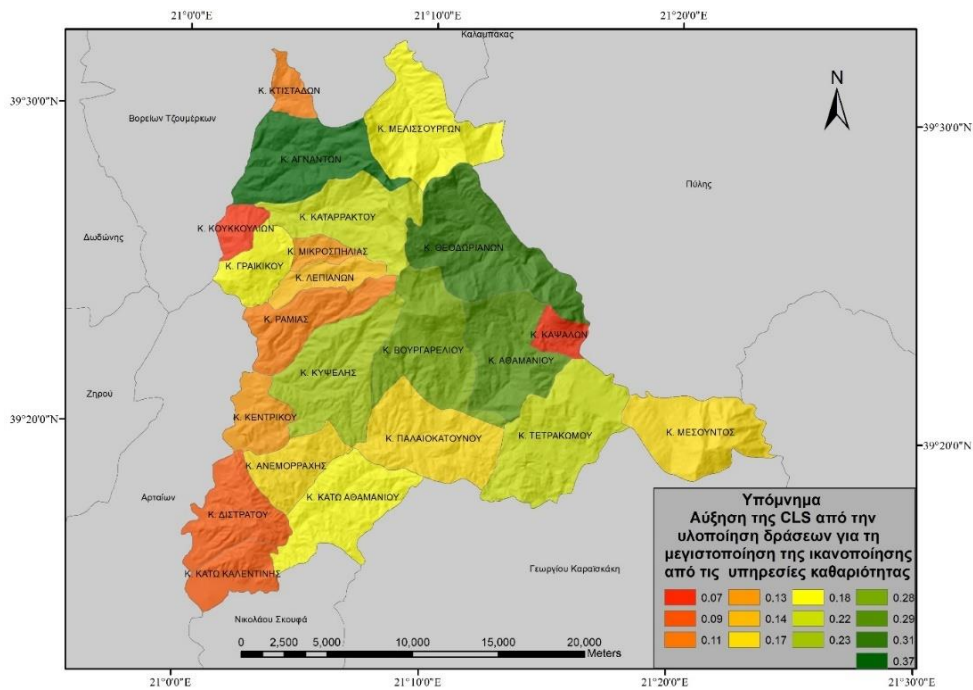
Χάρτης 48: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις στον υποπαράγοντα SLA

4.1.10.1.2 Υπηρεσίες καθαριότητας (SCS)

Οι τοπικές κοινότητες με τη χαμηλότερη αξιολόγηση του υποπαράγοντα SCS είναι η Κάτω Καλεντινή, οι Κτιστάδες, η Ανεμορράχη και τα Κάψαλα. Οι υψηλότερες τιμές του συγκεκριμένου παράγοντα εμφανίζονται στους Μελισσουργούς και τα Κουκούλια. Η μέγιστη αύξηση στη CLS μπορεί να επιτευχθεί από δράσεις ενίσχυσης του υποπαράγοντα SLA στις τοπικές κοινότητες Αγνάντων (0.37%) και Θεοδωριάνων (0.31%).

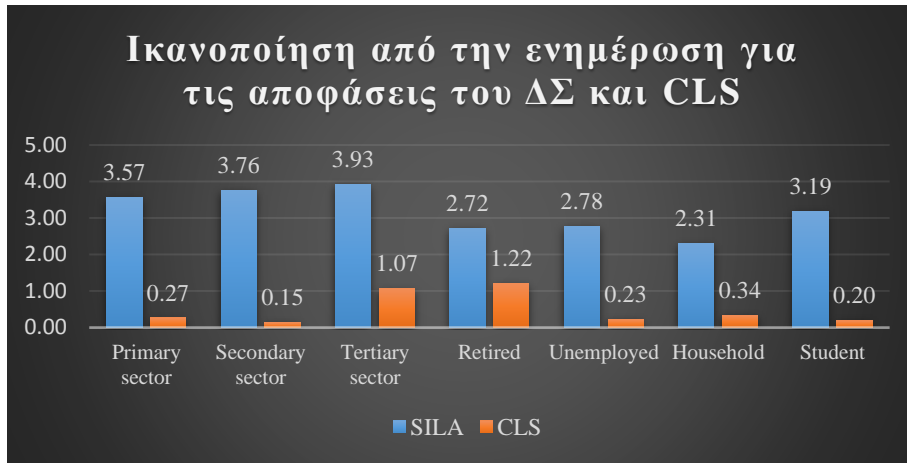
Χάρτης 49: Μέση εμπιστοσύνη SCS

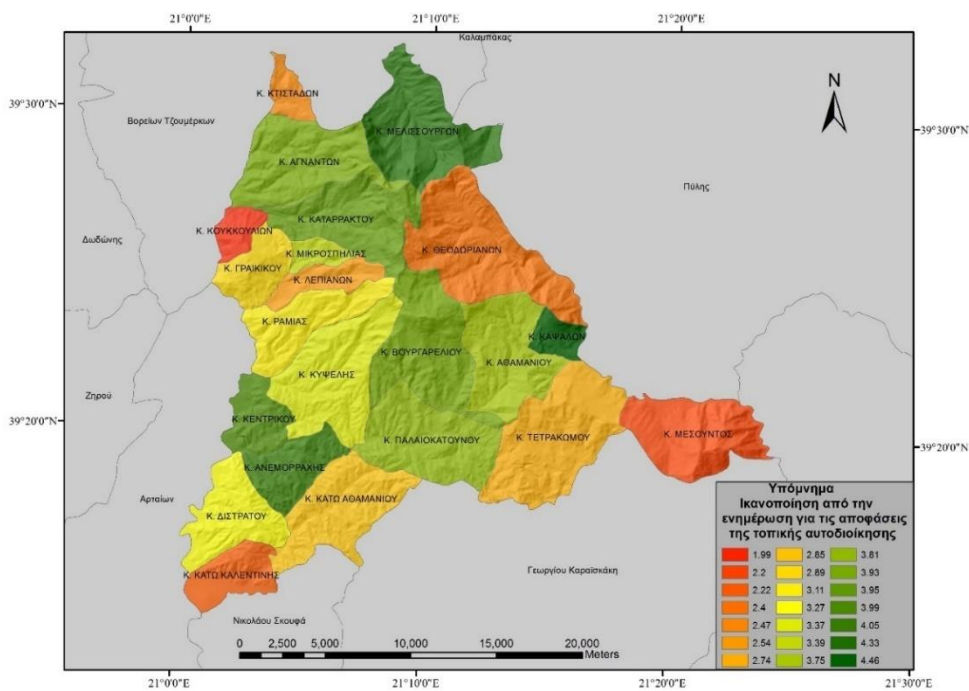
Χάρτης 50: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις στον υποπαράγοντα SCS

Οι τοπικές κοινότητες με τη χαμηλότερη αξιολόγηση του υποπαράγοντα SILA είναι η Κάτω Καλεντίνη, τα Κουκούλια και η Μεσούντα. Οι υψηλότερες τιμές του συγκεκριμένου παράγοντα εμφανίζονται στους Μελισσοουργούς στην Ανεμορράχη και στα Κάψαλα. Η μέγιστη αύξηση στη CLS μπορεί να επιτευχθεί από δράσεις ενίσχυσης του υποπαράγοντα SLA στις τοπικές κοινότητες Θεοδωριάνων (0.33%), Αθαμανίου (0.26%) και Τετρακόμου (0.26%). Από την διμεταβλητή ανάλυση προέκυψε ότι ο υποπαράγοντας SILA παρουσιάζει στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση σε σχέση με την απασχόληση. Όπως διαφαίνεται στο

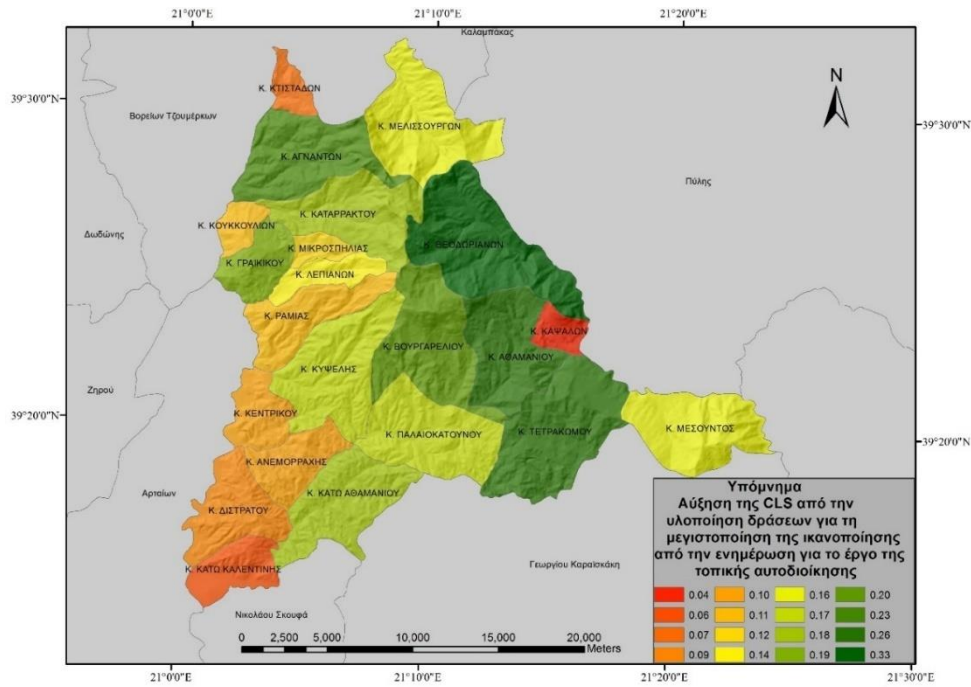
Γράφημα 50, ο SILA είναι μειωμένος στον μη οικονομικά ενεργό πληθυσμό, με τις γυναίκες που απασχολούνται με τα οικιακά να παρουσιάζουν τη χαμηλότερη αξιολόγηση. Η μέγιστη αύξηση στη CLS μπορεί να επιτευχθεί από δράσεις ενίσχυσης του υποπαράγοντα SILA συνταξιούχους (1.22) και τους απασχολούμενους στον τριτογενή τομέα.

Γράφημα 50: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις στον υποπαράγοντα SILA

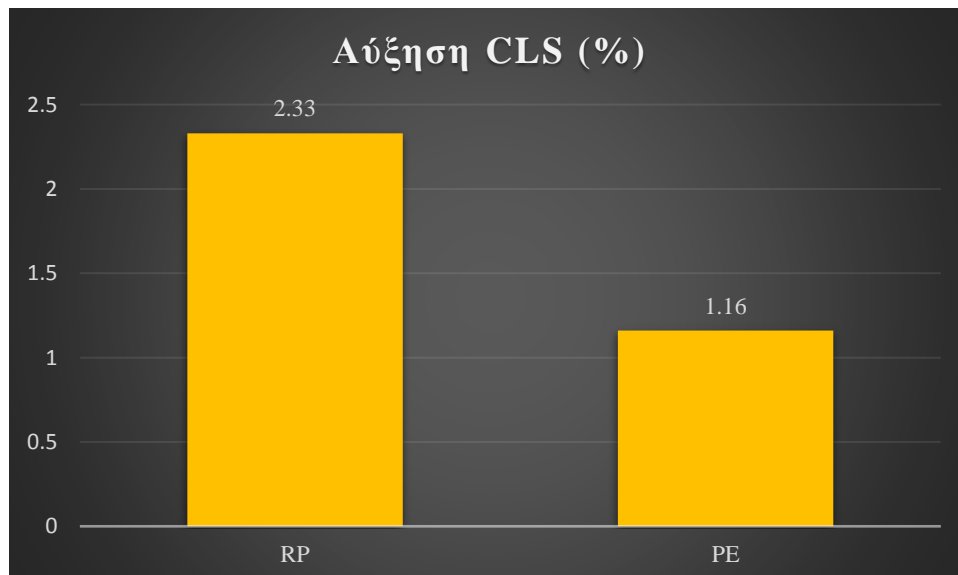
Χάρτης 51: Μέση εμπιστοσύνη SILA

Χάρτης 52: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις στον υποπαράγοντα SILA

4.1.11 Τοπικά προβλήματα

Στο γράφημα 51 απεικονίζονται οι υποπαράγοντες που συσχετίζονται με τον συγκεκριμένο παράγοντα καθώς και η μέγιστη αύξηση της CLS που μπορούν να προκαλέσουν. Όπως διαφαίνεται, η επίλυση του προβλήματος με το οδικό δίκτυο μπορεί να επιφέρει μια μέγιστη αύξηση της CLS κατά 2.33% και η επίλυση του προβλήματος με την ηλεκτροδότηση μια μέγιστη αύξηση κατά 1.16%.

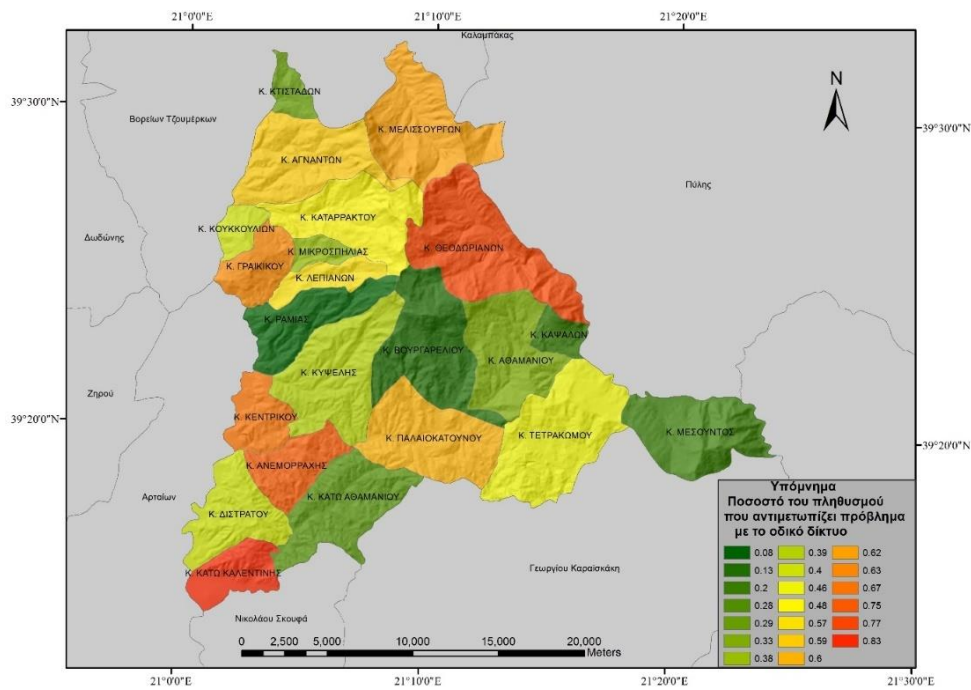

Γράφημα 51: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις στους υποπαράγοντες RP και PE

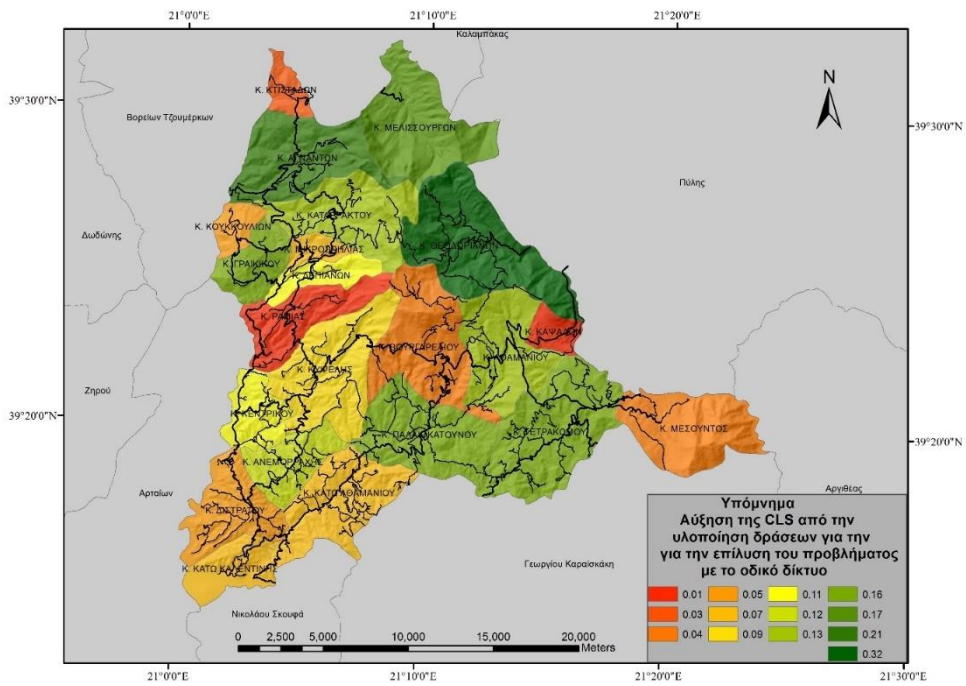
4.1.11.1 Οδικό δίκτυο (RP)

Οι τοπικές κοινότητες με τη χαμηλότερη αξιολόγηση του υποπαράγοντα RP είναι η κάτω Καλεντίνη, τα Θεοδώριανα και η Ανεμορράχη. Οι υψηλότερες τιμές του συγκεκριμένου

παράγοντα εμφανίζονται στις τοπικές κοινότητες του Βουργαρελίου και της Ράμιας. Η μέγιστη αύξηση στη CLS μπορεί να επιτευχθεί από δράσεις μείωσης του υποπαράγοντα RP στις τοπικές κοινότητες Θεοδωριάνων (0.32%), Αγνάντων (.21%) και Μελισσουργών (0.17%).

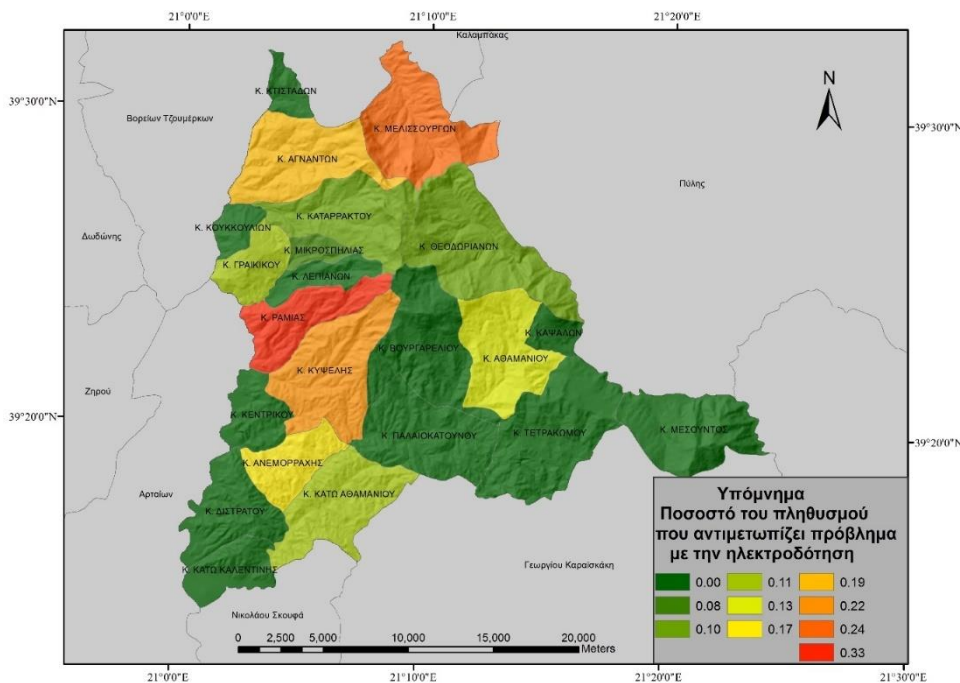
Χάρτης 53: Μέσος βαθμός RP

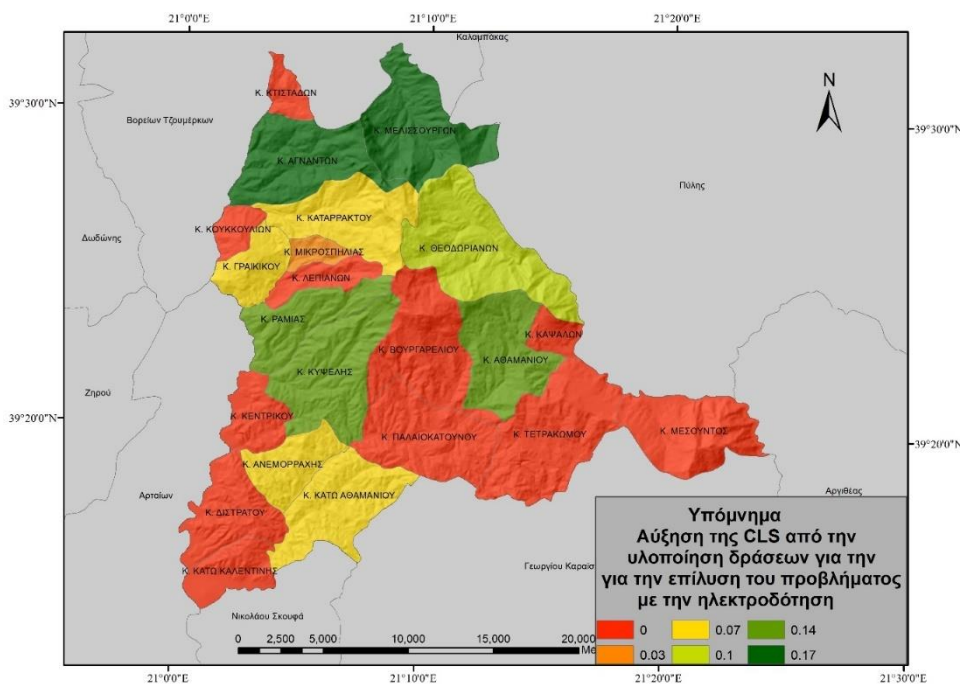
Χάρτης 54: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις στον υποπαράγοντα RP

4.1.11.1.2 Ηλεκτροδότηση (RE)

Οι τοπικές κοινότητες με τη χαμηλότερη αξιολόγηση του υποπαράγοντα RE είναι η Ράμια, οι Μελισσουργοί, η Κυψέλη και η Αγναντα. Η μέγιστη αύξηση στη CLS μπορεί να επιτευχθεί από δράσεις μείωσης του υποπαράγοντα PE στις τοπικές κοινότητες Αγνάντων (0.17%) και Μελισσουργών (0.17%).

Χάρτης 55: Μέσος βαθμός RE

Χάρτης 56: Μέγιστη πιθανή αύξηση CLS από δράσεις στον υποπαράγοντα RE

5. Συμπεράσματα

Η συγκεκριμένη διατριβή αποσκοπούσε στη διαμόρφωση και την τεκμηρίωση ενός ολοκληρωμένου συστήματος κτηματολογικής υποδομής, περιβάλλοντος και ανάπτυξης υποθέτοντας ότι η ανάπτυξη (Ρόκος 2001) είναι μια νέα, διαφορετική απ' την προηγούμενη κατάσταση ισορροπίας, συστημάτων και σχέσεων, χρήσεων γης, παραγωγής, διανομής, απασχόλησης και κατανάλωσης, με στόχο τη «βέλτιστη» αξιοποίηση των «πραγματικών» δυνατοτήτων της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας σύμφωνα:

- με το κάθε φορά κυρίαρχο κοινωνικό πλαίσιο αξιών και επιλογών των δυνάμεων που βρίσκονται στην εξουσία,

- με την συγκεκριμένη κάθε φορά κοινωνική δυναμική

- και τη μέση κοινωνική συνείδηση.

Για την επίτευξη του ανωτέρω στόχου σε πρώτη φάση πραγματοποιήθηκε μέσω στοχευμένων εμπειρικών ερευνών η διερεύνηση των ζητημάτων ανάπτυξης και περιβάλλοντος με τη χρήση ποιοτικών ερευνητικών προσεγγίσεων. Πιο συγκεκριμένα, αναζητήθηκε η ερμηνεία που δίνουν οι κάτοικοι της περιοχής στη έννοια της ανάπτυξης, υποθέτοντας ότι έτσι θα προσδιοριστούν οι αναπτυξιακές δράσεις στους διάφορους τομείς της πραγματικότητας, τις οποίες οι κάτοικοι της περιοχής μελέτης προσδοκούν για το μέλλον. Για να δομήσουμε το περιεχόμενο της αναπαράστασης χρησιμοποιήθηκε το κριτήριο της έντονης παρουσίας, αναλύοντας τα δεδομένα που προέκυψαν από την έρευνά και αντλώντας και σε αυτή την περίπτωση δεδομένα και από άλλες ποσοτικές έρευνες. Στο κριτήριο της σημαντικότητας (συχνότητα) προστέθηκε και το κριτήριο της σημασίας (δηλαδή ότι ορισμένες λέξεις έχουν ισχυρότερη σχέση με την κοινωνική αναπαράσταση, από άλλες) στην προσπάθειά μας να δομήσουμε το περιεχόμενο των κοινωνικών αναπαραστάσεων του αναμενόμενου και του προσδοκώμενου μέλλοντος. Η διαφοροποίηση μεταξύ αναμενόμενου και επιθυμητού μέλλοντος αποτέλεσε το βασικό εύρημα που προέκυψε από τις συγκεκριμένες ερευνητικές προσεγγίσεις. Όπως διαφάνηκε από την έρευνα, υπήρξαν διαφοροποιητικοί παράγοντες στην αναπτυξιακή πορεία, μέσα από την οπτική των κατοίκων, που εμπόδιζαν την εξέλιξη προς ένα επιθυμητό μέλλον. Κύριοι παράγοντες φάνηκε να είναι η οικονομική κρίση, οι χαμένες αναπτυξιακές ευκαιρίες και η περιβάλλουσα αρνητικότητα που κυριαρχεί στις μέρες μας. Παράλληλα, οι παράγοντες αυτοί περιλαμβάνουν αφενός το χαμηλό βαθμό εμπιστοσύνης στους εμπλεκόμενους στην αναπτυξιακή διαδικασία αφετέρου τη δυσκολία του κεντρικού κράτους να κατανοήσει τις τοπικές ανάγκες. Στο επόμενο στάδιο της διατριβής λαμβάνοντας υπόψη ότι η σύνθεση της ολοκληρωμένης διερεύνησης με τη διεπιστημονικότητα αποτελεί ερευνητική πρόκληση γιατί συνεισφέρει στην παραγωγή νέας γνώσης που μπορεί να υποστηρίξει γενικότερες πολιτικές αλλαγές, διερευνήθηκε η σύνθεση της μεθοδολογίας της ολοκληρωμένης ανάπτυξης (Ρόκος 2004) με τη διεπιστημονικότητα και τις μεταπτυχιακές σπουδές, με στόχο την αποκωδικοποίηση της ερευνητικής μεθοδολογίας της ολοκληρωμένης ανάπτυξης. Η προσπάθεια εφαρμογής του πρώτου βήματος της μεθοδολογίας με διεπιστημονικές ομάδες και ο πλουραλισμός των απόψεων σχετικά με την καταλληλότερη αναπτυξιακή συλλογιστική είχε ως αποτέλεσμα τον εντοπισμό των κεντρικών σημείων διαφοροποίησης, της φιλοσοφίας της ολοκληρωμένης ανάπτυξης σε σχέση με άλλες αναπτυξιακές προσεγγίσεις. Πιο συγκεκριμένα, ως κεντρικά σημεία διαφοροποίησης αναδείχθηκαν: η ολοκληρωμένη θεώρηση, η διεπιστημονικότητα, ο οραματισμός ενός εναλλακτικού μέλλοντος, η καλλιέργεια της κριτικής σκέψης και η δημιουργία συλλογικοτήτων από υποψιασμένους, συνειδητούς, ώριμους, δημιουργικούς, υπεύθυνους, χειραφετημένους και ενεργούς πολίτες.

Παράλληλα, μέσα από την διεπιστημονική οπτική εντοπίστηκαν και αξιολογήθηκαν τα κατάλληλα πεδία για τη διερεύνηση της πραγματικότητας σε οικονομικό, κοινωνικό, πολιτικό,

πολιτιστικό, τεχνολογικό και περιβαλλοντικό επίπεδο. Ταυτόχρονα, η ιδιαίτερη οπτική του κάθε επιστημονικού κλάδου σε κάθε μία από τις επιμέρους παραμέτρους προσέδωσε τη δυνατότητα βελτιστοποίησης της διαδικασίας της ανάλυσης των στοιχείων που συγκροτούν την πραγματικότητα. Η αποδόμηση της γνώσης για τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά μιας περιοχής μέσω της επιλογής και της καταγραφής των επιμέρους στοιχείων που συγκροτούν την πραγματικότητα και η αναδόμησή τους με την κωδικοποίησή τους σε προβλήματα, περιορισμούς, δυνατότητες και προοπτικές αποτέλεσε βασικό εργαλείο για την περιγραφή εναλλακτικών αναπτυξιακών μελλόντων. Άλλωστε, όπως σημειώνουν οι Buanes και Jentoft (2009), χωρίς τη σύνθεση της γνώσης από διάφορους ακαδημαϊκούς κλάδους, τα σημαντικά προβλήματα των σύγχρονων κοινωνιών δεν μπορούν να λυθούν. Σ' αυτό το πλαίσιο διερευνήθηκαν μέθοδοι σύνθεσης εναλλακτικών σεναρίων τόσο «από τα κάτω» συνθέτοντας τις επιμέρους προτάσεις για συγκεκριμένες δράσεις στο κάθε πεδίο της πραγματικότητας σε συνολικές αναπτυξιακές στρατηγικές όσο και «από τα πάνω» εξειδικεύοντας τους κεντρικούς στόχους με επιμέρους δράσεις για κάθε πεδίο της πραγματικότητας. Κρίσιμος σε αυτό το στάδιο ήταν ο διαφοροποιητικός παράγοντας των εναλλακτικών αναπτυξιακών σεναρίων. Ως διαφοροποιητικοί παράγοντες αναδείχθηκαν, πέρα από τις κεντρικές ιδέες που εξειδικεύονταν σε κάθε αναπτυξιακό σενάριο, ο χρόνος, το κόστος, η κοινωνική συμμετοχή και η κοινωνική αποδοχή των επιμέρους δράσεων και μέτρων, η εφικτότητα, δηλαδή η δυνατότητα και η πιθανότητα να υλοποιηθεί μια πρόταση, η οποία εκτιμήθηκε με βάση μια σειρά από παραμέτρους όπως το κόστος και ο χρόνος υλοποίησης, ο περιβαλλοντικός αντίκτυπος, η συνδυαστικότητα με άλλες προτάσεις, η νομοθετική συμβατότητα, οι διαθέσιμες τεχνολογίες και τεχνικές, η λαϊκή συμμετοχή και ωφέλεια. Η διατύπωση των δράσεων των εναλλακτικών σεναρίων ολοκληρωμένης ανάπτυξης αποτελεί «νέα γνώση» που μπορεί να υποστηρίξει γενικότερες πολιτικές αλλαγές στην περίοδο της γενικευμένης κρίσης την οποία διανύουμε. Παράλληλα, η αξιοποίηση της θεωρίας και της μεθοδολογίας της ολοκληρωμένης ανάπτυξης από ολόπλευρα μορφωμένους, ενεργούς, υπεύθυνους και συνειδητούς πολίτες μπορεί να συμβάλει στον σχεδιασμό, τη χάραξη και τη στήριξη σχετικών πολιτικών σε όλα τα επίπεδα της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας.

Στη συνέχεια, με βάση τα αποτελέσματα των προηγούμενων φάσεων στοιχειοθετήθηκε και εφαρμόστηκε το ολοκληρωμένο σύστημα κτηματολογικής υποδομής και πολιτικών περιβάλλοντος και ανάπτυξης με τίτλο IDPSS (Integrated development Planning Support System). Το σύστημα βασίστηκε στη σύνθεση της διεπιστημονικής έρευνας, των τεχνολογιών αιχμής (Συστήματα υποστήριξης του σχεδιασμού (PSS), Χωρικά Συστήματα λήψης αποφάσεων (SDSS), Έμπειρα συστήματα) με τη φιλοσοφία του ολοκληρωμένου αναπτυξιακού κτηματολογίου. Βασικά χαρακτηριστικά της προσέγγισης για τη βελτιστοποίηση του συστήματος ήταν η χρήση ποιοτικών και ποσοτικών ερευνητικών προσεγγίσεων, η χρήση αντικειμενικών και υποκειμενικών δεικτών και η ολοκλήρωση των προσεγγίσεων μέσω της σύνθεσης των ερευνητικών δεδομένων. Με το IDPSS πέρα από τη συστηματοποίηση των ανωτέρω ερευνητικών προσεγγίσεων, δίνεται η δυνατότητα στους εμπλεκόμενους στην αναπτυξιακή διαδικασία να περιγράψουν, να εξειδικεύσουν, να τεκμηριώσουν μετρητικά, να αξιολογήσουν, ανατροφοδοτήσουν και να επανασχεδιάσουν εναλλακτικές στρατηγικές ολοκληρωμένης ανάπτυξης, αφού κατέστη εφικτό να υπολογιστούν τα οφέλη και να τεκμηριωθούν οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ των αναπτυξιακών πολιτικών και των επιδιωκόμενων αποτελεσμάτων στον κάθε φορά επιλεγόμενο αναπτυξιακό στόχο. Ο πολυδιάστατος χαρακτήρας του συστήματος επιτρέπει την ενσωμάτωση οποιουδήποτε αναπτυξιακού στόχου αφορά μια συγκεκριμένη ομάδα ανθρώπων οποιουδήποτε μεγέθους ή μια συγκεκριμένη περιοχή (γειτονιά, κοινότητα, δήμο, περιφέρεια).

Στην εφαρμογή του συστήματος που εμπεριέχεται στην παρούσα διατριβή ως κεντρικός αναπτυξιακός στόχος τέθηκε η αύξηση της ευημερίας της κοινότητας, αφού η έρευνα σχετικά

με τον αντίκτυπο των αναπτυξιακών έργων στην ευημερία και την ικανοποίηση από τη ζωή των ανθρώπων είναι ακόμα στα σπάργαλα (Duncan 2010). Έννοιες που χρησιμοποιούνται σε συνδυασμό με την ευημερία της κοινότητας (Community Well Being-CWB) είναι η ευτυχία και η ποιότητα ζωής. Οι Lee et al. (2015), μετά από σύγκριση της προσέγγισης της ευημερίας της κοινότητας με την ευτυχία, την ποιότητα ζωής, την ανάπτυξη της κοινότητας, υποστηρίζουν ότι ευημερία της κοινότητας είναι μια πιο ολοκληρωμένη και δυναμική έννοια που υιοθετεί μια προσέγγιση αξιοποίησης των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών στον στόχο, τον αξιακά οδηγούμενο στόχο της ακμάζουσας κοινότητας. Η συγκεκριμένη προσέγγιση περιλαμβάνει μια σειρά από οικονομικούς, πολιτικούς, κοινωνικούς, πολιτιστικούς και περιβαλλοντικούς παράγοντες.

Σ' αυτό το πλαίσιο παρουσιάστηκε ένα σύστημα λήψης αποφάσεων βασισμένο στην συλλογική ικανοποίηση από τη ζωή (Life Satisfaction Decision Making System-LISADEMAS) ως εργαλείο υποστήριξης μιας ολοκληρωμένης αναπτυξιακής πολιτικής. Το σύστημα προέκυψε ως αποτέλεσμα σύνθεσης των θεωριών της ολοκληρωμένης ανάπτυξης και της προσέγγισης της ευημερίας σε επίπεδο κοινότητας. Βασίστηκε στην εκτενή και αναλυτική διερεύνηση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της τοπικής πραγματικότητας με στόχο να διασφαλιστεί ότι οι προτεινόμενες δράσεις είναι κατάλληλες για τις ανάγκες που επιδιώκουν να αντιμετωπίσουν. Ενσωμάτωσε συμμετοχικές ερευνητικές μεθόδους, ώστε τα μέλη της κοινότητας να εκφράσουν τη γνώμη τους σχετικά με τα θέματα ανάπτυξης αλλά και για το πώς διεξάγεται η έρευνα και ολοκλήρωσε την αποκτηθείσα γνώση μέσω της σύνθεσης των ερευνητικών δεδομένων.

Η συνθετική ερευνητική προσέγγιση που ακολουθήθηκε είχε ως αποτέλεσμα την κατανόηση του κυρίαρχου κοινωνικού πλαισίου αξιών κι επιλογών των τοπικών αρχών, τον προσδιορισμό των πολιτικών σε περιφερειακό, εθνικό, ευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο που αφορούν την περιοχή, τη συλλογή δευτερογενών δεδομένων για την οικονομική, κοινωνική, πολιτική, πολιτιστική, τεχνολογική και περιβαλλοντική πραγματικότητα της περιοχής, τη συλλογή πρωτογενών δεδομένων για τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της πραγματικότητας της περιοχής, την καταγραφή της κοινωνικής συνείδησης για τα προβλήματα, τις δυνατότητες και τις προοπτικές της περιοχής και τη διερεύνηση της κοινωνικής δυναμικής που υπάρχει στην περιοχή μελέτης. Το σύνολο των πρωτογενών δεδομένων ήταν στρωματοποιημένο ανά τοπική κοινότητα, φύλο και ηλικία, σταθμιζόμενο από την απογραφή πληθυσμού της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής το 2001, με επίπεδο εμπιστοσύνης 95% και σφάλμα 5%.

Στο επόμενο στάδιο για την υποστήριξη του συστήματος δημιουργήθηκε μια ολοκληρωμένη γνωσιακή γεωβάση για την περιοχή μελέτης. Στη γεωβάση ενσωματώθηκε το σύνολο των ερευνητικών δεδομένων. Με τη μέθοδο της τριγωνοποίησης συνδέθηκαν τα υποκειμενικά με τα αντικειμενικά δεδομένα και τα πρωτογενή με τα δευτερογενή. Με χρήση της περιγραφικής και της διμεταβλητής στατιστικής ανάλυσης ιεραρχήθηκαν τα δεδομένα και διερευνήθηκαν οι αλληλεξαρτήσεις και οι αλληλεπιδράσεις τους. Τέλος, τα δεδομένα κωδικοποιήθηκαν σε σχέση με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της πραγματικότητας της περιοχής, τα προβλήματα, τους περιορισμούς, τις δυνατότητες και τις προοπτικές για την ανάπτυξη της περιοχής.

Η ευημερία σε επίπεδο της κοινότητας είναι μια πολυδιάστατη έννοια που μπορεί να θεωρηθεί ότι περιλαμβάνει το ευρύ φάσμα των οικονομικών, κοινωνικών, περιβαλλοντικών, πολιτιστικών και πολιτικών στόχων και τις προτεραιότητων που προσδιορίζονται και ιεραρχούνται από μια συγκεκριμένη κοινότητα, ομάδα του πληθυσμού ή της κοινωνίας (Cox et al. 2010 σελ 72). Για τον λόγο αυτό, για τον προσδιορισμό της εφαρμόστηκε η τεχνική της πολυπαραγοντικής ανάλυσης που είχε ως αποτέλεσμα το εντοπισμό των κρίσιμων παραγόντων που επηρεάζουν την ευημερία της κοινότητας. Ο πρώτος παράγοντας παρουσίασε υψηλό βαθμό συσχέτισης με την εμπιστοσύνη στο γενικότερο πολιτικό σύστημα,

συμπεριλαμβανομένης της εμπιστοσύνης στους πολιτικούς, το Ελληνικό Κοινοβούλιο, τα πολιτικά κόμματα, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και την ικανοποίηση από την οικονομική κατάσταση της χώρας. Ο δεύτερος παράγοντας παρουσίασε υψηλό βαθμό συσχέτισης με την εμπιστοσύνη σε τοπικές αρχές, την ικανοποίηση με το έργο των τοπικών αρχών, τις υπηρεσίες καθαρισμού και την ικανοποίηση από την πληροφόρηση για τις αποφάσεις των τοπικών αρχών. Ο τρίτος παράγοντας παρουσίασε υψηλό βαθμό συσχέτισης με επιμέρους χαρακτηριστικά της κοινωνικής πραγματικότητας, συμπεριλαμβανομένης της αξιολόγησης του εισοδήματος, του επιπέδου εκπαίδευσης, της χρήση του διαδικτύου και της ύπαρξης κατοίκων ηλικίας 15 έως 24 ετών. Ο τέταρτος παράγοντας παρουσίασε υψηλό βαθμό συσχέτισης με τη συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων και σε συλλογικότητες. Ο πέμπτος παράγοντας, παρουσίασε υψηλό βαθμό συσχέτισης με την ικανοποίηση από την ποιότητα των υπηρεσιών υγείας, την πρόσβαση στις υπηρεσίες αυτές και την ικανοποίηση από τη διασκέδαση. Ο έκτος παράγοντας παρουσίασε υψηλό βαθμό συσχέτισης με προβλήματα που συνδέονται με την έλλειψη παραγωγής και οργάνωσης. Ο έβδομος παράγοντας παρουσίασε υψηλό βαθμό συσχέτισης με προβλήματα υποδομών, όπως το οδικό δίκτυο και το δίκτυο ηλεκτροδότησης. Τέλος, ο όγδοος παράγοντας παρουσίασε υψηλό βαθμό συσχέτισης με γενικότερα δημογραφικά προβλήματα.

Στη βιβλιογραφία υπάρχουν μια σειρά από εγχειρίδια για τη μέτρηση της ποιότητας ζωής σε επίπεδο κοινότητας και τις μεθοδολογικές προσεγγίσεις που χρησιμοποιούνται για τον προσδιορισμό και την ανάλυση των δεδομένων (Sirgy et al 2006; Phillips και Pittman 2008). Ωστόσο, υπάρχει ερευνητικό κενό σχετικά με το πώς αποτελέσματα της έρευνας μεταφράζονται σε κοινωνική ή πολιτική δράση σε μια κοινότητα (Cobb και Rixford 1998). Οι Brutschy και Zachary (2014) επισημαίνουν ότι χρειάζεται περισσότερη έρευνα για να αντιμετωπιστούν τρία βασικά ζητήματα. Πρώτον, πώς οι κοινότητες μπορούν από τα δεδομένα για την περιοχή τους να οδηγηθούν σε πολιτικές δράσεις; Δεύτερον, πώς μπορεί να γίνει η σύνθεση των μετρήσεων για την ποιότητα ζωής της κοινότητας με τα αποτελέσματα των αναπτυξιακών δράσεων; Τρίτον, πώς οι δράσεις σε έναν τομέα επηρεάζουν τους άλλους τομείς (το θέμα της αλληλεξάρτησης); Μέχρι σήμερα, η ανάπτυξη των σύνθετων επιμέρους δεικτών και η περιγραφή ενός συνολικού δείκτη τείνουν να είναι οι προεπιλεγμένες επιλογές που χρησιμοποιούνται για την απλούστευση ενός συνόλου δεικτών. Η πρόκληση είναι, στη συνέχεια, πώς να επιλεγεί ένα ισχυρό σύστημα «στάθμισης» που να συνδυάσει τους επιμέρους δείκτες (Wong 2015).

Ως απάντηση στις ανωτέρω προκλήσεις στο πλαίσιο της παρούσας διατριβής δημιουργήθηκε το εννοιολογικό πλαίσιο του LISADEMAS ως αποτέλεσμα της σύνθεσης των επιμέρους παραγόντων της ευημερίας της κοινότητας με τη συλλογική ικανοποίηση από τη ζωή των κατοίκων της περιοχής μελέτης. Για να εντοπιστούν και να σταθμιστούν οι πιο σημαντικοί παράγοντες, ώστε να ερμηνευτεί η διακύμανση της συλλογικής ικανοποίησης από τη ζωή (CLS), χρησιμοποιήθηκε η ανάλυση πολλαπλής παλινδρόμησης. Σ' αυτό το μοντέλο, σημαντική επίδραση στην CLS είχαν ο πρώτος, ο δεύτερος, ο τρίτος, ο πέμπτος και ο έβδομος παράγοντας.

Στη συνέχεια, κάθε στόχος διασπάστηκε σε επιμέρους βήματα ή ενέργειες, με αποτέλεσμα ο στόχος για την αύξηση της ευημερίας της κοινότητας μέσω της μεγιστοποίησης της συλλογικής ικανοποίησης από τη ζωή να μπορεί να επιτευχθεί με βάση συγκεκριμένα βήματα. Με τον τρόπο αυτό, κατέστη εφικτό να περιγραφούν, να εξειδικευτούν και να αξιολογηθούν συγκεκριμένες αναπτυξιακές δράσεις που αποσκοπούν στη βελτίωση της ευημερίας των πολιτών της περιοχής σε οποιονδήποτε από τους πέντε παράγοντες και τους επί μέρους υποπαράγοντες. Εδώ, θα πρέπει να σημειωθεί ότι στην αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας των δράσεων σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε ο αριθμός των ατόμων κάθε ομάδας στόχου, αφού η πρόβλεψη βασίζεται στην υφιστάμενη κατάσταση της περιοχής. Παράλληλα, όμως, δίνεται

η δυνατότητα ενσωμάτωσης και των προοπτικών για την ανάπτυξη της περιοχής, ενώ περιγράφονται και οι σχετικές πολιτικές σε τοπικό, περιφερειακό, εθνικό, ευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο για την υλοποίηση των σχεδιαζόμενων δράσεων.

Συμπερασματικά, το σύστημα έρχεται να καλύψει ένα σημαντικό κενό στον τρόπο που τεκμηριώνεται η αναπτυξιακή πολιτική. Οι χρήστες του συστήματος μπορούν:

- να ολοκληρώνουν τις πληροφορίες για κάθε Μοναδιαία Ιδιοκτησία/Χρήση ή Εκμετάλλευση γης με ποιοτικά, ποσοτικά, αντικειμενικά και υποκειμενικά δεδομένα για ζητήματα περιβάλλοντος και ανάπτυξης,
- να αναλύουν και να εξειδικεύουν χωρικά προβλήματα, περιορισμούς, δυνατότητες και προοπτικές για τον κάθε τομέα της πραγματικότητας, ώστε να σχεδιάζουν εξειδικευμένες στρατηγικές ανάπτυξης,
- να υπολογίζουν τα οφέλη και να περιγράφουν τις αλληλεπιδράσεις, μεταξύ των σχεδιαζόμενων αναπτυξιακών πολιτικών τους και των επιδιωκόμενων αποτελεσμάτων τους, στον κάθε φορά επιλεγόμενο αναπτυξιακό στόχο,
- να αξιολογούν ποιοτικά και ποσοτικά τις προτεινόμενες στρατηγικές,
- να παρακολουθούν και να ανατροφοδοτούν τις επιλεγόμενες στρατηγικές,
- να αξιολογούν τα αποτελέσματα της εφαρμογής πολιτικών και προγραμμάτων

Τα παραπάνω όμως στοιχεία και συνθήκες, αλλά και η διαλεκτική ενότητα της σχέσης των ανθρώπινων και υλικών παραγωγικών δυνάμεων με τις παραγωγικές σχέσεις (κοινωνικές τάξεις, σχέσεις μεταξύ τους και με την ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής κλπ.), συναρτώνται ταυτόχρονα τόσο με τον τρόπο και τα πρότυπα παραγωγής, διανομής, ανταλλαγής και κατανάλωσης, όσο και κατά συνέπεια με τη συνολική στάση του κράτους, του ανθρώπου και των κοινωνικών ομάδων απέναντι στο φυσικό και το δομημένο περιβάλλον. Για τον λόγο αυτό, βασικές αρχές και αξίες μιας ολοκληρωμένης αναπτυξιακής πρότασης είναι η αντικειμενικότητα, η δημοσιότητα, η διαφάνεια, η διεπιστημονική τεκμηρίωση και αιτιολόγηση πολιτικών και κοινωνικών προτάσεων, επιλογών και πρακτικών, η αξιοπιστία των ενδεικτικών ή επιτακτικών προγραμμάτων κι η συνεπής εφαρμογή και παρακολούθησή τους, ο κοινωνικός έλεγχος κι η ανάγκη ανάδρασης σε κάθε συστηματική «αναπτυξιακή» προσέγγιση και η ανάληψη ευθυνών και πρωτοβουλιών από μεριάς πολιτών και κινημάτων. Παράλληλα, τα προγράμματα και οι δράσεις της θα πρέπει να καλύπτουν ταυτόχρονα, ισότιμα, αρμονικά και ολοκληρωμένα την οικονομική, την κοινωνική, την πολιτική, την πολιτισμική, την τεχνική/τεχνολογική και την περιβαλλοντική της διάσταση, με βάση τις πανανθρώπινες αξίες της ειρήνης, της δικαιοσύνης, της αλληλεγγύης, της πολιτικής οικονομικής και κοινωνικής δημοκρατίας και ηθικής, της δημιουργικής άμιλλας, του μέτρου και του σεβασμού στη φύση και στους πολιτισμούς των ανθρώπων. Με τον τρόπο αυτό, καθίσταται εφικτό στο σύνολο των εμπλεκόμενων στην αναπτυξιακή διαδικασία να ξεχωρίζει και ν' απορρίπτει πράξεις και πολιτικές, που κανοναρχούνται συνήθως από όσους προσδοκούν με γνώμονα και πάλι το συμφέρον τους, να κερδοσκοπήσουν ξανά φέρνοντας την πολυπόθητη «ανάπτυξη».

Για τη συνέχεια της έρευνας προτείνεται η εφαρμογή του συστήματος IDPSS σε αστικές και νησιωτικές περιοχές, ώστε να ενσωματωθούν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους. Παράλληλα, προτείνεται η διερεύνηση της εφαρμογής του συστήματος με άλλους κεντρικούς στόχους πέρα από την προσέγγιση για την αύξηση της ευημερίας σε επίπεδο κοινότητας.

6. Βιβλιογραφικές αναφορές

- Abric J.C. (1996). Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις: θεωρητικές απόψεις. *Σύγχρονες έρευνες στην Κοινωνική Ψυχολογία: Δυναμική των κοινωνικών αναπαραστάσεων*. Κατερέλου Γ.Δ. (επιμ.). Αθήνα: Οδυσσέας.
- Adelman, C. (2006). *The toolbox revisited: Paths to degree completion from high school through college*. U.S. Department of Education. Retrieved from <http://www.ed.gov/rschstat/research/pubs/toolboxrevisit/toolbox.pdf>.
- Αλέγρας Γ. (2003). Περιβάλλον, Τοπική Ανάπτυξη και Αγροτική Διαφοροποίηση στο: Μπεριάτος Η. και Ψαλτόπουλος Δ (επιμέλεια), *Περιβάλλον και Ανάπτυξη της Υπαίθρου*, Εκδόσεις Θεμέλιο, σ. 225 –237.
- Αργιαλός Δ., (2001). *Introduction to Knowledge-Based Expert System*, Πανεπιστημιακές Παραδόσεις στο μάθημα των Υπολογιστικών Μεθόδων στη Γεωπληροφορική, Ε.Μ.Π.
- Astle A. (1989). What is development. *New Zealand Journal of Geography*. Volume 87, Issue 1, pages 13–15.
- Atanasova, I., & Krupka, J. (2013). Architecture and Design of Expert System for Quality of Life Evaluation. *Informatica Economică* , 17(3), 28- 35.
- Attwood, H. E. (2013). The influence of quality-of-life research on quality-of-life: CLIQ case KwaZulu-Natal, South Africa. In: M. J. Sirgy, R. Phillips & D. Rahtz (eds.), *Community Quality-of-Life Indicators: Best Cases VI* (Vol. 4, pp. 1-18). Netherlands: Springer.
- Ayre M, Nettle R (2015). Doing integration in catchment management research: insights into a dynamic learning process. *Environmental Science and Policy* 47: 18 31.DOI:10.1016/j.envsci.2014.10.011.
- Βαλεριάνου Κ., Μάρκου Μ., Μουκούλης Π., Παναγιωτάτου Ε., *Όψεις αγροτικής ανάπτυξης: Σύνθεση μεθοδολογικής προσέγγισης* 1η έκδ. - Αθήνα: Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, 2011.
- Barnett T. (1988). *Sociology and development*. Taylor & Francis e-Library.
- Beazley H. and Ennew J. (2006) Participatory Methods and Approaches: Tackling the Two Tyrannies in Desai V. and Potter R.B. (2006) *Doing Development Research*, SAGE, pp. 189-200.
- Becchetti, L., Castriota, S., Solferino, N. (2009). Development projects and life satisfaction: An impact study on fair trade handicraft producers. *Journal of Happiness Studies*, 12, 115–138 (2009). doi: 10.1007/s10902-009-9179-9.
- Birch K. and Mykhnenko V. (2010). *The Rise and Fall of Neoliberalism*. Zed Books.
- Bjørnskov, C. (2014). Do economic reforms alleviate subjective well-being losses of economic crises? *Journal of Happiness Studies*, 15, 163–182 (2014). doi: 10.1007/s10902-013-9442-y.
- Bonnett M. (2002). Education for Sustainability as a Frame of Mind. *Environmental Education Research*, 8/1, pp. 9 – 20.
- Borg W. R. & Gall M. D. (1989). *Educational research*. New York: Longman.
- Boserup E.(1989). *Woman's Role in Economic Development*. London: Earthscan [originally published in 1970].
- Bottero M. & Mondini C (2008) An appraisal of analytic network process and its role in sustainability assessment in Northern Italy, *Management of Environmental Quality: An International Journal*, Vol. 19 Iss: 6, pp.642 – 660.
- Bourdieu, P. (1986). *Distinction: A social critique of the judgement of taste*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Brail R K, (2005). Planning support systems evolving: when the rubber hits the road, in *Complex Artificial Environments* Ed. J Portugali (Springer, New York).

- Breakwell G.M & Canter D.V. (1993). *Empirical Approaches to Social Representations* Oxford University Press, Oxford.
- Brock, K. & Harrison, E. (2006). *Linking research, policy and livelihoods: challenges and contradictions*. NRSP Brief.
- Brophy, M. (2001). The Study Circle. *Participatory Action Research, With and For the Unemployed*. Doctorate of Philosophy in Education and Training by Thesis at Victoria University.
- Brutschy, S., & Zachary, D. (2014). Community Quality of Life Measures. In Michalos A. (Ed.), *Encyclopedia of Quality of Life and Well-Being Research* (pp. 1081-1087). Heidelberg, Germany: Springer.
- Buanes, A., & Jentoft, S. (2009). Building bridges: Institutional perspectives on interdisciplinarity. *Futures*, 41, 446–454.. doi:10.1016/j.futures.2009.01.010.
- Cai, Y.P., Huang, G.H., Yang, Z.F., Sun, W., Chen, B., 2009. Investigation Of public's perception towards rural sustainable development based on a two-level expert system. *Expert Systems With Applications* 36 (5), 8910–8924.
- Campagna, M., Floris, R., Massa, P., Girsheva, A., & Ivanov, K. (2015). The Role of Social Media Geographic Information (SMGI) in Spatial Planning. In *Planning Support Systems and Smart Cities* (pp. 41-60). Springer International Publishing.
- Canzanelli, G. (2001) *Overview and Learned Lessons on Local Economic Development, Human Development, and Decent Work*. Geneva: ILO/Universitas Working Paper, www.ilo.org/public/english/universitas/publi.htm.
- Γιαννόπουλος, Π. (2001), *Αναπτυξιακή πολιτική για τις προβληματικές ορεινές περιφέρειες : η περίπτωση της Περιφέρειας Πελοποννήσου*, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών. Τμήμα Οικονομικής και Περιφερειακής Ανάπτυξης.
- Chambers R. (2008), *Revolutions in Development Inquiry*. Institute of Development Studies, Earthscan.
- Chambers, R. (1995). Making the best of going to scale, *PLA Notes*, vol 24, pp57–61.
- Chambers, R. (1997) *Whose Reality Counts?* London: Intermediate Technology Publications.
- Chartock S. (2014) Social Movement Strength in Ecuador and Peru. In *Encyclopedia of Quality of Life and Well-Being Research*. Michalos A. (Ed.). Springer Science and Business.
- Chowdhury A. & Kirkpatrick C., (1994). *Development policy and planning. An introduction to models and techniques*. London: Routledge.
- Clark W. (2006). *Sustainable Communities*. Springer Science+Business Media.
- Clark, D. (1996) *Urban World–Global City*. London: Routledge.
- Cobb, C., and Rixford, C. (1998). *Lessons learned from a history of social indicators*. San Francisco: Redefining Progress.
- Cole K. (2001). *Economy–Environment–Development–Knowledge*. Routledge is an imprint of the Taylor & Francis Group. This edition published in the Taylor & Francis e-Library.
- Coleman, J. S. (1990). *Foundations of Social Theory*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Community Development Foundation (2007). *Community Development Challenge*. Federation for Community Development Learning, and the Community Development Challenge. DCLG.
- Coutinho-Rodrigues J, Simao A, Antunes C (2011) A GIS-based multicriteria spatial decision support system for planning urban infrastructures. *Decision Support Systems* 51 (3), 720–726.
- Cox, D., Frere, M., West, S., Wiseman, J. (2010). Developing and using local community well-being indicators: Learning from the experiences of community indicators Victoria. *Australian Journal of Social Issues*, 45(1), 71–89.

- Credit Suisse (2013) *World Wealth Report 2013*. Zurich: Credit Suisse. resistir.info/varios/global_wealth_report_2013.pdf.
- Cypher, J.M. and Dietz, J.L. (2004). *The Process of Economic Development*. London: Routledge.
- Dale, R. (2005). *Development Planning: Concepts and Tools for Planners, Managers And Facilitators*. New York: Zed Books.
- Dale, P. (1976) *Cadastral surveys within the Commonwealth*. London, HM Stationery Office Government Bookshops.
- Deal B. and Pallathucheril V. (2009). A Use-Driven Approach to Large-Scale Urban Modelling and Planning Support. In *Planning Support Systems Best Practice and New Methods*. S. Geertman and J. Stillwell (eds). Springer Science+Business Media.
- Δεμαθάς Ζ.. (1998), *Θεωρίες της γαιοπροσόδου στους κλασικούς και στον Κ. Μαρξ ή η χρησιμότητα της γαιοπροσόδου για την κατανόηση ορισμένων συστημάτων της πολιτικής οικονομίας*, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών. Τμήμα Οικονομικής και Περιφερειακής Ανάπτυξης.
- Διαχειριστής Ελληνικού Συστήματος Μεταφοράς Ενέργειας ΔΕΣΜΗΕ (2011). Διαθέσιμο στο www.desmie.gr
- Denscombe, M. (2010). *The Good Research Guide For small-scale social research projects*. Open University Press McGraw-Hill Education McGraw-Hill House.
- Denzin, N. K. (1970). *The Research Act in Sociology*. Chicago: Aldine.
- Desai V. & Potter R. (2006). *Doing Development Research*. Sage.
- Δημοπούλου Ε., (2015). *nD Κτηματολόγιο*. [ηλεκτρ. βιβλ.] Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Διαθέσιμο στο: <http://hdl.handle.net/11419/3661>.
- Di Muzio T. (2015). *The 1% and the Rest of Us: A Political Economy of Dominant Ownership*. Zed Books Ltd.
- Dickens P. (1992). *Society and Nature: Towards a Green Social Theory*. London: Harvester Wheatsheaf.
- Diener, E., Suh, E. M., Lucas, R. E., Smith, H. L. (1999). Subjective well-being: Three decades of progress. *Psychological Bulletin*, 125(2), 276–302.
- Duflo, E. (2010). *Η πάλη κατά της φτώχειας*, Πόλις: Αθήνα.
- Duncan, G. (2008). Should happiness-maximization be the goal of government. *Journal of Happiness Studies*, 11 (2), 163–178 (2008). doi: 10.1007/s10902-008-9129-y.
- Eckersley, R. (1999). Dreams and expectations: young people's expected and preferred futures and their significance for education. *Futures*. 31 73–90.
- Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία, *Απογραφές πληθυσμού 2011, 2011*, Διαθέσιμο στο <http://www.statistics.gr/>
- Ελίκκος Α. Η. (2012). *Λειτουργία και εξέλιξη κτηματολογικών συστημάτων. Σχεδιασμός και εφαρμογή μοντέλου διαχείρισης της κρατικής ιδιοκτησίας στην Κύπρο*. Διδακτορική Διατριβή. Σχολή Αγρονόμων και Τοπογράφων Μηχανικών. Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο.
- Επιτροπή Διαβούλευσης Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, (2009). *Έγγραφο εργασίας της επιτροπής. Διαβούλευση για τη μελλοντική στρατηγική Ε.Ε. 2020*. Βρυξέλλες.
- Enemark S. (2009). Land Administration and Cadastral Systems in support of Sustainable Land Governance - a Global Approach. *3rd Land Administration Forum for The Asia and Pacific Region Tehran, Iran, 24-26 May 2009*.
- Enemark S. and Sevatdal H. (1999). Cadastres, Land Information Systems and Planning. Is decentralisation a significant key to sustainable development? UN-FIG Conference on *Land Tenure and Cadastral Infrastructures for Sustainable Development*, Melbourne, Australia 25-27 October 1999.
- Esteva, G. 1992. Development. In *The Development Dictionary. A Guide to Knowledge as Power*. Sachs W. (Ed) London & New Jersey: Zed Books.

- European Social Survey (2010). Available at <http://www.europeansocialsurvey.org/>. Accessed 15 January 2015.
- Evrard, N. (2011). The rising concept of mountain ranges in EU policies. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 14: 65–68.
- Φαγκρίδας, Α. (2003), *Σούλι: Το ορμητήριο του προεπαναστατικού αγώνα*, Εκδόσεις Περισκόπιο, Αθήνα.
- Farr R.M (1995). Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις. *Σύγχρονες έρευνες στην Κοινωνική Ψυχολογία: Κοινωνικές αναπαραστάσεις*, Παπαστάμου Στ. & Μαντόγλου Α. (επιμ.).Αθήνα: Οδυσσέας.
- Fetters, MD., & Freshwater. D. (2015).The 1 + 1 = 3 Integration Challenge. *Journal of Mixed Methods Research*. 9 (2):115-117 (2015). DOI 10.1177/1558689815581222.
- Food and Agriculture Organization of the United Nations (2007). *Sustainable Agriculture and Rural Development in Mountain Regions*. Project (SARD-M) Mediterranean Region. Brief Summary. <http://www.fao.org/sard/sard-m> (Accessed on 10 May 2012).
- Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO) (2011). *Why Invest In Sustainable Mountain Development?* Rome, Italy.
- Foster, B. J. (2005). *Οικολογία και Καπιταλισμός*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Φωτόπουλος Γ. (2008). *Περιεκτική Δημοκρατία: 10 χρόνια μετά*. Ελεύθερος Τύπος.
- Frank, A, Mironowicz I, Lourenço M, et al. (2014). Educating planners in Europe: A review of 21st century study programmes. *Progress in Planning*, 91: 30-94.DOI:10.1016/j.progress.2013.05.001.
- Frank, A.G. (1967) *Capitalism and Underdevelopment in Latin America*. New York: Monthly Review Press.
- Friedmann J. (1992). Rethinking poverty: the (dis)empowerment model. *Empowerment: The politics of alternative development*, Cambridge, MA: Blackwell, pp. 55–71.
- Friedmann J. (2001). Intercity networks in a globalizing era. In A.J. Scott (ed.) *Global City-Regions: Trends, theory, policy*, Oxford: Oxford University Press.
- Friedmann, J. (1992) *Empowerment: The Politics of Alternative Development*. Oxford: Blackwell.
- Friedmann, J. (2011). *Insurgencies: Essays in Planning Theory*. Routledge.
- Φυτρολάκης, Ν. & Αντωνίου, Μ. (1998) Η Γεωλογία και τα τεχνικό γεωλογικά προβλήματα της ευρύτερης περιοχής του Μετσόβου. 1ο Διεπιστημονικό Διαπανεπιστημιακό Συνέδριο του Ε.Μ.Π. *Το Ε.Μ. Πολυτεχνείο για το Μέτσοβο. Επιστρέφοντας ένα μέρος του Χρέους*. Συνεδριακό Κέντρο Μετσόβου, 5-7 Μαΐου 1995
- Gardner A. and Foster K. (2008). The Evolution and Ecology of Cooperation – History and Concepts. In *Ecology of Social Evolution* Korb J. and Heinze J. (eds). Springer-Verlag Berlin Heidelberg.
- Gasper, D. (2004) *The Ethics of Development: From Economism to Human Development*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Geddes, P. (1915). *Cities in Evolution*, Jacqueline Tyrwhitt, ed. London: Lund Humphries.
- Geertman S (2008) Planning support systems: a planner’s perspective. In: Brail RK (ed) *Planning support systems for cities and regions*. Lincoln Institute of Land Policy, Cambridge.
- Geertman S. και Stillwell J (2003) *Planning Support Systems in Practice*. Springer-Verlag Berlin Heidelberg.
- Geertman, S. (2013). Planning support: From systems to science. *Proceedings of the ICE: Urban Design and Planning*, 166(1), 50–59.
- Giannaka O. Dimopoulou E. and Georgopoulos A. (2014). Investigation on the contribution of LiDAR data in 3D cadastre , Proc. SPIE 9229, Second International Conference on *Remote Sensing and Geoinformation of the Environment*; doi:10.1117/12.2066151.

- Gillis M., Perkins D.H., Roemer M. & Snodgrass D.R. (2002). *Οικονομική της Ανάπτυξης, Τυπωθήτω*.
- Gilpin, A. (1996), *Dictionary of Environment and Sustainable Development*, John Wiley & Sons, Chichester, UK.
- Gózdz, K, Pachelski, W, Oosterom, PJM van & Coors, V (2014). The possibilities of using CityGML for 3D representation of buildings in the cadastre. In P van Oosterom & E Fendel (Eds.), *Proceedings 4th International Workshop on 3D Cadastres* (pp. 339-362). Copenhagen, Denmark: International Federation of Surveyors (FIG).
- Green Mountain Project, (2012). *A Sustainable Development Model for Green Mountain Areas*. European project approved under the Transnational Cooperation Programme South East Europe.
- Green Mountain Project, (2012). *A Sustainable Development Model for Green Mountain Areas*. European project approved under the Transnational Cooperation Programme South East Europe.
- Gregory D., Johnston R., Pratt G., Watts M. J., and Whatmore S. (2009). *The Dictionary of Human Geography*. 5th Edition. Blackwell Publishers Ltd.
- Habermas, J (1983). *Moral Consciousness and Communicative Action*. Cambridge, MA: MIT.
- Habibov, N., & Afandi, E. (2015). Pre- and Post-crisis Life-Satisfaction and Social Trust in Transitional Countries: An Initial Assessment. *Social Indicators Research*, 121(2), pp 503-524 (2015). doi 10.1007/s11205-014-0640-8.
- Hall, P. (1975). *Urban and Regional Planning*. Fourth edition (2002): New York: Routledge.
- Han, J.H. (2003), A neural expert system with goal seeking functions for strategic planning. *Proceedings of the Academy of Information and Management Sciences*, Vol. 7, No. 2, pp. 5-10.
- Hariri JB, Bjørnskov C., Justesen M.K (2015). Economic Shocks and Subjective Well-Being: Evidence from a Quasi-Experiment. *World Bank Econ Rev* (2015). doi: 10.1093/wber/lhv004.
- Harrison D. (1988). *The Sociology of Modernization and Development*. Taylor & Francis e-Library 2005.
- Hart, K. (2001). *The Memory Bank: Money in an Unequal world*. London: Texere.
- Harvey D. (2007). *Η κατάσταση της μετανεωτερικότητας. Διερεύνηση των απαρχών της πολιτιστικής μεταβολής* (μεταφρ. Αστερίου Ε.). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Hayes-Roth, B. (1995), An Architecture for Adaptive Intelligent Systems, *Artificial Intelligence* 72 (1-2), 329-365.
- Haworth, J., and Hart, G. (2007). *Well-being individual, community and social perspectives*. Hampshire: Palgrave.
- Hellenic Statistical Authority (2011). <http://www.statistics.gr/>. Database for the 2001 national census. Accessed 18 January 2015.
- Hettne B. (1996). Ethnicity and development: an elusive relationship. *Ethnicity and Development: Geographical Perspectives*, D. Dwyer and D. Drakakis-Smith (eds) London: John Wiley and Sons Ltd.
- Hettne B. (2008). Sustainable Development in a Globalized World. *Studies in Development, Security and Culture*, Vol. 1, Palgrave, London.
- Hettne, B. (1995). *Development Theory and the Three Worlds: Towards an International Political Economy of Development*, Longman, London.
- Hettne, B. (2009). *Thinking about Development*. London: Zed Books.
- Hickey S. and Mohan G., (2004). *Participation: from tyranny to transformation? Exploring new approaches to participation in development*. Zed Books London New York.
- Hicks D. & Holden C., (1995). *Visions of the Future: Why we need to teach for tomorrow*. Stoke-on-Trent: Trentham Books.

- Hopwood B, Mellor M, O'Brien G. 2005. Sustainable Development: mapping different approaches. *Sustainable Development* 13: 38–52.
- Horkheimer M. & Th.W. Adorno (1996). *Διαλεκτική του διαφωτισμού* (μεταφρ. Λ. Αναγνώστου). Αθήνα: Νήσος.
- Horvath, R. (1988) National development paths 1965–1987: measuring a metaphor. Paper presented to the *International Geographic Congress*, Sydney University.
- Huckle J. & Martin A. (2001). *Environments in a Changing World*. London: Prentice Hall.
- Independent Power Transmission Operator, HTSO, (2011). <http://www.admie.gr/en/operations-data/system-operation/intraday-dispatch-schedule/input-data/htso-data/>. Accessed 14 January 2015.
- International Monetary Fund (2012). Greece and the IMF. <https://www.imf.org/external/country/grc/index.htm?pn=7>. Accessed 18 January 2015.
- Jickling, B. (2000). Education for sustainability: a seductive idea but is it enough for my grandchildren? Retrieved on 5-5-2008 from http://www.ec.gc.ca/education/ee_jickling_e.htm.
- Jodelet D. (1995). Τρελοί και τρέλα σε μια αγροτική περιοχή της Γαλλίας: Μια μονογραφική προσέγγιση. *Κοινωνικές Αναπαραστάσεις*, Παπαστάμου Σ & Μαντόγλου Α. (επιμ.). Αθήνα: Οδυσσέας.
- Καλιαμπάκος, Δ. (2011). Ο Ρόλος της Διεπιστημονικότητας στη Σύγχρονη Εκπαίδευση, *Εκδήλωση προς τιμήν του Ομότιμου Καθηγητή Δημήτρη Ρόκου*, 22 Ιουνίου 2011, Σχολή Αγρονόμων και Τοπογράφων Μηχανικών, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο.
- Kaszowska O. (2007). The Integrated Cadastral System in Poland. *Mimoriadne Číslo* 3, 403-411.
- Καχριμάνη Μ. (2011). *Η Ολοκληρωμένη ανάπτυξη στο νέο Δήμο Μετσόβου*. Μεταπτυχιακή εργασία στο ΔΠΜΣ Περιβάλλον και Ανάπτυξη των Ορεινών Περιοχών ΕΜΠ
- Kee, Y., Kim, Y., Phillips, R. (2015). Modeling Community Well-Being: A Multi-Dimensional Approach. In Kee Y., Kim Y., and Phillips R. (Eds.), *Learning and Community Approaches for Promoting Well-being*. Springer Briefs Series in Well-being and Quality of Life Research.
- Kelly, KL. (1998). A systems approach to identifying decisive information for sustainable development. *Eur J Oper Res*;109:452–64.
- Killick, T. (1976) *The possibilities of development planning*, *Oxford Economic Papers*, July.
- Kim J., Kim J., Fischer M., Orr R., (2015), BIM-based decision-support method for master planning of sustainable large-scale developments, *Automation in Construction*, Volume 58, Pages 95-108.
- Kim T.I. Wiggins L.L. . Wright R. (1990). *Expert Systems: Applications to Urban Planning*. Springer-Verlag New York.
- Kim, Y., and Lee, S. J. (2013). The development and application of a community wellbeing index in Korean metropolitan cities. *Social Indicators Research*, 1–26 (2013). doi:10.1007/s11205-013-0527-0.
- King, A. (2009). *Colonial Urban Development: Culture, Social Power and Environment*. London and Boston: Routledge.
- Κίζος Θ. (2014). Από το αγροτικό τοπίο στο τοπίο της υπαίθρου: Η γεωγραφία και οι προσλήψεις των τοπίων της ελληνικής υπαίθρου. *Αειχώρας* Τεύχος 19. 6-23.
- Κίζος Θ. και Βακουφάρης Χ. (2006) Αγροτική Ανάπτυξη ή Ανάπτυξη της Υπαίθρου; Εννοιολογικές Μεταβολές στην Κοινή Αγροτική Πολιτική και η Ελληνική Προσέγγιση στην Εφαρμογή της, *Γεωγραφίες*, Τεύχος 11, 34-50.
- Klein N. (2015). *Αυτό αλλάζει τα πάντα. Καπιταλισμός εναντίον κλίματος*. μετάφραση: Άγγελος Φιλιππάτος. Εκδοτικός Οίκος Α. Α. Λιβάνη.

- Klosterman RE (1997) Planning support systems: a new perspective on computer-aided planning. *J Plan Educ Res* 17(1):45–54.
- Klosterman, R.E. (2005) Guest Editorial, *Environment and Planning B*, 32: 477–484.
- Kooros, S.K. and L.M. Badeaux (2007). Economic Development Planning Models: A Comparative Assessment. *International Research Journal of Finance and Economics*. pp. 120-139.
- Koroneos, C. J., and Rokos, D. (2012). Sustainable and Integrated Development—A Critical Analysis, *Sustainability*, 4, 141-153 (2012). doi:10.3390/su4010141.
- Korten, D. (1980) Community organization and rural development: A learning process approach, *Public Administration Review*, vol 40, September–October, pp480–510.
- Korten, D. (1984) Rural development programming: The learning process approach in D. C. Korten and R. Klaus (eds) (1984) *People-centered Development: Contributions Toward Theory and Planning Frameworks*, Kumarian Press, West Hartford, Connecticut, pp176–188.
- Kothari, U. (2005). *A Radical History of Development Studies: Individuals, Institutions and Ideologies*. Zed Books.
- Koutsopoulos K. (2011). Changing Paradigms Of Geography. *European Journal of Geography*, 2(1): 15-28.
- Κουτσόπουλος Κ. (2009). *Πραγματεία ανάλυσης χώρου*. Αθήνα. Παπασωτηρίου.
- Kotsios V. (2017). LISADEMAS. A life satisfaction decision making system for integrated community development planning. In the *Handbook of Community Well-Being Research*. Phillips R. & Wong C. (editors). International Handbooks of Quality of Life series. Springer
- Kotsios V. (2016). Integrated development planning in mountainous areas. The case of Konitsa Greece. *Mountain Science*. Vol. 13, Issue 1, pp 169-182. DOI:10.1007/s11629-014-3012-6
- Κώτσιος Β., Δημοπούλου Ε., Κουτσόπουλος Κ., Ρόκος Δ., (2016). Περιβάλλον και Ανάπτυξη. Διεπιστημονικές αναζητήσεις στις ορεινές περιοχές της Ηπείρου. 8ο Διεπιστημονικό Διαπανεπιστημιακό Συνέδριο του Ε.Μ.Π. και του ΜΕ.Κ.Δ.Ε. του Ε.Μ.Π. *Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη των Ορεινών και των Γεωγραφικά Απομονωμένων Περιοχών*. Μέτσοβο, 22-24 Σεπτεμβρίου 2016
- Κώτσιος Β. & Δημοπούλου Ε., (2013). Ολοκληρωμένη διερεύνηση των ζητημάτων ανάπτυξης και περιβάλλοντος σε ορεινές περιοχές. Η περίπτωση του Δήμου Κεντρικών Τζουμέρκων. 7ο Διεπιστημονικό-Διαπανεπιστημιακό -συνέδριο του ΕΜΠ και του ΜΕΚΔΕ του ΕΜΠ. *Η ολοκληρωμένη ανάπτυξη στην Ελλάδα στα χρόνια της πολυδιάστατης κρίσης*. Μέτσοβο 12-15 Σεπτεμβρίου
- Κώτσιος Β. & Δούλος Η. (επιμ) (2015). Συλλογική εργασία για την Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη του Δήμου Σουλίου. Πρακτικά ημερίδας *Η Συμβολή του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου στην Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη του Δήμου Σουλίου*. Καλιαμπάκος Δ. (επιμ.). ΜΕ.Κ.Δ.Ε.
- Κώτσιος Β., (2010). Η ανάπτυξη στα Τζουμέρκα. Όνειρα και προσδοκίες των κατοίκων της περιοχής. Πρακτικά ημερίδας *Η Συμβολή του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου στην Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη των Τζουμέρκων*. Καλιαμπάκος Δ. (επιμ.). ΜΕ.Κ.Δ.Ε.
- Κώτσιος Β., (2011). Η ανάπτυξη στο Δήμο Μετσόβου. Όνειρα και προσδοκίες των κατοίκων της περιοχής. Πρακτικά ημερίδας *Η Συμβολή του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου στην Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη του Μετσόβου*. Καλιαμπάκος Δ. (επιμ.). ΜΕ.Κ.Δ.Ε.
- Kunze, C. and Hecht, R. (2015). Semantic enrichment of building data with volunteered geographic information to improve mappings of dwelling units and population. *Comput. Environ. Urban Syst.* 53, 4–18.
- Kytta M., Kahila M. (2011) *SoftGIS Methodology: Building Bridges in urban Planning*. GIM.
- Larsson, G. (1991) *Land registration and cadastral systems, tools for land information and management*. England. Longman Scientific and Technical.
- Latouche, S. (2008). *Το στοίχημα της απο-ανάπτυξης*. Μετάφραση: Σαρίκα Χ., Βάνιας.

- Laws, S. Harper, C. & Marcus, R. (2003). *Research for development*. London: SAGE Publications Ltd.
- Lee S. J., Kim Y., Phillips R. (2015). Exploring the Intersection of Community Well-Being and Community Development. In Lee S., Kim Y., Phillips R. (Eds.), *Community Well-being and Community Development: Conceptions and Applications*. Springer Briefs Series in Well-being and Quality of Life Research.
- Lenoir, T. (1997). Instituting science. *The cultural production of scientific disciplines*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Lerro A. and Schiuma G (2011) The Regional Innovation Capacity Model in *Regional Innovation Systems and Sustainable Development: Emerging Technologies* de Pablos et al (eds). DOI: 10.4018/978-1-61692-846-9.
- Lesser, JA, Zerbe, RO. (1995). What can economic analysis contribute to the «sustainability»debate? *Contemp Econ Policy*; 13 (3): 88 – 99.
- Levy, JK, Hipel, KW, Kilgour, DM. (1995). A holistic approach to sustainable development: the graph model for conflict resolution. *Inf Syst Eng*; 1 (3– 4): 159– 77.
- Li, G., and Weng, Q. (2007). Measuring the quality of life in city of Indianapolis by integration of remote sensing and census data. *International Journal of Remote Sensing*, 28(2), 249– 267.
- Λυδάκη Α. (2001). *Ποιοτικές μέθοδοι της κοινωνικής έρευνας*. Αθήνα: Καστανιώτη.
- Λυδάκη Α. (2007). Η ποιοτική προσέγγιση των κοινωνικών φαινομένων. Θεωρία και πράξη. *Ζητήματα θεωρίας και μεθόδου των κοινωνικών επιστημών*, Παπαϊωάννου Σ. (επιμ.). Ρέθυμνο: Κριτική.
- Μακράκης Β. Γ. (2005). *Ανάλυση δεδομένων στην επιστημονική έρευνα με τη χρήση του SPSS: Από τη θεωρία στην πράξη* (3η έκδοση). Αθήνα : Gutenberg.
- Maantay J, Maroko A and Herrmann C (2007). Mapping population distribution in the urban environment: The cadastral-based expert daysmetric system (CEDs). *Cartography and Geographic Information Systems* 34(2):77-102.
- Martinussen J. (2007). *Κοινωνία, κράτος, αγορά: Θεωρίες της ανάπτυξης* (μετάφρ. Βατικιώτης Λ.) Αθήνα: Σαββάλας.
- Martinussen, J. (1999). *Society, State and Market: A Guide to Competing Theories of Development*. Zed Books.
- Maggino F. (2016). Challenges, Needs and Risks in Defining Wellbeing Indicators. In *A Life Devoted to Quality of Life. Festschrift in Honor of Alex C. Michalos*. Maggino F. (Ed). Springer International Publishing Switzerland.
- Mattessich, P. and Monsey, B. (1997) *Community Building: What Makes It Work: A Review of Factors Influencing Successful Community Building*, St. Paul, MN: Wilder Foundation.
- Mayoux, L. (2006). Quantitative, Qualitative or Participatory? Which method, for what and when? In *Doing Development Research*. R. Potter and V. Desai (eds), Sage.
- Mayoux, L., Andharia, J., Hardikar, N., Thacker, S. and Dand, S. (2005) Participatory action learning in practice: experience of Anandi, India, *Journal of International Development*, 17: 211–242.
- McDaniels, TL. (1994). Sustainability, value trade offs, and electric utility planning. *Energy Policy*; 22 (12): 1045– 54.
- McGregor, D. P., Morelli, T. P., Matuoka, J. K., Minerbi, L. (2003). *An ecological model of well-being*. In H. A. Becker and F. Vanclay (Eds.), *The international handbook of social impact assessment: Conceptual and methodological advances* (pp. 108–128). Cheltenham, UK: Edward Elgar.
- Mela Al. (2014). Urban public space between fragmentation, control and conflict. *City, Territory and Architecture An interdisciplinary debate on project perspectives*. 1: 15 DOI: 10.1186/s40410-014-0015-0.

- Medina, C., Morales, L. and Nuñez, J. (2010). Quality of Life in Urban Neighborhoods of Bogotá and Medellín, Colombia. In E. Lora, A. Powell, B. van Praag and P. Sanguinetti (Eds.), *The Quality of Life in Latin American cities: Markets and Perception* (pp. 117-160). Washington, DC: Inter-American Development Bank and World Bank.
- Messely, L., Rogge E., Dessein, J. (2013). Using the rural web in dialogue with regional stakeholders. *Journal of Rural Studies*, 32, 400–410 (2013). doi:10.1016/j.jrurstud.2013.09.002 400e410
- Michalos, A. (1987). *Integrated development planning using socio-economic and quality of life indicators*. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.
- Milne, MJ. (1996). On sustainability: the environment and management accounting. *Manage Account Res*; 7: 135 –61.
- Minns, DE. (1994). Mathematical modelling as a tool to aid R&D investment decisions in a sustainable development policy climate. *Technol Anal Strategic Manage*; 6(4): 457 –72.
- Mitchley J, Price M, Tzanopoulos J (2006) Integrated Futures for Europe’s Mountain Regions: Reconciling Biodiversity Conservation and Human Livelihoods. *Journal of Mountain Science* 3(4): 276-286. DOI: 10.1007/s11629-006-0276-5.
- Moffat, I. (1993). Sustainable development: conceptual issues, an operational model and its implications for Australia. *Landscape Urban Planning*. Volume 23, Issue 2, Pages 107–118.
- Mohan B. (2011). *Development, Poverty of Culture, and Social Policy*. New York Palgrave Macmillan.
- Molina, M., McCarthy, J., Wall, D., et al. 2014. *What We Know: The Reality, Risks and Response to Climate Change*. Washington, DC.
- Μουντράκης, Δ (2010). *Γεωλογία και Γεωτεκτονική Εξέλιξη της Ελλάδας*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις University Studio Press. ISBN: 960-12-1970-6.
- Moscovici S. (1995). Η εποχή των κοινωνικών αναπαραστάσεων. *Κοινωνικές Αναπαραστάσεις*, Παπαστάμου Σ. & Μαντόγλου Α. (επιμ.). Αθήνα: Οδυσσέας.
- Moser C. (1993). *Gender Planning and Development: Theory, Practice and Training*. London: Routledge.
- Μπαμπανάνης Σ. (2011). *Από την κρίση στη βιώσιμη ανάπτυξη*. Εκδόσεις Παπαζήση.
- Myrdal, G. (1974). What is Development? *Journal of Economic Issues*, 8(4): 729-36.
- Ναυρίδης Κ. (1994). *Κλινική κοινωνική ψυχολογία*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Nijkamp P., Ouwersloot H. (1997). *A decision support system for regional sustainable development: the flag model*. Discussion Paper No 97-074/3, Tinbergen Institute, Amsterdam.
- Ó Riain, S. 2011. Human Capital Formation Regimes: States, Markets and Human Capital in an Era of Globalisation. In A. Burton Jones and J.C. Spender (eds) *Handbook of Human Capital*. Oxford University Press: Oxford.
- O’Riordan T. (1993). The politics of Sustainability. *Sustainable environmental economics and management: Principles and Practice*, R.K. Turner (ed.). London: Belhaven press.
- OECD (2002) *Tzoumerka, Greece*, OECD Territorial Reviews.
- Olivier de Sardan J.P (2005). *Anthropology and Development: Understanding Contemporary Social Change*. Zed books.
- Österberg T. (2002). *The Importance of Cadastral Procedures for Sustainable Development*. FIG XXII International Congress Washington, D.C. USA, April 19-26.
- Overton J. and Diermen P.V. (2003). Designing Development Research. In *Development Fieldwork A Practical Guide*. R. Scheyvens and D. Storey (Eds). SAGE Publications.
- Παπαστάμου Στ. & Μαντόγλου Α., (1995). *Σύγχρονες έρευνες στην Κοινωνική Ψυχολογία: Κοινωνικές αναπαραστάσεις*. Εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα.
- Palma, G. 1981. Dependency and Development: A Critical Overview. In D. Seers (ed.), *Dependency Theory: A Critical Assessment*. London: Pinter: 20–78.

- Palmisano G., Govindan K., Loisi V. et al. (2016). Greenways for rural sustainable development: An integration between geographic information systems and group analytic hierarchy process, *Land Use Policy*, Volume 50, January, Pages 429-440, ISSN 0264-8377.
- Pawar, M. (2009). *Community development in China: Problems and prospects*. In Basu P. K., Bandara M. W. Y. (Eds.), *WTO accession and socio-economic development in China*. Oxford, UK: Chandos.
- Pearce J. (2006). Development, NGOs, and civil society: The debate and its future. In Eade D. (ed), *Development, NGOs, and civil society*. Oxford: Oxfam.
- Peet, R. and Hartwick E., (1999). *Theories of Development*, London: The Guilford Press.
- Peet, R. and Hartwick E., (2009). *Theories of Development Contentions, Arguments, Alternatives*. London: The Guilford Press.
- Pelizaro C. and McDonald D. (2006). Spatial (GIS-Based) Decision Support System for the Westernport Region. *Applied GIS*, Vol. 2.
- Pelzer P. Geertman S. Heijden R. (2016). A comparison of the perceived added value of PSS applications in group settings/ Computers, *Environment and Urban Systems* 56 : 25–35.
- Pennan C. and Ortolano L. Testing a Prototype Expert System for Diagnosing Wastewater Treatment Plant Operating Problems. In *Expert Systems in Environmental Planning* Jeff R. Wright Lyna L. Wiggins Ravinder K. Jain T. John Kim (Eds.). Springer-Verlag.
- Pepper, D. (2005). Utopianism and environmentalism. *Environmental Politics*, vol 14, no 1, pp3–22.
- Phillips, R. and Rober, S. (2013). *Tourism, Planning, and Community Development*. Routledge.
- Phillips, R. (2003). *Community indicators measuring systems*. Ashgate Publishing, Ltd.
- Phillips, R., and Pittman, R. (2008). *An introduction to Community Development*. Taylor & Francis.
- Pieterse, J. N. (2009). *Development Theory*, London: SAGE Publications Ltd.
- Pike A., Rodríguez-Pose A. and J. Tomaney (2006). *Local and Regional Development*. Routledge.
- Polak, F (1973) *The Image of the Future*, Elsevier Scientific Publishing, Amsterdam.
- Potter R., Binns T., Elliott J. A., Smith D. (2008). *Geographies of Development. An Introduction to Development Studies* (3rd Edition). Pearson Education Limited.
- Potter, R.B. and Lloyd-Evans, S. (1998) *The City in the Developing World*. Harlow: Longman.
- Power M. (2003). *Rethinking Development Geographies*. London: Routledge.
- Ποζουκίδου, Γ. (2010). Μοντέλα Χρήσεων Γής: Ανασκόπηση και Προοπτικές του ρόλου τους στο χωρικό σχεδιασμό, *Αειχώρος*, τευχος 13, 118- 140.
- Potts, D., Ryan P., Toner A. (eds.) (2003), *Development Planning and Poverty Reduction*, Gordonsville/VA: Palgrave Macmillan
- Pradella L. and Marois T. (2014). *Polarising Development Alternatives to Neoliberalism and the Crisis*. London: Pluto.
- Preston P.W (1996). *Development theory. An introduction*. Blackwell Publishers Ltd.
- Price M.F., Jansky L.F & Iastenia A.A. (2004). *Key issues for mountain areas*. United Nations University.
- Psomadaki S., Dimopoulou E., van Oosterom P. (2016). Model driven architecture engineered land administration in conformance with international standards – illustrated with the Hellenic Cadastre. *Open Geospatial Data, Software and Standards*:3: DOI: 10.1186/s40965-016-0002-3.
- Purkhardt SC, (1993). *Transforming social representations. A social psychology of commonsense and science*. Routledge, London.
- Putnam, R. (1993). The Prosperous Community-Social Capital and Public Life, *The American Prospect*, 4, (13), March 21.

- Quaddus MA, Siddique MAB (2001) Modelling sustainable development planning: A multicriteria decision conferencing approach. *Environment International* 27: 89-95. DOI:10.1016/S0160-4120(01)00066-6.
- Quintero, J. R., (2004), Land Information Systems. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, pp. 1-6.
- Rahman A. Van Oosterom P., Chee Hua T., Sharkawi K., Duncan E.E., Azri N. And Hassan M.I (2012). 3D Modelling for Multipurpose Cadastre. 3rd International Workshop on 3D Cadastres: *Developments and Practices* 25-26 October 2012, Shenzhen, China.
- Ρυθμιστική Αρχή Ενέργειας ΠΑΕ (2011): διαθέσιμο στο www.rae.gr
- Radcliffe S. (1999). Re-thinking development. *Introducing Human Geographies*, Cloke P., Crang P. and Goodwin M. (eds.). London: Arnold.
- Rafols, I., Porter, A., & Leydesdorff, L. (2010). Science overlay maps: a new tool for research policy and library management. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 61(9), 1871-1887.
- Raghuram P. (1999). Religion and development. *Culture and Global Change*, Skelton T. and Allen T. (eds.). London: Routledge.
- Rapley, J. (2007) *Understanding Development Theory and Practice in the Third World*, Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers, 3rd edition.
- Rauch F. (2002). The potential of education for sustainable development for reform in schools. *Environmental Education*, 8: 43-51.
- Reed D. (1992). *Structural Adjustment and the Environment*. London: Earthscan.
- Rescher, N. (1996). *Process metaphysics: An introduction to process philosophy*. Albany, NY: State University of New York Press.
- Rezvani, M. R., & Mansourian, H. (2011). The development of quality-of-life indicators in rural areas in Iran: Case study—Khaveh Shomali District, Lorestan Province. In Sirgy, J., Phillips, R., Rahtz, R. (Eds.), *In Community quality-of-life indicators: Best cases V*, Springer.
- Rezvani, M. R., Mansourian, H., Sattari, M. H. (2012). Evaluating quality of life in urban areas. *Social Indicators Research*, (2012). doi: 10.1007/s11205-012-0048-2.
- Ρήγγινος Γ. - Λάζαρη Κ., (2007). *Ελέα Θεσπρωτίας. Αρχαιολογικός οδηγός του χώρου και της ευρύτερης περιοχής*, Αθήνα.
- Richardson, H.W. (1981) National urban development strategies in developing countries. *Urban Studies*, 18, 267–83.
- Rist G. (2008). *The History of Development: From Western Origins to Global Faith* (third edition) Zed Books.
- Rist, G. (2007). 'Development as a buzzword', *Development in Practice*, 17: 4, 485 — 491.
- Robson C. (2007). *Η έρευνα του πραγματικού κόσμου: Ένα μέσον για κοινωνικούς επιστήμονες και επαγγελματίες ερευνητές*. Νταλάκου Β. Π. (μετάφρ.). Εκδ. Gutenberg, Αθήνα.
- Rodrigues J., Simão A., Antunes C., (2011). A GIS-based multicriteria spatial decision support system for planning urban infrastructures, *Decision Support Systems*, Volume 51, Issue 3, , Pages 720-726, ISSN 0167-9236, <http://dx.doi.org/10.1016/j.dss.2011.02.010>.
- Ρόκος, Δ. (1981). *Κτηματολόγιο και Αναδασμός. Πολιτική Γης*. Εκδ. Μαυρομάτης ΕΠΕ, Αθήνα,
- Ρόκος Δ. (1981). *Αλλαγή στην Παιδεία. Παιδεία για την Αλλαγή*. Εκδόσεις: Παρατηρητής.
- Ρόκος Δ. (1986). Ολοκληρωμένο Αναπτυξιακό Κτηματολόγιο. Οι εξελίξεις σε θεσμικό επίπεδο στην Ελλάδα και το διεθνή χώρο. Επιστημονική Συνάντηση *Οι προοπτικές του Ελληνικού Κτηματολογίου*, Ε.Μ.Π., Πρακτικά, Εκδοση Τ.Ε.Ε., σελ. 79-90, Αθήνα.
- Ρόκος Δ. (1990). Ο διαλεκτικός χαρακτήρας της ανάπτυξης. Ένα διεπιστημονικό μεθοδολογικό εργαλείο για την προσέγγισή της, Συνέδριο *Η διεπιστημονική προσέγγιση της Ανάπτυξης*. Αθήνα: Παπαζήση.

- Ρόκος Δ. (1992). Οι πολίτες του κόσμου για την παγκόσμια διάσκεψη του ΟΗΕ για το περιβάλλον και την ανάπτυξη. Πρόσκληση στους πολίτες του κόσμου για το περιβάλλον. Στο από τη «Βιώσιμη ή Αειφόρο» στην Αξιοβιώτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη. Ρόκος Δ. (Επιμ) Αθήνα: Λιβάνη..
- Ρόκος Δ. (1993), Η συμβολή της Τηλεπισκόπησης στην παρατήρηση, παρακολούθηση και προστασία του Περιβάλλοντος. Στο Από τη «Βιώσιμη ή Αειφόρο» στην Αξιοβιώτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη. Ρόκος Δ. (Επιμ) Αθήνα: Λιβάνη.
- Ρόκος Δ. (1994) Οι Ολοκληρωμένες Αποδόσεις της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας και ως θεμέλιο ιδεολογικής ανάδρασης. Στο Από τη «Βιώσιμη ή Αειφόρο» στην Αξιοβιώτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη. Ρόκος Δ. (Επιμ) Αθήνα: Λιβάνη.
- Ρόκος Δ. (2000). Θεμελιώδεις Προϋποθέσεις για ένα Σχέδιο Αξιοβιώτης Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης. Η Περίπτωση μιας Ελληνικής Περιφέρειας. Από τη θεωρία στην πράξη. Στο Από τη «Βιώσιμη ή Αειφόρο» στην Αξιοβιώτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη. Ρόκος Δ. (Επιμ) Αθήνα: Λιβάνη.
- Ρόκος Δ. (2003), Από τη «Βιώσιμη ή Αειφόρο» στην Αξιοβιώτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη. Αθήνα: Λιβάνη.
- Ρόκος Δ. (2004) Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη της Ηπείρου. Προβλήματα, Δυνατότητες και Περιορισμοί. 4ο Διεπιστημονικό Διαπανεπιστημιακό Συνέδριο του Ε.Μ.Π. και του ΜΕ.Κ.Δ.Ε. του Ε.Μ.Π. Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη της Ηπείρου Μέτσοβο, 23-26 Σεπτεμβρίου 2004.
- Ρόκος Δ. (2004). Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη στις Ορεινές Περιοχές. Θεωρία και Πράξη, στα Πρακτικά του 3ου Διεπιστημονικού Διαπανεπιστημιακού Συνεδρίου του Ε.Μ.Π. και του ΜΕ.Κ.Δ.Ε. του Ε.Μ.Π. «Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη στις Ορεινές Περιοχές. Θεωρία και Πράξη», Συνεδριακό Κέντρο Μετσόβου, 7-10 Ιουνίου 2001, σελ. 79-140.
- Ρόκος Δ. (2010), Η διαλεκτική σχέση της Ανάπτυξης με το Περιβάλλον. Ημερίδα, Χωρική ανάπτυξη, Χωρικές Πολιτικές. Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Τομέας Πολεοδομίας και Χωροταξίας.
- Ρόκος Δ. (2010). Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη των Ορεινών Περιοχών στα χρόνια της «κρίσης». Η δεκαεφτάχρονη συμβολή του ΜΕ.Κ.Δ.Ε. του Ε.Μ.Π. 6ο Διεπιστημονικό Διαπανεπιστημιακό Συνέδριο του Ε.Μ.Π. και του ΜΕ.Κ.Δ.Ε. του Ε.Μ.Π. «Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη των Ορεινών Περιοχών» Μέτσοβο, 16-19 Σεπτεμβρίου, 2010.
- Ρόκος Δ. (2013). Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη στην Ελλάδα στα χρόνια της πολυδιάστατης κρίσης. Αίτια, Ευθύνες, Προτάσεις, Μέτρα, Δράσεις και Προοπτικές. 7ο Διεπιστημονικό Διαπανεπιστημιακό Συνέδριο του Ε.Μ.Π και του ΜΕ.Κ.Δ.Ε του Ε.Μ.Π Μέτσοβο. 12 - 15 Σεπτεμβρίου 2013.
- Ρόκος Δ. (2014). Μια απόπειρα να απαντηθούν με αξιοπιστία πέντε θεμελιώδη ερωτήματα για την Ανάπτυξη. Ανακτημένο από http://environ.survey.ntua.gr/files/ardin_9.4.2014.pdf.
- Rudaz G. (2009) Territorial redefinition and the governance of mountain regions“, Revue de géographie alpine/ Journal of Alpine Research [En ligne], 97.
- Sachs W. (1992). *The Development Dictionary: A Guide to Knowledge as Power*. London: Zed Books.
- Σανδρής, Β. (2001). *Σούλι: Οδοιπορικό στον τόπο και την Ιστορία*. Ελληνικά γράμματα, Αθήνα.
- Samberg, O. & Tucci, I. (2010). *Qualitative Interviewing of Respondents in Large Representative Surveys*. Working Paper Series of the German Data Forum.
- Satterthwaite, d. (2007) *The Transition to a Predominantly Urban World and Its Underpinnings*, Human settlements discussion Paper, London: International Institute for environment and development.
- Sauve L. (1999). Environmental education between modernity and postmodernity: Searching for an integrating educational mframework. *Canadian Journal of Environmental Education*, 4, Summer1999, 9-35.

- Schade W., Krail M., Caratti P., Riboldi C. (2006), INSURE system model: a generic model for socio-economic and environmental analysis of European regions, Paper presented at the *ECOMOD Conference*, Brussels 1-3 June 2006 (available at http://www.insure-project.net/attach/INSURE_System_Model_060404.pdf).
- Schellnhuber, H. J. Crutzen, P. J. Clark, W. C. & Hunt, J. (2005). Earth system analysis for sustainability, *Environment*. Volume 47, Number 9, 22–38.
- Schimmel, J. (2007). Development as happiness: The subjective perception of happiness and UNDP's analysis of poverty, wealth and development. Research paper. *Journal of Happiness Studies*, (2007). doi: 10.1007/s10902-007-9063-4.
- Shojaei, D.; Kalantari, M.; Bishop, I.D.; Rajabifard, A.; Aien, A. (2013). Visualization requirements for 3D cadastral systems. *Comput. Environ. Urb. Syst.* 41, 39–54.
- Schönthaler K, Werburg S (2006) *DIAMONT Data Infrastructure for the Alps / Mountain Orientated Network Technology*. INTERREG III B Alpine Space. Available online at: <http://www.uibk.ac.at/diamond/home.htm> (Accessed on 25 May 2013.)
- Schuurman, F.J. (1993). Introduction: development theory in the 1990s. *Beyond the Impasse: New Directions in Development Theory*, Schuurman F.J. (ed.). London: Zed Books.
- Schuurman, N., Leszczynski, A., Fiedler, R. et al. (2006). Building an integrated cadastral fabric for higher resolution socioeconomic spatial data analysis. In: Riedl A, Kainz W, Elmes G, eds. *Process in spatial data handling: 12th international symposium on spatial data handling*. Berlin Heidelberg New York: Springer, p 897–920.
- Sen A. (2006). *Η ανάπτυξη ως ελευθερία*. Αστεριου Ε. (Μεταφρ.). Αθήνα. Καστανιώτη.
- Shen, Q., Chen, Q., Tang, B.-S, Yeung, S., Hu, Y., & Cheung, G. (2009). A system dynamics model for the sustainable land use planning and development. *Habitat International*, 33(1), 15-25. <http://dx.doi.org/10.1016/j.habitatint.2008.02.004>.
- Shumacher E.F. (1980). *Το Μικρό είναι Όμορφο*. (Μετάφραση Φαράντος Χοϊδάς και Όλγα Τρέμη), Εκδόσεις Γλάρος, Αθήνα.
- Sieber, S., P. Verburg, M. van Ittersum, and P. Zander. 2010. Model-based systems to support impact assessment—methods, tools and applications. *Ecological Modelling* 221(18):2133-2135.
- Simon D. (1998). Rethinking (post)modernism, postcolonialism, and posttraditionalism: South–North perspectives. *Environment and Planning D: Society and Space*, 16 (2): 219–45.
- Simon D. (2006). *Fifty Key Thinkers on Development*. Taylor & Francis Group.
- Singh, R. K., Murty, H. R., Gupta, S. K. and Dikshit, A. K. (2009) An overview of sustainability assessment methodologies. *Ecological Indicators*, 9(2): 189-212. <http://dx.doi.org/10.1016/j.ecolind.2008.05.011>.
- Sirgy, M. J., Rahtz, D., Swain, D. (2006). Community Quality of Life Indicators. Best Cases II. *Social Indicators Research Series*. Vol. 28. Springer.
- Sirgy, M. J., Widgery, R. N., Lee, D., Yu, G. B. (2009). Developing a measure of community well-being based on perceptions of impact in various life domains. *Social Indicators Research*, 96, 295–311 (2009). doi:10.1007/s11205-009-9479-9.
- Soliva R. (2005) *BioScene Sustainability Leaflet Consultation Feed-back*, Switzerland.
- Soliva R., Rønningen K., Bella I., Bezak P., Cooper T., Egil B., l Marty P., Potter C., (2008). *Envisioning upland futures: Stakeholder responses to scenarios for Europe's mountain landscapes*. *Journal of Rural Studies* 24 56–71.
- Σπανάκης Γ. (2015) *Ανάπτυξη Βάσης Γνώσης για την Ανάλυση Εικόνων με Σκοπό την Ενημέρωση Τοπογραφικών Χαρτών*. Διπλωματική Εργασία ΕΜΠ.
- Stavenhagen, R. (1986) «Ethnodevelopment: a neglected dimension in development thinking», in R. Anthonpe and A. Krähl (eds) *Development Studies: Critique and Renewal*, Leiden: E.J. Brill, pp. 71–94.

- Stiglitz J. (2012). *Το τίμημα της ανισότητας*. Μετάφραση: Νίκος Ρούσσοσ. Εκδ. Παπαδόπουλος.
- Stimson, R.J. Stough R.R., Roberts B.H. (2006). *Regional Economic Development: analysis and planning strategy*. Second edition. Springer Berlin Heidelberg New York.
- Stöhr, W.B. (1981) Development from below: the bottom-up and periphery-inward development paradigm, in Stöhr, W.B. and Taylor, D.R.F. (eds) *Development from Above or Below?* Chichester: John Wiley, 39–72
- Sumner and Tribe (2008 σελ.11).
- Stupar S., Pilav-Velić A., Šahić E. (2013). Expert System Approach to the Assessment of Spiritual Intelligence Impact for Decision-making Performance, *Business Systems Research*, Vol. 4, No. 2.
- Sumner, A. & Tribe, M. (2008). *International Development Studies Theories and Methods in Research and Practice*. SAGE Publications Ltd. London.
- Swyngedouw, Erik, and Maria Kaika. 2014. Urban Political Ecology. Great Promises, Deadlock... and New Beginnings? *Documents d'Anàlisi Geogràfica* 0(3):459
- Σώκος, Α. (1959). Το Ελληνικόν Κτηματολόγιον. πως είναι δυνατόν να καταρτισθεί. *Τεχνικά Χρονικά*, τ.11/12,
- Talmage G. (2015). Development. In *Encyclopedia of Quality of Life and Well-Being Research*. Michalos A. (Ed.). Springer Science and Business
- Thomas, A. (2000) Development as practice in a liberal capitalist world. *Journal of International Development*, 12, 773–87.
- Thomas, A. (2001) NGOs and their influence on environmental policies in Africa, in Thomas, A. et al. (2001) *Environmental Policies and NGO Influence*. 1–22
- Tilbury D. & Wortman, D., (2004). *Engaging People in Sustainability*. Commission on Education and Communication, IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge, UK. Retrieved from <http://www.ar es.mq.edu.au/news.htm>.
- Tilbury, D. & Wortman, D. (2004). *Engaging People in Sustainability*. Commission on Education and Communication, IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge, UK. Retrieved from <http://www.ar es.mq.edu.au/news.htm>.
- Tilbury, D. and Cooke, K. (2005) A National Review of Environmental Education and its Contribution to Sustainability in Australia: Frameworks for Sustainability. Canberra: Australian Government Department of the Environment and Heritage and Australian Research Institute in Education for Sustainability.
- Todaro, M. (1971). *Development Planning*. Nairobi: Oxford University Press.
- Tomaney J, Pike A, Rodriguez-Pose A. (2010). Local and regional development in times of crisis: Neoliberalism and its legacies. *Environment and Planning A*. 42:4 771-779.
- Τσιακίρης Ρ. & Στάρα Κ. (2009). Σχέδιο δράσης για τη Ζώνη Ειδικής Προστασίας «GR2130013 Ευρύτερη περιοχή Αθαμανικών Ορέων». Στο: Δημαλέξης, Α. Μπούσμπουρας, Δ., Καστρίτης, Θ., Μανωλόπουλος Α. και Saravia V. (Συντονιστές Έκδοσης). *Τελική αναφορά προγράμματος επαναξιολόγησης 69 σημαντικών περιοχών για τα πουλιά για τον χαρακτηρισμό τους ως Ζωνών Ειδικής Προστασίας της Ορνιθοπανίδας*. ΥΠΕΧΩΔΕ, Αθήνα.
- Tsiliakou E., Lampropoulos T. Dimopoulou E., (2014). Procedural Modeling in 3D GIS Environment. *International Journal of 3-D Information Modeling (IJ3DIM)* 3(3).
- Τσουκαλάς, Κ. (2005). Για την «Ανάπτυξη». Στο Ρόκος Δ. (Επιμ.), *Περιβάλλον και Ανάπτυξη: Διαλεκτικές Σχέσεις και Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις*. Αθήνα: Εναλλακτικές Εκδόσεις.
- United Nations (UN) (2010). *Keeping the promise: united to achieve the Millennium Development Goals*. UN Summit. New York.
- Untong HJ (2013). Developing a Multi – Purpose Cadastre in Sabah. *Asia Geospatial Forum*. Kuala Lumpur Malaysia. 24-26 Sempember

- Van Delden, H., and J. Hurkens (2011). A generic Integrated Spatial Decision Support System for urban and regional planning. Keynote presented at M ODSIM11 *International Congress on Modelling and Simulation*, Perth, Australia.
- Van der Ploeg, J.D., Van Broekhuizen, R., Brunori, G., Sonnino, R., Knickel, K., Tisenkopfs, T., Oostindie, H. (2008). Towards a framework for understanding regional rural development. In: van der Ploeg, J.D., Marsden, T. (Eds.), *Unfolding Webs: the Dynamics of Regional Rural Development*. Van Gorcum, Assen. pp. 1-28.
- Van Ittersum, M.K., Ewert, F., Heckeley, T. et al. (2008). Integrated assessment of agricultural systems- a component based framework for the European Union (SEAMLESS). *Agricultural Systems* 96, 150-165.
- Vergès P., (1994). *Προσέγγιση του κεντρικού πυρήνα. Ποσοτικές και δομικές ιδιότητες. Σύγχρονες έρευνες στην Κοινωνική Ψυχολογία: Δυναμική των κοινωνικών αναπαραστάσεων*. Κατερέλου Γ.Δ. (επιμ.). Εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα.
- Visser H. and de Nijs T. (2006), The Map Comparison Kit, Environmental Modelling & Software, Volume 21, Issue 3, March 2006, Pages 346-358, ISSN 1364-8152, <http://dx.doi.org/10.1016/j.envsoft.2004.11.013>.
- Vonk G, Geertman S, Schot P P, (2007). A SWOT Analysis of Planning Support Systems. *Environment and Planning A*. 39:1699-1714.
- Waddell, Paul (2002). UrbanSim: Modeling Urban Development for Land Use, Transportation and Environmental Planning. *Journal of the American Planning Association*, Vol. 68, No. 3, (297-314).
- Wagner, C. S., Roessner, J. D., Bobb, K., Klein, J. T., Boyack, K. W., Keyton, J., Börner, K. (2011). Approaches to understanding and measuring interdisciplinary scientific research (IDR): A review of the literature. *Journal of Informetrics*, 5(1), 14-26.
- Walker BH, Abel N, Anderies JM, Ryan P (2009) Resilience, adaptability, and transformability in the Goulbourn–Broken catchment, Australia. *Ecol Soc* 14:12. <http://www.ecologyandsociety.org/vol14/iss1/art12/>. Accessed Jan 2015.
- White S. (2009). *Analyzing Wellbeing: A Framework for Development Practice*. WeD Working Paper 09/44.
- Willis K. (2005). *Theories and Practices of Development*, Taylor & Francis e-Library.
- Wong, C. (2001). The relationship between quality of life and local economic development: an empirical study of local authority areas in England. *Cities* 18: 25–32.
- Wong, C. (2015). A framework for «City Prosperity Index»: Linking indicators, analysis and policy. *Habitat International* 45 (2015). doi: org/10.1016/j.habitatint.2014.06.018.
- World Commission on Environment and Development (WCED) (1987). *Our Common Future*. Oxford: Oxford University Press.
- Xavier S. (1997). I Just Ran Two Million Regressions, *American Economic Review*, *American Economic Association*, 87(2), pages 178-83, May.
- Χρυσόχου Ξ., (2008). *Κοινωνικές αναπαραστάσεις*, Πανεπιστημιακές σημειώσεις, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Ψυχολογίας.
- Ψιμούλη, Β. (2005). *Σούλι και Σουλιώτες*, Εκδόσεις Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα.
- Χατζηπίρος, Κ. (2001). *Οικολογία. Οικοσυστήματα και Προστασία του Περιβάλλοντος*, Συμμετρία, Αθήνα,. Προσπελάστηκε στις 16/02/2015: users.itia.ntua.gr/kimon.
- Zafarullah, H.M. and Huque, A.S. (2012), *Managing Development in a Globalized World*, New York: CRC Press.
- Ζεντέλης Π. (2011). *Περί κτημάτων λόγος και κτηματολόγιο*. Παπασωτηρίου.
- Zhelezov, G. (2011). Models and Strategies for Sustainable Management of Mountain Territories in Central and Southeastern Europe. In Zhelezov G. (Ed) *Sustainable Development in Mountain Regions*. New York: Springer.

Παράρτημα 1

Ερευνητικό εργαλείο

Περιοχή:

Αριθμ. απόκρισης:

1) Φύλο:

Ανδρας Γυναίκα

2) Ηλικία:

15-24 25-34 35-49 50-64 65+

3) Οικογενειακή κατάσταση:

Άγαμος Έγγαμος

4) α. Έχετε παιδιά; Εάν ναι, πόσα (αγόρια, κορίτσια);

.....
.....
.....

β. Τι ηλικία έχουν;

.....
.....

5) α. Μένετε μόνιμα στην περιοχή;

ΝΑΙ ΟΧΙ

β. Αν όχι που είναι η μόνιμη κατοικία σας;

.....
.....

γ. Για πόσο χρόνο διαμένετε στην περιοχή;

.....
.....

6) Ποιος είναι ο ανώτερος τίτλος σπουδών σας;

☐	Αναλφάβητος /η, μερικές τάξεις του Δημοτικού
☐	Δημοτικό
☐	Μερική μέση εκπαίδευση (δηλ. μερικές τάξεις εξαταξίου γυμνασίου)
☐	Νυχτερινό γυμνάσιο, κατώτερη σχολή
☐	Πλήρης μέση εκπαίδευση (εξατάξιο γυμνάσιο, λύκειο, μέσες σχολές)
☐	Ανώτερη Σχολή (πτυχιούχος)

☐	Ανώτατη Σχολή (πτυχιούχος)
☐	Μεταπτυχιακό δίπλωμα
☐	Διδακτορικός τίτλος

Προσδιορίστε.....

7) Απασχόληση (Προσδιορίστε)

.....

8) α. Πόσο ήταν το εισόδημα σας το προηγούμενο έτος (ή μηνιαίο);

.....

β. Ποια από τις παρακάτω περιγραφές πλησιάζει περισσότερο την εικόνα που έχετε για το σημερινό εισόδημα σας;

- Ζεις άνετα
- Τα καταφέρνεις
- Τα βγάζεις πέρα δύσκολα
- Τα βγάζεις πέρα πολύ δύσκολα
- (Δ.Γ.)

γ. Ποια είναι η κύρια πηγή εισοδήματος σας; Υπάρχουν συμπληρωματικές πηγές;
 (Συμπλήρωση κύρια πηγή=1 , συμπληρωματική πηγή=2)

- Μισθοί/ ημερομίσθια
- Εισοδήματα από αυτοαπασχόληση (εξαιρείται η αγροτική εργασία)
- Εισοδήματα από αγροτική εργασία
- Συντάξεις
- Επιδόματα ανεργίας/ αποζημιώσεις λόγω απόλυσης
- Άλλα κοινωνικά επιδόματα ή βοηθήματα
- Εισοδήματα από επένδυση, αποταμίευση, ασφάλεια ή ακίνητη περιουσία
- Εισοδήματα από άλλες πηγές
- (Δεν απαντώ)
- (Δ.Γ.)

☐
☐
☐
☐
☐
☐
☐
☐
☐
☐

- 9) Παίρνοντας υπ' όψιν σας όλα τα πράγματα, πόσο ικανοποιημένος είσαστε σήμερα από τη ζωή σας γενικά; Το 0 σημαίνει “απόλυτα δυσαρεστημένος/η” και το 10 “απόλυτα ικανοποιημένος/η”.

Απόλυτα δυσαρεστημένος/η						Απόλυτα ικανοποιημένος/η					
00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	

- 10) Πόσο ικανοποιημένος είστε από την πρόσβαση στις υποδομές υγείας στην περιοχή σας; Το 0 σημαίνει “απόλυτα δυσαρεστημένος/η” και το 10 “απόλυτα ικανοποιημένος/η”.

Απόλυτα δυσαρεστημένος/η						Απόλυτα ικανοποιημένος/η					
00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	

- 11) Πόσο ικανοποιημένος είστε από την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών υγείας στην περιοχή σας; Το 0 σημαίνει “απόλυτα δυσαρεστημένος/η” και το 10 “απόλυτα ικανοποιημένος/η”.

Απόλυτα δυσαρεστημένος/η						Απόλυτα ικανοποιημένος/η					
00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	

- 12) Γενικά, πόσο ικανοποιημένος/ η είστε με τις υπηρεσίες καθαριότητας του δήμου στην περιοχή; Το 0 σημαίνει “απόλυτα δυσαρεστημένος/η” και το 10 “απόλυτα ικανοποιημένος/η”.

Απόλυτα δυσαρεστημένος/η						Απόλυτα ικανοποιημένος/η					
00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	

- 13) Πόσο ικανοποιημένος/ η είστε από τις επιλογές για διασκέδαση στην περιοχή; Το 0 σημαίνει “απόλυτα δυσαρεστημένος/η” και το 10 “απόλυτα ικανοποιημένος/η”.

Απόλυτα δυσαρεστημένος/η						Απόλυτα ικανοποιημένος/η					
00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	

- 14) α. Πόσο συχνά χρησιμοποιείτε για προσωπική σας χρήση το διαδίκτυο ή το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο, στο σπίτι ή στη δουλειά;

Δεν έχω πρόσβαση στο διαδίκτυο ή σε ηλεκτρονικό ταχυδρομείο ούτε στο σπίτι ούτε στη δουλειά

Έχω πρόσβαση αλλά δεν τα χρησιμοποιώ ποτέ

Λιγότερο από μία φορά τον μήνα

Μία φορά τον μήνα

Αρκετές φορές τον μήνα

Μία φορά την εβδομάδα

Αρκετές φορές την εβδομάδα

Κάθε μέρα

(Δ.Γ.)

β. Ποιο είναι το περιεχόμενο των ιστοσελίδων που επισκέπτεστε συχνότερα;

Κοινωνική δικτύωση	☐
Ενημέρωση	☐
Ψυχαγωγία	☐
Ηλεκτρονικό ταχυδρομείο	☐
Άλλο	☐

15) Ποσό συχνά χρησιμοποιείτε το κινητό τηλέφωνο;

Συνέχεια	☐
Αρκετά συχνά	☐
Μερικές φορές	☐
Σπάνια	☐
Καθόλου	☐

16) Ποιες από τις παρακάτω ανέσεις δεν έχετε μέσα στην κατοικία σας;

Κουζίνα	☐
Ηλεκτρικό	☐
Λουτρό ή ντούζ	☐
Υδρευση	☐
Κεντρική θέρμανση	☐
Αποχωρητήριο	☐
Αποχέτευση	☐

17) Πότε χτίστηκε η κατοικία σας;

.....
.....

18) Έχει ανακαινιστεί;

ΝΑΙ ΟΧΙ

19) Ποια είναι τα βασικά υλικά δόμησης;

Πέτρα	☐
Μπετόν - τούβλο	☐
Τούβλο - επένδυση πέτρας	☐
Ξύλο	☐
Άλλο	☐

20) Υπάρχει μόνωση στους τοίχους;

ΝΑΙ ΟΧΙ

21) α. Υπάρχει στέγη;

ΝΑΙ ΟΧΙ

β. Έχει μόνωση;

ΝΑΙ ΟΧΙ

22) Ποιος είναι ο προσανατολισμός της κατοικίας σας / γενικός προσανατολισμός οικισμού;

.....
.....

23) Ποιο είναι το βασικό σύστημα θέρμανσης που έχετε;

λέβητας πετρελαίου	☐
λέβητας ξύλων	☐
σόμπα ξύλων	☐
σόμπα πετρελαίου	☐
τζάκι	☐
ηλεκτρική θέρμανση	☐
σόμπα υγραερίου	☐
άλλο	☐

24) Ποια ήταν η ποσότητα καυσίμων που καταναλώθηκε την τελευταία χρονιά για θέρμανση;

.....

25) Ποιο ήταν το κόστος θέρμανσης την τελευταία χρονιά;

.....
.....

26) Ποιο ήταν κόστος της ηλεκτρικής ενέργειας την τελευταία χρονιά (δίμηνο);

.....

27) Τι σύστημα θέρμανσης νερού χρήσης χρησιμοποιείτε;

boiler πετρελαίου	☐
boiler ξύλων	☐
ηλεκτρικός θερμοσίφωνα	☐
ηλιακοί συλλέκτες	☐

28) Ποια από τα παρακάτω απορρίμματα παράγετε σε μεγαλύτερη ποσότητα;

Οργανικά	☐
Πλαστικό	☐

Γυαλί
Αλουμίνιο
Χαρτί

29) Αν υπήρχε σύστημα ανακύκλωσης θα ήσασταν διατεθειμένοι να ξεχωρίζετε τα απορρίμματα σας;

ΝΑΙ ΟΧΙ

30) Θα πραγματοποιούσατε εγκατάσταση συστημάτων ΑΠΕ (φωτοβολταϊκών / ηλιακών συλλεκτών κλπ.) στα σπίτια σας;

ΝΑΙ ΟΧΙ

Αν όχι γιατί;

.....
.....
.....

31) Θα ήσασταν πρόθυμοι εφ' όσον χρηματοδοτηθεί από ένα πρόγραμμα η εγκατάσταση των συστημάτων να αναλάβετε τη συντήρηση;

ΝΑΙ ΟΧΙ

32) Εάν για κάποιο λόγο βρισκόσασταν σε δύσκολη οικονομική κατάσταση και έπρεπε να δανειστείτε χρήματα για να καλύψετε τις υποχρεώσεις σας, πόσο δύσκολο ή εύκολο θα ήταν αυτό;

Πολύ δύσκολο
Αρκετά δύσκολο
Ούτε εύκολο ούτε δύσκολο
Αρκετά εύκολο
Πολύ εύκολο
(Δ.Γ.)

Αιτιολογήστε.....
.....
.....
.....
.....

33) α. Έχετε λάβει κάποιου είδους επιδότηση;

ΝΑΙ ΟΧΙ

β. Αν ναι τι είδους;

.....
.....
.....
.....

γ. Αν ναι πώς θα αξιολογούσατε την εμπειρία σας;

Αρνητική							Πάρα πολύ θετική				
00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	

Αιτιολογήστε.....

34) Πόσο ασφαλής νιώθετε –ή θα νιώθατε– περπατώντας μόνος/ η σας σε αυτήν εδώ τη γειτονιά, σε αυτήν την περιοχή, όταν νυχτώσει;

- πολύ ασφαλής
- ασφαλής
- ανασφαλής
- πολύ ανασφαλής
- (Δ.Γ.)

35) Με ποιον τρόπο πραγματοποιείτε τις καθημερινές σας μετακινήσεις;

- Αυτοκίνητο
- Λεωφορείο
- Ταξί
- Ποδήλατο
- Μοτοσικλέτα
- Πεζοί

36) Πόσο συχνά χρησιμοποιείτε αυτοκίνητο για τις μετακινήσεις σας;

Καθόλου							Πάρα πολύ συχνά				
00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	

37) Πόσο συχνά η πολιτική σας φαίνεται τόσο μπερδεμένη που πραγματικά δεν μπορείτε να καταλάβετε τι γίνεται;

- Ποτέ
- Σπάνια
- Πού και που
- Συχνά
- Πάντα
- (Δ.Γ.)

38) Πόσο εμπιστεύεστε κάθε έναν από τους θεσμούς που θα σας διαβάσω.

	<i>Καμία απολύτως εμπιστοσύνη</i>					<i>Απόλυτη εμπιστοσύνη</i>					
... το Ελληνικό κοινοβούλιο;	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10
... την τοπική αυτοδιοίκηση	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10
... την αστυνομία;	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10
... τους πολιτικούς;	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10
... τα κόμματα;	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10
... το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ;	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10
... τη δικαιοσύνη;	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10
... τα ΜΜΕ	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10

39) Πόσο σημαντικό θα χαρακτηρίζατε το ρόλο των συνεταιρισμών στην ανάπτυξη της περιοχής; Και γιατί;

- Καθόλου
- Λίγο
- Μέτρια
- Πολύ
- Πάρα Πολύ

.....

.....

.....

40) Υπάρχουν διάφοροι τρόποι για να προσπαθήσουμε να βελτιώσουμε τα πράγματα στην Ελλάδα ή για να βοηθήσουμε ώστε να μην χειροτερέψουν. Τους τελευταίους 12 μήνες κάνατε κάτι από τα παρακάτω;

	Ναι	Όχι
Ήρθατε σε επαφή με κάποιον πολιτικό, ή με κάποιον αρμόδιο της κυβέρνησης ή των τοπικών αρχών για την επίλυση ζητήματος που σας απασχολεί;		
Δουλέψατε για κάποιο πολιτικό κόμμα ή κάποια πολιτική ομάδα;		
Δουλέψατε για κάποια άλλη οργάνωση ή σύλλογο;		
Συμμετείχατε στη συλλογή υπογραφών για κάποιο αίτημα ή κάποια έκκληση;		
Πήρατε μέρος σε κάποια διαδήλωση, πορεία;		
Μπουκοτάρατε κάποια προϊόντα;		

41) Γενικά, πόσο ικανοποιημένος/ η είσαστε με τη σημερινή κατάσταση της οικονομίας στην Ελλάδα;

Το 0 σημαίνει “απόλυτα δυσαρεστημένος/η” και το 10 “απόλυτα ικανοποιημένος/η”.

Απόλυτα δυσαρεστημένος/η					Απόλυτα ικανοποιημένος/η					
00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10

Αιτιολογήστε.....

42) Πόσο συμφωνείτε ή διαφωνείτε με τις παρακάτω απόψεις;

	Συμφωνώ απόλυτα	Συμφωνώ	Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ	Διαφωνώ	Διαφωνώ απόλυτα	(Δ.Γ.)
Ο δήμος πρέπει να έχει πρωταγωνιστικό ρόλο στην ανάπτυξη της περιοχής						
Τα πολιτικά κόμματα με τις πολιτικές τους πρέπει να κατευθύνουν την ανάπτυξη της περιοχής						
Οι πολίτες πρέπει να πρωταγωνιστήσουν στις δράσεις για την ανάπτυξη της περιοχής						
Μπορούμε να στηριχθούμε στη σύγχρονη επιστήμη για να επιλύσουμε ζητήματα ανάπτυξης και περιβάλλοντος						

43) α. Συμμετέχετε σε διαδικασίες λήψης αποφάσεων σε τοπικό επίπεδο;

- Καθόλου
- Σχεδόν καθόλου
- Μερικές φορές
- Συχνά
- Πολύ συχνά

β. Σε ποια θέματα;

.....

44) Πόσο ικανοποιημένος/ η είστε από τον τρόπο που εκπληρώνει το έργο της η δημοτική αρχή;

Το 0 σημαίνει “απόλυτα δυσαρεστημένος/η” και το 10 “απόλυτα ικανοποιημένος/η”.

Απόλυτα δυσαρεστημένος/η					Απόλυτα ικανοποιημένος/η					
00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10

Δ.Γ.

45) Ενημερώνεστε για τις αποφάσεις της δημοτικής αρχής;

ΝΑΙ ΟΧΙ

Αν ναι από που;

.....
.....
.....
.....
.....

Αν όχι γιατί;

.....
.....
.....
.....
.....

46) Πόσο ικανοποιημένος/ η είστε από την ενημέρωση για τις αποφάσεις της δημοτικής αρχής; Το 0 σημαίνει “απόλυτα δυσαρεστημένος/η” και το 10 “απόλυτα ικανοποιημένος/η”.

Απόλυτα δυσαρεστημένος/η					Απόλυτα ικανοποιημένος/η					
00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10

47) Έχετε επισκεφτεί την ιστοσελίδα του δήμου;

ΝΑΙ ΟΧΙ

Αν ναι πόσο ικανοποιημένος/ η είστε από αυτή;

Το 0 σημαίνει “απόλυτα δυσαρεστημένος/η” και το 10 “απόλυτα ικανοποιημένος/η”.

Απόλυτα δυσαρεστημένος/η					Απόλυτα ικανοποιημένος/η					
00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10

48) α. Είστε ή ήσασταν ποτέ μέλος εργατικού συνδικάτου, σωματείου ή συλλόγου;

Ναι, τώρα

Ναι, παλαιότερα

Όχι

(Δ.Γ.)

β. Αν ναι τι είδους;

.....
.....
.....

49) Αν ερχόταν κάποιος επισκέπτης στο δήμο πιο θα ήταν το πρώτο αξιοθέατο που θα του συστήνατε να επισκεφτεί;

.....
.....
.....
.....

50) Πόσο ικανοποιητικές κρίνετε τις προσπάθειες για την ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς;

Το 0 σημαίνει “απόλυτα δυσαρεστημένος/η” και το 10 “απόλυτα ικανοποιημένος/η”.

Απόλυτα δυσαρεστημένος/η					Απόλυτα ικανοποιημένος/η					
00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10

51) Πιστεύετε ότι υπάρχουν σημαντικά αλλά αναξιοποίητα σημεία πολιτιστικού ενδιαφέροντος στο δήμο; (εκκλησίες, γεφύρια, μοναστήρια, αγάλματα, λαογραφικά μουσεία, παραδοσιακές βρύσες).

.....
.....
.....
.....

52) Γνωρίζετε κάποια παραδοσιακά επαγγέλματα της περιοχής τα οποία θα έπρεπε να διατηρηθούν;

.....
.....
.....
.....

53) Ποια είναι κατά τη γνώμη σας τα σημαντικότερα προβλήματα της περιοχής σας;

.....
.....
.....
.....

54) Θεωρείτε ότι η περιοχή αποτελεί έναν τόπο όπου μπορούν να εγκατασταθούν νέοι και νέες;

ΝΑΙ ΟΧΙ

Αιτιολογήστε.....
.....
.....
.....

55) Τι θα μπορούσε να βοηθήσει στην μόνιμη εγκατάσταση κατοίκων στον ορεινό οικισμό;

.....
.....
.....

56) Επανεγκαθίστανται στον οικισμό απόδημοι, πότε συνήθως, πόσοι και γιατί;

.....
.....
.....

57) Ποια προϊόντα πιστεύεται ότι θα μπορούσαν να αναδειχθούν ως ποιοτικά παραδοσιακά από την περιοχή σας;

.....
.....
.....

Με ποιους τρόπους;

.....
.....
.....

58) Θεωρείτε θα μπορούσε να υπάρξει συνεργασία μεταξύ των χωριών της περιοχής;

ΝΑΙ ΟΧΙ

Αν ναι σε ποιους τομείς;

.....
.....
.....

Αν όχι γιατί;

.....
.....
.....

59) Γνωρίζετε κάποιες υποδομές που δεν χρησιμοποιούνται πλέον;

ΝΑΙ ΟΧΙ

Αν ναι ποιες;

.....
.....
.....

60) Έχετε στην κατοχή σας εκτάσεις που δεν τις αξιοποιείτε;

.....
.....
.....

61) Ποια είναι η γνώμη σας για την θεσμοθέτηση του Εθνικού Πάρκου Τζουμέρκων ;

.....
.....
.....

Παράρτημα 2

Regression Analysis

Descriptive Statistics			
	Mean	Std. Deviation	N
LS	6,3854	2,40038	371
A-R factor score 3 for analysis 37	,0000000	1,00000000	371
A-R factor score 5 for analysis 37	,0000000	1,00000000	371
A-R factor score 2 for analysis 37	,0000000	1,00000000	371
A-R factor score 7 for analysis 37	,0000000	1,00000000	371
A-R factor score 1 for analysis 37	,0000000	1,00000000	371

Correlations				
		LS	A-R factor score 3 for analysis 37	A-R factor score 5 for analysis 37
Pearson Correlation	LS	1,000	,237	,232
	A-R factor score 3 for analysis 37	,237	1,000	,000
	A-R factor score 5 for analysis 37	,232	,000	1,000
	A-R factor score 2 for analysis 37	,154	,000	,000
	A-R factor score 7 for analysis 37	-,136	,000	,000
	A-R factor score 1 for analysis 37	,125	,000	,000
	LS	.	,000	,000
Sig. (1-tailed)	A-R factor score 3 for analysis 37	,000	.	,500
	A-R factor score 5 for analysis 37	,000	,500	.
	A-R factor score 2 for analysis 37	,001	,500	,500

N	A-R factor score 7 for analysis 37	,004	,500	,500
	A-R factor score 1 for analysis 37	,008	,500	,500
	LS	371	371	371
	A-R factor score 3 for analysis 37	371	371	371
	A-R factor score 5 for analysis 37	371	371	371
	A-R factor score 2 for analysis 37	371	371	371
	A-R factor score 7 for analysis 37	371	371	371
	A-R factor score 1 for analysis 37	371	371	371

Correlations

		A-R factor score 2 for analysis 37	A-R factor score 7 for analysis 37	A-R factor score 1 for analysis 37
Pearson Correlation	LS	,154	-,136	,125
	A-R factor score 3 for analysis 37	,000	,000	,000
	A-R factor score 5 for analysis 37	,000	,000	,000
	A-R factor score 2 for analysis 37	1,000	,000	,000
	A-R factor score 7 for analysis 37	,000	1,000	,000
	A-R factor score 1 for analysis 37	,000	,000	1,000
	LS	,001	,004	,008
	A-R factor score 3 for analysis 37	,500	,500	,500
Sig. (1-tailed)	A-R factor score 5 for analysis 37	,500	,500	,500
	A-R factor score 2 for analysis 37	.	,500	,500
	A-R factor score 7 for analysis 37	,500	.	,500
	A-R factor score 1 for analysis 37	,500	,500	.

N	LS	371	371	371
	A-R factor score 3 for analysis 37	371	371	371
	A-R factor score 5 for analysis 37	371	371	371
	A-R factor score 2 for analysis 37	371	371	371
	A-R factor score 7 for analysis 37	371	371	371
	A-R factor score 1 for analysis 37	371	371	371

Variables Entered/Removed ^a			
Model	Variables Entered	Variables Removed	Method
1	A-R factor score 1 for analysis 37, A-R factor score 7 for analysis 37, A-R factor score 2 for analysis 37, A-R factor score 5 for analysis 37, A-R factor score 3 for analysis 37 ^b		. Enter

a. Dependent Variable: LS

b. All requested variables entered.

Model Summary ^b						
Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics	
					R Square Change	F Change
1	,410 ^a	,168	,156	2,20468	,168	14,721

Model Summary ^b				
Model	Change Statistics			Durbin-Watson
	df1	df2	Sig. F Change	
1	5 ^a	365	,000	1,987

a. Predictors: (Constant), A-R factor score 1 for analysis 37, A-R factor score 7 for analysis 37, A-R factor score 2 for analysis 37, A-R factor score 5 for analysis 37, A-R factor score 3 for analysis 37

b. Dependent Variable: LS

ANOVA ^a						
Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	357,755	5	71,551	14,721	,000 ^b
	Residual	1774,127	365	4,861		
	Total	2131,881	370			

a. Dependent Variable: LS

b. Predictors: (Constant), A-R factor score 1 for analysis 37, A-R factor score 7 for analysis 37, A-R factor score 2 for analysis 37, A-R factor score 5 for analysis 37, A-R factor score 3 for analysis 37

Coefficients ^a					
Model		Unstandardized Coefficients		Standardized	t
		B	Std. Error	Coefficients	
		B	Std. Error	Beta	
1	(Constant)	6,385	,114		55,787
	A-R factor score 3 for analysis 37	,568	,115	,237	4,959
	A-R factor score 5 for analysis 37	,557	,115	,232	4,863
	A-R factor score 2 for analysis 37	,369	,115	,154	3,220
	A-R factor score 7 for analysis 37	-,327	,115	-,136	-2,853
	A-R factor score 1 for analysis 37	,300	,115	,125	2,620

Coefficients ^a					
Model		Sig.	95,0% Confidence Interval for B		Correlations
			Lower Bound	Upper Bound	Zero-order
1	(Constant)	,000	6,160	6,611	
	A-R factor score 3 for analysis 37	,000	,343	,794	,237

A-R factor score 5 for analysis 37	,000	,332	,783	,232
A-R factor score 2 for analysis 37	,001	,144	,594	,154
A-R factor score 7 for analysis 37	,005	-,552	-,102	-,136
A-R factor score 1 for analysis 37	,009	,075	,526	,125

Coefficients^a

Model	Correlations		Collinearity Statistics		
	Partial	Part	Tolerance	VIF	
(Constant)					
1	A-R factor score 3 for analysis 37	,251	,237	1,000	1,000
	A-R factor score 5 for analysis 37	,247	,232	1,000	1,000
	A-R factor score 2 for analysis 37	,166	,154	1,000	1,000
	A-R factor score 7 for analysis 37	-,148	-,136	1,000	1,000
	A-R factor score 1 for analysis 37	,136	,125	1,000	1,000

a. Dependent Variable: LS

Collinearity Diagnostics^a

Model	Dimension	Eigenvalue	Condition Index	Variance Proportions		
				(Constant)	A-R factor score 3 for analysis 37	A-R factor score 5 for analysis 37
1	1	1,000	1,000	,01	,18	,03
	2	1,000	1,000	,00	,12	,73
	3	1,000	1,000	,00	,00	,00
	4	1,000	1,000	,65	,01	,00
	5	1,000	1,000	,35	,03	,01
	6	1,000	1,000	,00	,66	,23

Collinearity Diagnostics^a

Model	Dimension	Variance Proportions		
		A-R factor score 2 for analysis 37	A-R factor score 7 for analysis 37	A-R factor score 1 for analysis 37
1	1	,75	,04	,00
	2	,14	,01	,00

3	,00	,00	1,00
4	,00	,34	,00
5	,01	,60	,00
6	,10	,01	,00

a. Dependent Variable: LS

Casewise Diagnostics ^a				
Case Number	Std. Residual	LS	Predicted Value	Residual
9	2,346	10,00	4,8275	5,17254
32	-2,422	1,00	6,3401	-5,34013
62	-3,055	,00	6,7354	-6,73542
63	-2,606	1,00	6,7463	-5,74633
124	2,362	10,00	4,7932	5,20685
131	-2,262	,00	4,9861	-4,98613
150	-2,700	,00	5,9536	-5,95362
160	-3,151	,00	6,9480	-6,94804
191	-2,410	,00	5,3143	-5,31428
196	-2,091	,00	4,6103	-4,61034
214	2,029	10,00	5,5264	4,47365
227	-2,707	,00	5,9679	-5,96786
231	-3,483	,00	7,6794	-7,67937
242	-2,239	1,00	5,9366	-4,93660
253	-2,272	,00	5,0092	-5,00917
255	-2,481	,00	5,4695	-5,46952
300	2,342	10,00	4,8371	5,16287
341	-2,043	,00	4,5041	-4,50412
352	-2,304	,00	5,0788	-5,07880
357	-2,374	,00	5,2331	-5,23310

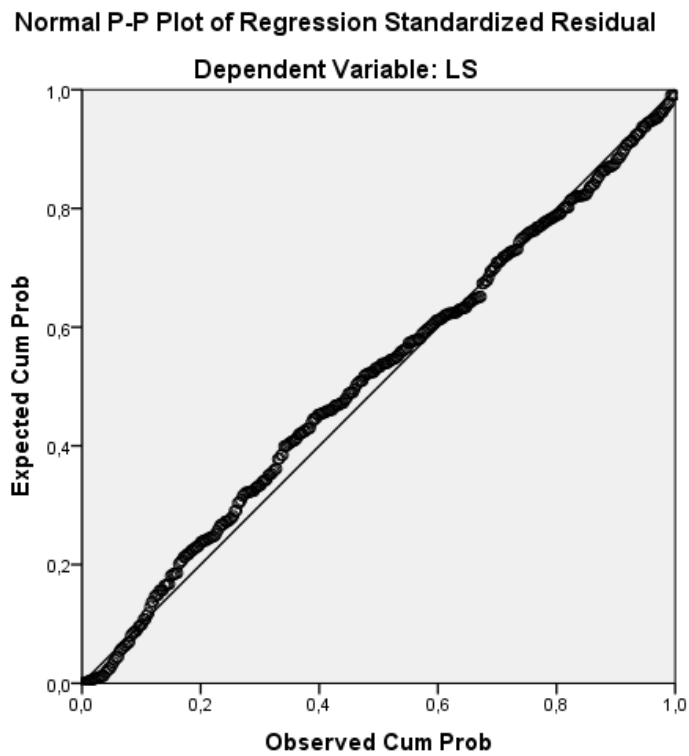
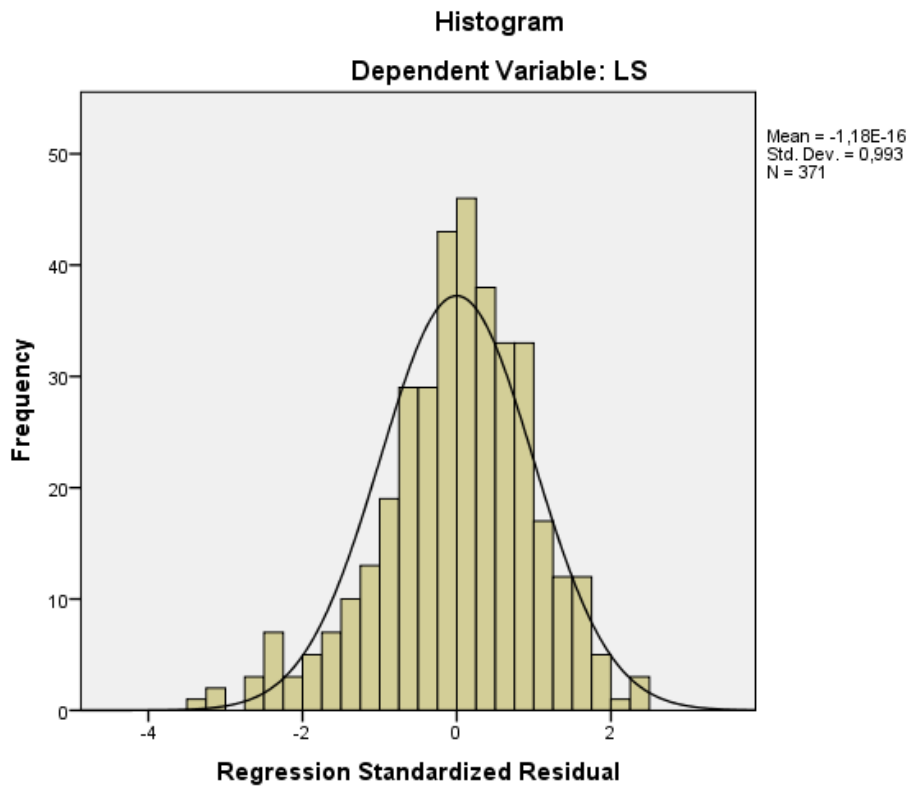
a. Dependent Variable: LS

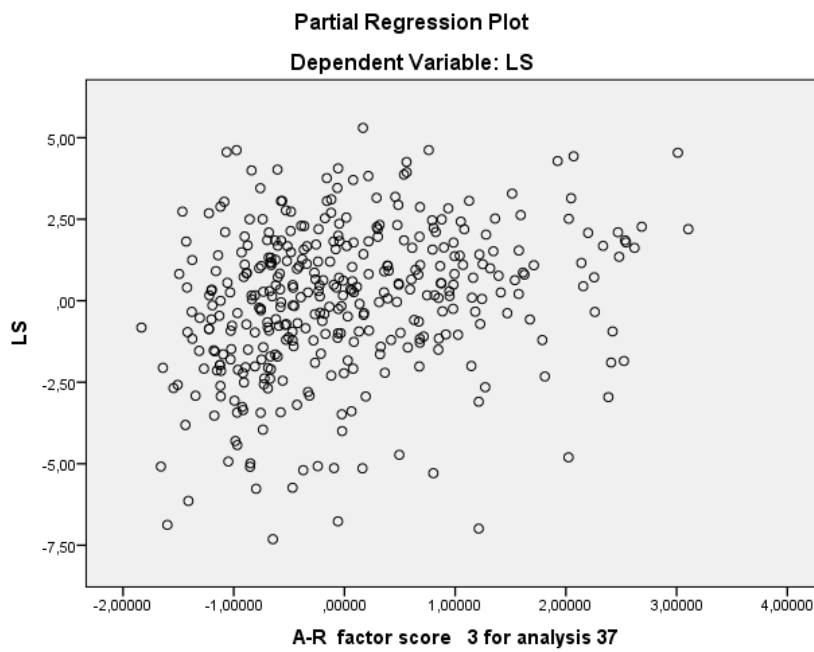
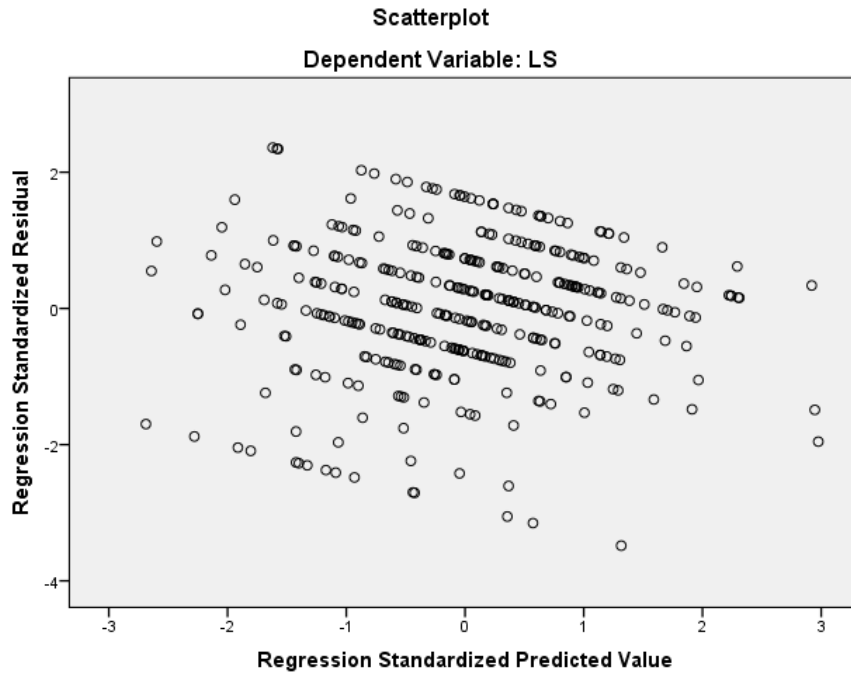
Residuals Statistics ^a					
	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation	N
Predicted Value	3,7425	9,3114	6,3854	,98331	371
Std. Predicted Value	-2,688	2,976	,000	1,000	371
Standard Error of Predicted Value	,122	,484	,269	,078	371
Adjusted Predicted Value	3,7543	9,4642	6,3847	,98463	371

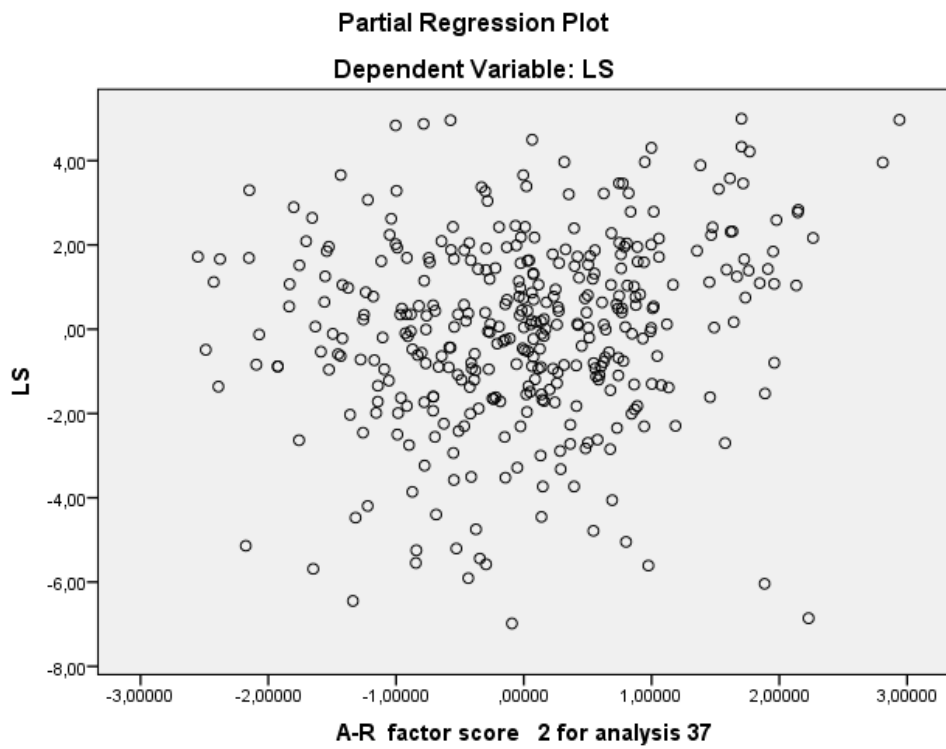
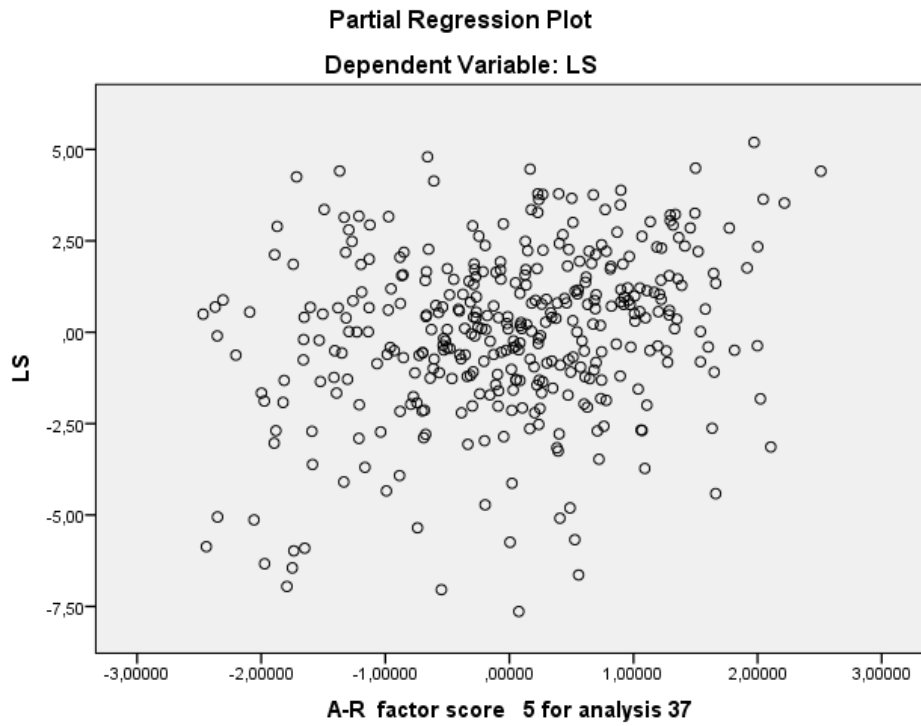
Residual	-7,67937	5,20685	,00000	2,18973	371
Std. Residual	-3,483	2,362	,000	,993	371
Stud. Residual	-3,529	2,389	,000	1,002	371
Deleted Residual	-7,88481	5,32625	,00072	2,23030	371
Stud. Deleted Residual	-3,586	2,404	-,001	1,006	371
Mahal. Distance	,140	16,804	4,987	3,449	371
Cook's Distance	,000	,056	,003	,006	371
Centered Leverage Value	,000	,045	,013	,009	371

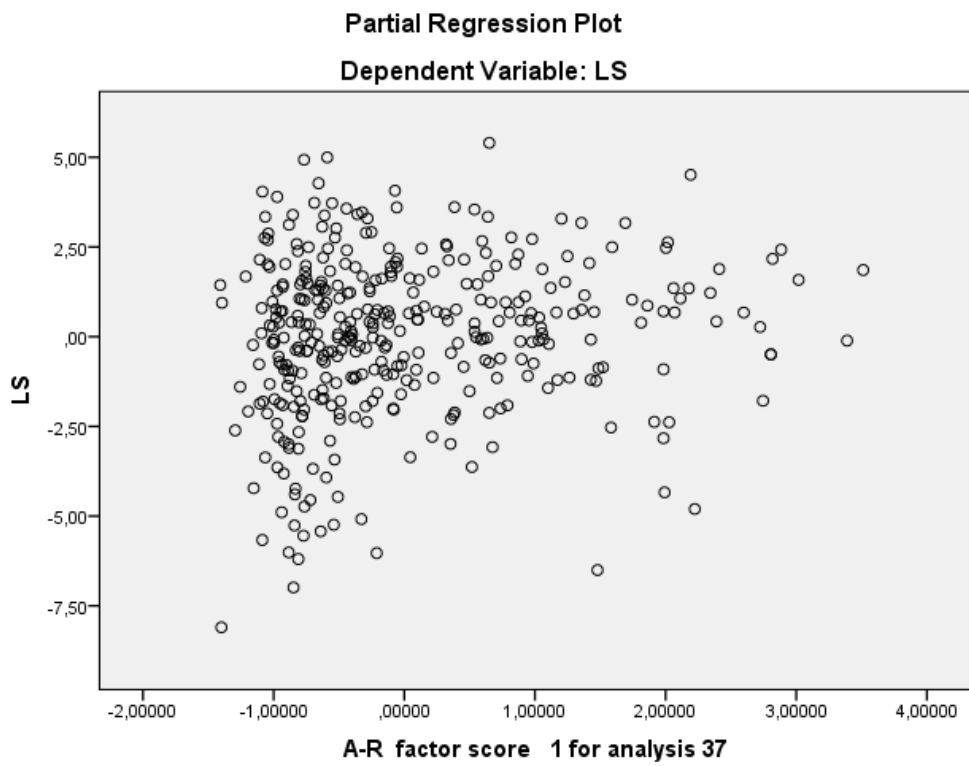
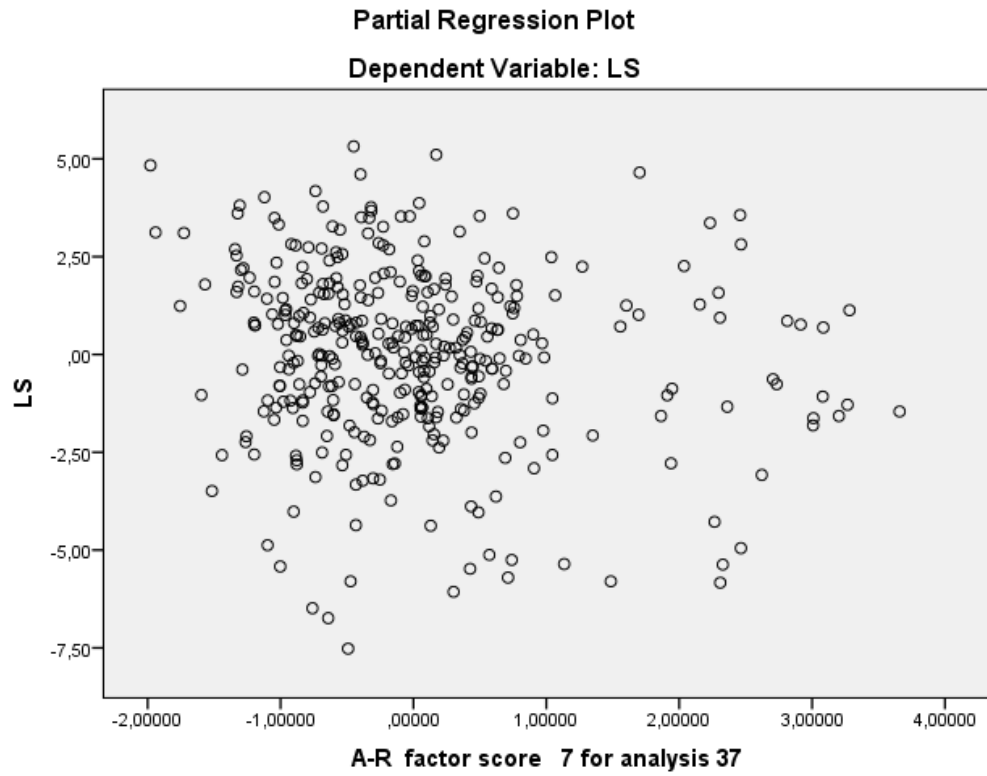
a. Dependent Variable: LS

Charts

Case Summaries^a

	Case Number	Mahalanobis Distance	Cook's Distance	Centered Leverage Value
	1	10,39938	,00001	,02811
	2	10,46781	,00964	,02829
	3	11,29970	,01839	,03054
	4	5,06144	,00193	,01368
	5	10,28650	,00386	,02780
	6	2,72460	,00035	,00736
	7	5,74289	,00053	,01552
	8	8,80533	,00050	,02380
	9	3,70028	,01195	,01000
	10	1,34416	,00037	,00363
	11	3,24598	,00186	,00877
	12	5,79396	,00027	,01566
	13	2,96956	,00215	,00803
	14	2,77120	,00511	,00749
	15	11,68232	,00035	,03157
	16	1,39094	,00155	,00376
	17	11,94029	,00912	,03227
	18	1,58040	,00084	,00427
	19	,52181	,00065	,00141
	20	5,30319	,00102	,01433
	21	3,75758	,00409	,01016
	22	,98045	,00212	,00265
	23	4,34250	,00010	,01174
	24	2,53582	,00005	,00685
	25	4,44675	,00022	,01202
	26	1,66216	,00248	,00449
	27	7,17350	,00001	,01939
	28	1,67235	,00001	,00452
	29	5,63409	,00808	,01523
	30	4,55292	,00144	,01231
	31	1,29320	,00288	,00350
	32	6,75255	,02137	,01825
	33	3,69155	,00135	,00998
	34	11,42886	,00051	,03089
	35	12,83113	,00007	,03468
	36	15,14284	,00011	,04093
	37	7,51091	,00203	,02030
	38	2,54645	,00074	,00688
	39	2,24123	,00002	,00606

40	40	9,63265	,00183	,02603
41	41	2,72435	,00065	,00736
42	42	4,91589	,00418	,01329
43	43	3,08664	,00050	,00834
44	44	1,67518	,00026	,00453
45	45	9,00775	,00885	,02435
46	46	1,83729	,00104	,00497
47	47	3,36697	,00013	,00910
48	48	2,26112	,00135	,00611
49	49	2,97137	,00024	,00803
50	50	4,07503	,00022	,01101
51	51	8,18633	,00197	,02213
52	52	3,40519	,00029	,00920
53	53	1,73235	,00007	,00468
54	54	3,24458	,00165	,00877
55	55	11,66922	,02339	,03154
56	56	16,35933	,00521	,04421
57	57	1,73484	,00023	,00469
58	58	7,76136	,00345	,02098
59	59	7,30603	,00859	,01975
60	60	8,98207	,00012	,02428
61	61	7,68267	,00014	,02076
62	62	5,14941	,02672	,01392
63	63	2,62035	,01129	,00708
64	64	10,89617	,00727	,02945
65	65	1,12596	,00009	,00304
66	66	7,36367	,01062	,01990
67	67	2,74309	,00293	,00741
68	68	1,56847	,00216	,00424
69	69	11,50914	,00085	,03111
70	70	2,97595	,00121	,00804
71	71	1,14296	,00000	,00309
72	72	8,51634	,00503	,02302
73	73	4,31448	,00142	,01166
74	74	,42328	,00015	,00114
75	75	3,36716	,00027	,00910
76	76	4,12198	,00017	,01114
77	77	1,54475	,00058	,00417
78	78	3,98680	,00002	,01078
79	79	1,52513	,00092	,00412
80	80	,53552	,00003	,00145
81	81	4,40958	,00005	,01192
82	82	8,88806	,00001	,02402

83	83	3,67245	,00078	,00993
84	84	4,34100	,00698	,01173
85	85	2,53412	,00019	,00685
86	86	1,46957	,00000	,00397
87	87	3,70204	,00511	,01001
88	88	6,96144	,01143	,01881
89	89	4,00038	,00298	,01081
90	90	1,99729	,00003	,00540
91	91	9,64512	,00187	,02607
92	92	9,64512	,00187	,02607
93	93	6,62747	,00258	,01791
94	94	3,60043	,00009	,00973
95	95	5,62873	,00809	,01521
96	96	4,09992	,00555	,01108
97	97	,50204	,00000	,00136
98	98	1,38630	,00027	,00375
99	99	8,54073	,01304	,02308
100	100	,54446	,00049	,00147
101	101	1,77836	,00000	,00481
102	102	3,18114	,00595	,00860
103	103	8,99705	,00144	,02432
104	104	2,53224	,00138	,00684
105	105	1,15417	,00002	,00312
106	106	4,33787	,00453	,01172
107	107	5,92107	,00001	,01600
108	108	6,14171	,00203	,01660
109	109	2,20174	,00001	,00595
110	110	,92804	,00034	,00251
111	111	1,26540	,00000	,00342
112	112	1,08105	,00001	,00292
113	113	1,89714	,00040	,00513
114	114	3,80100	,00050	,01027
115	115	6,60079	,00002	,01784
116	116	6,60079	,00002	,01784
117	117	9,17647	,00468	,02480
118	118	3,14141	,00162	,00849
119	119	3,60011	,00136	,00973
120	120	5,19198	,00697	,01403
121	121	1,63807	,00010	,00443
122	122	3,34937	,00043	,00905
123	123	3,91994	,00037	,01059
124	124	7,29732	,02181	,01972
125	125	7,72966	,00392	,02089

126	126	1,62471	,00047	,00439
127	127	6,21283	,00701	,01679
128	128	3,87927	,00134	,01048
129	129	1,88502	,00002	,00509
130	130	3,75300	,00093	,01014
131	131	4,54973	,01317	,01230
132	132	3,51363	,00195	,00950
133	133	15,42731	,00212	,04170
134	134	8,88449	,00130	,02401
135	135	7,00504	,00789	,01893
136	136	7,57524	,00881	,02047
137	137	2,90897	,00178	,00786
138	138	9,72834	,01849	,02629
139	139	5,60910	,00000	,01516
140	140	10,58094	,00021	,02860
141	141	9,97623	,00939	,02696
142	142	5,91735	,00329	,01599
143	143	2,87331	,00004	,00777
144	144	2,18810	,00288	,00591
145	145	4,69687	,00383	,01269
146	146	5,42839	,00392	,01467
147	147	5,25666	,00089	,01421
148	148	,66832	,00009	,00181
149	149	,75542	,00001	,00204
150	150	9,97965	,03830	,02697
151	151	4,26172	,00255	,01152
152	152	5,28214	,00041	,01428
153	153	1,38057	,00001	,00373
154	154	4,37908	,00076	,01184
155	155	5,27406	,00029	,01425
156	156	2,44422	,00060	,00661
157	157	1,49511	,00056	,00404
158	158	4,48790	,00028	,01213
159	159	2,20074	,00009	,00595
160	160	3,33630	,01985	,00902
161	161	2,31613	,00051	,00626
162	162	2,25741	,00031	,00610
163	163	2,82811	,00143	,00764
164	164	3,04446	,00107	,00823
165	165	7,92872	,00459	,02143
166	166	1,63939	,00020	,00443
167	167	3,16504	,00001	,00855
168	168	4,27778	,00090	,01156

169	169	,85231	,00208	,00230
170	170	4,42902	,00003	,01197
171	171	5,15236	,00368	,01393
172	172	6,05847	,00071	,01637
173	173	,32638	,00151	,00088
174	174	4,54782	,00657	,01229
175	175	15,64166	,00011	,04227
176	176	4,14876	,00000	,01121
177	177	7,56235	,01563	,02044
178	178	2,14356	,00088	,00579
179	179	1,12671	,00115	,00305
180	180	,88533	,00017	,00239
181	181	4,92125	,00157	,01330
182	182	11,36182	,00059	,03071
183	183	3,53893	,00120	,00956
184	184	7,92196	,00008	,02141
185	185	4,29683	,00001	,01161
186	186	1,34972	,00092	,00365
187	187	11,42245	,00609	,03087
188	188	5,30653	,00098	,01434
189	189	4,80451	,00011	,01299
190	190	8,50217	,00117	,02298
191	191	3,72171	,01267	,01006
192	192	5,76278	,00011	,01558
193	193	2,35254	,00072	,00636
194	194	,83874	,00045	,00227
195	195	3,08232	,00044	,00833
196	196	7,20713	,01690	,01948
197	197	5,11635	,00015	,01383
198	198	1,31223	,00020	,00355
199	199	6,09344	,00166	,01647
200	200	2,63573	,00006	,00712
201	201	12,07604	,00632	,03264
202	202	6,98350	,00053	,01887
203	203	16,80362	,01455	,04542
204	204	6,43767	,00026	,01740
205	205	9,51931	,00430	,02573
206	206	2,08314	,00090	,00563
207	207	7,29475	,00185	,01972
208	208	3,02048	,00028	,00816
209	209	8,74530	,00273	,02364
210	210	5,29362	,00237	,01431
211	211	1,87001	,00028	,00505

212	212	1,62448	,00201	,00439
213	213	4,04637	,00006	,01094
214	214	1,66887	,00502	,00451
215	215	5,63616	,00000	,01523
216	216	5,03656	,00153	,01361
217	217	1,30613	,00126	,00353
218	218	10,48615	,00210	,02834
219	219	5,50832	,00001	,01489
220	220	2,81897	,00072	,00762
221	221	3,55058	,00008	,00960
222	222	1,52541	,00039	,00412
223	223	1,02842	,00006	,00278
224	224	2,51727	,00000	,00680
225	225	2,00129	,00020	,00541
226	226	2,00526	,00267	,00542
227	227	3,92269	,01668	,01060
228	228	5,77440	,00162	,01561
229	229	3,33181	,00008	,00900
230	230	1,63589	,00031	,00442
231	231	8,64318	,05554	,02336
232	232	8,96259	,01548	,02422
233	233	2,11674	,00219	,00572
234	234	1,94192	,00068	,00525
235	235	2,52641	,00194	,00683
236	236	4,30792	,00387	,01164
237	237	15,17374	,00105	,04101
238	238	2,72555	,00092	,00737
239	239	1,78249	,00161	,00482
240	240	9,99410	,01858	,02701
241	241	15,29540	,00001	,04134
242	242	5,60911	,01547	,01516
243	243	12,00937	,00315	,03246
244	244	1,56977	,00054	,00424
245	245	2,58224	,00005	,00698
246	246	,13985	,00027	,00038
247	247	2,65005	,00022	,00716
248	248	8,96252	,00259	,02422
249	249	2,30924	,00078	,00624
250	250	14,62653	,00048	,03953
251	251	2,89214	,00001	,00782
252	252	1,33491	,00067	,00361
253	253	4,79855	,01391	,01297
254	254	1,52207	,00023	,00411

255	255	8,81543	,02871	,02383
256	256	4,68174	,00223	,01265
257	257	1,64500	,00007	,00445
258	258	3,84908	,00271	,01040
259	259	1,84720	,00023	,00499
260	260	6,31518	,00792	,01707
261	261	3,67992	,00011	,00995
262	262	7,19322	,00032	,01944
263	263	,39786	,00014	,00108
264	264	5,94900	,00015	,01608
265	265	2,92199	,00018	,00790
266	266	1,97293	,00224	,00533
267	267	3,14565	,00028	,00850
268	268	9,95163	,00049	,02690
269	269	11,87487	,00041	,03209
270	270	1,90245	,00073	,00514
271	271	5,01042	,00027	,01354
272	272	6,32714	,00415	,01710
273	273	7,60386	,00749	,02055
274	274	,69064	,00016	,00187
275	275	4,33923	,00165	,01173
276	276	2,43823	,00050	,00659
277	277	,97141	,00014	,00263
278	278	3,31790	,00005	,00897
279	279	8,10211	,00310	,02190
280	280	2,65063	,00008	,00716
281	281	3,45523	,00016	,00934
282	282	7,07365	,00669	,01912
283	283	3,93815	,00020	,01064
284	284	7,79836	,00000	,02108
285	285	9,52021	,00420	,02573
286	286	9,94147	,00340	,02687
287	287	4,18484	,00002	,01131
288	288	1,38167	,00001	,00373
289	289	1,14589	,00048	,00310
290	290	1,66973	,00025	,00451
291	291	1,89615	,00020	,00512
292	292	3,46979	,00134	,00938
293	293	4,90012	,00133	,01324
294	294	2,40711	,00002	,00651
295	295	1,74348	,00005	,00471
296	296	2,07750	,00153	,00561
297	297	4,34272	,00152	,01174

298	298	2,45001	,00016	,00662
299	299	4,18234	,00065	,01130
300	300	2,80098	,00958	,00757
301	301	1,83391	,00001	,00496
302	302	6,19636	,00011	,01675
303	303	2,12912	,00069	,00575
304	304	3,10579	,00003	,00839
305	305	6,12957	,00006	,01657
306	306	4,65975	,00091	,01259
307	307	3,52825	,00021	,00954
308	308	7,97622	,00023	,02156
309	309	,59400	,00004	,00161
310	310	2,60920	,00388	,00705
311	311	4,66402	,00123	,01261
312	312	4,67360	,00219	,01263
313	313	2,57783	,00002	,00697
314	314	4,28011	,00086	,01157
315	315	2,98786	,00187	,00808
316	316	4,19675	,00046	,01134
317	317	10,51495	,01224	,02842
318	318	4,98593	,00003	,01348
319	319	5,40619	,00205	,01461
320	320	13,49429	,02436	,03647
321	321	1,86120	,00142	,00503
322	322	4,89563	,00003	,01323
323	323	5,38679	,00004	,01456
324	324	8,88579	,00002	,02402
325	325	6,39558	,00000	,01729
326	326	11,74983	,00024	,03176
327	327	3,36047	,00003	,00908
328	328	,62617	,00000	,00169
329	329	3,13440	,00103	,00847
330	330	1,81101	,00017	,00489
331	331	8,27486	,00160	,02236
332	332	4,67367	,00001	,01263
333	333	10,26928	,00166	,02775
334	334	4,91662	,00027	,01329
335	335	6,40868	,00954	,01732
336	336	1,49323	,00050	,00404
337	337	1,58214	,00008	,00428
338	338	10,16707	,00317	,02748
339	339	5,11976	,00405	,01384
340	340	4,26928	,00027	,01154

341	341	7,47694	,01669	,02021
342	342	4,61964	,00498	,01249
343	343	7,93868	,00015	,02146
344	344	13,99111	,00592	,03781
345	345	11,83994	,00071	,03200
346	346	10,51700	,02167	,02842
347	347	4,00291	,00002	,01082
348	348	2,52539	,00069	,00683
349	349	4,45339	,00320	,01204
350	350	9,95689	,01349	,02691
351	351	3,53531	,00000	,00955
352	352	8,58817	,02415	,02321
353	353	1,39215	,00089	,00376
354	354	1,23591	,00002	,00334
355	355	5,17427	,00004	,01398
356	356	,42842	,00060	,00116
357	357	6,24763	,01913	,01689
358	358	7,07632	,00420	,01913
359	359	10,43292	,00069	,02820
360	360	11,08239	,00015	,02995
361	361	5,83154	,01018	,01576
362	362	7,51204	,00037	,02030
363	363	6,29125	,00018	,01700
364	364	5,87384	,00202	,01588
365	365	10,22773	,00755	,02764
366	366	4,92914	,00423	,01332
367	367	9,61031	,00673	,02597
368	368	5,25570	,00234	,01420
369	369	6,62726	,00172	,01791
370	370	4,07548	,00109	,01101
371	371	2,18396	,00054	,00590
Total	∑	371	371	371

a. Limited to first 371 cases.